Ha-Joon Chang

Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü

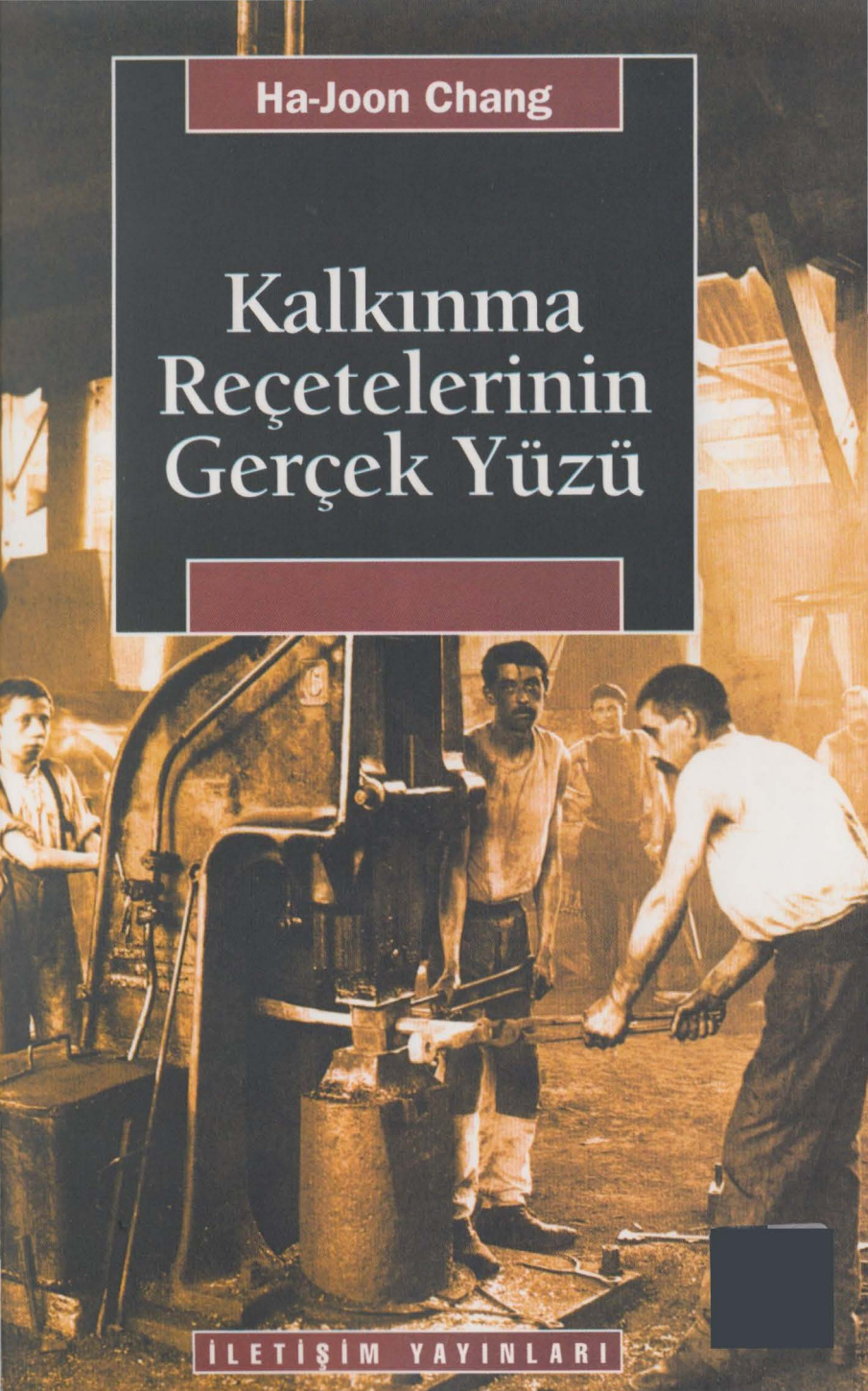

İLETİŞİM YAYINLARI

Ha-Joon Chang

Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü

İLETİŞİM YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Türkçe baskıya önsöz 7
Teşekkür 11

BİRİNCİ BÖLÜM
Giriş: Zengin Ülkeler Gerçekten Nasıl Zenginleştiler? 15
1.1. Giriş 15
1.2 Bazı yöntembilimsel konular: Tarihten ders almak 18
1.3. Bölümler 28

İKİNCİ BÖLÜM
İktisadi Kalkınma Politikaları: Tarihsel Perspektiften Sanayi, Ticaret ve Teknoloji Politikaları 33
2.1. Giriş 33
2.2. Yakalama Stratejileri 41
2.3. Öncü ülkenin diğerlerini çekme stratejisi ve arkadan gelen ülkelerin cevabı - Britanya ve onu izleyen ülkeler 97
2.4. Sınai kalkınma politikaları: Bazı tarihsel söylenceler ve dersler 109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Kurumlar ve Ekonomik Büyüme: Tarihsel Perspektiften 'İyi Yönetişim' 125
3.1. Giriş 125
3.2. Kalkınmış ülkelerde kurumsal gelişmenin tarihi 129
3.3. Kalkınmakta olan ülkelerde kurumsal gelişme - önceki ve şimdiki durum 190

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Bugüne Yönelik Dersler 207
4.1. Giriş 207
4.2. Kalkınmaya yönelik iktisat politikalarını yeniden düşünmek 208
4.3. Kurumsal gelişmeyi yeniden düşünmek 214
4.4. Muhtemel itirazlar 223
4.5. Sonuç notları 228
Kaynakça 233

TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ

1970'lerde ülkem Kore'de büyürken, ilkokulda dünyanın büyük siyasi liderlerinin devletin yayınladığı yaşamöykülerini okumaya teşvik edilirdik. Elbette o dönemin güçlü diktatörü General Park Chung Hee de bunlardan biriydi. Diğer liderlerin arasında öne çıkan isimler, George Washington, Abraham Lincoln, Winston Churchill ve Charles de Gaulle'dü.

Ancak, dünya sahnesinde sadece Amerikalıların ve Avrupalıların yerinin olduğunu düşünen Üçüncü Dünyalı bir okul çocuğu için bu liderlerin arasında bir de Türk liderinin bulunması ilginç bir durumdu. Bu Türk lider, General Kemal Paşa ya da Kore'de daha çok bilinen adıyla Kemal Atatürk'tü. Kemal Atatürk'ün yaşamöyküsünü okuyan bir okul çocuğu bile çok uzaklarda bir ülkeyi (mesafe olarak uzak ama linguistik olarak yakın, Türkçe de Korece de, Ural-Altay dilleridir) yönetmiş olan bu liderin General Park için bir rol modeli olduğunu anlayabiliyordu. Her ikisinin de mütevazı bir geçmişi vardı, her ikisi de bir dar-

beyle başa geçmiş askerlerdi ve en önemlisi her ikisi de kendilerini, ülkelerini yoksulluktan kurtarmayı hedefleyen kararlı ve çoğu kez katı modernleştiriciler olarak görüyorlardı, öyleydiler de. Yıllar sonra bir üniversite öğrencisi olarak kalkınma iktisadı okuduğumda Kemal Atatürk'ün gerçekten de daha sonra devlet güdümlü kalkınma stratejisi diye adlandırılacak olan stratejiyi ilk uygulayan Üçüncü Dünya lideri olduğunu öğrendim. General Park'ın versiyonunun Kemal Atatürk'ünkinden daha başarılı olduğu iddia edilir.

Aradan daha da uzun bir zaman geçtikten sonra bu kitapla ilgili araştırma yaparken aslında devlet güdümlü kalkınma stratejisini ilk uygulayanın ne Kemal Atatürk, ne Meiji dönemi Japon imparatorları ne de Almanya'nın Demir Şansölyesi Otto von Bismarck olduğunu anladım. Stratejinin, o dönemde sanayi alanında İngiltere'den daha üstün olan Hollanda'yı alt etmek isteyen, ilk İngiliz Başbakanı Robert Walpole ile ortaya çıkmış olduğunu gördüm. Bu stratejiyi destekleyen kuramları geliştirense herkesin zannettiği gibi Alman iktisatçı Friedrich List değil ABD'nin ilk Hazine Sekreteri parlak Alexander Hamilton'dı. Büyük özgürlük savunucusu olarak tanınan Abraham Lincoln'un, aynı zamanda büyük korumacı olduğunu, ABD'nin uyguladığı gümrük tarifelerini daha önce görülmedik düzeylere yükselttiğini, köleliğe karşı verdiği mücadeleye serbest ticarete karşı verdiği mücadeleyle devam ettiğini gördüm.

Devlet güdümlü kalkınma stratejilerinin bu kadar eskilere gidiyor olması elbette bu strateji adına yapılan yanlışlıkları mazur göstermez. Yine de, doğru uygulandığında, devlet güdümlü kalkınma stratejisi geri kalmış bir ülkenin kalkınmış ülkelere yetişmesini sağlayabilir, oysa serbest ticaret sağlayamaz. Kitabın en temel amacı, sunulan tarihsel ger-

çeklerin ışığında, bugünün kalkınmış ülkelerinin kalkınmakta olan ülkelere, kendilerinin kalkınırken değil kalkındıktan sonra benimsedikleri politika ve kurumları tavsiye ve hatta empoze etmelerinin arkasındaki nedenleri ve gizli emelleri sorgulamamız gerektiğidir.

Kitabımın ilk tercümesinin Türkiye'de -küçük bir çocuğun zihnine, daha sonra bu kitaba konu olan tarihsel karşılaştırmaya dönüşecek ilk tohumu atan yaşamöyküsünün sahibinin ülkesinde- yayınlanmasından büyük mutluluk duyuyorum.

Ha-Joon Chang
Haziran 2003

Kitabın orijinal İngilizce başlığı "*Kicking Away the Ladder*". On dokuzuncu yüzyıl Alman iktisatçısı List'in kullandığı bu ifade, zengin bir ülkenin zirveye ulaştığında diğerlerinin kendisinden sonra tırmanmasını engellemek için, oraya tırmanmasını sağlayan "merdiveni itmesi" anlamına geliyor. Bu ifadeye tam karşılık gelen Türkçe bir deyim olmadığı için açıklayıcı bir başlığı tercih ettik. -e.n.

TEŞEKKÜR

Bu kitabın ortaya çıkmasında katalizör görevi gören üç isim var. Birincisi inanılmaz iktisat tarihi ve iktisadi düşünce tarihi bilgisiyle başka türlü varlığından bile haberdar olmayacağım kaynaklara dikkatimi çeken Eric Reinert. İkincisi James Putzel; kitabın ana bölümlerinden ikincisinin (3. bölümün) temelini oluşturacak olan kurumsal kalkınmanın tarihi projesine kalkışmama verdiği destekle kitabın devamı için kritik bir itici güç sağlamıştır. Son olarak, fikir ayrılıklarına rağmen kitabın daha önceki bir versiyonuna yaptığı istisnai derecede detaylı ve bilgilendirici eleştirilerle Charles Kindleberger'in adını zikretmeliyim. Aynı zamanda Friedrich List'in kitaba adını veren satırlarına dikkatimi de o çekmiştir.

Wolfgang Drecshler, Michael Ellman, Stanley Engerman, Peter Evans, Ben Fine, Ilene Grabel, William Milberg, Eyüp Özveren, Peter Nolan, Howard Stein, Lance Taylor ve Larry Westphal'e kitabın ilk versiyonlarını büyük bir dikkatle okudukları, kitabın son versiyonunda hepsine yer verememiş olsam da çok önemli yorumlarda bulundukları için te-

şekkür borçluyum. Van Anantha-Nageswaran, Ashwini Deshpande, Jacob Gulman, SunMok Ha, Irfan ul Haque, John Grieve Smith, Haider Khan, Tony Miller, Leon Montes, Gabriel Palma, John Sender, Jang-Sup Shin, Judith Tendler, John Toye, Tianbiao Zhu da faydalı önerilerde bulundular. Jonathan Pincus sadece entelektüel yorumlarda bulunmadı aynı zamanda editoryal tavsiyeler de verdi. Duncan Green, Jonathon di John, Richard Kozul-Wright, Sandra Pepera, Bob Rowthorn, Peter Temin, ve Roger Wilson daha sonra 3. bölümü oluşturacak olan makaleyle ilgili yararlı yorumlar yaptılar. 3. bölümle ilgili mali desteği için İngiltere Hükümeti Uluslararası Kalkınma Departmanına minnettarım.

Üç tane son derece becerikli ve kendilerini işlerine adamış asistanın yardımı olmaksızın kitapla ilgili çalışmaların tamamlanması mümkün olamazdı. Elaine Tan, 3. bölümle ilgili araştırmaları son derece başarılı bir şekilde yaptı ve kitabın taslağının birçok bölümüyle ilgili önemli yorumlar yaptı. Bente Molenaar kitap boyunca çok yaratıcı ve dikkatli bir asistandı ve İskandinav dillerindeki kaynakları benim için tercüme etti. Edna Armendariz İspanyolca, Portekizce ve Fransızca kaynakları benim için buldu ve tercüme etti. Ayrıca, harika bir editoryal çalışma yapan Daniel Hahn'a da teşekkür etmeliyim.

Kamaljit Sood, Noel McPherson ve Anthem Press'teki ekipleri bugünün yavaş işleyen ve kişisellikten uzak yayıncılık anlayışının ötesinde bir yayın deneyimi edinmemizi sağladılar. Tom Penn, Anthem'deki editörüm, sadece değerli bir editoryal çalışma yapmakla kalmadı, özellikle Tudor tarihiyle ilgili önemli tavsiyelerde bulundu.

Bu kitabın yazılması için gerekli olan yoğun çabayı istikrarlı ve sevgi dolu bir aile hayatı sağladı. Annem babam ve eşimin anne babası her zaman ailemize temel oluşturmuş-

tur. Son olarak ailemin üyelerine teşekkür etmek istiyorum, karım Hee-Jeong, kızım Yuna ve oğlum Jin-Gyu'ya, gösterdikleri sevgi ve şefkat için ve özellikle tuhaf saatlerde tutan yazma krizlerimde ve aile görevlerimi ihmal ettiğimde gösterdikleri hoşgörü için teşekkür etmek istiyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ: ZENGİN ÜLKELER *GERÇEKTEN* NASIL ZENGİNLEŞTİLER?

1.1. Giriş

Halen, kalkınmakta olan ülkeler üzerinde bir dizi "doğru politika" ve "doğru kurum"u benimsemeleri yönünde, kalkınmış ülkeler ve onların denetlediği uluslararası kalkınma politikası kurumları tarafından uygulanan büyük bir baskı vardır.[1] Buna göre, "doğru politikalar" genel olarak Washington Uzlaşması tarafından önerilenlerdir. Bunlar, daraltıcı makroekonomik politikaları, uluslararası ticaret ve yatırımın serbestleştirilmesini, özelleştirmeyi ve deregülasyonu (kuralsızlaştırma) içerirler.[2] "Doğru kurumlar" ise temel olarak kalkınmış ülkelerde, özellikle de Anglo-Amerikan ülkelerinde bulunanlardır. En önemlileri, demokrasi, "iyi"

---

1 Yani, kalkınmakta olan ülkelere iki taraflı ve çok taraflı mali destek verilmesi için ekonomik şartların yanısıra artık "yönetişimle ilgili şartlar" da aranır hale gelmiştir.

2 Bunun en klasik ifadesi Williamson 1990'dur. Son dönemde yapılan bazı eleştiriler için bkz. Stiglitz 2001a; Ocampo 2001.

bir bürokrasi, bağımsız bir yargı, fikrî mülkiyet hakları da dahil olmak üzere güçlü bir şekilde korunan mülkiyet hakları, şeffaf ve piyasaya yönelik kurumsal yönetişim (*corporate governance*) ve siyasetten bağımsız bir merkez bankası dahil olmak üzere finans kurumlarıdır.

Kitabın ilerleyen bölümlerinde göreceğimiz gibi, tavsiye edilen bu politika ve kurumların günümüzün kalkınmakta olan ülkelerinin durumuna uygun olup olmadığı ateşli tartışmalara konu olmuştur. Ancak, tuhaf bir biçimde, bu tavsiyelerin uygulanabilirliğini sorgulayan eleştirilerin bile çoğunda, kalkınmış ülkelerin kalkınma sürecinde bu "doğru" politika ve kurumları benimsemiş oldukları varsayılmıştır.

Örneğin, Britanya'nın *laissez-faire* politikası sayesinde dünyanın ilk sanayi süper gücü haline geldiği, Fransa'nınsa müdahaleci politikaları yüzünden geride kaldığı geniş kabul görmektedir. Benzer bir biçimde, Büyük Bunalım'ın (1930) başında ABD'nin, serbest ticaretten vazgeçip korumacı Smoot-Hawley tarifesini benimsemesinin, meşhur serbest ticaret yanlısı iktisatçı Bhagwati'nin sözleriyle "ticaret karşıtı çılgınlığın en aşikâr ve dramatik edimi'[3] olduğuna inanılmaktadır. Kalkınmış ülkelerin iktisadi düzeylerine "doğru" politikalar ve kurumlar sayesinde eriştikleri inancının bir başka örneği de, sıklıkla dile getirilen, patentler ve diğer özel fikrî mülkiyet hakları olmaksızın bu ülkelerin zenginleşmelerini sağlayan teknolojileri yaratamayacakları iddiasıdır. ABD merkezli Amerika İçi Serbest Ticaret için Ulusal Hukuk Merkezi'nin (National Law Center for Inter-Amerikan Free Trade) iddiasına göre "kalkınmakta olan ülkeler olarak yola çıkan endüstrileşmiş ülkelerdeki tarihî kayıtlar, fikrî mülkiyetin korunmasının; iktisadi kalkınmanın,

3 Bhagwati 1985, s. 22, n.10.

ihracatın büyümesinin ve yeni teknolojilerin, sanatın ve kültürün yayılmasının en güçlü araçlarından biri olduğunu gösterir".[4] Ve bu böylece devam eder.

Bugün kalkınmakta olan ülkelere tavsiye edilen politika ve kurumların kalkınmış ülkelerin kalkınmakta iken benimsedikleri politikalar ve kurumlar olduğu doğru mudur? Yüzeysel düzeyde bile, bunun doğru olmadığını öne süren tarihî kanıt parçacıkları var gibi görünmektedir. Aramızdan bazıları Fransız devletinin, on sekizinci ve yirminci yüzyıllardaki yapısının aksine, on dokuzuncu yüzyılda oldukça muhafazakâr olduğunu ve müdahaleci olmadığını biliyor olabilir. Bir yerlerde ABD'de, en azından İç Savaş sonrası dönemde yüksek tarifeler uygulandığını okumuş olabiliriz. Birkaçımız ABD Merkez Bankası Federal Reserve Board'un 1913 gibi geç bir tarihte kurulduğunu duymuş olabilir. Aramızdan bir veya iki kişi İsviçre'nin, on dokuzuncu yüzyılda bir patent kanunu olmaksızın dünyanın en önemli teknoloji öncülerinden biri olduğunu bilebilir.

Kapitalizmin tarihine dair ortodoks görüşe karşı böylesi karşı-kanıtların ışığında kalkınmış ülkelerin bir şekilde "başarılarının sırlarını" saklamaya çalışıp çalışmadıklarını sormak uygun olur. Bu kitap kapitalizmin tarihine dair ortodoks görüşle çelişen çeşitli tarihî bilgileri bir araya getirmekte ve kalkınmış ülkelerin kalkınmakta iken benimsedikleri politika ve kurumların kapsamlı ama özet bir resmini ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, bu kitap "zengin ülkeler gerçekten, nasıl zenginleştiler?" sorusunu sormaktadır.

Bu soruya kısa yoldan verilebilecek cevap, kalkınmış ülkelerin bulundukları yere, bugün kalkınmakta olan ülkele-

---

4 National Law Center for Inter-American Free Trade 1997, s. 1.

re önerdikleri politikalar ve kurumlarla gelmemiş olduklarıdır. Çoğu etkin bir biçimde, bugün DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) tarafından kötü karşılanan veya yasaklanan, bebek sanayi koruması (*infant industry protection*) ve ihracat teşvikleri gibi "yanlış" ticaret ve sanayi politikalarını uygulamışlardır. Bu ülkeler kalkınana kadar (yani on dokuzuncu yüzyıl sonları, yirminci yüzyıl başlarına kadar), merkez bankası ve limited şirketler gibi en "temel" kurumlar dahil olmak üzere bugün kalkınmakta olan ülkelere zaruri olduğu söylenen kurumların çok azına sahiptiler.

Bu durumda, kalkınmış ülkeler, "doğru" politika ve kurumlar tavsiye etme kılıfı altında daha önceleri kendilerinin kalkınmak için kullandıkları politika ve kurumların kalkınmakta olan ülkeler tarafından kullanılmasını güçleştirmiş olmuyorlar mı? Kitabın cevaplamayı umduğu soru budur.

1.2. Bazı yöntembilimsel konular: Tarihten ders almak

On dokuzuncu yüzyıl Alman iktisatçısı Friedrich List (1789-1846) bebek sanayi argümanının, yani kalkınmış ülkelerin varlığında, geri kalmış ülkelerin devletin müdahalesi, özellikle de tarife koruması olmaksızın yeni endüstriler geliştiremeyeceği görüşünün babası olarak bilinir. Başyapıtı *Ulusal Siyasal İktisat Sistemi* (The National System of Political Economy) ilk olarak 1841'de yayınlanmıştır.[5]

---

5 Kitabın 1856 gibi erken bir tarihte ABD'de çevirilip yayınlanması (Henderson 1983, s. 214) ABD ve Almanya'nın "milliyetçi" ekonominin iki merkezi olarak yakın ilişkide olduklarını göstermektedir (ayrıca bkz. Dorfman 1955; Balabkins 1988; Hodgson 2001). Fakat, benim bu kitapta kullandığım İngilizce tercüme ancak 1885'te yayınlanabilmiştir. Bu da on dokuzuncu yüzyıl ortasında Britanya'da serbest ticaret doktrininin ne derece egemen olduğunu göstermektedir.

List kitabına uzun bir tarihsel tartışmayla başlar. Toplam 435 sayfalık kitabının 115 sayfasını Batı dünyasının önemli ülkelerinin o zamana kadar izledikleri ticaret ve sanayi politikalarını gözden geçirmeye ayırır. Venedik'in (ve diğer İtalyan devletlerinin), (Hamburg ve Lübeck'in başını çektiği) Hansa kentlerinin, Hollanda, İngiltere, İspanya ve Portekiz, Fransa, Almanya ve ABD'nin deneyimlerini inceler.

Anlatılanların çoğu, bu ülkelerin iktisat tarihiyle ilgili bildiklerimizle (veya bildiğimizi sandıklarımızla) çelişmektedir.[6] Günümüzün okuyucusu için özellikle, List'in -liberal iktisat politikalarının vatanı oldukları varsayılan- Britanya ve ABD'yle ilgili analizleri dikkat çekicidir.

List, birçok ülkeyi zenginliğe götüren yoldaki en önemli unsur olduğunu düşündüğü bebek sanayi koruması sanatında mükemmelliğe ulaşan ilk ülkenin Britanya olduğunu öne sürer. Hatta, bebek sanayi argümanıyla ikna olmamış herhangi bir kişinin, önce İngiliz sanayiinin tarihi üzerine çalışması gerektiğini söyleyecek kadar ileri gider.[7] İngiltere'yi sınai başarıya götüren yolu özetlediği bölüm uzun uzadıya alıntılanmaya değer.

> Serbest ticaret yoluyla belli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmış olan (Britanya'nın) monarşileri, medeniyet, güç ve zenginliğin en üst derecesine ancak imalat ve ticaretin tarımla bir araya gelmesiyle ulaşılabileceğini kavramışlardı. Yeni kurulmuş yerli imalatın yabancıların [İtalyanların,

---

6 Anlatılanlar aynı zamanda iktisadi kalkınmada kamu politikalarının ve kurumlarının rolü konusunda sergiledikleri yetkinlik bakımından da ilginçtir. List, "tek tek bireyler ne kadar çalışkan, tutumlu, yaratıcı ve akıllı olurlarsa olsunlar, kurumların eksikliğini dolduramazlar. Tarih bize kişilerin üretici güçlerini büyük oranda içinde bulundukları toplumsal kurumlardan ve koşullardan aldıklarını gösterir" demektedir. (s. 107)

7 List 1885, s. 39.

> Hansa kentlerinin, Belçikalıların ve Hollandalıların] eski ve yerleşik imalatlarıyla serbest rekabette baş etmeyi ümit edemeyeceğini anlamışlardı. Bu nedenle, bir kısıtlamalar, ayrıcalıklar ve teşvikler sistemi yoluyla topraklarına yabancıların zenginliğini, yeteneklerini ve girişimcilik ruhunu nakletmeye çabaladılar.[8]

Bu, Britanya'nın sınai kalkınmasına dair, Britanya'nın cüretkâr serbest ticaret ve serbest piyasa ekonomisinin, Kıta Avrupası'nın kumandacı ülkelerine karşı savaştığı biçimindeki yaygın görüşle temelden çelişen ve insanlık tarihinde daha önce görülmemiş bir sınai başarıya yol açan politikalarının üstünlüğünü kanıtlayan bir nitelendirmedir.

List serbest ticaretin benzer sınai kalkınma düzeyindeki ülkeler arasında yararlı olup (ki bu yüzden Alman devletleri arasında yapılacak bir gümrük birliğini, *Zollverein*'ı şiddetle savunmuştur), farklı kalkınma düzeyine sahip ülkeler arasında yararlı olmadığını savunarak devam eder. Britanya'yı yakalamaya çalışan ülkelerdeki çağdaşlarının bir çoğu gibi serbest ticaretin Britanya'nın yararına olduğunu, daha az kalkınmış ülkelerin yararına olmadığını savunur. Serbest ticaretin bu ekonomilerdeki tarım ürünleri ihracatçılarının yararına olduğunu kabul eder, ancak bu, ulusal imalatın gelişmesi ve ülkenin uzun vadeli iktisadi refahı pahasınadır. Ona göre, bu nedenle, döneminin İngiliz politikacılarının ve iktisatçılarının serbest ticaretin erdemlerine düzdükleri methiyeler, kendisinin "kozmopolitik doktrin" dediği genelleştirmeci bir dille yapılmış olmalarına rağmen milliyetçi emellere dayanır. Bu konuda uzun uzadıya alıntılanmayı hak eder.

---

8 Şöyle devam eder: "Bu politikanın başarılı olup olmaması, başarıyı erken ya da geç yakalaması, benimsenen önlemlerin amaca uygun olup olmamasına ve ne kadar enerjiyle ve sebatla uygulanmış olduklarına bağlıdır." (s. 111).

> Birinin, büyüklüğün zirvesine ulaştığında diğerlerinin kendisinden sonra tırmanmasını engellemek için, oraya tırmanmasını sağlayan *merdiveni itmesi* sık rastlanan, zekice bir hiledir. Adam Smith'in kozmopolitik doktrininin, çağdaşı büyük William Pitt'in kozmopolitik eğilimlerinin ve Britanya kamu idaresindeki takipçilerinin sırrı burada yatar.
>
> Denizciliğine gümrük vergisi ve kısıtlamalar uygulamış olan bir ülke, imalat gücünü ve denizciliğini öylesine geliştirir ki, kendisini büyüklüğe götüren *merdiveni itmekten*, diğer ülkelere serbest ticaretin yararlarını övmekten, şimdiye dek yanlışlar yaptığını ve ilk kez doğruyu bulduğunu tövbekâr bir tonla açıklamaktan daha akıllıca bir şey yapamaz [italikler bana aittir].[9]

List, ABD'nin "Polonya gibi" tarıma bel bağlamaya mahkum olduğunu söyleyen Adam Smith ve Jean Baptiste Say gibi büyük iktisat kuramcılarının yanlış bir değerlendirme yaptığına işaret eder.[10] Gerçekten, Adam Smith *Ulusların Zenginliği*'nde Amerikalıları sert bir şekilde bebek sanayi korumasına karşı uyarmaktadır:

> Eğer Amerikalılar, bir araya gelerek veya başka bir şiddet yoluyla Avrupa'dan mamul mal ithal etmeye son verirlerse ve böylece kendi vatandaşlarının mamul mallarda ve benzer ürünlerde tekel olmalarına izin verirlerse, sermayelerinin büyük bir bölümünü bu türden bir istihdama ayırırlarsa, yıllık üretimlerinin değerindeki artışı geciktirirler ve ülkelerinin gerçek refah ve büyüklüğe ulaşmasını engellerler.[11]

---

9 List 1885, s. 295-6.

10 List 1885, s. 99.

11 Smith 1937 (1776), s. 347-8.

İki kuşak sonra, List kitabını yazarken birçok Avrupalı hâlâ Smith'in görüşlerini paylaşmaktaydı. Onlara göre List, Amerikalıların, Smith'in analizine "sağduyu" ve "ulus için neyin gerekli olduğuna dair içgüdü"lerine güvenerek şiddetle karşı çıktıklarını ve 1816'dan itibaren bebek sanayilerini büyük bir başarıyla koruduklarını iddia ediyordu.[12]

Bunların yazılmasından bir yüzyıl sonra List'in gözlemini haklı çıkararak ABD, korumacılığın en gayretli uygulayıcısı - ve entelektüel vatanı- olmakla kalmayıp, söz konusu dönemin sonunda dünyanın sanayi lideri olmuştur (bkz. Konu 2, 2.2.2.). List ayrıca, "merdiveni itmeye" dair tarihî olaylarla ilgili yaptığı yorumlarda da haklı çıkmıştır. ABD, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından sınai üstünlüğü kesin olarak ortaya çıktıktan sonra on dokuzuncu yüzyıl Britanyası'ndan farklı davranmadı ve kendisi, üstünlüğünü sıkı korumacılığı milliyetçi emellerle kullanarak elde etmiş olmasına rağmen, serbest ticaret savunuculuğuna soyundu.

Bunlar, bir sonraki bölümde daha detaylı olarak inceleyeceğimiz tarihsel gerçekler. Şu anda okuyucunun dikkatini List'in metodolojisine yani iktisada tarihsel yaklaşıma çekmek isterim.

Bu yaklaşım, doğru uygulandığında, kendiliğinden bir model ortaya çıkacağı umuduyla tarihsel gerçeklerin toplanması ve kataloglanmasıyla sınırlı değildir. Daha ziyade bu yaklaşım, devamlılık arz eden tarihsel bir model arayışını, bu modelleri açıklayan kuramların yapılandırılmasını, ve teknolojik, kurumsal ve siyasi koşullardaki değişiklikler de göz önüne katılarak bu kuramların güncel sorunlara uygulanmasını içerir.

Somut ve tümevarımcı bu yaklaşım, soyut ve tümdenge-

---

12 List 1885, s. 99-100.

limci yöntemlere dayanan, günümüzde egemen olan neoklasik yaklaşımla taban tabana zıttır. Bu metodoloji, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce birçok Kıta Avrupası ülkesinde egemen olan Alman Tarihselci Okulun en önemli katkılarından biridir ve İngilizce'de Polanyi ve Shonfield gibi yazarların eserlerinde bulunabilir.[13] Bu Okulun önde gelen üyeleri arasında Wilhelm Roscher, Bruno Hildebrand, Karl Knies, Adolph Wagner (meşhur Wagner'in Kanunu'nu yazan),[14] Gustav Schmoller, Werner Sombart ve (tartışmalı bir şekilde) Max Weber yer alır. Weber günümüzde yanlış bir şekilde sosyolog olarak tanınmaktadır, aslında Freiburg ve Heidelberg üniversitelerinde iktisat profesörlüğü yapmıştır.[15]

Bugün, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Alman Tarihselci Okulun etkisinin Kıta Avrupası'nın sınırlarının ötesine yayılmış olduğu pek kabul görmez. Ancak bu okulun, neoklasik iktisadın kurucularından biri olan Alfred Marshall'ın üzerinde büyük etkisi olmuştur. Marshall, Alman Tarihselci Okulun çalışmaları için "düşüncelerimizi genişletmeye, kendimiz hakkındaki bilgimizi artırmaya, merkezî planı adeta Tanrı'nın dünyaya hükmedişi gibi anlamamıza her şeyden çok katkıda bulunmuştur" demiştir.[16]

On dokuzuncu yüzyıl sonları yirminci yüzyıl başlarında birçok Amerikalı iktisatçı, doğrudan veya dolaylı olarak bu okuldan etkilenmiştir.[17] Daha sonra bu etkiden çıkmış olsa

---

13 Polanyi 1957 (1944); Shonfield (1965). Aynı zamanda Marksizm'in belli bölümlerinde (örneğin Marx'ın emek değer kuramından ziyade tarih kuramında) de görülmektedir.

14 Wagner Yasası'na göre, hükümetin göreceli büyüklüğü toplumun gelişmesiyle birlikte doğal bir şekilde artma eğilimindedir.

15 Bkz. Balabkins 1988, bölüm 6; Tribe 1995; Hodgson 2001.

16 Marshall, *Principles of Economics*, 8. baskı s. 768; aktaran Hutchinson 1988, s. 529.

17 Balabkins 1988, bölüm 6; Hodgson 2001; Dorfman 1955. Balabkins, Avrupa'da sosyal bilim eğitimi görmüş olan Amerikalıların yarısının Almanya'da okumuş olduğunu gösteren 1906 tarihli bir araştırmadan bahseder (1988, s. 95).

bile, Amerikan neoklasik iktisadının azizlerinden, adına bugün en prestijli genç Amerikalı iktisatçı ödülü verilen John Bates Clark, 1873 yılında Almanya'ya gitmiş ve Roscher ve Knies'le beraber çalışmıştır.[18] Zamanının önde gelen Amerikalı iktisatçılarından olan Richard Ely de Knies ile çalışmıştır. Ely daha sonra, öğrencilerinden John Commons üzerinden Amerikan Kurumsalcı Okulunu etkiledi.[19] Ely, Amerikan İktisat Derneği'nin (AEA) kurucularındandır ve bugün bile derneğin birçok üyesi onun kim olduğunu bilmese de, yıllık toplantıların en önemli konuşması onun onuruna yapılır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgecilikten kurtulan ülkelerin kalkınması önemli bir konu haline geldiğinde tarihsel yaklaşım "kalkınma iktisadının" kurucuları tarafından başarıyla uygulanmıştır.[20] Arthur Lewis, Walt Rostow, Simon Kuznets ve diğerleri "evreler" üzerine formüle ettikleri iktisadi kalkınma kuramlarını kalkınmış ülkelerin sanayileşme tarihinin kapsamlı bilgisine dayandırmışlardır.[21] Rusya doğumlu Amerikalı iktisat tarihçisi Alexandre Gerschenkron, Avrupa'daki sanayileşme deneyiminden yola çıkarak, sanayileşmeyi hedefleyen ülkelerde, teknolojinin sürekli ilerlemesi nedeniyle kalkınmanın finanse edilebilmesi için güçlü kurumsal araçların devreye sokulması gerektiğini öne sürmüştür. Gerschenkron'un çalışması kalkınma iktisadının öncülerinden Hirschman'ın çalışmalarına önemli bir karşılık teşkil eder. Kindleberger'in kalkınma

---

18 Balabkins 1988, s. 95; Conkin, 1980, s. 311.

19 Balabkins 1988, s. 95; Cohcran ve Miller 1942, s. 260; Conkin 1980, s. 311; Garraty ve Carnes 2000, s. 562.

20 Bu alanda ilk önemli çalışmalardan bir seçki için bkz. Agarwala ve Singh 1958.

21 Bu kuramların uygulanışı için bkz. Lewis 1955; Rostow 1960; Kuznets 1965 ve 1973.

iktisadı üzerine klasikleşmiş ders kitabı kalkınmış ülkelerin tarihsel deneyimlerine ve yine Gerschenkron'a çok sayıda gönderme içerir.[22]

Kalkınma iktisadının en parlak dönemi olan 1960'larda, kalkınmış ülkelerin tarihsel deneyimlerinden kalkınmakta olan ülkeler adına ders çıkarılması amacıyla derlemeler yayınlanmaktaydı.[23] 1969 gibi geç bir tarihte, önde gelen (daha yaşlı ve nazik bir kuşaktan) bir neoklasik kalkınma iktisatçısı olan Gustav Ranis'in, en önemli dergilerden olan *American Economic Review*'da "Tarihsel Perspektiften İktisadi Kalkınma" başlıklı bir makalesi yayınlanmıştır.[24]

Ne yazık ki, son birkaç on yılda, tarihsel yaklaşımın uygulanmasının en yerinde olduğu iki iktisat alt alanı olan kalkınma iktisadı ve iktisat tarihi bile tümevarımsal usavurmayı kategorik olarak reddeden neoklasik iktisadın egemenliğine girmiştir. Bunun talihsiz bir sonucu olarak, günümüzde iktisadi kalkınma politikası tartışmaları özellikle tarih dışı bir hal almıştır.

Kalkınma literatürü, kuramsal temeli olan önermelerle doludur (örneğin serbest ticaret herkesin yararınadır) ve örneğin Doğu Asya "kalkınmacı devleti" (*developmental state*) literatürü gibi güncel deneyimlere de geniş yer verir. Ancak bugünün kalkınmış ülkelerinin (bundan böyle BKÜ'ler) tarihsel deneyimleri pek tartışılmaz. Dağınık bir takım tarihsel göndermelere rastlanır ancak bunlar çoğunlukla tarihsel deneyimlerin fazlasıyla stilize edilmiş nitelendirmelerine dayandırılır ve dahası çoğunlukla yalnızca ABD'den veya Britanya'dan söz eder. Bu ülkelerin sözde serbest-ticaret, serbest-piyasa tarihleri kalkınmakta olan ülkelere örnek göste-

---

22 Gerschenkron 1962; Hirshman 1958; Kindleberger 1958.

23 Bkz. Örneğin Supple 1963; Falkus 1968.

24 Fei ve Ranis 1969.

rilir. Ancak Britanya'nın ve ABD'nin deneyimleri bu kitapta anlatılacağı gibi son derece kısmi ve yanlış yönlendirmelere yol açacak bir biçimde ele alınmaktadır.

Sonuç olarak, ne yazık ki, birkaç dikkate değer istisna dışında geçtiğimiz birkaç on yılda iktisadi kalkınma alanında tarihsel yaklaşımı benimseyen çok az sayıda çalışma yapılmıştır.[25] Bu nedenle, bu kitabın amaçlarından biri, tarihsel yaklaşımı günümüzün popüler söylemlerinden olan "doğru politikalar" ve "iyi yönetişim"in eleştirisine uygulayarak bu yaklaşımın ne kadar yararlı olduğunu bir kez daha doğrulamaktır. Bu şekilde söylenince kitabın amacının politika meselesini bir hammadde olarak kullanarak bir yaklaşımın geçerliliğini kanıtlamak olduğu zannedilebilir. Amaç bu değildir. Bu kitabın amacı, güncel bir sorunu tarih yardımıyla tartışmaktır. Daha da ileri giderek bu yaklaşımın "doğru" politikalar ve kurumlar üzerine bugün yapılan tartışmalarda bilhassa yerinde olduğunu öne sürüyorum.

Bu kitap, doğal olarak, on dokuzuncu yüzyıla ve yirminci yüzyıl başlarına, kabaca Napolyon Savaşları'nın (1815) sona ermesiyle Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması (1914) arasındaki, bugünün kalkınmış ülkelerinin çoğunun sanayi devrimlerini gerçekleştirdiği döneme yoğunlaşacaktır. Ancak, bazı durumlarda zaman dilimini genişleteceğiz. Örneğin Britanya'nın, iktisat politikası ve kurumsal gelişme ala-

---

25 Senghaas 1985; Bairoch 1993; Weiss ve Hobson 1995; Amsden 2001 gibi. Ancak, bu çalışmaların ilk üçü bu kitap kadar geniş kapsamlı değildir. Bairoch'un çalışması, çok sayıda ülke kapsıyor olmasına rağmen asıl olarak ticaret politikalarına odaklanmıştır. Senghass daha da çok sayıda ülkeyi incelemiştir, ancak İskandinav ülkeleri haricinde tartışma bölümünü kısa tutmuştur. Weiss ve Hobson daha geniş bir politika yelpazesi sunarlar (sanayi, ticaret ve maliye politikaları) ancak az sayıda ülkeyi incelerler (Britanya, Fransa, Prusya, Japonya, Rusya, ve ABD). Amsden'in çalışmasında kalkınmış ülkelerin tarihsel deneyimlerine birçok kez atıfta bulunulmaktadır, ancak asıl olarak kalkınmakta olan ülkelerin tarihsel deneyimleri konu edilmektedir.

nındaki öncü konumu nedeniyle on dördüncü yüzyıldan itibaren incelenmesi gerekiyor. On sekizinci yüzyıl Prusyası gerçekleştirdiği bürokratik reformlar ve sanayinin devlet güdümünde teşvik edilmesine yönelik geliştirdiği yeni yöntemler nedeniyle bir başka özel örnektir. Savaş sonrası kökten bir kurumsal dönüşüm temelinde gerçekleştirdikleri etkileyici iktisadi büyüme ile Fransa ve Japonya gibi ülkelerin İkinci Dünya Savaşı sonrası deneyimleri burada tartışılması gereken diğer istisnalardır.

Mümkün olduğu kadar fazla sayıda ülke konu edilmeye çalışılmıştır. Mümkün olduğu kadar fazla sayıda kanıtı bir araya getirmek temel bulgularımızı güçlendirir ancak bir yandan da bu ülkelerin iktisat tarihi uzmanlarının eleştirilerini davet eder. Bu, arzu edilmektedir ve memnuniyetle karşılanacaktır. Çünkü sadece iktisadi kalkınma uzmanlarını kuramlarının tarihsel temelini gözden geçirmeye davet etmekle kalmıyor, iktisat tarihçilerinin de çalışmalarının kuramsal sonuçlarının farkına varmalarını arzuluyoruz. Eğer bu kitap genellemelerin ve bu kitapta ele alınanların tartışılmasını sağlarsa amacına ulaşmış olur.

Daha genel dersler çıkarılabilmesi amacıyla kitapta "önemli", dolayısıyla iyi bilinen örneklerin (yani Britanya, ABD, Almanya, Fransa ve Japonya'nın) dışında kalan örneklerin de yer alması için özel bir çaba sarf edilmiştir. Ancak yine de diğer ülkelere ilişkin değerlendirmeler İngilizce çalışmaların azlığı nedeniyle daha dar kapsamlı olmak zorunda kalmıştır. Bu sorun kısmen yabancı dil konuşan araştırma asistanlarının yardımıyla aşılmaya çalışılmıştır, ancak açıktır ki böylesi bir yöntem de sorunludur. Üstelik, daha iyi bilindiği varsayılan ülkelere bakmak da tarihleriyle ilgili birçok söylencenin ve yanlış kanının görülmesi açısından çok önemlidir.

Bu kitapta benimsenen politika ve kurum ayrımı tamamen keyfîdir. Kurumların daha kalıcı düzenlemeler olduğu,

politikaların ise kolayca değiştirilebilir nitelikte olduğu söylenebilir. Örneğin, bazı endüstrilerde tarifelerin yükseltilmesi bir "politika" olarak kabul edilirken, "tarifenin" kendisi kurum olarak görülebilir. Ancak, bu tür basit ayrımlar kolayca dağılabilir. Örneğin, patent yasası bir "kurum" olarak görülebilir, ancak bir ülke, -yirminci yüzyılın başlarına kadar İsviçre ve Hollanda'nın yaptığı gibi- patentleri tanımamayı bir "politika" olarak benimseyebilir. Benzer bir biçimde, rekabet yasası hem kurumsal yönetişim kurumları bağlamında hem de sanayi politikasının bir bölümü olarak incelenecektir.

1.3. Bölümler

İkinci bölüm temel olarak sanayi, ticaret ve teknoloji politikalarını (kısaca STT politikaları) konu edinmektedir. Çünkü, benim görüşüme göre, bazı ülkelerin büyümeyi sağlamada ve yapısal değişiklikleri gerçekleştirmede diğerlerinden daha başarılı olmalarının nedeni, bu politikalardaki farklılıklardır. STT politikaları, yüzyıldan uzun bir süredir iktisadi kalkınma kuramlarındaki tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Bu, elbette ki, diğer politikaların önemsiz olduğunu göstermez.[26] Büyümenin geniş tanımlı bir iktisadi kalkınmanın anahtarı olduğuna inanılması, iktisadi büyümenin (ya da sınai büyümenin) tek önemli mesele olduğu anlamına da gelmez.

İkinci bölümde kurumlar üzerine olan bir sonraki bölümden daha az sayıda ülke üzerine eğilinmektedir. Bu, politika-

26 Örneğin, uygun maliye ve para politikalarıyla makroekonomik istikrarın sağlanmasının iktisadi kalkınma için bir önkoşul olduğu genel olarak kabul edilir. Ancak ben, makroekonomik istikrarın bugün iktisat ortodoksisinin öne sürdüğü gibi sadece enflasyonun düşük olması (örneğin yüzde 5'in altı) şeklinde dar anlamıyla tanımlanmasına itiraz ediyorum (ayrıca bkz. Stiglitz 2001a, s. 23-5).

ların, benim tanımladığım şekliyle daha değişken olmaları nedeniyle kurumlara oranla daha zor tanımlanır olmalarından kaynaklanmaktadır. Örneğin, sınırlı sorumluluk üzerine yasalar veya merkez bankası ile ilgili tarihleri belirlemek (kurumların tam olarak hangi noktada geniş kabul gördüklerini veya etkin olduklarını belirlemek pek kolay olmasa da) mümkündür, ancak örneğin, Fransa'nın on dokuzuncu yüzyıl sonlarında serbest ticareti uygulayıp uygulamadığını saptamak çok daha zordur. Belli bazı politikaların varlığı ve yoğunluğunu açıkça ortaya çıkarmaktaki güçlükler nedeniyle ülkeler temelindeki anlatımlar ağır basmaktadır ve bu nedenle kurumlar üzerine olan bölümdeki (3. bölüm) kadar çok sayıda ülkeden bahsedilememiştir.

3. bölüm coğrafi ve kavramsal olarak geniş bir yelpazeyi içermektedir. Bu bölümde, kısmen modern toplumlardaki kurumsal karmaşıklık nedeniyle kısmen de hangi kurumların iktisadi kalkınma için kritik öneme sahip oldukları konusunda sınırlı bilgiye sahip olduğumuz için göreceli olarak daha fazla sayıda kurum incelenmiştir. Bunlar, demokrasi, bürokrasi, yargı, mülkiyet hakları (özellikle fikrî mülkiyet hakları), kurumsal yönetişim kurumları (sınırlı sorumluluk, iflas yasası, denetleme/bilginin açıklanması şartları, rekabet yasası); finans kurumları (bankacılık, merkez bankacılığı, menkul kıymet düzenlemeleri, kamu finansmanı kurumları); sosyal güvenlik ve işgücü kurumlarıdır (çocukların çalıştırılmasını, yetişkinlerin çalışma saatlerini ve koşullarını düzenleyen yasalar). Bilindiği kadarıyla bu kitap, bu kadar fazla sayıda ülkedeki bu kadar fazla sayıda kurumu inceleyen tek kitap.

Kitabın son bölümü olan 4. bölüm, temel soruya geri dönmektedir: Kalkınmış ülkeler, kendilerinin benimsemiş ol-

dukları kurumları ve politikaları kalkınmakta olan ülkelerin benimsemelerini engelleyerek "merdiveni itmeye" mi çalışmaktadırlar?

Ben, bugünkü politika ortodoksisinin "merdiveni itme" anlamına geldiğini iddia ediyorum. Bebek sanayi koruması (sadece tarife koruması olmadığını aceleyle eklerim) birçok ülkede kalkınmanın anahtarı olmuştur ve istisnalar, dünyanın teknoloji sınırlarında veya bu sınırların çok yakınında yer alan, Hollanda ve İsviçre gibi küçük ülkelerle sınırlıdır. Kalkınmakta olan ülkelerin bu politikaları benimsemelerinin engellenmesi onların iktisadi kalkınmayı sağlama kapasitelerini ciddi bir biçimde kısıtlar.

Kurumlar konusunda durum daha karmaşıktır. Vardığım sonuç, bugün iktisadi kalkınma için gerekli olduğu düşünülen kurumların çoğunun, büyük oranda, bugünün kalkınmış ülkelerindeki iktisadi kalkınmaya neden olmaktan ziyade kalkınmanın sonucunda ortaya çıkmış olduklarıdır. Bu, kalkınmakta olan ülkelerin kalkınmış ülkelerde bugün varolan kurumları benimse*me*meleri gerektiği anlamına gelmez (ancak bugün kalkınmış ülkelerin uyguladığı sanayi ve ticaret politikalarını uygulamamaları gerekir). Bu kurumlardan bazıları, tam olarak almaları gereken biçim konusunda değişik görüşler olmasına rağmen, kalkınmakta olan ülkelerin hepsi için olmasa da birçoğu için yararlı olabilir. Örneğin, merkez bankaları sistemik finansal risk yönetimi konusunda gereklidir ancak bugün ortodoksinin ortaya koyduğu şekliyle neredeyse mutlak siyasi bağımsızlığa sahip olması ve sadece enflasyonla mücadeleye odaklanmasının gerekli olup olmadığı tartışmalıdır. Gerçekte, potansiyel olarak yararlı birçok kurumun acı iktisat derslerinin ardından geliştirildiği düşünülürse kalkınmakta olan ülkelerin muhtemel bir "kurumsal yakalama"nın (*institutional catch-up*) avantajlarından vazgeçmelerini beklemek pek de akıllıca olmayacaktır.

Ancak, "küresel standartlardaki" kurumlar bütün kalkınmakta olan ülkeler için yararlı veya gerekli olmadığı gibi kurumsal yakalamanın da yararları abartılmamalıdır. Daha sonra derinlemesine tartışılacak bazı örneklere gönderme yapılacak olunursa, fikrî mülkiyet haklarının korunması birçok kalkınmakta olan ülke için yararlı olmayabilir. Aynı şekilde, anti-tröst düzenlemeleri gibi bazı başka kurumlar gerekli olmayabilir, zira kurumları oluşturmak ve sürdürmek kaynak gerektirdiğinden, kalkınmakta olan ülkelerde de çoğu kez nitelikli insan kaynakları kıt olduğundan, bu kurumları oluşturmanın ve sürdürmenin net sonucu negatif bile olabilir. Bir de "gelişmiş" kurumların bu kurumlara hazır olmayan ülkelerde, çalışması gerektiği gibi çalışmaması sorunu vardır. Üstelik, kurumsal gelişme bakımından, kalkınmakta olan ülkelerin, bugünün kalkınmış ülkelerinin kalkınmalarının benzer aşamalarına oranla daha iyi durumda olduklarının da gözden kaçırılmaması gerekir (bkz. 3. bölüm, 3.3.3). Eğer durum böyleyse kısa dönemde bu ülkelerdeki kurumların etkin bir biçimde iyileştirilmesi olasılığı düşüktür.

Bu perspektiften bakıldığında, kalkınmakta olan ülkelerden talep edilen kurumların bazılarının yersiz, bazılarının da kalkınmışlık düzeylerine göre maliyetli olduğu göz önüne alınarak, kurumsal iyileştirme üzerine egemen kalkınma söylemlerinde bir "merdiveni itme" unsurunun söz konusu olduğunu söyleyebiliriz.

1.4. Bir "Sağlık Uyarısı'

Bu kitabın söylemek üzere oldukları, birçok insanı, entelektüel ve ahlaki bakımdan rahatsız edecektir. Doğruluğundan emin oldukları ve hatta tutkuyla inandıkları birçok söylenceye meydan okunmaktadır. Aynı şekilde araş-

tırma boyunca benim bazı varsayımlarıma da meydan okunmuştur. Ulaştığım sonuçlardan bazıları bazı okurlar için ahlaken rahatsızlık verici olabilir. Elbette, öne sürdüğüm argümanların ahlaken üstün olduğu gibi bir iddiam yok. Ancak, uzun zaman tarih dışı ve ahlakçı argümanlarla gölgelenmiş olan bu konuları çevreleyen karışıklıkları bir miktar aydınlatmayı umuyorum.

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ KALKINMA POLİTİKALARI: TARİHSEL PERSPEKTİFTEN SANAYİ, TİCARET VE TEKNOLOJİ POLİTİKALARI

2.1. Giriş

Bir önceki bölümde, kalkınmış ülkelerin tarihsel deneyimlerinden çıkarılan derslerin günümüzün kalkınma sorunlarına uygulanması konusunda çok az sayıda girişim olduğu belirtilmişti. Ayrıca, ileride daha açık bir şekilde ortaya çıkacağı gibi, bu tarihsel deneyimlere yapılan az sayıda gönderme de BKÜ'lerin iktisat politikası tarihlerinin ortodoks yorumunu destekleyen, serbest ticaretin ve *laissez faire* sanayi politikasının yararlarını vurgulayan birçok söylenceyle doludur. Washington Uzlaşması'nın öngördüğü politika tavsiyelerinin altını çizen hikâye yaklaşık şöyledir.[1]

---

1 Sachs ve Warner 1995 bunun, daha dengeli ve doğru bilgiler içeren ama yine de hatalı bir versiyonudur. Bhagwati (1985, 1998) daha az dengeli ancak muhtemelen temsiliyeti daha yüksek bir versiyonunu sunuyor. Arthur Dunkel anısına - Urugay Round (1986-93) Dunkel, GATT'ın genel direktörüyken gerçekleşmiştir- yayınlanmış bir eser olan Bhagwati ve Hirsh'te (1998) bu görüşü benimsemiş olan önde gelen uluslararası politika yapıcılar tarafından yazılmış yazılar bulunmaktadır. Aşağıda adı geçen de Clercq ve Ruggiero'ya ait makaleler bu derlemedendir.

On sekizinci yüzyıldan itibaren *laissez faire*'ci Britanya'nın sınai başarısı serbest-piyasa ve serbest-ticaret politikalarının üstünlüğünün kanıtıdır. Bu politikalar ulusun girişimci enerjisini açığa çıkarmış, o dönem Britanya'nın en büyük rakibi olan müdahaleci Fransa'ya karşı üstünlük sağlamasına neden olmuş ve Britanya'nın kendisini dünyanın en büyük iktisadi gücü olarak kabul ettirmesini sağlamıştır. Böylece, Britanya, (Tahıl Yasası'yla) tarımı korumaktan vazgeçtiğinde ve 1846'da eski korumacı merkantilist önlemleri terk ettiğinde, yeni, "liberal" dünya ekonomik düzeninin mimarı ve hâkimi rolünü oynayabilmiştir.

Bu liberal düzen arayışında Britanya'nın en güçlü silahı serbest-piyasa/serbest-ticaret sistemine dayalı iktisadi başarısı olmuştur; bu durum diğer ülkelerin merkantilist politikaların sınırlarını fark etmelerine ve 1860'larda serbest (en azından daha serbest) ticaret ilkelerini benimsemelerine neden olmuştur. Ancak, Britanya bu projede, *laissez faire* politikalarının özellikle de serbest ticaretin üstünlüğünü kuramsal olarak kanıtlayan Adam Smith ve David Ricardo gibi klasik iktisatçıların çalışmalarından da büyük oranda yararlanmıştır. Uruguay Round'un ilk günlerinde (1985-9) Dış Ekonomik İlişkilerden sorumlu Avrupa Komisyonu Üyesi olan Willy de Clercq'e göre:

> David Ricardo, John Stuart Mill ve David Hume, Adam Smith ve İskoç Aydınlanmasının diğer isimlerinin yaygın merkantilizme karşı serbest ticarete sağladığı kuramsal meşruiyet ve on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında tek ve göreceli olarak iyi niyetli bir süper güç olan Birleşik Krallık'ın sağladığı göreceli istikrar sonucunda [on dokuzuncu yüzyıl sonlarında] serbest ticaret ilk kez yaygınlaşabilmiştir.[2]

2 De Clercq 1988, s. 196.

1870'lerde mükemmelliğe ulaşan liberal dünya düzeninin temelinde, ülke içinde *laissez faire* sanayi politikaları, uluslararası mal, sermaye ve işgücü hareketlerine konan engellerin düşük olması; denk bütçe prensibi ve Altın Standardı ile garanti altına alınmış olan makroekonomik istikrar bulunmaktadır. Bunu, daha önce görülmemiş bir zenginleşme izlemiştir.

Hikâyeye göre, ne yazık ki, Birinci Dünya Savaşı başladığında işler tersine dönmeye başladı. Dünya ekonomik ve siyasal sisteminin istikrarsız bir hale gelmesiyle birlikte, ülkeler tekrar ticarete engeller koymaya başladılar. 1930 yılında ABD serbest ticareti terk edip meşhur Smoot-Hawley tarifesini yasalaştırdı. De Clercq'e göre, bu tarifenin "uluslararası ticaret üzerinde daha sonra da Amerika'nın iktisadi büyümesi ve istihdamı üzerinde feci etkileri oldu". Bugünlerde bazı iktisatçılar Büyük Bunalım'ın asıl nedeninin bu tarifeler olduğuna bile inanmaktalar.[3] Almanya ve Japonya gibi ülkeler, ticarete koydukları engelleri yükselttiler ve daha sonraki yıllarda ülkelerinin dışarıya karşı saldırganlaşmasıyla ve faşizmle de yakından ilişkili güçlü karteller oluşturdular.[4] En sonunda 1932'de o ana dek serbest ticaretin şampiyonu olan Britanya da tarifelerin cazibesine dayanamadı ve yeniden tarife uygulamaya başladı. Bunların sonucu olarak dünya ekonomisinde ortaya çıkan daralma ve istikrarsızlık, ve daha sonra da İkinci Dünya Savaşı, Birinci Dünya liberal düzeninden kalanları da yok etti.

Hikâye şöyle devam eder: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, GATT (Gümrükler ve Tarifeler Genel Anlaşması) görüş-

---

3 De Clercq 1988, s. 201-2.

4 Hikâyenin bu versiyonuna göre, devlet müdahaleciliği ve otokrasi arasındaki bu talihsiz bağlantı, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, Amerikan İşgal Otoritelerinin bu ülkelerde faşizmin kökeninde olduğuna inadığı kartelleri yasaklamasıyla kırılmıştır.

melerinin başlamasıyla birlikte ticareti serbestleştirmede önemli aşamalar kaydedildi. Ancak, kalkınmış ülkelerde 1970'lere kadar, kalkınmakta olan ülkelerde 1980'lerin başına kadar (komünist ülkelerde de 1989'daki rejim değişikliğine kadar) iktisat yönetiminde *kumandacı* yaklaşımlar egemen oldu. Sachs ve Warner'a göre, kalkınmakta olan ülkelerin korumacılığı ve müdahaleciliği benimsemelerinde birçok etken rol oynadı.[5] Bunlar arasında bebek sanayi argümanı, Rosenstein-Rodan'ın Büyük İtki (Big Push) kuramı (1943), Latin Amerika yapısalcılığı, çeşitli Marksist yaklaşımlar gibi "yanlış" kuramlar etkili oldu. Korumacı politikaların öne çıkmasında ayrıca ulus kurma süreci ve bazı çıkar gruplarının "satın alınması" gibi siyasi nedenler de rol oynadı. Aynı zamanda savaş zamanı denetim anlayışının barış zamanına devrolması da söz konusuydu.

Hikâyeye göre, neyse ki, müdahaleci politikalar, küçük hükümetlerin erdemlerini, *laissez faire* politikaları ve uluslararası açıklığı vurgulayan neo-liberalizmin 1980'lerdeki yükselişiyle birlikte tüm dünyada büyük oranda terk edildi. 1970'lerin sonlarına doğru, zaten "doğru" politikalar, uygulamakta olan Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinin dışında iktisadi büyüme yavaşlamaya başlamıştı. 1980'lerin başındaki iktisadi krizlerle kendini gösteren büyümedeki bu başarısızlık, eski usul müdahaleciliğin ve korumacılığın sınırlarını ortaya koyuyordu.

Sonuç olarak, kalkınmakta olan ülkelerin çoğu neo-liberal politika reformlarına kucak açtılar. Bu değişimlerin en sembolik olanları Bhagwati'ye göre; Brezilya'nın 1980'lere kadar önde gelen bağımlılık kuramcısı olan Fernando Henrique Cardoso'nun başkanlığında neo-liberal doktrini benimsemesi; ABD karşıtı Meksika'nın NAFTA'ya (Kuzey

5 Sachs ve Warner 1995, s. 11-21.

Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) girmesi; bir zamanlar korumacılığın ve düzenlemenin kalesi olan Hindistan'ın açık, liberal ekonomiye yönelmesidir.[6] Liberalleşme yönündeki trendi taçlandıran, savaş sonrası yıllarda kapalı bir ticaret sistemi biçimindeki "tarihsel anomali"yi[7] sona erdiren olaysa, 1989'da komünizmin çöküşü oldu.

DTÖ gibi yeni küresel kurumsal yönetişim kurumlarının oluşturulmasıyla beraber ulusal düzeydeki bu politika değişiklikleri, refah potansiyeli bakımından ancak liberalizmin daha önceki "Altın Çağı"yla (1870-1914) karşılaştırılabilecek bir yeni küresel iktisadi sistemi ortaya çıkardı.[8] DTÖ'nün ilk genel direktörü Renato Ruggiero'ya göre bu yeni dünya düzeni sayesinde "bir sonraki (yirmi birinci) yüzyıldan itibaren yoksulluğun ortadan kaldırılması, birkaç yıl önce bir ütopya iken bugün artık gerçek bir olasılık" haline geldi.[9]

Hikâye böyle anlatıldığında ortaya yanıltıcı ama yine de etkileyici bir resim çıkar. Öte yandan, bazı bakımlardan on dokuzuncu yüzyılın, gerçekten de bir "laissez faire" dönemi olarak tanımlanabileceğini kabul etmek zorundayız.

Tablo 2.1'de görebileceğimiz gibi on dokuzuncu yüzyıl sonlarında kısa olmakla beraber bir süre serbest ticaret rejimleri dünya ekonomisinin önemli bir bölümünde egemen oldu. 1846'da Tahıl Yasası'nın iptalinden itibaren Britanya, (1860'larda tam anlamıyla gerçekleşmek üzere) tek taraflı olarak serbest ticaret rejimine kararlı bir dönüş yaptı. Ancak bu dönüş, Britanya'nın o dönem tartışılmaz iktisadi üs-

---

6 Bhagwati 1998, s. 37.

7 Bu ifade, Sachs ve Warner 1995, s. 3'ten alınmıştır.

8 Sachs ve Warner'a göre bu "altın çağ" 1850-1914 tarihleri arasındadır.

9 Ruggiero 1998, s. 131.

tünlüğü ve sömürgeci politikalarıyla da yakından ilgilidir. 1860-1880 arasında birçok Avrupa ülkesi tarife oranlarını büyük oranda düşürmüşlerdi. Aynı zamanda dünyanın geri kalanının büyük bir bölümü ya sömürgecilik yoluyla (bkz. 2.3.1), ya da ismen bağımsız az sayıda ülkede olduğu gibi (Latin Amerika ülkeleri, Çin, Tayland -o zaman Siyam-, İran -o zaman Pers ülkesi-, ve Türkiye -o zaman Osmanlı İmparatorluğu-) eşitsiz antlaşmalar yoluyla (bkz. 2.3.2) serbest ticarete zorlandı. En önemli istisna bütün bu dönem boyunca yüksek tarife oranları uygulamış olan ABD idi. Ancak, ABD'nin o dönem dünya ekonomisinin hâlâ göreceli olarak küçük bir bölümünü oluşturduğu göz önüne alınırsa bu dönemin dünyanın serbest ticarete en yaklaştığı dönem olduğu söylenebilir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce (belki de İkinci Dünya Savaşı'na kadar) devletin müdahalesinin günümüz standartlarına göre sınırlı kalmış olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, 1930'dan önce, denk bütçe prensibi ve vergilendirmenin sınırlı olması (birçok ülkede gelir vergisi ve kurumlar vergisi bulunmamaktaydı) nedeniyle etkin bir maliye politikası uygulamak zordu. Hükümetler kaynakları kalkınmacı amaçlara ayırmaya niyetli olsalar bile vergi tabanının darlığı bütçeyi kısıtladığı için bu niyetlerini gerçekleştiremiyorlardı (demiryolları birçok ülkede bu duruma istisna teşkil etmiştir). Çok sayıda ülkede yirminci yüzyıl başlarına kadar geniş tanımıyla merkez bankacılığı mevcut değildi, dolayısıyla para politikası uygulama imkânı çok kısıtlıydı. Genel olarak, bankalar özel sektörün mülkiyetindeydi ve hükümetler tarafından çok az denetlenmekteydi, bu nedenle savaş sonrası Japonya, Kore, Tayvan ve Fransa'da yaygın ve etkin bir biçimde kullanılmış olan "yönlendirilmiş kredi programlarını" uygulama olanağı da son derece kısıtlıydı. Birçok Avrupa ülkesinin, özellikle de Fransa, Avusturya ve

Norveç'in uyguladığı sanayinin millileştirilmesi ve yatırım planlaması gibi önlemlerin İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, savaş koşulları dışında uygulanamaz olduğu düşünülüyordu. Bütün bu araçların yokluğunda paradoksal olarak tarife koruması on dokuzuncu yüzyılda bugün olduğundan daha önemli bir politika aracıydı.

Tablo 2.1
SEÇİLMİŞ KALKINMIŞ ÜLKELERİN, KALKINMALARININ ERKEN DÖNEMLERİNDE MAMUL ÜRÜNLERE UYGULADIKLARI ORTALAMA TARİFE ORANLARI (AĞIRLIKLI ORTALAMA, YÜZDE DEĞERLER)[1]

	1820[2]	1875[2]	1913	1925	1931	1950
Avusturya[3]	R	15-20	18	16	24	18
Belçika[4]	6-8	9-10	9	15	14	11
Danimarka	25-35	15-20	14	10	v.y.	3
Fransa	R	12-15	20	21	30	18
Almanya[5]	8-12	4-6	13	20	21	26
İtalya	v.y.	8-10	18	22	46	25
Japonya[6]	R	5	30	v.y.	v.y.	v.y.
Hollanda[4]	6-8	3-5	4	6	v.y.	11
Rusya	R	15-20	84	R	R	R
İspanya	R	15-20	41	41	63	v.y.
İsveç	R	3-5	20	16	21	9
İsviçre	8-12	4-6	9	14	19	v.y.
Birleşik Krallık	45-55	0	0	5	v.y.	23
Birleşik Devletler	35-45	40-50	44	37	48	14

Kaynak: Bairoch 1993, s.40, tablo 3.3

Notlar:

R - Mamul madde ithalatına çok sayıda ve önemli oranda kısıtlama uygulanmaktaydı, dolayısıyla ortalama tarife oranları anlamlı değil.

v.y. - veri yok

1 Dünya Bankası da Bairoch'un yukarıdaki tabloya temel olan çalışmalarından yola çıkarak benzer bir tablo oluşturmuştur (World Bank, 1991, s.97, Kutu tablo 5.2). Ancak Dünya Bankası'nın tablosundaki değerler Bairoch'un tablosundaki değerlere çok yakın olmakla beraber *ağırlıklı olarak hesaplanmamıştır*, elbette Bairoch'un *ağırlıklı* olarak hesaplanmış değerleri tercih edilmiştir.

2 Bu değerler yaklaşık değerlerdir, uç değerleri değil ortalamaları gösterir.

3 1925'ten önce Avusturya-Macaristan.

4 1820'de Belçika, Hollanda ile birleşmiştir.

5 1820'ye ait değerler sadece Prusya'ya aittir.

6 1911'den önce Japonya, Avrupa ülkeleri ve ABD ile imzalamış olduğu eşitsiz antlaşmalar gereği düşük tarife oranları uygulamak (%5'e kadar) zorundaydı. Not 1'de adı geçen Dünya Bankası tablosu Japonya'nın sadece mamul ürünler için değil *tüm mallar* için uyguladığı *ağırlıklı olmayan* ortalama tarife oranını, 1925 yılı için %13, 1930 yılı için %19, 1950 yılı için %4 olarak vermektedir.

Bu kısıtlamalara rağmen, 1. bölümde gösterildiği ve bu bölümün geri kalanında daha detaylı bir şekilde gösterileceği gibi, bugünün bütün kalkınmış ülkeleri (BKÜ'ler), yakalama döneminde, bebek sanayileri korumak amacıyla müdahaleci Sanayi Ticaret ve Teknoloji (STT) politikaları uyguladılar.[10] Daha sonra göreceğimiz gibi, İsviçre ve Hollanda gibi istisnalar bulunmakla beraber, bu ülkeler ya teknoloji sınırında ya da teknoloji sınırının yakınında yer almaktaydılar ve bu nedenle tanım icabı bebek sanayi korumasına gereksinim duymuyorlardı. Bazı ülkeler yakalama dönemini başarıyla tamamladıktan sonra bile (on dokuzuncu yüzyıl başlarında Britanya, yirminci yüzyıl başlarında ABD) etkin STT politikaları uygulamaya devam ettiler. Tarife koruması bugünün kalkınmış ülkelerinin kullandığı çok önemli bir STT politika aracıydı, ancak göreceğiz ki bu ülkelerin kullandıkları tek ya da en önemli politika aracı değildi.

Ticaret cephesinde, teşvikler ve ihraç mallarının girdilerine vergi indirimi sağlanması, ihracatın teşvik edilmesinde sık rastlanan uygulamalardandı. Hükümetler, hem sanayi kesimine teşvikler sağladılar ve hem de özellikle altyapı ve imalat sektörüne yönelik çeşitli kamu yatırım programları uygulamaya koydular. Bazen eğitim gezilerini ve stajları finanse ederek yasal yollardan bazen de sanayi casusluğu, makine kaçakçılığı, yabancı patentleri tanımayı reddetme gibi yasal olmayan yöntemlerle yabancı teknolojinin edinilmesini desteklediler. Yerli teknolojinin gelişmesi, araştırma ve gelişmeye, eğitime ve yetiştirmeye (*training*) finansman sağlanarak desteklendi. Gelişmiş teknolojilerle ilgili farkındalığı artırmak amacıyla çeşitli önlemler alındı (örneğin, örnek fabrikalar kuruldu, fuarlar düzenlendi, serbest sektöre ücretsiz ithal makine sağlandı). Ayrıca bazı hükümetler kamu-

10 Yakalama ile ilgili klasik tartışma için bkz. Abramovitz 1986, ve 1989.

özel kesim işbirliğini kolaylaştıracak kurumsal mekanizmalar oluşturdular (kamu-özel sektör ortaklıkları, hükümetle yakın bağları olan sanayi kesimi örgütleri gibi). İki taraflı ve çok taraflı anlaşmalar yoluyla yasaklanmamış olsalar bile bu politikaların çoğu bugün pek de iyi karşılanmamaktadır.

BKÜ'ler, teknoloji sınırına ulaştıklarında mevcut ve muhtemel rakiplerin arasından sıyrılmak için birçok politika uygulamışlardır. Britanya "sınır ekonomisi" konumunu koruduğu sürece bu durumun en bariz örneğini oluşturmuştur, ancak başka ülkeler de mümkün olduğunda benzer politikalara başvurmuşlardır. Britanya muhtemel rakiplerine teknoloji transferini denetlemek amacıyla önlemler almış, (örneğin, kalifiye işçi göçü veya makine ihracatı üzerinde denetim), gerektiğinde güç kullanarak kalkınmakta olan ülkeleri piyasalarını açmaya zorlamıştır. Ancak, gelişmiş ülkeleri yakalamaya çalışan, resmî ya da fiilî sömürgeler dışında kalan ülkeler, öylece oturup bu kısıtlamaları kabullenmeye yanaşmamışlardır. Onlar da bu kısıtlamaların ortaya çıkardığı engelleri aşmak amacıyla makine kaçakçılığı ve işçi kaçırma gibi "yasadışı"[11] yöntemlere kadar uzanan çok çeşitli önlemler uygulamaya koymuşlardır.

2.2. Yakalama Stratejileri

Bu bölümde, çok sayıda BKÜ'nün -Britanya, ABD, Almanya, Fransa, İsveç, Belçika, Hollanda, İsviçre, Japonya, Kore ve Tayvan- kalkınma deneyimlerini ve kalkınma aşamasında hangi türden STT politikaları uyguladıkları incelenecektir. Bu ülkelerin çoğunda günümüz ortodoksisinin kalkın-

11 "Yasadışı" sözcüğünü tırnak içine aldım, çünkü bu örnekte "yasallık" Britanya yasalarına göre tanımlanmaktadır, halbuki Britanya yasalarının "meşruiyeti" diğer ülkeler tarafından tanınmıyor olabilir (uygulamada kesinlikle tanınmıyordu).

makta olan ülkelere, "BKÜ'ler bunları uyguladı" diyerek önerdiği politikaların tam tersi yapılmıştır.

2.2.1. Britanya

Modern *laissez faire* doktrinlerinin entelektüel kaynağı olan ve tarihinin bir aşamasında her bakımdan serbest ticareti uygulamış olduğunu iddia eden Britanya'nın devlet müdahalesine başvurmadan kalkınmış bir ülke olduğu düşünülür. Ancak bu doğru değildir.

Britanya feodalizm sonrası döneme (on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllar) göreceli olarak geri kalmış bir ekonomi olarak girdi. 1600'den önce Avrupa'dan teknoloji ithal etmekteydi.[12] Ham yün ihracatına ve bir miktar da, o dönem daha gelişmiş olan Hollanda'ya (özellikle Bruges, Ghent, Ypres gibi bugün Belçika'ya dahil olan Flaman şehirlerine) gerçekleştirdiği düşük katma değerli yünlü giysi (o dönemdeki adıyla "short cloth") ihracatına bağımlıydı.[13] Zamanın hükümdarları bu ürünleri asıl olarak gelir sağlamak amacıyla vergilendirmekteydi ama giysinin ham yünden daha düşük oranda vergilendirilmesi yün giyside ithal ikamesinin teşvik edilmesine ve ihracatın bir miktar artmasına neden olmuştu.[14] III. Edward'ın (1327-1377) yerli yünlü giysi imalatını geliştirmeyi hedefleyen ilk kral olduğuna inanılmaktadır. Ülkesinde yaşayanlara örnek olmak için sadece İngiltere malı giysiler giyiyordu,[15] ayrıca Flaman dokumacı-

12 Kindleberger 1996, s. 109.

13 Ramsay 1982, s. 59; Davies 1999, s. 348.

14 Ramsay 1982, s. 59.

15 Bu, savaş sonrası dönemde, Japonya ve Kore'nin "lüks tüketimi" özellikle de lüks tüketim malları ithalatını denetlemeye yönelik politikalarını hatırlatıyor. Bu konuda bkz. Chang 1997.

lar getirtmiş, ham yün ticaretini merkezileştirmiş ve yünlü giysilerin ithalatını yasaklamıştı.[16]

Tudor hükümdarları, bunu daha da ileri götürdüler ve bugün bebek sanayi koruması politikası olarak tanımlanabilecek bir biçimde bu sanayi dalının gelişmesini desteklediler. Ünlü on sekizinci yüzyıl tüccarı, politikacısı ve romancısı Daniel Defoe, bugün neredeyse unutulmuş olan 1728 tarihli *İngiltere'nin Ticaretinin bir Planı* (A Plan of the English Commerce) isimli eserinde bu politikayı anlatır.[17] Bu kitapta Tudor hükümdarlarının VII. Henry (1485-1509)ve I. Elizabeth'in (1558-1603) İngiltere'yi Hollanda'ya ham yün ihracatına bağımlı bir ülke olmaktan kurtarıp nasıl dünyanın en önemli yünlü mal imalatçısı haline getirdiğini anlatır.[18]

Defoe'ya göre, VII. Henry 1485'te taç giymeden önce "*Burgonya* Düşesi olan halasının maiyetinde bir çeşit sığınmacı gibi yaşamıştı" [italik orijinal metinde][19] Oradayken Hollanda'daki yünlü mal imalatının sağladığı zenginlikten çok etkilendi ve 1489'dan itibaren İngiliz yünlü mal imalatını teşvik edici önlemler uygulamaya koydu. Bu önlemler arasında imalata uygun yerlerin araştırılması amacıyla gezi-

---

16 Davies 1999, s. 349; ayrıca bkz. Davis 1966, s. 281.

17 Erik Reinert'e çalışması (örn. Reinert 1996) ile ve şahsen dikkatimi bu kitaba çektiği için teşekkür borçluyum.

18 Defoe 1728, s. 81-101.

19 Defoe 1728, s. 94. Ancak Defoe burada olayları yanlış aktarmıştır. VII. Henry 1485'te tahta geçmeden önceki sürgün yıllarını Burgonya'da değil Brötanya'da ve Fransa'da geçirmiştir (Gunn 1995, s. 9). York rejimi taraftarlarının Burgonya'yla olan bağlantıları göz önüne alındığında (Elton 1997, s. 5-6), genç Henry gibi York rejimi taraftarı, rejimden kaçan bir Lancasterlının sürgün yeri olarak Burgonya'yı seçmesi olası görünmemektedir. Elbette, Defoe'nun bu hatası, VII. Henry döneminde Britanya'nın yakalama çabalarının asıl olarak Burgonya'nın da dahil olduğu Hollanda'yı yakalamaya yönelik olduğu gerçeğini değiştirmez. Bu noktayı belirttiği için Tom Penn'e teşekkür ederim.

ler düzenlenmesi,[20] Hollanda'daki yetenekli işçilerin kaçırılması,[21] ham yün ihracatına giderek artan gümrük vergileri konması ve hatta ham yün ihracatının yasaklanması sayılabilir. Ramsay, ayrıca 1489, 1512, 1513 ve 1536 tarihli belli bir piyasa değerinin altındaki kaba parçalar hariç bitmemiş giysi ihracatını yasaklayan mevzuatı belgeler. Ona göre bütün bunlar, o dönem egemen olan, yünü ham haliyle değil giysi şeklinde ihraç etmenin, aynı şekilde yünlü giysileri de "kırpılmamış ve tıraşlanmamış" yani yarı mamul halde değil de boyanmış ve dikilmiş olarak gemiye yüklemenin daha iyi olduğunu öne süren görüşü yansıtır.[22]

Defoe'nin vurguladığı gibi VII. Henry, Britanya'nın, Hollanda ile arasındaki teknoloji açığı ortadayken, bu dönüşümün uzun bir vakit alacağının farkındaydı ve bu yüzden kademeli bir yaklaşım benimsedi.[23] Bu nedenle ham yün ihracatına konan vergileri ancak sanayi tam anlamıyla kurulduktan sonra artırdı. Ancak Britanya'nın, ürettiği bütün ham yünü işlemesinin mümkün olmadığı ortaya çıktığında ham yün ihracatına uyguladığı yasakları geri çekti.[24] De-

---

20 Defoe'ya göre, VII. Henry, "Yorkshire'in batısında kalan *Wakefield, Leeds* ve *Halifax* gibi, bu işe uygun oldukları için seçilen ve sayısız su kaynakları, kömür yatakları, ve bu türden işlerin yürütülmesini mümkün kılacak özelliklere sahip bölgelerde yün imalathaneleri kurmuştur." (Defoe 1728, s. 95).

21 Defoe'ya göre, VII. Henry "gizlice, imalat becerisi olan birçok yabancıyı bu işin ilk aşamalarında olan kendi halkına imalatı öğretmeleri için getirtmiştir." (Defoe 1728, s. 96).

22 Ramsay 1982, s. 61.

23 VII. Henry "*Flamanların* bu işte eski ve deneyimli olduklarını, bir biçimde İngilizlerin nasıl üretileceğini bilmedikleri, bilseler de taklit etmeyi beceremeyecekleri mallar ürettiklerini ve bu nedenle kademeli olarak ilerlemesi gerektiğini fark etti." (Defoe 1728, s. 96). Yani " bunun çok önemli bir girişim olduğunu, ihtiyat ve dikkat gerektirdiğini, aceleci davranılmaması gerektiğini biliyordu." (*a.g.e.*, s. 96).

24 VII. Henry, "Flamanlara yün ihraç edilmesini hemen yasaklamadı, ihraç edilen yüne konulan gümrük vergisini ancak birkaç yıl sonra artırdı." Defoe 1728, s. 96). Ham yün ihracatı konusunda da Defoe, VII. Henry'nin, planladıklarını

foe'ya göre, VII. Henry'nin ithal ikameci politikaları uygulamaya koymaya başlamasından (1489) neredeyse bir yüzyıl sonra, I. Elizabeth'in döneminde (1587), Britanya, ham yün ihracatını tamamen yasaklayacak kadar yünlü mal imalatının uluslararası rekabet gücünden emin olabildi.[25] Bu, Hollanda'daki imalatçıların mahvına neden oldu.

Defoe'nun analizine göre, I. Elizabeth'in döneminde Britanya'nın yün sanayiinde elde ettiği başarının ardında ithal ikamesinden başka etkenler de vardı. Bu etkenlerden bazıları Protestan Flaman tekstil işçilerinin 1567'de İspanya'nın bağımsızlığını takiben göç etmesi gibi tesadüfiydi. Ancak başka bazı etkenler de devlet tarafından kasten meydana getirildi. Yeni pazarlar açmak amacıyla I. Elizabeth Papalığa, Rusya, Moğolistan ve İran'a ticaret kafileleri yolladı. Britanya'nın denizcilikte üstünlüğü sağlamak amacıyla yaptığı yoğun yatırımlar yeni pazarlara açılmayı, onları kolonileştirmeyi ve zoraki piyasalar haline getirmeyi kolaylaştırdı.[26]

Yünlü mal imalatında Britanya'nın başarısında yukarıda sayılan unsurların hangisinin tam olarak ne ölçüde etkili olduğunu belirlemek zordur. Ancak, VII. Henry tarafından başlatılan ve halefleri tarafından devam ettirilen, modern bebek sanayi korumasının on altıncı yüzyıldaki muadili sayılabilecek strateji olmasaydı, Britanya'nın sanayileşmedeki ilk başarısını yakalaması imkânsız değilse de çok zordu; on sekizinci yüzyıl boyunca Britanya'nın ihracat gelirlerinin en azından yarısını oluşturan bu anahtar sanayi ol-

---

yapmaktan uzak olduğunu, hükmettiği topraklarda yün ihracatını asla bütünüyle yasaklamadığını" belirtir (*a.g.e.*, s. 96). Yani VII. Henry yün ihracatını yasaklar gibi yapmışsa da önce kendi hükmünü ihlal etmiş sonra da yasağı tümüyle kaldırmıştır." (*a.g.e.*, s. 97).

25 Defoe 1728, s. 97-8.

26 Defoe 1728, s. 97-101.

madan, Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesi en hafif tabiriyle güçleşirdi.[27]

I. George döneminde (1714- 1727) ilk Britanya başbakanı olan Robert Walpole'un 1721'de uygulamaya koyduğu ticaret yasası reformu, Britanya'nın sanayi ve ticaret politikalarında önemli bir değişikliğe işaret eder.

Bundan önce, Britanya hükümetinin politikaları genel olarak ticareti (çoğunlukla sömürgecilik yoluyla ve Britanya ile yapılacak olan ticaretin İngiliz gemileriyle yapılmasını şart koşan denizcilik yasaları yoluyla) kontrol etmeye[28] ve kamu gelirlerini artırmaya yönelikti. Yukarıda da anlatıldığı gibi yünlü mal imalatının teşvik edilmesi en önemli istisnaydı ama orada da hedef kısmen kamu gelirlerini artırmaktı. Buna karşılık, 1721'den sonra uygulamaya konan politikalar, bilinçli olarak imalat sanayiini teşvik etmeye yönelikti. Walpole, parlamentoya yaptığı konuşmada yeni yasayı tanıtırken "halkın refahının artmasına, hiçbir şeyin mamul ürün ihracatı ve hammadde ithalatından daha fazla katkıda bulunamayacağını" söyledi.[29]

1721 mevzuatı ve sonrasında gerçekleşen tamamlayıcı politika değişiklikleri şunları içermekteydi.[30] İlk olarak imalatta kullanılan hammaddelere konan ithalat vergileri ya düşürüldü ya da tümden kaldırıldı.[31] İkinci olarak, -William ve

---

27 Giysi ihracatı (çoğunlukla yünlü) İngiliz toplam ihracatının 1700 yılında % 70'ini, 1770'lere kadar da % 50'den fazlasını oluşturmaktaydı (Musson 1978, s. 85).

28 Erken dönem denizcilik yasaları için bkz. Wilson 1984, s. 164-5.

29 List 1885, s. 40'da söz edildiği gibi. List'in görüşüne göre bu, "nasıl daha önceleri Venediklilerin ticaret politikası alanında düsturu olduysa, İngilizlerin de ticaret politikası alanındaki düsturu olmuştur." (*a.g.e.* s. 40).

30 Ayrıntılar için bkz. Brisco 1907, s. 131-3, 148-55, 169-71; McCusker 1996, s. 358; Davis 1966, s. 313-14; Wilson 1984, s. 267.

31 İlginç bir biçimde, boyamaya yarayan kimyasallara uygulanan ithalat vergileri

Mary'den beri ülkede uygulanmakta olan bir politika olan-ihraç edilen mamul mallarda kullanılan ithal hammaddeler için verilen vergi iadeleri artırıldı.[32] Örneğin, kunduz derisine konan vergi azaltıldı ve ihraç edilmesi durumunda ödenen verginin yarısının geri ödenmesi kararlaştırıldı.[33] Üçüncü olarak mamul malların çoğunda ihracat vergisi anlamlı bir miktarda artırıldı.[34] Dördüncü olarak, ithal edilen yabancı mamul mallara uygulanan vergiler tamamen kaldırıldı. Beşinci olarak, yelken bezi (1731) ve rafine şekere (1733) uygulanan ihracat teşvikleri artırılırken, ihracat teşviklerinin kapsamı ipekli ürünler (1722) ve barutu da (1731) kapsayacak şekilde genişletildi.[35] Altıncı olarak, İngiliz ürünlerinin yabancı piyasalardaki ününün zedelenmemesi amacıyla özellikle tekstil ürünlerinde imalatın kalitesini denetlemek üzere düzenlemeler uygulanmaya başlandı.[36]

---

boyama endüstrilerini desteklemek amacıyla kaldırılmıştır. Ancak "ihracatlarının yabancı imalatçılara avantaj sağlamaması amacıyla bunlara ihracat vergisi konmuştur." (Brisco 1907, s 139).

32 Brisco, ilk vergi indiriminin William ve Mary döneminde bira ve elma şarabı çeşitlerinin ihracatına uygulandığını belirtir (1907, s. 153). Bu, savaş sonrası dönemde Doğu Asya ülkelerindeki başarılı uygulamalarla ünlenmiş bir politikadır (bkz. ileride 2.2.7).

33 Brisco 1907, s. 132.

34 On yedinci yüzyıl sonlarına kadar ihracatın ve ithalatın büyük bir bölümü % 5 oranında vergilendirilmekteydi. III. William ithalat vergisi oranlarını % 15-25'e çıkardı, ancak ihracat vergisini birçok üründe % 5 oranında bıraktı (Davis 1966, s. 310-11). Walpole döneminde vergiler bazı ürünlerin ihracatında kaldırılırken, alüminyum, kurşun, bakır, işlenmiş deri, kömür, beyaz yünlü giysi ve kürk ihracatında devam etmiştir (ayrıntılar için bkz. Brisco 1907, s. 131, n. 1).

35 Brisco, Walpole döneminde ihracat teşviklerinin bebek sanayilere *değil*, yerleşmiş sanayilere verildiğini belirtir (1907, s. 152).

36 Brisco'nun sözleriyle, "Walpole, rekabetçi bir piyasada ürünlerin kalitesinin yüksek olması gerektiğini anlamıştı. Rakibini alt etmeye fazla hevesli olan imalatçı ürünlerinin kalitesini düşürecektir ve bu, sonunda bütün İngiliz mallarını etkileyecektir. Ürünlerin yüksek standartta olmasını sağlamanın bir yolu vardır o da hükümetin imalatı gözetim altında tutmasıdır." (1907, s. 185). Bir kez daha, bu politikanın modern bir versiyonu savaş sonrası dönemde Japonya ve Kore gibi ülkelerde görülmüştür. Bu ülkelerde devlet, sadece bilgi

Brisco bu yeni mevzuatın arkasında yatan fikri şöyle özetler: "yerli imalatçıların yabancı bitmiş ürünlerin rekabetinden korunması gerekiyordu; bitmiş ürünlerin serbest bir şekilde ihraç edilmesinin sağlanması ve ihracatın mümkün olduğunca primlerle teşvik edilmesi gerekiyordu".[37] Aşağıda göreceğimiz gibi, 1721 reformlarıyla uygulamaya konan politikaların, savaş sonrası dönemde Japonya, Kore ve Tayvan gibi ülkelerde savaş sonrası dönemde uygulamaya konan politikalarla şaşılacak derecede benzeşmesi ilginçtir (bkz. 2.2.7).

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında Sanayi Devrimi'yle birlikte Britanya, diğer ülkelerle arasındaki teknolojik farkı açmaya başladı. Ancak, yine de on dokuzuncu yüzyıl ortasında teknolojik üstünlüğü tartışılmaz bir hal alana dek, sanayii teşvik etmeye yönelik politikalar uygulamaya devam etti.[38]

İlk olarak, Britanya sanayilerini tehdit ettikleri anda sömürgelerinden yapılan mamul mal ithalatını yasakladı. 1699'da Yün Yasası (Wool Act) ile sömürgelerin yünlü ürün ihraç etmesini yasakladı ve böylece İrlanda'da o dönemde çok iyi bir durumda olan yün sanayiini öldürdü (bkz. bölüm 2.3). 1700'de Hindistan'dan daha üstün olan pamuklu ürünlerin (calicoes) ithal edilmesi yasaklandı ve böylece o dönem dünyanın en etkin pamuklu ürün imalat sektörü olduğu söylenen Hindistan pamuk sanayiine büyük zarar verildi. Hindistan pamuk sanayi, 1813'te Britanya Hindistan'dan daha etkin bir üretici olduğu anda Doğu Hindistan Şirketi'nin (East India Company) uluslararası ticaretteki te-

kaynağı ve pazarlama kanalı olarak rol oynamamış aynı zamanda ihraç mallarının kalitesini de gözetim altına almıştır.

37 Brisco 1907, s. 129.

38 Davis 1966'ya göre, 1763-76 döneminde korumacı önlemler hızla yaygınlaşmış ve bu da Adam Smith'in 1776'da yayınlanan eseri *Ulusların Zenginliği*'ndeki merkantilizm ile ilgili görüşlerini etkilemiştir.

kelinin sona ermesiyle daha da büyük zarar gördü (bkz. bölüm 2.3). İki kuşak sonra 1873'e gelindiğinde, İngiliz pamuklu mal ihracatının % 40-45'inin Hindistan'a yönelik olduğu tahmin edilmektedir.[39]

Buna rağmen, 1815'te Napolyon Savaşları'nın sona ermesinin ardından Britanya'da kendisine güvenen imalatçılar serbest ticaret yönünde baskılarını artırmaya başladılar. Bu dönemde Belçika ve İsviçre'nin teknolojik açıdan Britanya'ya oranla önde olduğu az sayıda sektör dışında İngiliz üreticiler birçok alanda dünyanın en etkin üreticileriydiler (bkz. bölüm 2.2.6). 1815'te kabul edilen yeni Tahıl Yasası'na göre (Britanya'da 1463'ten itibaren birçok Tahıl Yasası kabul edildi) tarım ürünleri daha fazla korunmaya başlandı. Yine de serbest ticaret yönünde baskılar artmaya devam ediyordu.[40]

1833'te tarifelerin azaltılması üzerine müzakereler yapılmış olsa da asıl değişiklik 1846'da yapıldı. Tahıl Yasası iptal edildi ve mamul malların birçoğuna uygulanan tarifeler kaldırıldı.[41] Bugün genellikle o dönemde Tahıl Yasası'nın kaldırılması, klasik liberal iktisat doktrininin merkantilizm üzerinde bir zaferi olarak görülüyor. Bu politika değişikliğinde iktisat kuramlarının etkisini göz ardı etmemek gerekse de dönemi iyi bilen tarihçilerin bir çoğu, bunun ta-

---

39 Britanya'nın Hindistan, Hindiçini ve Doğu Hint Adaları'na -çoğu Hindistan'a- yönelik pamuklu tekstil ürünleri ihracatı, Napolyon Savaşları'ndan (yakl. 1815) sonra toplam pamuklu tekstil ürünleri ihracatının % 6'sına, 1840'ta % 22'sine ve 1873'te % 60'ına yükselmiştir (bkz. Hobsbawm 1999, s. 125).

40 Elbette, birçok durumda imalatçının serbest ticarete verdiği destek, serbest ticaret gevşek prensibine entelektüel bir yönelimden ziyade kendi çıkarıyla bağlantılıydı (Pamuk imalatçıları Tahıl Yasası'nın kaldırılmasını desteklerken pamuk makinelerinin ihracatının serbest bırakılmasına yasağın kaldırılışına kadar karşı çıktılar. İlk kez 1774'te getirilen yasak, 1842'de kaldırıldı. (Musson 1978, s. 101; 2.3.3.).

41 Bairoch 1993, s. 20-1.

rım ürünü ve hammadde piyasasını genişleterek Avrupa kıtasında sanayileşmeyi yavaşlatmayı hedefleyen[42] bir "serbest ticaret emperyalizmi" edimi[43] olarak algılanması gerektiğine işaret ederler.

Gerçekten de Tahıl Yasası'nın iptali için düzenlenen kampanyanın önde gelen isimlerinden siyasetçi Richard Cobden ve Ticaret Kurulu üyesi John Bowring de bu görüşteydiler.[44] Cobden'in görüşü aşağıdaki paragrafta açıkça belirtilmiştir:

> Fabrika sistemi büyük bir ihtimalle ne Amerika veya Almanya'da ne de Fransa, Belçika ve İsviçre gibi ülkelerde ortaya çıkardı çünkü bu ülkelerin ucuza karnını doyuran imalatçılarına karşılık İngiliz zanaatkârları yiyecek için giderek artan fiyatlar ödemekteydiler.[45]

Tahıl Yasası'nın iptalinin sembolik bir anlamı olmakla beraber serbest ticarete gerçek geçiş ancak 1850'lerde olmuştur. Ancak, (Cobden-Chevalier Antlaşması olarak da bilinen) İngiltere-Fransa serbest ticaret antlaşmasının imzalanmasıyla bağlantılı olarak Gladstone'un 1850 ve özellikle de 1860 bütçesinden sonra birçok tarife kaldırıldı. Aşağıdaki bölüm Britanya'da 1850'lerde ticaretin ne ölçüde serbestleştirildiğini gösteriyor. "1848'de Britanya'da vergilendirilmiş ürün sayısı 1146 idi. 1860'a gelindiğinde bu sayı 48'e inmişti. Bunlardan 12'si, üzerine gelir vergisi konmuş olan lüks ve

---

42 Kindleberger 1978, s. 196. 1750-1850 tarihleri arasında iktisat teorisinin İngiliz ticaret politikasının gelişmesine etkileri konusunda klasik bir çalışma olarak bkz. Semmel 1970.

43 Terim Gallagher ve Robinson'dan (1953) alınmıştır.

44 Kindleberger 1975; Reinert 1998. 1840'ta Bowring, Alman *Zollverein*'ına üye devletlere buğday yetiştirmelerini ve onu satıp İngiliz mamullerini almalarını tavsiye etti (Landes 1998, s. 521).

45 *The Political Writings of Richard Cobden*, 1868, William Ridgeway, Londra, Cilt 1, s. 150; aktaran Reinert 1998, s. 292.

yarı lüks mallardı. Bir zamanlar Avrupa'da en karmaşık tarifelere sahip olan ülke olan Britanya'da tarifeler artık Whitaker'ın Almanak'ının yarım sayfasına sığıyordu".[46]

Bu noktada Britanya'nın serbest ticarete bu geçişini sağlayan teknolojik öncülüğünü "yüksek ve uzun süren tarife engelleri" sayesinde elde ettiğini belirtmek gerekir.[47] Ayrıca, Britanya ekonomisinin on dokuzuncu yüzyıl ortalarında genel anlamda serbestleştirilmesinin -ki ticaretin serbestleştirilmesi, bunun sadece bir parçasıdır- *laissez faire*'ci bir yaklaşımla değil devletin sıkı denetiminde gerçekleştiğini de belirtmek gerekir.[48] Ayrıca "Britanya serbest ticarete son derece yavaş bir geçiş yapmıştır: *Ulusların Zenginliği*'yle Gladstone'un 1860 bütçesi arasında tam 84, Waterloo ile 1846 zaferi arasında tam 31 yıl vardır".[49]

Üstelik, serbest ticaret rejimi uzun sürmemiştir. 1880'lerde bazı güçlü Britanyalı üreticiler koruma talep ediyorlardı. Yirminci yüzyıl başlarına gelindiğinde Britanya, ABD ve Almanya'ya karşı imalat sahasındaki avantajlarını hızla kaybetmeye başladığında korumacılığa tekrar dö-

---

46 Fielden 1969, s. 82.

47 Bairoch 1993, s. 46.

48 Bkz. Polanyi 1957 [1944], bölüm 12-13. Polanyi'ye göre "*laissez faire*'in hiçbir doğal yanı yoktu. İşler oluruna bırakılmış olsa serbest piyasalar hiçbir zaman ortaya çıkamazlardı. Serbest ticaret sanayilerinin önde geleni pamuk sanayisinin gümrük tarifeleri, ihracat primleri ve dolaylı ücret desteklemeleri yardımıyla kurulması gibi, *laissez faire*'in kendisi de devlet tarafından uygulanmıştı. Otuzlu ve kırklı yıllar yalnızca kısıtlayıcı düzenlemeleri ortadan kaldıran yasaların sayısında bir patlamaya değil, aynı zamanda devletin idari işlevlerinde müthiş bir artışa da tanık oldu. Liberalizm taraftarlarının belirlediği görevleri yerine getirmek için devlet artık merkezî bir bürokrasiyle donanmıştı. Tipik bir faydacı açısından *laissez faire* ... bir yöntem değil, ele geçirilecek şeyin kendisiydi." [Polanyi 2000, *Büyük Dönüşüm*, (çev. Ayşe Buğra), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 201]. Ayrıca pazar sisteminin kurulması, özellikle küçük ölçekli tarımsal üretime zarar vererek ücretli işçiliğin ortaya çıkmasında devletin müdahalesinin gerekliliğini Klasik iktisatçıların nasıl savunduğu için bkz. Perelman 2000.

49 Fielden 1969, s. 82.

nüş yapılması, Britanya siyasetinin en çok tartışılan konularından biri olmuştu. Karizmatik siyasetçi Joseph Chamberlain'in önderliğinde 1903'te kurulan Tarife Reform İttifakının etkisi bunun kanıtıdır.[50] Serbest ticaret dönemi, Britanya imalat alanında üstünlüğünü kaybettiğini kabul ettiğinde ve 1932'de birçok alanda tarifeleri yeniden uygulamaya koyduğunda sona erdi.[51]

2.2.2. ABD

List'in ortaya koyduğu gibi (bkz. 1. bölüm), Britanya bebek sanayi koruması stratejisini ilk uygulayan ülkedir. Ancak en seçkin uygulayıcısı muhtemelen ABD olmuştur - ünlü iktisat tarihçisi Paul Bairoch bir keresinde ABD'yi "modern korumacılığın anavatanı ve kalesi" olarak adlandırmıştı.[52]

Bu gerçek, özellikle ABD kaynaklı modern literatürde çok az dile getirilir. Başka konularda çok bilgili kişiler bile bu durumun farkında değilmiş gibi görünmektedirler. Fransız Sanayi Devrimi uzmanı iktisat tarihçisi Clive Trebilcock 1879'da Almanya'da tarifelerin uygulanmasını anlatırken o dönemde tarifelerin bütün dünyada, "ve hatta ticaretin serbest olduğu Amerika'da bile" yükselmekte olduğunu söyler.[53]

Tarifelerin yüksek olduğu gerçeği kabul edilse bile bunun önemi ciddi bir biçimde küçümsenir. Örneğin, çok yakın bir geçmişe dek standart Amerikan iktisat tarihi anlayışını temsil eden North, tarifelerden sadece bir kez, o da Amerikan sanayileşmesini anlatırken önemsiz bir faktör

---

50 Tarife Reformu Ligi ve Chamberlain'in rolü için bkz. Clarke 1999.

51 Bairoch 1993, s. 27-8.

52 Bairoch 1993, s. 30.

53 Trebilcock 1981, s. 83.

olarak söz eder. Konuyu açıklığa kavuşturma zahmetine girmeden, sadece bir kez, son derece yanlı bir ikincil kaynağa (F. Taussig'in 1892 tarihli klasik yapıtına) gönderme yaparak "tarifelerin iç savaşı izleyen yıllarda giderek arttığını, ama bunun sanayileşmenin yayılmasına ciddi bir biçimde etkide bulunduğunun şüpheli olduğunu" öne sürer.[54]

Ancak, tarih daha dikkatli ve yansız okunduğunda Amerika'nın kalkınmasında bebek sanayi korumasının önemi ortaya çıkar. Sömürgeciliğin ilk zamanlarından Amerika Birleşik Devletleri'nin ortaya çıkışına kadar, yerli sanayinin korunması ihtilaflı bir siyasi mesele olmuştur. Bir kere Britanya, sömürgelerinin sanayileşmesini arzu etmediği için buna yönelik politikalar uygulamıştır (daha fazla ayrıntı için bkz. bölüm 2.3). Bağımsızlığın elde edildiği dönemde Güneyli tarım kesimi, çıkarları gereği herhangi bir korumayı reddederken ABD Hazinesinin ilk Sekreteri (1789-95) Alexander Hamilton ve diğerleri tarafından temsil edilen Kuzeyli imalatçılar, koruma talep ediyorlardı.[55]

Gerçekte, birçoklarının sandığı gibi bebek sanayi argümanı sistematik bir biçimde ilk kez Friedrich List'in yapıtlarında değil Hamilton'un *İmalat Konusunda Hazine Sekreterinin Raporları*'nda (Reports of the Secretary of the Treasury on the Subject of Manufactures, 1792) ortaya konmuştur.[56] Henderson ve Reinert'ın gösterdiği gibi List önceleri serbest

---

54 North 1965, s. 694.

55 Elbette, bir kişinin "maddi" durumuyla entelektüel durumu arasında birebir bir ilişki yoktur. Köle sahibi bir Güneyli olmasına rağmen Jefferson, bebek sanayi korumasını desteklemekteydi. Tersine, imalatın güçlü olduğu Kuzey'den gelmesine ve ünlü bir sanayi mucidi olmasına rağmen Benjamin Franklin bebek sanayi korumasını desteklememekteydi. Ancak Franklin, toprağı bol işgücü kısıtlı olan Amerikan sanayisinin, asgari ücret ödemekten kaçınma olanağı olan Avrupa sanayisiyle asla rekabet edemeyeceği düşüncesiyle Amerikan sanayisinin korunması gerektiğini savunuyordu. Bkz. Kaplan (1931, s. 17-27).

56 Corden 1974, bölüm 8; Freeman 1989; Reinert 1996. Elbette, Hamilton'dan önce de yazılarında bebek sanayi korumasından izler bulunan yazarlar vardı.

ticaret yanlısı iken ABD'de sürgün olarak geçirdiği dönemin ardından (1825-1830) bebek sanayi argümanını savunmaya başlamıştır. Orada iken, Alexander Hamilton'un ve bebek sanayi korumasının savunucusu Amerikalı iktisatçı Daniel Raymond'un çalışmalarıyla tanışmıştır.[57]

Raporlar'ında Hamilton, ilk başlarda meydana gelebilecek kayıpların hükümetçe garanti altına alınmaması durumunda Amerika'nın diğer ülkelerin neden olduğu rekabet ve "alışkanlıklar" nedeniyle uluslararası alanda rekabet edebilecek ('bebek') sanayiler[58] kuramayacağını öne sürer. Ona göre hükümet desteği, ithalat vergileri veya ender durumlarda ithalat yasaklamaları biçiminde olabilir.[59] Bu görüşle Walpole'un görüşü arasında yakın benzerlikler olduğunu belirtmek gerekir (bkz. bölüm 2.2.1) - bu mesele, özellikle Hamilton'a siyaseten karşı çıkan Amerikalılarca bugün de dile getirilmektedir.[60] Ayrıca hem Walpole'un hem de Hamilton'un görüşleri Doğu Asya'nın savaş sonrası sanayi politikalarını şekillendiren görüşle de ciddi bir biçimde benzeşmektedir (bkz. bölüm 2.2.7).

Bunlar için bkz. Reinert 1995. Bairoch 1993'e göre Hamilton'un *Raporlar*'ıyla List'in *Politik İktisadın Ulusal Sistemi* arasında Alman Adam Müller ve Fransız Jean-Antoine Chaptal ve Charles Dupin gibi bebek sanayilerin korunması gerektiğini savunan başka yazarlar da vardı (s. 17).

57 Henderson 1983; Reinert 1998. List'in yaşamı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Henderson 1983. List'in argümanı bütünüyle 1841 tarihli *The National System of Political Economy*'de yer almaktadır. Ancak Spiegel'e göre (1971), ulusal "üretici güçlerin" geliştirilmesi argümanının ilk hali 1827'de, Pennsylvanialı korumacılar için yazmış olduğu *Outlines of American Political Economy* adlı bir kitapta yer almaktadır (s. 362-3).

58 Bairoch (1993, s. 17) "bebek sanayi" (infant industry) terimini bulduğu için Hamilton'u övmektedir.

59 Dorfman ve Tugwell 1960, s. 31-2; Conkin 1980, s. 176-7.

60 Elkins ve McKitrick'e göre "Hamilton'cu gelişmeler ortaya çıktıkça (yüksek, ödenen bir borç, güçlü bir ulusal banka, vergiler, ulusal çapta teşvik edilen üretim, ve nihayetinde güçlü bir ordu) Walpole'un öne sürdükleri gözardı edilemez hale geldi. Jefferson'cu görüş buna bir tepki olarak ortaya çıkmıştır" (1993, s. 19).

Başlangıçta, ABD'de federal düzeyde bir tarife sistemi yoktu ve 1781'de Kongreye tarife koyma yetkisinin verilmesi girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı.[61] Kongre vergilendirme yetkisini elde ettiğinde kenevir, cam ve çivi gibi az sayıda ürün haricinde tüm ithal ürünlerine uygulanmak üzere % 5 oranında bir tarifeyi içeren liberal bir tarife yasası geçirdi (1789). 1792'de birçok malda tarife oranı yükseltildi ancak yine de tarifeler, geniş bir bebek sanayi koruması ve teşvik sistemini öngören Hamilton'un önerdiğinden daha düşüktü. Bundan sonra, 1812'de Britanya ile yapılan savaşa kadar ortalama tarife oranı % 12.5 civarındaydı ancak 1812'de artan savaş masraflarını karşılamak amacıyla tüm tarifeler iki katına çıkarıldı.[62]

1816'da, List'in de belirttiği gibi (1. bölüm) önemli bir politika değişikliği oldu: Britanya ile yapılan savaş sırasında "doğal" olarak korunmuş olan bebek sanayilerin etkisiyle, tarifeleri savaş zamanındaki düzeylerine çıkaran yeni bir yasa kabul edildi. Bu, artık buradan elde edilecek olan gelire ihtiyaç olmamasına rağmen yapılmıştı. Özellikle pamuklu, yünlü ürünler ve demir eşyalar korunmaktaydı.[63] 1816 tarihli tarife yasası, neredeyse bütün mamul mallara yaklaşık % 35'lik bir tarife uygulanmasını öngörüyordu.[64] Tablo 2.1'de görüldüğü gibi, ABD'de 1820'de mamul mallara uygulanan ortalama tarife oranı yaklaşık % 40'tı. Başlangıçta bu oranlar tarifenin kendi topraklarında sanayinin büyümesine yardımcı olacağını uman Güney eyaletleri de dahil olmak üzere herkes tarafından iyi karşılandı. Ancak bu eyaletler, kısa bir süre sonra, hem topraklarında sanayilerin

---

61 Garraty ve Carnes 2000, s. 139-40.

62 Garraty ve Carnes 2000, s. 153-5, 210; Bairoch 1993, s. 33.

63 Garraty ve Carnes 2000, s. 210; Cochran ve Miller, 1942, s. 15-16.

64 Bairoch 1993, s. 33.

bekledikleri gibi gelişmemesi, hem de Britanya'dan yüksek kalitede ürün ithal etmenin sağladığı avantajlar yüzünden tarifeye karşı bir tutum geliştirdiler.[65]

New Englandlı (özellikle de New Yorklu) gemicilerin ve Güneyli tarım kesiminin çıkarları 1820, 1821 ve 1823'teki daha yüksek tarife talep eden yasa tasarılarının reddedilmesinde etkili oldu.[66] Yine de 1824'te yeni ve daha yüksek tarifeler öngören bir yasa kabul edildi. 1828'de "Nefret Edilen Tarife" diye adlandırılan tarife, ülkeyi daha da böldü. Çünkü bu sefer de kuzeyli ve batılı tarım kesiminin ürettiği hammaddelere ve düşük katma değerli mamul mallara (örneğin; yün, kenevir, keten, kürk ve alkollü içki) uygulanan yüksek tarifeler New Englandlı imalatçılarla gerginlik yaratmıştı.[67]

1832'de bir başka tarife yasası geçirildi. Bu yasa mamul mallara ortalama % 40 tarife oranı öngörüyordu ki bu oran, Güneylilerin talep ettiğinden çok daha düşüktü ve yasa demir eşyalara ve tekstil ürünlerine özellikle daha yüksek oranda tarife uygulanmasını öngörüyordu (örneğin, yünlü mamul mallara % 40-45, giyim eşyalarına % 50). Bu, Güney Carolina'nın yasayı kabul etmeyi reddetmesiyle başlayan İptal Krizine yol açtı. Uzlaşmayı sağlamak üzere 1833'te birkaç acil indirimi öngören ve sonraki on yıl içinde mamul mallara uygulanan tarifeyi kademeli olarak, ortalama % 25'lere, bütün mallara uygulanan tarifeleri de % 20'lere düşürmeyi şart koşan bir yasa geçirildi. Ancak, 1842'de indirimin sona erdiği on yıl biter bitmez, tarifeleri 1832'deki düzeylerine yükselten yeni bir tarife yasası geçirildi.[68]

---

65 Garraty ve Carnes 2000, s. 210.

66 Cochran and Miller 1942, s. 16.

67 Garraty ve Carnes 2000, s. 219, 221.

68 Bairoch 1993, s. 34; Garraty ve Carnes 2000, s. 262-3, 328; Cochran ve Miller 1942, s. 18.

Her ne kadar, 51 en önemli ithal ürün kategorisine uygulanan ortalama *ad valorem* vergi oranı hâlâ % 27'yse de 1846 tarife yasasıyla koruma azaltıldı. 1857'de, Demokratların, ham yünün "serbest liste"de yer almasını isteyen giysi imalatçılarının ve demir ithalinin tarifeden muaf olmasını isteyen demiryolu kesiminin oluşturduğu koalisyon sayesinde daha da indirime gidildi. Bairoch, 1846-1861 arası dönemi "alçakgönüllü korumacılık" dönemi olarak niteler.[69] Ancak bu korumacılık yalnızca, ABD'nin tarihsel standartlarına göre "alçak gönüllüydü" (bkz. tablo 2.1). Ayrıca, o dönem, en azından 1870'lere kadar nakliye masrafları yüksek olduğu için, oranlar Avrupa'yla aynı düzeyde olmasına rağmen ABD'nin uyguladığı tarifeler uluslararası ticaretin önünde Avrupa'nın tarifelerinden daha büyük bir engel oluşturuyordu.[70]

Kuzey ve Güney arasında tarifeyle ve kölelikle ilgili konular etrafında yaşanan gerilim en sonunda İç Savaş'ın çıkmasına neden oldu (1861-1865). İç Savaş'ın genellikle kölelik konusundaki ayrılıktan kaynaklandığı düşünülür, halbuki gerçekte tarifeler bir diğer önemli konuydu. Garraty ve Carnes'a göre "köleliğe karşı bir savaş Kuzeylilerin çoğunluğu tarafından desteklenmezdi. Kölelik ayrılmanın temel nedeniydi, ama Kuzeylilerin birliğe bağlılıklarının ve ayrılmaya karşı koymaktaki kararlılıklarının temel nedeni değildi".[71] Güneylilerin tarifeleri, birliğin varolan en önemli yükümlülüğü olarak ve köleliğin kaldırılmasını da sadece teoride mümkün gördükleri düşünüldüğünde ayrılıkta tarife konusunun ne kadar önemli olduğu anlaşılır.

---

69 Garraty ve Carnes 2000, s. 335; Bairoch 1993, s. 34-5; Luthin 1994, s. 611.

70 1838'de düzenli bir Atlantik aşan buharlı gemi seferi başlatılmış olmasına rağmen buharlı gemilerin yelkenli gemilerin yerini alması 1870'leri bulmuştur (O'Rourke ve Williamson 1999, s. 33-4).

71 Garraty ve Carnes 2000, s. 405.

Cumhuriyetçi Parti'nin seçim programında korumacılığı artırmaya söz vermesi üzerine taraf değiştiren New Jersey ve Pennsylvania eyaletlerinin desteği olmasaydı Lincoln'un 1860 başkanlık seçimlerinde zafer kazanması, imkânsız değilse de çok zordu.[72] Korumacılığın artacağı sözü (platformun "on ikinci unsuru"), parti içindeki serbest ticaret yanlılarını yatıştırmak için muğlak bir şekilde ifade edilmişti.[73] Aynı zamanda korumacılık yanlısı eyaletler için de Lincoln "tam anlamıyla bir korumacı" idi ve seçildiğinde sözünü tutacak birisiydi.[74]

Siyasi kariyerinin başında Lincoln, katı korumacı Whig partisinin önde gelen üyelerinden biri, ve karizmatik siyasetçi Henry Clay'in coşkulu bir takipçisiydi. Clay, serbest ticareti öngören "İngiliz Sistemi"ne karşı, bebek sanayi koruması ('Yerli Sanayinin Korunması') ve altyapının geliştirilmesinden oluşan ('İç İyileştirmeler') "Amerikan Sistemi"ni savunuyordu, Lincoln de onun görüşlerini paylaşıyordu.[75] Kampanya süresince Lincoln farklı grupların yer aldığı

---

72 Luthin 1944, s. 614- 24. Kamu arazisinin bedavaya dağıtılmasını ama aynı zamanda genel anlamda ticaretin serbestleşmesini talep eden batılı Demokratlarla korumacı Whigler arasında bir koalisyon olan Cumhuriyetçi Parti ilk kurulduğunda açık bir biçimde korumacı bir parti *değil*di.

73 Şunlar yazılıydı: "sağlam bir politika bir yandan ithalat vergileriyle merkezî hükümetin desteklenmesi için gelir yaratırken diğer yandan ithalatın ülkenin sınai çıkarlarının geliştirecek şekilde ayarlanmasını gerektirir. Ve, ücretliler için ücretlerin serbestçe belirlenmesini, tarım sektöründekiler için uygun fiyatlamayı, teknisyenler ve imalatçılar için becerilerinin, emeklerinin ve girişimciliklerinin karşılığını ve ulus için ticari refah ve bağımsızlığı garanti altına alan döviz kuru politikasını öneriyoruz." (akt. Borit 1966, s. 309).

74 Luthin 1944, s. 617-18; Borit 1966, s. 302, 309-31. Bir görgü tanığının ifadesi şöyledir: "Tarifelerle ilgili olarak Pennsylvania ve New Jersey kafilelerinin tezahüratları muhteşemdi, öyle heyecanlıydılar ki heyecanları diğerlerine de bulaştı ve sonunda geniş salonun tamamını ikna ettiler". Bir diğerine göreyse "O akşam yerli sanayinin korunmasına yönelik konuşma öylesine benzersizdi ki binlerce ağız bağırdı, on binlerce şapka, mendil, kep havada uçuştu. Çılgın bir tören". Her ikisinin de bahsi Luthin 1944, s. 617'de geçer.

75 Luthin 1944, s. 610-11; Fraysse 1986, s. 99-100. Lincoln'un iktisat danışman-

genç partisini bir arada tutabilmek amacıyla tarifeler gibi tartışmalı konularda susmak zorunda kalsa da,[76] gerektiğinde korumacı düşünceye hiç tereddütsüz destek verdi.[77]

Lincoln köleliğe her zaman karşı olduğu halde daha önce köleliğin güç kullanılarak kaldırılmasını savunmuş değildi; siyah ırkın daha aşağı olduğunu düşünüyordu ve siyahların oy vermesine karşıydı. Bu bakımdan seçilmesi Güney eyaletlerini kölelikten ziyade tarife konusunda endişelendiriyordu. Gerçekte, İç Savaş'ın ilk yıllarında Lincoln, Birliğin dağılmasını engellemek amacıyla Güney eyaletlerinde köleliğe izin verilmesi konusunda oldukça istekliydi. Bu nedenle 1862 sonbaharında köleliği, ahlaki nedenlerle değil savaşı kazanmak için stratejik bir hamle olarak ortadan kaldırdı.[78]

1862'de yeni bir tarife yasası kabul edildi. İç Savaş sırasında çıkarılmış olan acil gelir vergisini ve artırılmış olan özel tüketim vergisini telafi etme görüntüsü taşıyordu, böylelikle korumanın miktarı değişmemiş olacaktı. Bu yasayla

---

larından biri, ünlü korumacı iktisatçı Henry Carey'ydi (bkz. aşağısı). Lincoln Carey'nin yakın bir çalışma arkadaşını Hazine'de tarifelerden sorumlu bir mevkie atadı. Lincoln'un işleri daha ileriye götürme konusundaki isteksizliğinin Carey'yi hayal kırıklığına uğrattığı bilinmektedir (Luthin 1944, s. 627-9). Carey'nin şunları söylemiş olduğu aktarılır: "Bay Lincoln'u başkan yapan korumadır. Koruma, ona elde ettiği bütün başarıları sağladı, ne yazık ki, kendisi, hatırladığım kadarıyla bir kez bile teşekkür etmiş değildir. Onun ve korumanın yolları ayrıldığında, kendisi duvara çarpacaktır." (Noah Swayne'e mektubu, Swayne'den Carey'ye 4 Şubat 1865, *Carey Papers*, Kutu 78; akt. Luthin 1944, s. 629).

76 Cumhuriyetçi Parti 1856'da Kuzeyli imalatçılarla Doğulu küçük çiftçilerin çıkarlarının bir araya gelmesiyle kurulmuştur.

77 Luthin 1944, s. 624-5; Borit 1966, s. 310-12.

78 Garraty ve Carnes 2000, s. 391-2, 414-15; Foner 1998, s. 92. Kölelerin hemen özgür bırakılmasını talep eden bir gazete başyazısına cevaben Lincoln şunları yazmıştı: "Eğer Amerika Birleşik Devletleri'ni tek bir köleyi özgürleştirmeden kurtarabilseydim, öyle yapardım. Eğer Amerika Birleşik Devletleri'ni kurtarmak için bütün köleleri özgürleştirmem gerekirse bunu yaparım, ve eğer bazılarını özgürleştirip bazılarının durumunu değiştirmeyerek kurtarabilirsem onu da yaparım." (Garraty ve Carnes 2000, s. 405).

oranlar "son otuz yılın en yüksek değerlerine ulaştı, ki bu oran her halükârda yeni özel tüketim vergisinin getirdiği yükten çok daha fazlaydı."[79] 1864'te tarifeler, savaş harcamalarının karşılanması amacıyla daha da yükseltildi; diğer iç vergiler kaldırıldıysa da tarifeler savaştan sonra da aynı düzeyde kaldı.[80] Bu sayede ABD, yirminci yüzyıl başları Rusyası istisna olmak kaydıyla, Birinci ve hatta İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde bebek sanayi korumasının en coşkulu uygulayıcısı oldu (bkz. tablo 2.1).[81]

1913'te, Demokratların seçim zaferini takiben, "serbestçe girmesine izin verilen mal kategorilerinde büyük bir artışı ve ortalama ithalat vergilerinde önemli bir indirimi öngören" Underwood tarife yasa tasarısı kabul edildi.[82] Mamul mallara uygulanan tarifeler % 44'ten % 25'e düşürüldü. Ancak, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla tasarı işlevsiz kaldı ve 1921'de Cumhuriyetçilerin tekrar iktidar olmasını takiben 1922'de yeni bir acil tarife yönetmeliği uygulamaya kondu. 1922 yasasına göre tarifeler 1861-1913 düzeylerine ulaşmasa da mamul mallara uygulanan ithalat vergisi % 30 arttı.[83]

Büyük Bunalım'ın başlamasıyla Bhagwati'ye göre, "ticaret karşıtlığı çılgınlığın en aşikâr ve dramatik edimi" olan Smoot-Hawley tarifesi gündeme geldi.[84] Ancak bu nitelendirme yanlış bir fikir vermektedir. Smoot-Hawley tarifesi, uluslara-

---

79 Cochran ve Miller 1942, s. 106.

80 Ancak, artış o denli yüksek görülüyordu ki 1862 Tarife Yasası'nın mimarlarından kongre üyesi Justin Morril'in 1870'de "arkadaşlar savaş dönemindeki kadar yüksek tarife oranlarında ısrar ederek hata yaptılar" dediği aktarılır (ilk olarak F. Taussig, *The Tariff History of the Unites States*, Putnam, 1903'te bahsi geçer; akt. Cochran ve Miller 1942, s. 106).

81 En azından erken dönemlerde, Amerikalı üreticilerin Avrupa'dan olan uzaklık ve yüksek nakliye maliyetleri sayesinde yararlandıkları doğal koruma azımsanmamalıdır (Bairoch 1993, s. 35).

82 Bairoch 1993, s. 37.

83 Bairoch 1993, s. 37-8.

84 Bhagwati 1985, s. 22, n. 10

rası bir tarife savaşına yol açmıştır; ancak kötü zamanlama nedeniyle -özellikle de ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın en önemli kredi verici ülkesi haline geldiği düşünüldüğünde- ülkenin geleneksel ticaret politikası duruşunda köklü bir değişiklik ifade etmez.[85]

Gerçekte, Smoot-Hawley tarifesi Amerikan ekonomisinin koruma düzeyinde küçük bir artışa neden olmuştur. Tablo 2.1.'de görüleceği üzere bu yasa tasarısına göre mamul mallara uygulanan ortalama tarife oranı % 48'di ve bu oran ABD'nin İç Savaş sonrası uyguladığı oranların üst sınırına yakın olmakla beraber yine de sınırların içinde yer alıyordu. 1930 tarifeleri ancak, 1913-1929 arası kısa "liberal" döneme göre değerlendirildiğinde korumacılığın artması olarak düşünülebilir. Bu durumda bile çok artmış olduğu söylenemez. Tablo 2.1'e göre mamul mallara uygulanan ortalama tarife oranı 1925'te % 37 iken 1931'de % 48'e yükselmiştir.

ABD ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, sanayi alanındaki üstünlüğü kesinleştiğinde, ticareti serbestleştirdi ve serbest ticaretin en ateşli savunucusu haline geldi. Ancak ABD, ticareti, Britanya'nın serbest ticaret dönemindeki (1860'dan 1932'ye) kadar serbestleştirmemiştir. Hiçbir zaman Birleşik Krallık gibi sıfır tarife rejimi uygulamamıştır ve "gizli" korumacı önlemler konusunda çok daha saldırgan davranmıştır. Bu önlemler arasında gönüllü ihracat kısıtlamaları *(voluntary export restraints)*, Çok Elyaflı Tekstil Anlaşması yoluyla (Multi-Fibre Agreement) tekstil ve giyimde kotalar, tarım ürünlerine koruma ve teşvik (bunu Britanya'da Mısır Yasası'nın kaldırılmasıyla karşılaştırın) ve (özellikle anti-damping vergileri yoluyla) tek taraflı ticaret yaptırımları sayılabilir.[86]

---

85 Kindleberger 1990a, s. 136-7.

86 Bu noktayı belirttiği için Irfan ul Haque'a teşekkür ederim.

Bugün, North'un yukarıda adı geçen çalışmasının temsil ettiği bir kuşak öncesinin tavrına karşılık, önceleri korumacılık hakkında olumlu konuşmaktan çok çekinen Amerikalı iktisat tarihçileri arasında korumacılığın ne kadar önemli bir rol oynamış olduğu daha çok kabul görmektedir. En azından bazı kilit sanayilerin gelişmesinde, örneğin on dokuzuncu yüzyıl başlarında tekstil sanayiinin veya on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında demir çelik sanayiinin gelişmesinde tarife korumasının kritik bir öneme sahip olduğu konusunda fikir birliği vardır.[87] Korumacılığın genel olarak refah üzerindeki etkisinin pozitif olup olmadığı konusunda şüpheler olsa da ABD'nin korumacı dönemdeki büyüme hızı bu şüphelerin fazla temkinli hatta yanlı olduğunu gösterir.

Bairoch, on dokuzuncu yüzyıl boyunca ve 1920'lere kadar ABD'nin, en korumacı ülkeyken dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi olduğunu gösterir.[88] Ayrıca, 1846-1861 arası dönemde korumacılıktaki azalmanın kalkınma üzerinde herhangi bir pozitif etkisi olduğuna dair bir kanıt yoktur. Daha da ilginci, 1830-1910 arası, en yüksek kişi başına Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla artış hızı 1870-1890 arasında (% 2.1) ve 1890-1910 arasında (% 2), korumacılığın özellikle yüksek olduğu dönemlerde gerçekleşmiştir.[89] Korumacılığın yüksek olmasıyla büyüme hızı arasındaki ilişkinin rastlantısal olduğuna inanmak çok güçtür. O'Rourke'un

---

87 Lipsey 2000, s. 726-7.

88 Bairoch 1993, s. 51-2.

89 Bairoch 1993, s. 52-3. Bairoch'a göre, üçüncü en hızlı büyüme 20 yıllık dönemi 1850-70'tir (% 1,8). Ancak bu döneme ilişkin kayıtları değerlendirmek diğer dönemlere göre daha güçtür. İlk olarak, 1850-61 korumacılığın göreceli olarak (sadece göreceli olarak) düşük olduğu bir dönemdi, 1862-70 döneminde korumacılık önemli oranda arttı. Üstelik, İç Savaş (1861-5) ve savaş sonrası yeniden yapılanma da bu döneme dahildir, bu nedenle diğer dönemlerle aynı şekilde değerlendirilemez.

sunduğu istatistiksel kanıtlara göre, ABD'nin de içinde bulunduğu 10 BKÜ'de (ortalama tarife oranlarıyla ölçülen) korumacılığın büyümeyle pozitif bir ilişkisi vardır.[90]

Elbette, birçok kişinin belirttiği gibi, tarife koruması bazı sanayilerde gerekenden daha uzun bir süre uygulanmıştır. Örneğin, bu konuda süregelen tartışma devam ediyor olmasına rağmen,[91] 1830'larda Amerikalı tekstil üreticilerinin, özellikle de piyasanın katma değeri düşük katmanındakilerin korunmaya ihtiyaçlarının olmadığı kabul edilmektedir.[92] Aynı şekilde gerekli olan bazı tarifelerin de çıkar gruplarının baskıları ve ülkenin siyasi özellikleri nedeniyle fazla yüksek belirlendiği genel kabul görür. Bunlara rağmen ABD'nin bebek sanayi koruması olmaksızın yetişme döneminde o denli hızlı sanayileşip büyüyemeyecek olduğunu reddetmek güçtür.

---

90 Bkz. O'Rourke 2000. 10 ülke şunlardır: Avusturya, Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Norveç, İsveç, Birleşik Krallık ve ABD.

91 Pamuklu tekstilin gelişmesinde tarifelerin rolü hararetli bir tartışma yaratmıştır. Taussig şunu ilk iddia edendi: "muhtemelen 1824 gibi erken bir tarihte bile ve kesin olarak 1832'de sanayi, yerini sağlamlaştırmış, ve dışarıdan gelen rekabete cevap verir hale gelmişti." (1892, s. 136). Bils buna karşı çıktı ve çalışmasında şu sonuca vardı: "tarifelerin kaldırılması ... tekstilde katma değeri en az dörtte üç oranında azaltabilirdi. Bu, New England'ın sanayi sektörünün yaklaşık yarısının iflas etmesi anlamına gelir (1984, s. 1,045). Irwin ve Temin 2000 Amerikan pamuklu tekstil üreticilerinin tarifelerin kaldırılmasından sonra ayakta kalabileceklerini çünkü Britanyalı üreticilerden farklı ürünlerde uzmanlaşmış olduklarını öne sürerek Taussig'in yanında yer aldılar. Ancak, onlarla Bils arasındaki fark ilk görüşte zannedildiği kadar büyük değildir. Irwin ve Temin, Bils'in Amerikalı üreticilerin piyasanın yüksek katma değerli bölümlerinde Britanyalı üreticilerle rekabet edemeyecekleri konusunda hemfikirdiler. Ancak Amerikalı üreticilerin çoğunluğunun piyasanın bu bölümlerinde yer al*mad*ığını belirtiyorlardı.

92 Engerman ve Sokoloff 2000, s. 400; Lipsey 2000, s. 726. Muhtemelen bu nedenle İç Savaş'ın hemen öncesinde New England yünlü tekstil sanayi, 1857 Tarife Yasası'yla belirlenmiş olan düşük korumacılık oranlarından hammaddelere uygulanan tarife de düşük olduğu için gayet memnundu. Buna karşılık, yeni kuşak ağır sanayilerin demir-kömür ekseninde gelişmekte olduğu Pennsylvania, New Jersey, Maryland'ın bazı bölümleri, (madencilikle ilgili çıkarları nedeniyle) ve Doğu Virginia'da korumacılık güçlüydü (bkz. Luthin 1944, s. 615-20).

Yakalama aşamasında tarife koruması ABD hükümetinin, ülkenin iktisadi kalkınmasını teşvik etmek amacıyla başvurduğu tek politika değildi. 1862 Morril Yasası'ndan ve hatta tahminen 1830'lardan itibaren hükümet, tarım alanındaki çeşitli araştırmaları destekledi. Bu yönde başvurulan yöntemler arasında hükümetçe tarım okullarına arsa tahsis edilmesi, Hayvancılık Bürosu (Bureau of Animal Industry) ve Tarımsal Kimya Bürosu (Bureau of Agricultural Chemistry) gibi kamuya ait araştırma enstitülerinin kurulması sayılabilir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında devlet, eğitim alanındaki yatırımları artırmıştır (1840'ta eğitime yapılan toplam yatırımın yarısından azı devlet tarafından yapılırken 1900'de bu oran % 80'e çıkmıştır). 1900'e gelindiğinde okuryazarlık oranı % 94'e çıkmıştır. ABD hükümetinin, özellikle demiryolu şirketlerine toprak ve teşvikler sağlamak yoluyla ulaşımda altyapının geliştirilmesinde oynadığı rol, ülkenin kalkınma çizgisinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur.[93]

Amerikan Federal Hükümeti, savaş sonrası dönemde bile savunma ve ar-ge harcamalarının yayılma etkisi sayesinde sınai kalkınmada önemli bir rol oynamıştır.[94] Toplam ar-ge harcamaları içinde Federal Hükümetin payı 1930'da sadece % 16 iken,[95] savaş sonrası dönemde yarı yarıya ile üçte iki arasında bir orana yükselmiştir.[96] Bilgisayar, uzay havacılığı ve internet gibi sektörlerde ABD, teknolojik önderliğini kaybetmeye başlamasına rağmen, uluslararası alanda avantajlı konumdadır. Bu sektörler Federal Hükümetin savunmayla ilgili ar-ge fonları olmaksızın varlıklarını sürdüre-

---

93 Kozul-Wright 1995, s. 100-2, özellikle s. 101, n. 37.

94 Shapiro ve Taylor 1990,s. 866; Owen 1966, bölüm 9; Mowery ve Rosenberg 1993.

95 Owen 1966, s. 149-50.

96 Mowery ve Rosenberg 1993, tablo 2.3.

mezlerdi.[97] ABD Hükümetine bağlı Ulusal Sağlık Enstitüleri (National Institutes of Health) ecza ve bioteknoloji sanayilerindeki ar-ge'nin desteklenmesinde kritik bir rol oynamıştır ve ABD'nin bu alandaki öncülüğünü korumasını sağlamıştır. Amerikan Ecza Sanayi Birliği'nin verdiği bilgilere göre bile bu alandaki ar-ge'nin sadece % 43'ü sanayinin kendisi tarafından % 29'u da Ulusal Sağlık Enstitüleri tarafından karşılanmıştır.[98]

On dokuzuncu yüzyıl boyunca, ABD korumacı politikaların en sağlam kalesi olmakla kalmayıp aynı zamanda entelektüel vatanıydı. Bu dönemde Amerikalı aydınlar arasında "yeni bir ülkenin, Eski Dünyada varolandan farklı siyasal kurumlara ve ekonomik koşullara dayanan yeni bir iktisat anlayışını" gerektirdiği düşüncesi yaygındı.[99] Bazıları, Amerikan sanayiinin uluslararası alanda rekabetçi olabilmesi için, büyük Avrupa firmalarının damping uygulayarak Amerikan firmalarını mahvetmeleri ve sonra tekelci fiyatlamaya geçmeleri ihtimaline karşı tarife korumasının benimsenmesi gerektiğini öne sürecek kadar ileri gittiler.[100]

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde, dönemin en önemli Amerikalı iktisatçıları bebek sanayi korumasını savunmaktaydılar. On dokuzuncu yüzyıl başlarının önde gelen iktisatçılarından (Friedrich List'i de etkilemiş olan) Daniel Raymond ve Mathew Carey, bebek sanayi korumasının

---

97 Shapiro ve Taylor bunu hoş bir biçimde özetler: "Pentagon sözleşmeleri ve sivil araştırma destekleri olmasaydı ne Boeing, Boeing ne de IBM, IBM olabilirdi." (1990, s. 866).

98 Bkz. http://www.phrma.org/publications

99 Spiegel 1971, s. 364.

100 Conkin 1980, s. 188. Uç noktada korumacılara en iyi örnek, Calvin Colton'la beraber on dokuzuncu yüzyıl başlarında bebek sanayi korumasının en ünlü destekçilerinden olan Willard Philips'tir. Philips ABD'nin ilk birkaç iktisat ders kitabından birini yayınlamıştır: *A Manual of Political Economy* (Conkin 1980, s. 178).

en tanınmış destekçileriydi. On dokuzuncu yüzyılın ortalarından sonuna kadar da Amerikan iktisadı Carey'nin oğlu Henry'nin etkisindeydi. 1850'lerin başlarında Henry Carey, Marx ve Engels tarafından "yegâne önemli Amerikalı iktisatçı" olarak tanımlanmıştı[101] ve Lincoln'un iktisat danışmanlarından biriydi.[102] Ne yazık ki, bu iktisatçıların çoğu Amerikan iktisadi düşünce tarihi tarafından göz ardı edilmiştir. Halbuki zamanın önde gelen entelektüel figürleri (o dönemin İngiliz standartlarına göre ikinci sınıf olarak görülen) Amerikalı Klasik iktisatçılar değil onlardı.

ABD'nin yakalama döneminde birçok Amerikalı entelektüel ve siyasetçi İngiliz Klasik iktisatçıları tarafından savunulan serbest ticaret kuramının ülkeleri için uygun olmadığını anlamışlardı. Reinert, bu endişe nedeniyle, Thomas Jefferson'un Ricardo'nun *Prensipler*'inin yayımlanmasını (boşuna) engellemeye çalıştığını aktarır.[103] Reinert ayrıca, List'in bir çalışmasında, çağdaşı Amerikalı bir Kongre üyesinin İngiliz ticaret kuramının "İngiltere'nin ürettiği birçok şey gibi içeride tüketilmek için değil, ihracat amacıyla üretildiği" yorumunda bulunduğundan bahseder.[104]

Daha önce belirttiğim gibi, on dokuzuncu yüzyıl başlarının koruma yanlısı siyasetçilerinin en seçkinlerinden ve Abraham Lincoln'un erken dönem akıl hocalarından biri olan Henry Clay, oluşturduğu iktisat politikası platformunu serbest ticaret yanlısı "İngiliz Sistemi"ne karşı "Amerikan Sistemi" olarak adlandırmıştır. Daha sonraları Henry Carey, serbest ticaretin, ABD'ye işlenmemiş ürün ihracatçısı rolünü uygun gören İngiliz sömürgeci sisteminin bir

---

101 Bkz. yukarısı; ayrıca Carey'nin hayatı ve eserleri için bkz. Kaplan 1931.

102 Weydemeyer'e mektup, 5 Mart 1852, K. Marx ve F. Engels, *Letters to Americans, 1848-95: A Selection* (New York, International Publishers, 1953, akt. Frayssé 1994, s. 224, n. 46).

103 Reinert 1996, s. 5

104 Reinert 1998, s. 296. Özgün kaynak F. List, *Gesammelte Werke*, cilt V, s. 338.

parçası olduğunu iddia etmiştir.[105] Carey'nin önemli bir entelektüel rol oynadığı 1860 seçim kampanyası sırasında bazı korumacı eyaletlerdeki Cumhuriyetçiler, Demokratlara "Güneyli-*İngiliz*-Anti tarife-Birliksizliği" [italik eklenmiştir] demekteydiler.[106]

2.2.3. Almanya

Almanya genellikle entelektüel anlamda ve uygulanan politikalar bakımından bebek sanayi korumasının anavatanı olarak kabul edilir. Ancak, tarihsel olarak tarife koruması, Almanya'nın iktisadi kalkınmasında ABD'ninkinden veya Birleşik Krallık'ınkinden daha küçük bir rol oynamıştır.

Prusya'da, önderliğini yaptığı 1834 Alman gümrük birliğinden (*Zollverein*) önceki tarife oranları ve daha sonra Alman sanayiinin tümünde uygulanan tarife koruması çok yüksek değildi. Dönemin Alman sanayileşmesi üzerine bir otorite olan Trebilcock "*Zollverein* tarifelerinin etkin bir bebek sanayi koruması sağlayacak nitelikte olmadığını, demir imalatçılarının bile 1844'e kadar tarifeye tâbi tutulmadığını, ve bunun ötesinde de başarılı bir korumanın söz konusu olmadığını" söyler.[107] Prusya devleti *Zollverein*'a üye diğer devletlerin daha yüksek tarifeler yönündeki siyasi baskısına karşı sürekli olarak direndi. 1844'te (demir) ve 1846'da (pamuk iplik) tarifelerde belli artışlar olmakla beraber bunlar göreceli olarak küçük artışlardı. Bundan sonra 1862'de Fransa'yla yapılan serbest ticaret anlaşması ve çeliğe uygu-

105 Conkin 1980, s. 287-8.

106 Luthin 1944, s. 616.

107 Trebilcock, 1981, s. 41; ayrıca bkz. Blackbourn 1997, s. 117. Ancak Tilly, *Zollverein* tarifesinin temelini oluşturan Prusya Ticari Birliği tarifesinin "sürpriz bir biçimde yüksek (ve yükselmekte olan) korumacı etkilerini" konu alan, T. Ohnishi tarafından Göttingen Üniversitesi'nde hazırlanmış Almanca bir doktora tezinden bahseder (Tilly 1991, s. 191).

lanan vergilerin 1870'de düşürülmesinin de etkisiyle 1870'lerin sonlarına kadar tarifeler genel olarak düşme eğilimi gösterdi.[108]

Ancak 1879'da Alman Şansölyesi Otto von Bismarck, *Junker*'lerle (toprak sahipleri) ağır sanayiciler arasındaki siyasi ittifakı -demir ve çavdarın evliliği- güçlendirmek amacıyla tarifelerde büyük bir artış başlattı.[109] Ancak bundan sonra sadece tarıma ve kilit ağır sanayilere, özellikle de demir-çelik sanayiine uygulanan korumada ek bir artışa gidildi. Genel olarak sanayie uygulanan koruma düşük düzeydeydi.[110] Tablo 2.1'de görüldüğü gibi Alman imalat sanayi, on dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılın ilk yarısı boyunca benzer ülkelerle karşılaştırıldığında *en az* korunanlardan biriydi.

Tarife korumasının göreceli olarak düşük olması Alman devletinin iktisadi kalkınmaya olan yaklaşımının *laissez faire*'ci olduğu anlamına gelmez. I. Frederick William (1713-1740) ve Büyük Frederick (1740-1786) döneminde, daha sonra Almanya'yı birleştirecek olan Prusya devleti, yeni sanayileri teşvik etmek için bir dizi politika uygulamaktaydı. (Daha önce belirtildiği gibi tek başına pek anlamlı olmayan) tarife koruması, tekel ayrıcalıkları, kraliyete ait fabrikalardan ucuz mal temin etmek gibi geleneksel yöntemler elbette ki kullanıldı ancak devletin kilit sanayilerde doğrudan işin içinde olması daha önemliydi.[111]

Büyük Frederick iktidara geldiğinde, Prusya bir hammadde ihracatçısıydı. Yünlü ve pamuklu giysiler, ihraç ettiği yegâne mamul mallardı. Büyük Frederick babasının merkantilist politikalarını devam ettirerek çok sayıda sana-

108 Kindleberger 1978, s. 196; Fielden 1969, s. 88-90.

109 Taylor 1955, Bismarck'ın siyasetiyle ilgili klasik bir metindir.

110 Blackbourn 1997, s. 320.

111 Trebilcock 1981, s. 26.

yii -özellikle tekstil (daha çok keten), metal, silah, porselen, ipek, ve rafine şeker- tekelcilik hakkı, ticaret koruması, ihracat teşvikleri, sermaye yatırımları ve dışarıdan kalifiye işgücü getirilmesi gibi önlemlerle korudu.[112] Frederick ayrıca, yeni sanayileri özellikle de çatal bıçak imalatını, şekerin rafine edilmesini, metal ve mühimmat sanayilerini teşvik etmek amacıyla (bugün "iş idaresi danışmanlığı" denebilecek bir işlevi olan) "iş evleri" kurdu. Bu "örnek fabrikalar" birçok bakımdan, tam piyasa rekabeti karşısında başka türlü ayakta kalamayacak olan, ama yeni teknolojilerin edinilmesi ve "gösterme etkisi" bakımından da önemli olan sera bitkileriydiler.[113]

Ülkesini bir askerî güç haline getirme hırsıyla Frederick, bir sanayi bölgesi olan Silezya'yı da topraklarına ekledi ve burayı da kalkındırmak üzere çalışmalara başladı. Yüksek fırını Almanya'da ilk kez burada kurarak ve kalifiye yabancı işçileri, onlara bedava dokuma tezgâhı verip istihdam ederek, özellikle çelik ve keten sanayilerini teşvik etti. Silezya'daki kalkınma, Frederick'in ölümünden sonra da dinamik bürokratlar ve girişimcilerin etkisiyle devam etti ve Silezya Almanya'nın cephaneliği haline geldi.[114]

Bu kişilerden en önemlisi muhtemelen, on sekizinci yüzyıl sonları on dokuzuncu yüzyıl başlarında, devlet destekli sanayi casusluğu ve yurt dışından kalifiye işçilerin getirilmesi yoluyla, özellikle Britanya'dan ve diğer kalkınmış ülkelerden ileri teknolojileri (demir tavlama fırını, kok fırını ve buharlı makineleri) getirmiş olan Graf von Reden'dir. Bir başkası, 1816'da Maliye Bakanlığı'nın Ticaret ve Sanayi Departmanı Başkanı olan Peter Beuth'du. Beuth 1820'de yetenekli işçileri yetiştirmek amacıyla meşhur *Gewerbeinstitut*'u

112 Henderson 1963, s. 136-52.

113 Trebilcock 1981, s. 26-7.

114 Henderson 1963; Trebilcock 1981, s. 27-9.

(Ustalık enstitüsü) kurdu, yeni teknolojilerle ilgili bilgi edinmek amacıyla yurtdışına yapılan gezileri destekledi, kopyalamak amacıyla yabancı makineleri topladı (orijinal parçaları özel sektör firmalarına veriyordu), böylelikle yeni kurulan işletmeleri özellikle de makine, buhar makinesi ve lokomotif sanayiini destekledi.[115]

1842'ye gelindiğinde Silezya, Avrupa'nın kuşkusuz en gelişmiş bölgesiydi ve Britanya'yla teknolojik olarak başa baş olduğu düşünülüyordu. Silezya'nın başarısı savunmayla ilişkili az sayıda sanayiyle sınırlı kaldı ve diğer bölgelere çok fazla yayılmadı. Ancak, bu örnek, bir yakalama ekonomisinde devletin, girişimci yeteneğin kısıtlı olmasını nasıl telafi ettiğini göstermesi bakımından ilginçtir.[116]

On dokuzuncu yüzyıl başlarından itibaren Prusya Devleti, Silezya'da uygulanandan daha dolaylı ve sofistike bir müdahaleciliğin öncülüğünü yaptı. Buna önemli bir örnek Ruhr'daki yol yapımını hükümetin finanse etmesidir.[117] Buna başka bir örnek de eğitim alanında yapılan reformlardır. Henüz Oxford ve Cambridge'de bilim ve teknoloji alanında eğitim verilmezken burada verilen eğitim ilahiyattan bilim ve teknolojiye kaydırılmıştır ve yeni okullar ve üniversiteler kurulmuştur. O dönemde Alman yüksek öğreniminin ne derece yüksek kalitede olduğunun bir kanıtı 1820-1920

---

115 Trebilcock 1981, s. 27-8; Kindleberger 1978, s. 192, Kindleberger 1996, s. 153. Özellikle lokomotif üretimine verilen destek başarılı oldu. 1841'de August Borsig, Beuth'un yardımıyla lokomotif fabrikasını kurduğunda Almanya'da çalışmakta olan 20 lokomotifin hepsi ithaldi. 1854'e gelindiğinde ithal edilmiş lokomotif yoktu. Borsig Almanya'da satın alınan 69 lokomotifin 67'sini üretmişti ve "etkin ithal ikamesinin ihracata yol açtığının klasik bir örneği olarak" Polonya'ya altı, Danimarka'ya dört lokomotif ihraç etmişti (Kindleberger 1996, s. 153).

116 Trebilcock 1981, s. 28-9, 76. Savaştan hemen sonra, birçok kalkınmakta olan ülkede bu türden bir becerinin kıtlığının kamuya ait girişimlerin kurulmasına yol açan etkenlerden biri olduğunu belirtmek gerekir (bu konuda daha geniş bir tartışma için bkz. Chang ve Singh 1993).

117 Milward ve Saul 1979, s. 417.

yılları arasında yaklaşık 9000 Amerikalının Almanya'ya okumaya gitmiş olmasıdır.[118]

On dokuzuncu yüzyılın birinci yarısında, Prusya'da devletin müdahalesinin, bankacılığın gelişmesine karşı geliştirdiği tutum örneğinde olduğu gibi bazı büyümeyi geciktirici etkileri olmuştur.[119] Buna rağmen, Milward ve Saul'un "on dokuzuncu yüzyıl başlarında Alman hükümetlerinin birbiri ardına endüstrileşen ülkelere karşı yaklaşımı, iktisatçılar tarafından sunulan ve Britanya veya Fransa'da neler olduğuna dair idealize edilmiş ve çoğunlukla basitleştirilmiş modellerden ziyade iktisadi gerçeklere yakındı" ifadesine katılmamak elde değil.[120]

1840'lardan sonra, özel sektörün büyümesiyle, Alman devletinin sınai büyümeye katkısı azaldı. Ancak bu, devletin geri çekilmesi anlamına gelmiyordu; devlet, yönlendirici bir rolden yol gösterici bir role geçiş yapmıştı. O dönem uygulanan politikalar arasında gelecek vaat eden mucitlere burs sağlamak, başarılı girişimcilere teşvik vermek, yeni makineler ve sınai süreçlerle ilgili sergiler düzenlenmesi sayılabilir.[121]

İkinci Reich döneminde (1870-1914) özel sektörün daha da gelişmesi ve bürokrasi içinde sınai kalkınmanın daha ileriye götürülmesine karşı olan *Junker* unsurunun güçlenmesi, devletin özerkliğinin ve kapasitesinin azalmasına neden oldu.[122] Trebilcock, sınai kalkınma alanında Alman

---

118 Kindleberger 1978, s. 191; Balabkins 1988, s. 93. Öğretimin yeniden yönlendirilmesi 1960'larda Kore'de olanlara benzemektedir. Bu dönemde Kore hükümeti, üniversitede beşeri ve sosyal bilimlere ayrılan yerleri azaltıp bilim ve teknolojiye ayrılan yerleri artırmıştır. Bunun sonucunda, bu iki alan arasındaki oran 1960'larda 0.6 iken 1980'lerde yaklaşık 1 olmuştur. Ayrıntılar için bkz. You ve Chang 1993.

119 Kindleberger 1978, s. 199-200.

120 Milward ve Saul 1979, s. 418.

121 Trebilcock 1981, s. 77-8.

122 Prusya bürokrasisinde *Junker*'lerin rolü için bkz. Dorwart 1953; Feuchtwanger 1970; Gothelf 2000.

devletinin bu dönemdeki rolünün tarifelerin idare edilmesinden ve 1890'lardan itibaren gayrı resmî olarak 1920'lerden itibaren de resmen kartellerin denetlenmesinden ibaret olduğunu öne sürer (Alman kartelleri ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. 3. bölüm 3.2.4.D).[123]

Bu dönemde devletin sınai kalkınmadaki rolü ve yeterliği azalmış olsa da tarife ve kartel politikalarının ağır sanayinin gelişmesindeki önemi azımsanmamalıdır. Tilly, tarifelerin, kartellerin ağır sanayide çalışmasını kolaylaştırdığına ve böylece firmaların daha saldırgan bir biçimde yatırım yapmasını ve inovasyona yönelmesini sağladığına işaret eder.[124] Bundan başka, bu dönem boyunca Almanya, çağdaş sosyal politikaların da öncülüğünü yapmıştır. Bu politikalar, daha önce siyasi, dinî ve bölgesel anlamda bölünmüş olup yeni bir araya gelmiş bir ülkede, sosyal barışı sağlamakta -ve böylece yatırımı teşvik etmekte- çok önemli bir rol oynamıştır (sosyal refah kurumları ileride 3. bölüm, 3.2.6.A'da tartışılmıştır).

2.2.4. Fransa

Almanya gibi, Fransa'nın iktisat politikası hakkında da bir söylence dolaşmaktadır. Özellikle İngiliz liberal düşüncesi tarafından yayılan görüşe göre, Britanya'nın *laissez faire*'ine bir çeşit antitez olarak Fransa'da ekonomi her zaman devletin güdümünde olmuştur. Bu nitelendirme devrim öncesi döneme ve İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme büyük oranda uymakta ancak ülkenin tarihinin diğer dönemlerine uymamaktadır. XIV. Louis'nin maliye bakanı Jean-Baptiste Colbert (1619-1683) nedeniyle Kolbertizm

123 Trebilcock 1981, s. 79-80.
124 Tilly 1996, s. 116.

olarak da bilinen devrim öncesi dönemde, Fransa'da iktisat politikaları hiç kuşkusuz müdahaleciydi. Örneğin, on sekizinci yüzyıl başlarında Fransa'nın teknolojik açıdan Britanya'ya oranla daha geri olması nedeniyle, Fransız devleti kalifiye İngiliz işçi istihdam etmeyi denemişti.[125] Buna ek olarak, zamanın diğer Avrupa devletleri gibi Fransız devleti de devrim öncesi dönemde hedef teknolojileri elde edenlere prim vererek ve hatta asıl işi sanayi casusluğunu örgütlemek olan "Yabancı İmalat Genel Müfettişi" unvanlı bir memur atayarak sanayi casusluğunu özendiriyordu (bkz. aşağıda 2.3.3). Kısmen hükümetin bu çabalarıyla Fransa, Britanya'yla arasındaki teknolojik farkı kapatmış, Devrim olmak üzereyken, başarıyla sanayileşmiş bir ülke konumuna gelmiştir.[126]

Devrim, bu gidişatı önemli oranda bozdu. Milward ve Saul'a göre "devrimcilerin kafasında mutlakıyetin ortadan kaldırılması daha *laissez-faire* bir sistemin getirilmesiyle bağlantılı" olduğu için devrim, Fransız hükümetinin iktisat politikalarında önemli bir değişikliğe neden oldu.[127] Devrimden hemen sonraki yıllarda hükümetler, özellikle de Napolyon hükümeti, sınai ve teknolojik gelişmeyi teşvik etmeye yönelik çabalar gösterdiler. Bu girişimlerin arasında, sanayi sergileri, belli makinelerin icat edilmesi amacıyla yarışmalar düzenlenmesi ve hükümetle görüş alış verişini kolaylaştırmak amacıyla işveren kuruluşlarının oluşturulması bulunmaktaydı.[128]

Napolyon'un düşmesinden sonra *laissez faire* politika re-

---

125 Ancak, Mississippi Company Fame'den efsanevi İskoçyalı maliyeci John Law tarafından örgütlenen bu girişim geri tepti ve Britanya'da 1719'da kalifiye işçilerin göçünü ve özellikle yurt dışındaki işlerde istihdam edilmelerini engelleyen bir yasanın kabul edilmesini hızlandırdı (ayrıntılı bilgi için bkz. 2.3.3)

126 Bkz. Milward ve Saul 1979, s. 270, 284; Fohlen 1973, s. 68-9.

127 Milward ve Saul 1979, s. 284.

128 Milward ve Saul 1979, s. 284-5.

jimi yerleşti ve İkinci Dünya Savaşı'na kadar böyle devam etti. Birçok tarihçiye göre, Fransa'nın on dokuzuncu yüzyılda sanayi alanındaki duraklamasının önemli bir nedeni, bu rejimin dayattığı kısıtlamalardır.[129]

Bu duruma en iyi örnek ticaret politikasıdır. On dokuzuncu yüzyılda serbest ticaret yanlısı Britanya'nın karşısına korumacı Fransa'yı koyan genel kanının aksine Nye, ampirik kanıtları incelediğinde "on dokuzuncu yüzyıl boyunca, hatta (Britanya'da geniş kapsamlı serbest ticaretin başladığı iddia edilen) 1840-1860 döneminde bile Fransa'nın ticaret rejiminin Britanya'nınkinden daha liberal olduğu" sonucuna varır.[130] Nye'ın oluşturduğu tablo 2.2'ye göre (özellikle tarihçiler arasında korumacılığın ölçülmesinde standart bir yöntem olan) net ithalat değerlerinin bir yüzdesi olarak ölçülen net gümrük gelirlerine göre Fransa, 1821-1875 yılları arasında, özellikle de 1860'ların başlarında hep Britanya'dan daha az korumacı olmuştur.[131] Tabloda görüldüğü gibi erken dönemlerde korumacılık düzeyindeki farklar daha büyük olmakla beraber, 1846'da Britanya'nın serbest ticareti benimsemesinden ve Tahıl Yasası'nı kaldırmasından sonraki yıllarda önemli olmaya devam etmiştir.[132]

---

129 Örneğin bkz. Trebilcock 1981; Kuisel 1981.

130 Nye 1991, s. 25.

131 Tablo 2.2, tablo 2.1'e görünüşte ters düşmektedir ve Britanya ekonomisinde hâlâ bir miktar korumacılık olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni tümden bir serbest ticaretin sadece mamul mallarda söz konusu olması, (tablo 2.1'de gösterildiği gibi) ve (tablo 2.2.'de görüldüğü gibi) lüks mallarda bazı "gelir tarifelerinin" devam etmesidir. Ayrıntılı bilgi için 2.2.1'in sonlarına doğru Fielden 1969'dan yapılan ilk alıntıya bakınız.

132 Irwin 1993, Nye'ın sonuçlarını birçok noktada sorgulamaktadır. Yaptığı eleştirilerin en önemlisi, Britanya'da 1840'lardan sonra devam eden tarifelerin çoğunun lüks mallara uygulanan "gelir tarifeleri" olduğu ve böylece sanayi teşvikleri üzerinde çok az etkide bulunduğudur. Ancak Nye cevabında (1993) gelir tarifelerinin de sanayinin yapısı üzerinde önemli bir etkisinin olabileceğini, 1860'lara kadar Britanya'daki tarifelerin büyük bölümünün gelir tarifesi olmadığını ve böylece iddiasının en azından 1860'lara kadar olan dönem için geçerli olduğunu belirtir.

Tablo 2.2
BRİTANYA VE FRANSA'DA KORUMACILIK, 1821-1913
(NET İTHALAT DEĞERLERİNİN YÜZDESİ OLARAK NET GÜMRÜK GELİRLERİ)

Yıllar	Britanya	Fransa
1821-5	53.1	20.3
1826-30	47.2	22.6
1831-5	40.5	21.5
1836-40	30.9	18.0
1841-5	32.2	17.9
1846-50	25.3	17.2
1851-5	19.5	13.2
1856-60	15.0	10.0
1861-5	11.5	5.9
1866-70	8.9	3.8
1871-5	6.7	5.3
1876-80	6.1	6.6
1881-5	5.9	7.5
1886-90	6.1	8.3
1891-5	5.5	10.6
1896-1900	5.3	10.2
1901-5	7.0	8.8.
1906-10	5.9	8.0
1911-13	5.4	8.8

Kaynak: Nye 1991, s.26, tablo 1.

Bir buçuk yüzyıl süren liberalizme tek istisnayı oluşturan III. Napolyon döneminin (1848-70), Fransa'nın iktisadi bir dinamizm yakaladığı tek dönem olması ilginçtir. III. Napolyon döneminde Fransız devleti altyapının geliştirilmesini teşvik etmiş, birçok araştırma ve eğitim kurumu oluşturmuştur. Aynı zamanda da *Crédit Mobilier, Crédit Foncier* (Toprak Bankası) ve *Crédit Lyonnais* gibi büyük finans kurumlarına sınırlı sorumluluk vererek finans sektörünün modernize edilmesine katkıda bulunmuştur.[133]

III. Napolyon 1860 yılında, Fransa'da tarife oranlarının büyük oranda düşmesine ve Kıtada 1879'a kadar sürecek liberal ticaret döneminin başlamasına neden olan ünlü Fran-

133 Trebilcock 1981, s. 184; Bury 1964, 4. bölüm; Cameron 1953. Cameron *Crédit Foncier*'yi "gerçekte hükümetin bir bürosu" olarak tanımlamaktadır (1963, s. 462).

sa-İngiltere ticaret antlaşmasını (Cobden-Chevalier antlaşması) imzaladı.[134] Ancak, tablo 2.2'de görüldüğü gibi antlaşmanın imzalanmasından önce de Fransa'da tarife oranları Britanya'dakilere göre daha düşüktü. Bu nedenle antlaşmayla beraber korumacılıkta meydana gelen düşüş göreceli olarak küçüktü.

Antlaşma 1892'de sona erdi ve özellikle imalat sektöründe tarifeler yükselmeye başladı. Ancak bu yükselmenin etkisi, aynı dönemde İsveç gibi ülkelerde görülen etkiden daha az oldu (bkz. aşağıda bölüm 2.2.5) çünkü tarifelerdeki bu yükselmenin arkasında tutarlı bir sınai kalkınma stratejisi yoktu. Aksine yeni tarife rejimi böylesi bir şemaya karşıydı. Tarife rejiminin öncüsü, politikacı Jules Méline, Fransa'nın bağımsız çiftçilerden ve küçük atölyelerden oluşan bir ülke olması gerektiğini savunduğu için geniş ölçekli bir sanayileşmeye karşıydı.[135]

Fransız hükümeti, özellikle de Üçüncü Cumhuriyet boyunca, o dönem Britanya hükümeti kadar *laissez faire*'ciydi. Siyasi istikrarsızlıklar ve bölünmeler nedeniyle ülke aslında kalıcı bir bürokrasi tarafından yönetiliyordu. Bu bürokrasi de tutucu ve teknokratik Maliye Bakanlığı'nın etkisi altındaydı. Bütçe, klasik "minimal devlet" müdahalesi anlayışına uygun bir biçimde, büyük oranda genel idari harcamalardan, hukuk ve düzenin korunmasına dair harcamalardan, eğitim ve ulaştırma harcamalarından oluşmaktaydı. Devletin düzenleyici rolü de minimaldi.[136]

Bir sanayi politikası oluşturabilecek olan Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, modern biçiminde 1886'ya kadar kurulamadı. Bu tarihten sonra da en küçük bütçeli bakanlık olmaya devam etti. İthalatı teşvik etmek ve tarifeleri belirlemek üzeri-

134 Antlaşmayla ilgili detaylar için bkz. Kindleberger 1975.

135 Kuisel 1981, s. 18.

136 Kuisel 1981, s. 9-10, 12-13.

ne yoğunlaşmıştı ve sanayii teşvik etmek adına sadece fuarlar düzenliyor, Ticaret Odasını denetliyor, iktisadi istatistikleri bir araya getiriyor ve iş adamlarına ödüller veriyordu.[137] Ancak Bakanlık, bu sınırlı alanda bile pek etkin olamıyordu. Bu dönemde uygulanan tarifeler de varolan sınai yapıyı (büyük oranda tarımı) korumaya yönelikti ve sanayileşmeye yönelik değildi.[138]

Fransız elitinin ülkenin göreceli sınai geri kalmışlığı sorununu çözmek için devlet mekanizmalarını yeniden örgütlemek üzere harekete geçmesi, İkinci Dünya Savaşı'nın ertesine rastlar. Bu dönemde, özellikle de 1960'ların sonlarına kadar, gelişmiş ülkeleri yakalayabilmek için, yol gösterici planlamadan, devlet teşebbüslerinden ve bugün -yanlış bir şekilde- "Doğu Asya tarzı" diye bilinen sanayi politikalarından yararlandı. Sonuç olarak Fransız ekonomisinde başarılı bir yapısal dönüşüm gerçekleşti ve Fransa, Britanya ekonomisini hem üretimde hem de teknolojinin birçok alanında geçti.[139]

2.2.5. İsveç

İsveç, savaş sonrası dönemde "küçük, açık bir ekonomi" olarak bilinmesine rağmen, modern çağa serbest ticaret rejimiyle girmiş değildir. Napolyon Savaşları sona erdikten sonra

---

137 Kuisel 1981, s. 14.

138 Kuisel 1981, s. 18; Dormois 1999, s. 71.

139 Savaş sonrası Fransa deneyimi için diğerlerinin yanısıra, bkz. Shonfiel 1965; Cohen 1977; Hall 1986. Muhtemelen bir yüzyıl boyunca rekabet edilen Fransa tarafından geçilmiş olmanın öfkesiyle (Fransa taraftarı olsun, olmasın) birçok Britanyalı yorumcu, kendi *laissez faire*'leriyle Fransa'nın *étatisme*'i (devletçilik) veya *dirigisme*'i (kumandacılık) arasındaki karşıtlığı vurgulamakta, böylece Fransız devletinin Fransız Devrimi ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki bir buçuk yüzyıl boyunca en az İngiliz devleti kadar (hatta bazı açılardan daha da fazla) müdahaleci olmayan bir tutum izlediğini görmezden gelmektedirler.

hükümet, bazı ürünlerin ithalatını ve ihracatını yasaklayan güçlü bir korumacı tarife yasasını kabul etmiştir (1816). Yüksek tarifeler, pamuklu mamul malların ithalatının yasaklanması ve ham pamuğa uygulanan tarifenin mahsus düşük tutulması sonucunda pamuklu giysi üretimi artmıştır.[140] Bir kez daha, uygulanan tarife rejimiyle Britanya'nın on sekizinci yüzyılda uyguladığı (bkz. bölüm 2.2.1), ve savaş sonrası dönemde Kore ve Tayvan gibi ülkelerin uyguladıkları rejimler (bkz. bölüm 2.2.7) arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

Ancak 1830'dan itibaren koruma oranları yavaş yavaş düşürülmüştür.[141] On dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar, özellikle de 1857'de yiyecek maddeleri, hammaddeler ve makinelere uygulanan tarifelerin kaldırılmasından sonra düşük tarife rejimi devam etmiştir.[142] Tablo 2.1.'de görüleceği gibi 1875 yılının İsveç'i, belli başlı ekonomiler arasında en düşük tarife oranları uygulayan ülkelerden biriydi.

Ancak bu serbest ticaret dönemi kısa sürdü. 1880'lerden itibaren İsveç, tarım sektörünü, Amerikan ürünlerinin yeni ortaya çıkan rekabetinden korumak amacıyla tarife kullanmaya başlamıştır. 1892'den sonra (bu tarihe kadar birçok ticari antlaşmayla kısıtlanmıştı) sanayi sektörüne, özellikle de yeni kurulmakta olan mühendislik sektörüne tarife koruması ve teşvik sağlamaya başladı.[143] Tablo 2.1'de görebileceğimiz gibi, 1913'e gelindiğinde İsveç'in ortalama tarife oranı Avrupa'daki en yüksek oranlardan biriydi. 1930'da yapılan bir çalışmaya göre imalat sektörüne uygulanan koruma bakımından 14 Avrupa ülkesi arasından İsveç, Rusya'dan sonra ikinci sırada gelmekteydi.[144]

---

140 Gustavson 1986, s. 15, 57.

141 Gustavson 1986, s. 65.

142 Bohlin 1999, s. 155.

143 Chang ve Kozul-Wright 1994, s. 869; Bohlin 1999, s. 156.

144 Liepman 1938, akt. Bairoch 1993, s. 26, tablo 2.3. Özgün kaynak, H. Liep-

Korumacılığa dönüşün bir sonucu olarak İsveç ekonomisi, sonraki yıllarda son derece iyi bir performans gösterdi. Bir hesaplamaya göre, 16 büyük sanayi ekonomisi arasından İsveç, 1890-1900 arası Finlandiya'dan sonra (iş saati başına GSYİH bazında) ikinci en hızlı büyüyen, 1900-1913 arası ise en hızlı büyüyen ekonomiydi.[145]

On dokuzuncu yüzyıl sonlarında uygulanan tarife koruması son derece başarılıydı, zira yeni teknolojilerin benimsenmesi amacıyla sanayiye hem birtakım teşvikler veriliyor hem de destekleniyordu. İktisat tarihçileri, göreceli anlamda verimsiz küçük firmaların türemesini bir negatif yan etki olarak değerlendirirler, ancak dönemin teşvik edici çabalarının bazı bebek sanayilerin gelişmesinde önemli bir ivme yarattığı konusunda genel olarak görüş birliği vardır.[146]

İsveç, sanayisini güçlendirmek için tarife koruması ve teşvikten başka araçlar da kullandı. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında İsveç, bu dönemde diğer ülkelerde, hatta uzun bir kamu-özel sektör ortaklığı geleneği olan Almanya'da bile görülmemiş derecede yakın bir kamu-özel sektör işbirliği geleneği geliştirmiştir (bkz. 2.2.3).

Bu işbirliği ilişkisi, önce tarım sulama ve drenaj sistemlerinde devletin yer almasıyla başlamıştır. Daha sonra 1850'lerden itibaren aynı yöntem demiryollarını geliştirmek için uygulanmıştır. O dönem baskın olan (özellikle

---

mann, *Tariff Levels and the Economic Unity of Europe*, Londra, 1938. Ele alınan ülkeler Avusturya-Macaristan, Belçika, Bulgaristan, Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, Romanya, Rusya, Sırbistan, İspanya, İsveç, İsviçre ve Birleşik Krallık'tır. Danimarka, Norveç, Portekiz ve Hollanda dahil edilmemiştir. Bunlar arasında Portekiz ve Hollanda, İsveç'ten çok daha az korumacıydı. Genel olarak Danimarka daha az korumacıydı ama sanayi tarifeleri oldukça yüksekti. Norveç'te tarifeler yüksekti.

145 Baumol vd. 1990, s. 88, tablo 5.1. 16 ülke alfabetik sırayla şunlardır: ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Kanada, Norveç.

146 Chang ve Kozul-Wright 1994, s. 871; Hecksher 1954, s. 259; Bohlin 1999, s. 158.

Britanya'da) özel sektör-güdümlü demiryolu geliştirme modelinin tersine devlet demiryolu ana hatlarını döşemiştir (1870'te tamamlanmıştır) ve özel sektörün diğer hatları döşemesine izin vermiştir. Ara hatların döşenmesi ve işletilmesi devletin onayıyla mümkün oluyordu ve 1882'den itibaren fiyatlar denetlenmekteydi. 1913'te, devletin mülkiyetinde olan demiryolu şirketi, demiryolu hatlarının % 33'üne sahipti ve taşınan malların % 60'ı bu şirketin hatlarında taşınıyordu.[147]

Diğer altyapı çalışmalarında da -1880'lerde telgraf ve telefon, 1890'larda hidrolik enerji- benzer kamu-özel sektör işbirliği yöntemleri uygulandı. Ericsson (telefon) ve ASEA (şu anda demiryolu ekipmanı ve elektrik mühendisliği alanında üretim yapan İsveç-İsviçre firması ABB'nin bir parçası) gibi şirketlerin dünya çapında firmalar olmasında altyapı çalışmalarında özel sektörle kamu işletmelerinin bu uzun dönemli teknik işbirliğinin ne kadar önemli olduğu sıklıkla dile getirilir.[148]

Kamu-özel sektör işbirliği, altyapı ile sınırlı değildi. 1747'de yarı-özerk Demir Dairesi oluşturuldu. Yöneticileri Demirciler Birliği (işverenler birliği) tarafından seçilmekteydi ve fiyat kartelini, teşvik kredilerini elinde tutmakta, teknolojik ve coğrafi bilgi sağlamakta ve teknoloji edinilmesi amacıyla seyahat masraflarını karşılamakta ve metalürji alanındaki araştırmaları desteklemekteydi. 1835'te ülke içinde demir ticaretinin serbestleştirilmesiyle başlayan serbestleşme, 1858'de çoğu kısıtlamanın kaldırılmasıyla sonuçlandı. Ancak işverenler birliği, bu tarihten sonra bile,

---

147 Samuelsson 1968, s. 71-6; Bohlin 1999, s. 153.

148 Chang ve Kozul-Wright 1994, s. 869-70; Bohlin 1999, s. 153-5. Telefon sanayinde Stokholm bölgesinde 1903 ve 1918 arasında kamuya ait *Telegrafverket* ile özel bir şirket olan *Stockholm allmäna* arasında bir "telefon savaşı" meydana geldi. Savaş, *Telegrafverket*'in, *Stockholm allmäna*'yı ele geçirmesiyle sona erdi (Bohlin 1999, s. 154).

daha yüksek teknik standartlar ve beceriler getirilmesi amacıyla hükümetle işbirliği yapmaya devam etti. Bütün bu girişimlerin, daha sonra Doğu Asya ülkelerini meşhur eden kamu-özel sektör işbirliği biçimlerine çok benzemesi dikkat çekicidir.[149]

İsveç devleti (sanayi casusluluğu da dahil olmak üzere, bkz. bölüm 2.3.3.) gelişmiş yabancı teknolojilerin edinilmesini kolaylaştırmak amacıyla büyük çaba sarf etmiştir. Ancak, modern literatürde adlandırıldığı biçimiyle "teknolojik yeterlik"in birikimdeki rolü çok daha önemlidir.[150] Teknolojinin edinilmesini desteklemek amacıyla İsveç hükümeti çalışmalar ve araştırmalar için seyahat ödenekleri sağlamıştır. 1809'da Eğitim Bakanlığı kurulmuş, 1840'larda ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir. 1860'larda halk liseleri kurulmuş 1878'de mecburi eğitim 6 yıla çıkarılmıştır. Daha üst düzeyde ise, İsveç devleti en ünlüsü Göteborg'daki Chalmers Teknoloji Enstitüsü olmak üzere teknolojik araştırma enstitülerinin kurulmasına yardımcı olmuş, sanayiye -özellikle metalürji ve ahşap sanayiine- doğrudan araştırma fonları sağlamıştır.[151]

1932'de İsveç Sosyalist Partisinin seçim zaferini (ki o güne kadar on yıldan az bir süredir iktidarda değildi) ve 1936'da sendikalar ve işveren örgütleri arasında tarihî *Saltsjöbaden* anlaşmasının imzalanmasını takiben İsveç'in uyguladığı iktisat politikalarında ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. 1936 anlaşmasından sonra ortaya çıkan politikaların hedefi sendikaların maaş konusunda geri adım atmalarına karşılık

149 Gustavson 1986, s. 71-2; Chang ve Kozul-Wright 1994, s. 870. Doğu Asya ekonomilerinde kamu-özel sektör işbirliği için bkz. Evans'ın klasik çalışması (1995).

150 Chang ve Kozul-Wright 1994, s. 870.

151 "Teknolojik yeterlik/yapabilirlik" (*technological capabilities*) konusunda öncü çalışmalar için bkz. Fransman ve King 1984; Lall 1992.

işverenlerin finanse ettiği bir refah devleti ve yüksek yatırıma dayalı bir sistem inşa etmekti.[152]

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, rejimin sanayiyi iyileştirme potansiyelinden yararlanıldı. 1950 ve 1960'larda merkezileştirilmiş sendika LO (*Landsorganisationen i Sverige)* Rehn-Meidner diye adlandırılan planı benimsedi.[153] Böylece sanayi genelinde benzer işi yapan işçiler arasındaki ücretleri eşitleyen "dayanışmacı" ücret politikaları uygulanmaya başlamış oldu. Bunun, düşük ücretle işçi çalıştırılan sektörlerde sermayedarlar üzerinde sermaye stoklarını artırmaları veya işçi çıkarmaları yönünde baskı oluşturması, yüksek ücretle işçi çalıştırılan sektörlerdeki sermayedarlara da kârı artırma ve hızlı büyüme imkânı sağlaması bekleniyordu. Bu, sınai dönüşümle birlikte yeniden yerleştirilen işçilerin desteklendiği etkin bir işgücü piyasası politikasıyla birleştirildi. Bu stratejinin İsveç'in erken savaş sonrası sınai dönüşümünde önemli rol oynadığı geniş kabul görmektedir.[154]

İsveç'in dayanışmacı ücret pazarlığı ile etkin işgücü piyasası politikasının bir kombinasyonuna dayalı savaş sonrası sanayi stratejisi, burada ele alınan diğer ülkelerin benimsediği stratejilerden oldukça farklıdır. Bütün farklılıklara rağmen, her iki tip strateji de gerçekte dünya ekonomisinin nasıl işlediğine dair benzer bir anlayışa dayanmaktadır. İki strateji de bir ülkenin zenginleşmesinde yüksek katma değerli ürünlere geçiş yapmanın önemli olduğu ve piyasa güçlerine bırakıldığında bu geçişin toplumun arzu ettiği hızda gerçekleşmeyebileceği inancını paylaşmaktadır.

---

152 Bkz. Korpi 1983; Pekkarinen vd. 1992; Pontusson 1992. Ancak Pontusson (1992) Rasyonelleştirme Komisyonunun (1936-9) çalışmalarının savaş sonrası yıllarının "etkin işgücü piyasası politikasının" arkasındaki bazı prensipleri yerleştirmiş olduğunu belirtmektedir (s. 46-7).

153 LO 1963 belgesi stratejiyi ayrıntılarıyla ortaya koyar.

154 Edquist ve Lundvall 1993, s. 274.

2.2.6. Diğer küçük Avrupa ekonomileri

A. Belçika

Hollanda'nın on beşinci yüzyılda yün sanayiine egemen olduğundan bahsetmiştik. Daha sonra Belçika olacak olan bölgede yoğunlaşan bu faaliyet, korunmakta olan Britanyalı üreticilerle rekabetin de etkisiyle düşüşe geçti. Ancak Belçika sanayi alanındaki gücünü korudu ve -Britanya'dan sonra- sanayi devrimini başlatan ikinci ülke oldu.

On dokuzuncu yüzyıl başlarında Belçika, Fransa ve Almanya'ya göre çok daha küçük bir ülke olmasına ve siyasi açıdan daha zayıf olmasına rağmen Kıta Avrupası'nın en sanayileşmiş bölgelerinden biriydi. O dönemde bazı sektörlerde, özellikle de yünlü ürünlerin imalatında dünyanın teknoloji lideriydi. On dokuzuncu yüzyıl ortalarına gelindiğinde rakiplerine karşı teknolojik üstünlüğünü bir miktar kaybetmiş olmasına rağmen tekstil, çelik, demir harici metaller, ve kimyevi maddelerde uzmanlaşarak dünyanın en zengin ve sanayileşmiş ülkelerinden biri olmaya devam etti.[155]

Bu teknolojik üstünlük nedeniyle Belçika on dokuzuncu yüzyılın büyük bölümü ve yirminci yüzyıl başlarında en az korumacılık uygulayan ülkelerden biriydi (tablo 2.1). Hens ve Solar Belçika'nın, 1860'lar ile Birinci Dünya Savaşı arasında "çoşkulu bir serbest ticaret yanlısı" olmaya devam ettiğini öne sürerler.[156]

Ancak bu dönemden önce Belçika, Hollanda'dan veya İsviçre'den (bkz. sonraki bölümler) çok daha korumacıydı. On sekizinci yüzyılın son çeyreğine kadar, daha sonra Belçika olacak olan bölgeyi yöneten Avusturya hükümeti burayı İngiliz ve Hollanda rekabetinden son derece iyi korumuş

---

155 Milward ve Saul 1979, s. 437, 441, 446; Hens ve Solar 1999, s. 195.

156 Hens ve Solar 1999, s. 194, 197.

ve bölgede sanayi altyapı yatırımları gerçekleştirmişti.[157] On dokuzuncu yüzyıl başlarında I. William döneminde Hollanda Birleşik Krallığı'nın bir parçası olarak Belçika'da da etkin STT politikaları uygulanmıştır (bkz. bir sonraki bölüm). Bundan başka, bazı sanayiler oldukça yüksek oranlarda korunmaktaydı; tarifeler pamuk, yünlü ve pamuklu ipte % 30-60, demirde ise % 85'e varmaktaydı. Tahıl Yasası'nı ise ancak 1850'de kaldırdı.[158]

B. Hollanda

On yedinci yüzyıl boyunca Hollanda denizcilik ve ticaret alanında dünyanın en önemli gücüydü. Bu "Altın Yüzyıl" boyunca Hollanda Doğu Hindistan Şirketi, İngiliz Doğu Hindistan Şirketini bile geçti. Ancak, on sekizinci yüzyılda, "Periwig Dönemi"nde (*Pruikentijd*) uluslararası üstünlüğünün sona ermesini simgeleyen 1780'deki Dördüncü İngiltere-Hollanda Savaşı'nın kaybedilmesinden sonra denizcilik ve ticaret alanlarındaki gücü azalmaya başlamıştır.[159]

Hollanda'nın neden denizcilikteki ve ticaretteki gücünü sınai ve genel anlamda iktisadi güce dönüştüremediğini açıklamak pek kolay değildir. Bunun doğal bir durum olduğu söylenebilir. Dünya çapında bir ticari üsseniz, örneğin bugünün Hong Kong'u gibi, neden endüstrileşmeye zahmet edesiniz? Ancak Britanya hükümeti sanayilerini geliştirmekte benzer avantajlarını sonuna kadar kullandı (örneğin Britanya'ya giren ve Britanya'dan çıkan malların Britanya gemileriyle taşınmasını zorunlu kılan Denizcilik Yasası'nı çıkardı). Neden Hollanda aynısını yapmadı? Neden yapma-

157 Dhondt ve Bruwier 1973, s. 350-1; Van der Wee 1996, s. 65.

158 Milward ve Saul 1977, s. 174; Fielden 1969, s. 87.

159 Boxer 1965, bölüm 10. Kindleberger'in tahminine göre Hollanda'nın iktisadi gücü 1730'da zirvesine çıkmıştır (1990b, s. 258).

dığı, Hollanda devletinin on altıncı yüzyılda ve on yedinci yüzyıl başlarında ticari üstünlüğünü kurmak amacıyla denizcilik, balıkçılık ve uluslararası ticaret alanında saldırgan "merkantilist" politikalar benimsemek konusunda hiç de çekingen davranmamış olduğu göz önüne alındığında, daha da anlaşılmaz hale geliyor.[160]

Birçok açıklama öne sürülmüştür: yüksek tüketim vergileri nedeniyle ücretlerin yüksek olması, kömür ve demir yataklarının zengin olmaması, girişimciliğin düşüşe geçip rantiye mantığının yükselişe geçmesi, lüks tüketim, bunlardan bazıları. Bazı tarihçiler Belçika'nın sanayi alanındaki gücünün komşu Hollanda'nın sınai gelişmesine engel teşkil ettiğini öne sürmüşlerdir.[161] İlginç bir şekilde List, Hollanda'nın göreceli düşüşünü, sanayinin gelişmesi için gerekli olan devlet politikalarını ve kurumlarını yapılandırmadaki başarısızlığıyla açıklamıştır. Wright ise tarifelerin düşük olmasının Hollanda sanayisinin gelişmesini engellediğini öne sürer.[162]

Nedeni ne olursa olsun Hollanda, rakipleri Britanya, Almanya ve Belçika kadar sanayileşememiştir. Buna rağmen, ticaret ağının gücü nedeniyle yirminci yüzyıl başlarına kadar dünyanın en zengin ülkelerinden biri olmaya devam etmiştir.[163]

On yedinci yüzyıl sonlarından yirminci yüzyıl başlarına kadar Hollanda'yı etkisi altına alan politika felcine bir istisna

---

160 Alman Tarihselci Okulundan Schmoller, Hollandalıların ticari üstünlük sağlamak amacıyla uyguladıkları politikaları (sömürgeci politikalar, denizcilik politikası, Levant ticaretinin düzenlenmesi ve ringa balığı ve balina avcılığı ile ilgili düzenlemeler) kısa fakat aydınlatıcı bir biçimde anlatmaktadır (bkz. Schmoller 1884, özellikle s. 52-3).

161 Kindleberger 1990b, s. 259; Kindleberger 1996, s. 100-4; Milward ve Saul 1977, s. 201.

162 List 1885, s. 33-4; Wright 1955.

163 Dhondt ve Bruwier 1973, s. 329, 355.

Kral I. William'ın (1815-1840) gösterdiği çabalardır. Sanayiye finansman sağlayarak en önemlisi 1824'te kurulmuş olan Hollanda Ticaret Şirketi (*Nederlandsche Handels-Maatschappij*) olmak üzere birçok kuruma öncülük etmiştir. Bu şirket, (özellikle şeker işleme, gemi inşaatı ve tekstil alanında) hedefe yönelik tedarik politikalarıyla, 1831'den itibaren kahve, şeker ve çivit vb. üretmeye zorlanan Hollanda'nın sömürgesi Java'yla yapılan ticaretteki tekel konumundan faydalanıp Hollanda sanayilerini desteklemiştir.[164] I. William ayrıca, Ulusal Sanayi Fonu'nu (1821), Amortisman Sendikası'nı (1822), Ulusal Sanayi Geliştirme Kurumu'nu (1822) kurmuştur. 1830'lar boyunca özellikle Twente bölgesinde, modern pamuklu tekstil sanayiini geliştirmek amacıyla yoğun devlet desteği verilmiştir.[165]

Ancak 1840'ların sonlarından itibaren, ülke *laissez faire* rejimine dönüş yapmış, Birinci Dünya Savaşı'na, bir ölçüde İkinci Dünya Savaşı'na kadar bu durum devam etmiştir. İlk olarak tablo 2.1.'de görüldüğü gibi, Hollanda, BKÜ'ler arasında, on dokuzuncu yüzyıl sonları Britanyası ve tarife özerkliğinin yeniden elde edilmesi öncesi Japonya haricinde en az korunan ekonomidir. İkinci olarak, 1869'da suni bir tekel yarattığı gerekçesiyle 1817'den beri yürürlükte olan patent yasası kaldırılmıştır. Bu karar o dönem Avrupa'yı kasıp kavuran, serbest ticaret hareketiyle de yakında ilişkili olan patent karşıtı hareketten esinlenmiştir (daha fazla ayrıntı için bkz. bölüm 3.2.3.B). Uluslararası baskıya rağmen Hollanda 1912'ye kadar patent yasasını tekrar yürürlüğe koymamıştır (ileride daha ayrıntılı üzerinde duracağım).[166] Üçüncü olarak, Hollanda hükümeti ulusal de-

---

164 van Zanden 1996, s. 84-5

165 Kossmann 1978, s. 136-8; Henderson 1972, s. 198-200.

166 Ayrıntılar için bkz. Schiff 1971

miryolu sektöründe varolan iki özel sektör şirketiyle rekabet etmesi amacıyla yönetimini ve finansmanını üstlendiği bir özel sektör şirketi yaratmıştır.[167] Bu uygulama o dönem için pek alışıldık değildi ve kesin olarak *laissez faire*'ci olmayan bir politika söz konusu olmasına rağmen günümüzün rekabeti teşvik edici etkin sanayi politikalarının bir öncüsüydü.

Bu son derece *laissez faire*'ci dönem boyunca Hollanda ekonomisi pek iyi bir performans göstermedi ve sanayileşmesi göreceli olarak yüzeysel kaldı. Maddison'un 1990 dolarını baz alan itibarlı tahminlerine göre 1820'de Hollanda, bir yüzyıllık bir düşüşün ardından bile (1756 dolardan 1561 dolara), Birleşik Krallık'tan sonra en zengin ikinci ülkeydi. Bir yüzyıl sonra (1913) tam altı ülke tarafından (Avustralya, Yeni Zelanda, ABD, Kanada, İsviçre ve Belçika) ve neredeyse Almanya tarafından da geçildi. 1820'de Almanya'nın kişi başına milli geliri Hollanda'nınkinin ancak % 60'ı iken (1561 dolara karşılık 1112 dolar) 1913'e gelindiğinde çok küçük bir farkla altında kalmaktaydı (3950 dolara karşılık 3833 dolar) (detaylı gelir rakamları için bkz. 3. bölüm, tablo 3.7).[168]

Büyük oranda bu nedenle İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber daha müdahaleci politikalar uygulanmaya başladı. Özellikle 1963'e kadar etkin bir sanayi politikası uygulandı. Uygulanan önlemler arasında (biri çelik diğeri soda alanında) iki büyük firmaya finansal destek sağlanması, geri kalmış bölgeleri sanayileştirmek amacıyla teşvikler verilmesi, teknik eğitimin özendirilmesi, gaz tahsis ederek alüminyum sanayini teşvik etmek ve temel altyapının geliştirilmesi bulunmaktadır.[169]

---

167 van Zanden 1999, s. 179-80.

168 Maddison 1995.

169 van Zanden 1999, s. 182-4.

C. İsviçre

İsviçre Avrupa'nın en erken sanayileşen ülkelerinden biridir. Biucchi, İsviçre'nin Sanayi Devrimi'nin Britanya'nınkinden en fazla 20 yıl sonra başlamış olduğunu öne sürer. 1850'ye gelindiğinde İsviçre, Belçika gibi, ülkenin ademi merkeziyetçi ve heterojen yapısı nedeniyle kantonlar arasında sanayileşme bakımından önemli farklar olmasına rağmen dünyanın en sanayileşmiş ülkelerinden biriydi.[170]

Pamuk sanayi, 1820 ve 1830'larda müthiş gelişme kaydetmişti. Milward ve Saul'a göre "1822'de İsviçre'de dokunan pamuklu ipliğin üçte biri ila yarısı Britanya'dan ithal edilmekteydi. Ancak 1835'te Britanya'dan iplik ithaline son verildi".[171] İsviçre, birçok önemli sanayide, özellikle tekstil sanayinde dünyanın teknoloji lideriydi ve birçok alanda İsviçre'nin Britanya'dan teknolojik açıdan daha ileri olduğu kanısı yaygındı.[172]

Britanya ile arasındaki teknolojik fark bu denli küçük olduğu için İsviçre'nin merkezî bir bebek sanayi korumasına ihtiyacı yoktu. Ayrıca, küçük bir ülke olduğu için İsviçre'de koruma büyük ülkelerde olduğundan daha maliyetli olacaktı. Üstelik, ülkenin ademi merkeziyetçi siyasi yapısı ve küçük olması bebek sanayi korumasına pek imkân vermiyordu.[173]

Biucchi, on altıncı yüzyıl gibi erken bir tarihte bile serbest ticaretin İsviçre iktisat politikasının en önemli özelliği olduğunu öne sürer. Ancak yine de, o dönem Britanya, tekstil sanayini makineleştirerek elde ettiği başarı nedeniyle teknolojik açıdan üstünken, Napolyon'un müdahalesi saye-

170 Biucchi 1973, s. 464, 628.

171 Milward ve Saul 1979, s. 454-5.

172 Biucchi 1973, s. 629.

173 Biucchi 1973, s. 455.

sinde İsviçre'nin İngiliz rekabetinden "doğal" olarak korunmasının, İsviçre tekstil sanayine nefes alma imkânı tanıdığını kabul etmektedir.[174] Üstelik, İsviçre'nin genel olarak *laissez faire*'ci politikalar uygulaması İsviçre hükümetinin politikaları oluştururken strateji fikrinden çok da uzak olduğu anlamına gelmez. Onca uluslararası baskıya rağmen 1907'ye kadar patent yasasını yürürlüğe koymaması buna örnektir. Bu patent karşıtı politikanın, birtakım sanayi kollarının gelişmesine katkıda bulunduğu iddia edilir. Bundan en çok faydalanan, Almanya'dan teknoloji çalan kimya ve ecza sanayi ve patentin olmayışının daha fazla doğrudan yabancı yatırım çektiği yiyecek sanayi olmuştur (daha fazla bilgi için bkz. 2.3.3. ve 3.2.3.B).[175]

2.2.7. Japonya ve Doğu Asya'nın Yeni Sanayileşen Ülkeleri

Japonya sanayi sahnesine oldukça geç girdi. 1854'te Amerikalılar tarafından açılmaya zorlanmıştı ("Kara Gemi" olayı). Daha önceleri de Avrupa hakkında bir fikir sahibi olmakla beraber Japonlar, Portekizli ve Hollandalı tüccarlarla temaslarından sonra Batı'yla ilgili olarak daha geniş bir fikir sahibi oldular ve ülkelerinin göreceli geri kalmışlığı karşısında dehşete düştüler. Kısa bir süre sonra feodal siyasi düzen çöktü ve 1868 Meiji restorasyonu olarak adlandırılan modernleşme rejimi kuruldu. O zamandan bu yana Japon devleti ülkenin kalkınmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

Kalkınmasının başlangıcında Japonya, 1858'de imzalamak zorunda bırakıldığı ve % 5'in üzerindeki bütün tarife oranlarını yasaklayan antlaşmalar nedeniyle tarife koruması uygulayamıyordu. Tablo 2.1.'de görüldüğü gibi 1875'te

174 Biucchi 1973, s. 628, 630-1.

175 Ayrıntılar için bkz. Schiff 1971.

ABD'de, Britanya ile ABD arasındaki teknolojik açık çok daha küçük olmasına rağmen ortalama sınai tarife oranı % 50'lere varıyorken Japonya mamul mallara ortalama % 5 tarife uygulayabilmekteydi. Bu nedenle Japon hükümeti 1911'de tarife özerkliğini geri kazanana kadar sanayileşmeyi desteklemek amacıyla başka yöntemler kullanmak zorunda kaldı.

En başta, on dokuzuncu yüzyıl başlarında özel sektörde girişimciliğin olmaması nedeniyle Prusya devletinin yaptığı gibi Japon devleti bazı sanayi kollarında -özellikle gemicilik, madencilik, tekstil (pamuklu, yün, ipek) ve askerî sanayide- devlete ait örnek fabrikalar ('pilot tesisler') kurdu.[176] Bütün bu tesisler kısa bir süre sonra düşük fiyatlara özel sektöre devredildi ama devletin sanayiye katkısı orada bitmedi. Örneğin 1870'lerde ve 1880'lerde tersanelerin büyük bir bölümü özelleştirilmişti ancak özelleştirmelerden sonra bile ciddi anlamda teşvik almaya devam ettiler. 1924'ten önce gemicilik, deniz ticareti ile birlikte tüm kamu teşviklerinin % 50 ila 90'ını almaktaydı. İlk modern çelik değirmen (Devlet Yawata Demir İşleri) hükümet tarafından 1901'de kurulmuştur.[177]

Geniş ölçekli projelere devletin katkısı örnek fabrikalarla kalmayıp altyapının geliştirilmesini de kapsamıştır. 1881'de Meiji devleti ülkenin ilk demiryolunu kurmuştur. Özel sektörün demiryollarıyla ilgilenmesini sağlamak amacıyla önemli imtiyazlar sağlanmış,[178] 1880'ler ve 1890'lar

176 Ayrıntılar için bkz. Smith 1955 ve Allen 1981.

177 McPherson 1987, s. 31, 34-5.

178 "İlk özel demiryolu hattı için -Tokyo ve Aomori arasında kurulacak- özel girişimciler öyle ihtiyatlı davranıyorlardı ki ancak hükümet, hattı Sanayi Departmanından mühendislerle inşa edeceğine, araziyi şirkete vergisiz satacağına söz verdikten, Tokyo Sendai arasındaki hatta on yıl boyunca, Sendai Aomori arasındaki hatta 15 yıl boyunca yıllık % 8 net getiriyi garantiledikten sonra 1881'de sermaye artırdılar." (Smith 1955, s. 43).

boyunca özel demiryolu şirketleri teşviklerden yararlanmıştır: 1880'lerde verilen teşviklerin % 36'sı demiryollarına gitmekteydi. 1906'da ana hatlar millileştirildi. Japon hükümeti 1869'da da telgraf sisteminin altyapısını kurmaya başladı, 1880'de bütün önemli şehirler arasındaki bağlantı sağlanmıştı.[179]

Erken dönem modern Japonya'da, sanayi ve altyapı alanında devlet işletmelerinin rolü nasıl değerlendirilmelidir? Bunlardan birçoğu çok kârlı olmadığı için, çoğu yorumcunun görüşü pek de olumlu değildir.[180] Ancak, bazı araştırmacılar daha olumlu düşünürler. Örneğin, klasikleşmiş çalışmasında Thomas Smith, Japonya'da erken Meiji döneminde devlet işletmelerinin rolü ile ilgili olarak şunları söyler:

> 1686-1880 yılları arasında devlet işletmeleri neleri başardı? Nicelik olarak pek bir şey başarmadılar: modern fabrikalaşma adına bir iki puan, birkaç maden işletmesi, bir telgraf sistemi, yüz milden daha kısa demiryolu. Öte yandan, zor bir geçiş gerçekleştirilmiş oldu: yöneticiler ve mühendisler yetiştirildi, küçük fakat büyümekte olan bir sınai işgücü eğitildi, yeni pazarlar bulundu, belki de en önemlisi, varolan işletmeler sanayinin daha da büyümesi için temel teşkil etti.[181]

Bunlara ek olarak, Japon hükümeti gelişmiş yabancı teknolojilerin ve kurumların aktarılmasına yönelik politikalar uyguladı. Örneğin, birçok yabancı teknik danışman istihdam etti; 1875'te 527'ye ulaşan bu sayı[182] 1885'te 155'e düştü. Bu düşüş, Japonlar tarafından bilginin ne kadar çabuk

---

179 McPherson 1987, s. 31; Smith 1955, s. 44-5.

180 Örneğin Landes 1965, s. 100-6.

181 Smith 1955, s. 103.

182 Bunların 205'i teknik danışman, 144'ü öğretmen, 69'u idareci ve yönetici ve 36'sı kalifiye işçiydi (Allen 1981, s. 34).

absorbe edildiğinin bir göstergesidir. 1871'de Eğitim Bakanlığı kuruldu ve yüzyıl dönümünde okuryazarlık oranı % 100'ü bulmuştu.[183]

Meiji devleti, gelişmiş ülkelerden, sınai kalkınma için gerekli olduğuna inandığı kurumları ithal etti ve bunları adapte etti. Dönemin hangi Japon kurumunun hangi ülkenin hangi kurumuna tekabül ettiği pek açık değildir, ortaya bir çeşit kurumlar mozaiği çıkmıştır.[184] Ceza yasası Fransız hukukundan, ticaret hukuku ve medeni hukuk, bazı İngiliz unsurlar taşımakla beraber büyük oranda Alman hukukundan etkilenilerek oluşturuldu. Ordu, (bir miktar Fransız etkisiyle) Alman modeli, donanmaysa İngiliz modeli üzerine kuruldu. Merkez Bankası, Belçika Merkez Bankası örnek alınarak, genel anlamda bankacılık sektörü ise Amerikan sektörü örnek alınarak kuruldu. Üniversitelerde Amerikan sitemi uygulanmaktaydı, okullarda ise başlangıçta Amerikan sistemi etkili olmuş olmasına rağmen hızlı bir şekilde Fransız ve Alman modellerine geçiş yapıldı, vs.

Bu kurumların yerleşmesinin zaman aldığını söylemeye bile gerek yok. Ancak Japonların bu kurumları özümseme ve adapte etmedeki hızları tarihçiler tarafından dikkate değer bulunur. Yaşam boyu istihdam ve kalıcı taşeron ağlar gibi savaş sonrası dönemde ortaya çıkan bazı kurumsal yenilikler de dikkat çekicidir.

1911'de eşitsiz antlaşmaların sona ermesiyle Meiji sonrası Japon devleti yeni gelişmekte olan sanayileri korumak, hammadde ithalatını kolaylaştırmak ve lüks tüketimi denetlemek amacıyla, bir dizi tarife reformu yaptı.[185] Bir kez daha, bu politikalarla diğer ülkelerin kalkınmakta iken uyguladıkları politikalar arasında büyük benzerlikler görmekteyiz.

---

183 McPherson 1987, s. 30.

184 Ayrıntılar için bkz. Westney 1987, 1. bölüm, ve McPherson 1987, s. 29.

185 Allen 1981, s. 133; McPherson 1987, s. 32.

Tablo 2.1.'de gördüğümüz gibi 1913'e gelindiğinde Japonya en korumacı ülkelerden biri olduğu halde yine de imalat sanayinde ABD'den daha düşük koruma uygulamaktaydı. 1926'da yünlü tekstil gibi bazı yeni sektörlerde tarifeler yükseltildi. Buna rağmen bazı kilit sanayiler (demir-çelik, şeker, bakır, boya ve yünlü tekstil gibi) yoğun bir biçimde korunduğu halde tarifeler her zaman " iktisat politikaları arasında ikincil bir öneme" sahip oldu.[186] Bu anlamda 1911 sonrası Japonya ile on dokuzuncu yüzyıl sonları yirminci yüzyıl başları Almanya ve İsveç arasında bir paralellik kurulabilir. Bu ülkelerde, aynı dönemde ABD, Rusya ve İspanya'da olduğu gibi bütün sektörleri kapsayan bir korumacılık, yani genel olarak yüksek tutulan tarife oranları yerine bazı anahtar sektörlerin yoğun bir biçimde korunduğu "odaklanmış" tarife koruması tercih edilmiştir.

1920'ler boyunca, yoğun Alman etkisi altında Japonya, gereksiz rekabetin önlenmesi, ölçek ekonomilerine geçiş yapılması, bilimsel yönetimin uygulamaya konması ve standardize edilmesi amacıyla kartel anlaşmalarını yasaklayarak ve birleşmeleri destekleyerek kilit sektörleri rasyonalize etmeye başladı.[187] Büyük Bunalım'ın ardından dünyada baş gösteren krize cevaben, özellikle de 1931'de Önemli Sanayiler Denetim Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte bu çabalar giderek yoğunlaştı ve karteller üzerindeki devlet denetimi artırıldı.[188] Birçok başka Yeni Sanayileşen Ülkede (YSÜ'de) olduğu gibi Japonya'da da ordunun (daha sonra bir siyasi felakete neden olmasına rağmen), talebi canlandırarak ve teknolojilerin yayılmasını sağlayarak ağır sanayinin gelişmesine katkıda bulunduğuna inanılır.[189]

---

186 Allen 1981, s. 133-4.

187 Johnson 1982, s. 105-6; McPherson 1987, s. 32-3.

188 Johnson 1982, s. 105-15.

189 McPherson 1987, s. 35-6.

Tüm bu kalkınma çabalarına rağmen yirminci yüzyılın ilk yarısında Japonya, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ulaştığı büyük iktisadi güç konumuna ulaşamamıştı. Maddison'un çalışmasına göre 1900 ile 1950 arasında Japonya'nın yıllık kişi başına milli gelir büyüme hızı yalnızca ortalama % 1'di. Bu oran, ele aldığı bugünkü 16 en büyük OECD ülkesinin ortalaması olan % 1.3'ün altında kalmaktadır.[190] Ancak bu düşük performansın önemli bir nedeninin Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda yenilmesinin ardından üretimde yaşanan büyük düşüş olduğu unutulmamalıdır.[191]

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle 1970'lere kadar Japonya'nın büyüme hızına yaklaşmak imkânsızdı. 1950 - 1973 yılları arasında Japonya'da kişi başına GSYİH yılda ortalama % 8 arttı. Bu oran yukarıda söz edilen 16 BKÜ'deki artış hızının (% 3.8) iki katından fazladır (bu % 3.8'lik ortalamaya Japonya da dahildir). Japonya'dan sonra BKÜ'ler arasında en başarılı ülkeler Almanya ve Avusturya (her ikisi de % 4.9) ve İtalya idi (% 4.8). Tayvan (% 6.2) ve Kore (% 5.2) gibi Doğu Asya'nın "mucize" ekonomileri daha geriden başladıkları için daha büyük bir konverjans etkisi beklenir. Halbuki onlar bile Japonya'nın yanına yaklaşamamıştır.[192]

Son yirmi otuz yılda, savaş sonrası Japonya'da ve Doğu Asya YSÜ'lerindeki ekonomik "mucize'nin nedenleri konusunda ideolojik açıdan yüklü bir tartışma sürmektedir. Ar-

---

190 Maddison 1989. 16 ülke şunlardır: Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD.

191 Japonya'nın GSYİH'sının (kişi başına değil) 1945'te 1943'te yakaladığı zirvenin % 48'ine düştüğü tahmin edilmektedir. Bu, Almanya'nın yaşadığından yine de daha az dramatiktir, zira Almanya'nın 1946 yılı GSYİH'sı 1944'teki değerin % 40'ı kadardır. Aynı şekilde Avusturya'da 1945 yılı GSYİH'sı 1941 ve 1944'teki değerin yalnızca % 41'idir. Bkz. Maddison 1989, s. 120-1, tablo B-2.

192 Bu paragraftaki bütün bilgiler Maddison 1989, s. 35, tablo 3.2'den alınmıştır.

tık, bazı fikir ayrılıklarına rağmen Hong Kong haricinde bu ülkelerdeki hayret verici büyümenin temel olarak devlet tarafından uygulanan etkin sanayi, ticaret ve teknoloji (STT) politikalarına bağlı olduğu kabul görmektedir.[193]

Doğu Asya ülkelerinin savaş sonrası deneyimleri gözden geçirildiğinde bu ülkelerin uyguladığı STT politikalarıyla on sekizinci yüzyıl Britanya, on dokuzuncu yüzyıl ABD ve on dokuzuncu yüzyıl sonları yirminci yüzyıl başları Almanya ve İsveç gibi BKÜ'lerin uyguladığı politikalar arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Ancak Doğu Asya ülkelerinin kendilerinden önce sanayileşmiş olan ülkelerin uyguladıkları politikaları aynen tekrar etmediklerine de dikkati çekmek gerekir. Doğu Asya ülkelerinin ve Fransa gibi bazı BKÜ'lerin savaş sonrasında uyguladıkları STT politikaları, kalkınmış ülkelerin uyguladıklarından çok daha sofistike ve ince ayarlıydı. Doğu Asya ülkelerinde uygulanan (doğrudan ve dolaylı) ihracat teşvikleri çok daha kapsamlıydı ve daha iyi tasarlanmıştı. Daha önceki örneklerin aksine çok daha az sayıda ihracat vergisi uygulanmıştı.[194] Israrla belirttiğim gibi, ihracata yönelik sektörlerde ithal hammadde ve makinede tarife indirimi yaygın olarak kullanıldı. Bu, birçok BKÜ'nün özellikle de Britanya'nın ihracatı teşvik etmek için kullandığı bir yöntemdi.[195]

Daha önce gelişigüzel bir şekilde yapılmakta olan yatırımların koordinasyonu, yönlendirici planlama ve devlet yatırım programlarıyla sistemli bir hale getirildi.[196] Firma giriş çıkışları, yatırım ve fiyatlandırmalar düzenlenerek "rekabet yönetimi" gerçekleştirilmiş, "zararlı rekabet" azaltıl-

---

193 Bu tartışmanın erken dönemleri için, bkz. Johnson 1982, Johnson 1984, Dore 1986; Thompson 1989; Amsden 1989; Westphal 1990; Wade 1990; ve Chang 1993. Son dönem tartışmalar için bkz. World Bank 1993; Singh 1994; Lall 1994; Stiglitz 1996; Wade 1996; Chang 2001b.

194 Westphal 1978; Luedde-Neurath 1986; Amsden 1989; World Bank 1993.

195 Westphal 1978; Luedde-Neurath 1986; Chang 1993.

196 Chang 1993; Chang 1994.

mış oldu.[197] Bir kez daha söylemek gerekirse, bu düzenlemeler kısmen on dokuzuncu yüzyıl sonları, yirminci yüzyıl başları kartel politikalarını yansıtıyordu ama tekel konumunun kötüye kullanılmasının tehlikeleri ve ihracat performansına etkileri daha fazla dikkate alınıyordu. Düşmekte olan sanayilerin durumunu kolaylaştırmak ve teknolojik ilerlemeyi sağlamak amacıyla rekabet kısıtlamaları ve teşviklerden de yararlanıldı.[198]

Doğu Asya hükümetleri, "insan kaynakları planlaması" ile beşeri sermayeyle ve eğitimle ilgili politikaları sanayi politikası çerçevesine çok daha iyi yerleştirdi.[199] Teknoloji lisansları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları, teknolojinin daha sistematik bir şekilde yayılmasını sağlamak amacıyla düzenlendi.[200] Ülkenin teknolojik kapasitesinin artırılması ve bilginin yayılması amacıyla eğitim ve ar-ge teşvik edildi ve devlet tarafından temin edildi.[201]

Geçtiğimiz yıllarda Kore'de meydana gelen krizden ve Japonya'da durgunluğun uzun sürmesinden sonra etkin STT politikalarının yanlış olduğunun ortaya çıktığını öne sürmek moda oldu. Bu tartışmaya burada girilmeyecektir ancak birkaç noktanın belirtilmesinde fayda var.[202] İlk olarak, Japonya ve Kore'deki sorunların kaynağında etkin STT politikalarının olduğuna inansak da inanmasak da bu politikaların onların yarattığı "mucize"nin kaynağında olduğunu inkâr edemeyiz. İkinci olarak Tayvan, etkin STT politikaları uygulamış olduğu halde herhangi bir finansal veya makro-

197 Amsden ve Singh 1994; Chang 1994; Chang 1999.

198 Dore 1986; Chang 2001b.

199 You ve Chang 1993.

200 Chang 1998a.

201 Kim 1993; Hou ve Gee 1993; Lall ve Teubal 1998; Chang ve Cheema 2002.

202 Bu görüşe getirilen diğer eleştiriler için bkz. Chang 1999; Chang 2000.

ekonomik krizle karşılaşmamıştır. Üçüncü olarak Japonya hakkında bilgi sahibi olan gözlemciler, görüşleri ne olursa olsun, ülkede süregelmekte olan durgunluğun hükümetin uyguladığı sanayi politikasından kaynaklanmadığı konusunda hemfikirdir. Söz konusu olan daha çok, yapısal tasarruf fazlası, finansal serbestleşmenin doğru bir zamanlamayla yapılmamış olması (ki bu, köpük ekonomisine yol açmıştır) ve makro ekonomik kötü yönetim gibi etkenlerdir. Dördüncüsü, Kore örneğinde, biriken borçlar nedeniyle kriz patlak verdiğinde sanayi politikası, 1990'ların ortalarından itibaren zaten gevşetilmişti, yani krizin asıl suçlusu olamazdı. Aslında, sanayi politikasının gevşetilmesinin, aynı alanlara yatırım yapılmasını kolaylaştırarak krize katkıda bulunduğu bile söylenebilir.[203]

2.3. Öncü ülkenin diğerlerini çekme stratejisi ve arkadan gelen ülkelerin cevabı - Britanya ve onu izleyen ülkeler

Bir ülke diğer ülkelerin önüne geçtiğinde, sahip olduğu iktisadi ve siyasi gücü daha da ileri gitmek için kullanmak yönünde doğal bir dürtü hisseder. Britanya'nın, özellikle on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıldaki politikaları buna örnektir. Bu politikalar, bugünün gelişmiş ülkelerinin gelişmekte olan ülkelerle olan ilişkileriyle büyük paralellikler gösterir.

2.3.1. Sömürgeler

Britanya, sömürgelerinde özellikle de Amerika'da, imalatın gelişmesini önlemek için bir dizi politikadan yararlanmıştır. List, 1770'te William Pitt the Elder'in (zamanın Chat-

203 Bkz. Chang 1998b; Chang vd. 1998.

tam Kontu) "New Englandlıların imalata yönelik girişimlerinden rahatsız olduğunu, ve kolonilerin at nalı bile üretebilmelerine izin verilmemesi gerektiğini belirttiğini" aktarır.[204] Brisco'nun Walpole yönetiminde uygulanan sömürgeci politikalara ilişkin söyledikleri bu stratejinin özünü ortaya koyar:

> Ticari ve sınai düzenlemelerin amacı sömürgelerin üretimini hammadde üretimiyle sınırlamak, ana ülkeyle rekabet edebilecek herhangi bir imalatı engellemek ve bu ülkelerin pazarlarını İngiliz tüccarları ve imalatçılarıyla sınırlamaktı.[205]

Britanya'nın politikaları şunları içeriyordu: ilk olarak, birincil üretimi destekleyen politikalar uygulanıyordu. Örneğin 1720'lerde Walpole, Amerika'daki sömürgelerde üretilen hammaddelere (örneğin kenevir, ağaç, kereste) ihracat teşvikleri veriyor, Britanya'da bu ürünlere uygulanan ithalat vergilerini kaldırıyordu. Bu, onları "hammadde üretmeye yöneltmek ve İngiltere'nin imalatına zarar verebilecek bir üretimden caydırmak amacıyla" yapılmaktaydı.[206] Bu tam da Cobden'in, Kıta Avrupası ve ABD'nin tarım ürünleri ithalatını güçleştirerek farkında olmadan bu ülkelerin sanayileşmesine katkıda bulunduğunu düşündüğü Tahıl Yasası'nın iptalini meşrulaştırmak için kullandığı mantıktı (bkz. yukarıda bölüm 2.2.1.).

İkinci olarak, bazı imalat faaliyetlerinin yasadışı olduğu ilan edildi. Örneğin, Amerika'da yeni hadde ve şerit makinesi üretilmesi yasaklandı ve böylece Amerikalılar yüksek katma değerli çelik ürünler yerine düşük katma değerli ham ve çubuk demir üretiminde uzmanlaşmak zorunda

---

204 List 1885, s. 95.

205 Brisco 1907, s. 165.

206 Brisco 1907, s. 157.

kaldılar.[207] Bazı tarihçiler, bu politikaların aslında ABD ekonomisine zarar vermemiş olduğunu, zira ABD'nin o dönemde imalatta karşılaştırmalı üstünlülüğünün bulunmadığını öne sürerler.[208] Ancak, şu iddia mantıklıdır: eğer ABD, kalkınmasının (temelde zırai ve ticari olan) ilk aşamalarından sonra da bir Britanya sömürgesi olarak kalsaydı, böylesi bir politika ABD kalkınmasının önünde aşılamaz bir bariyer değilse de önemli bir engel olurdu.[209]

Üçüncü olarak, sömürgelerden, İngiliz ürünleriyle rekabet edebilecek ürünlerin ihracatı yasaklandı. Daha önce belirttiğimiz gibi, on sekizinci yüzyılda Hindistan pamuklu tekstil sanayi, Hindistan'da üretilenler Britanya'dakilerden daha iyi olduğu halde, Britanya'nın Hindistan'ın pamuklu tekstiline ('calicoes') koyduğu ithalat yasağı nedeniyle büyük bir darbe almıştı (bkz. yukarıda bölüm 2.2.1.).[210] Buna bir diğer örnek de, 1699'da çıkarılan ve sömürgelerin diğer ülkelere yünlü giysi ihraç etmesini engelleyen Yün Yasası'dır. Bu yasa İrlanda yün sanayini yok etmiştir. Bu yasa Amerika'daki sömürgelerde de yün sanayinin ortaya çıkmasını engellemiştir.[211] Bir başka örnek de 1732'de Amerika'da büyümekte olan kunduz derisinden şapka üretimini hedef alan yasadır. Bu yasa sömürgelerden yabancı ülkeler veya diğer sömürgelere şapka ihracatını yasaklamaktaydı.[212]

---

207 Garraty ve Carnes 2000, s. 77-8.

208 Lipsey 2000, s. 723.

209 ABD bağımsızlığını kazandıktan sonra da Britanya hammadde (özellikle pamuk) teminini ABD'den yapmak istiyordu, bu nedenle İç Savaş'ta Güney'i destekledi.

210 Sanayi en sonunda, 1813'te Doğu Hindistan Şirketinin tekelinin sona ermesinin ardından on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında piyasalar o dönem daha kaliteli olan İngiliz ürünleriyle dolduğunda çöktü (Hobsbawm 1999, s. 27).

211 Ramsay 1982, s. 66; İrlanda için Reinert 1995, s. 32; ABD için Garraty ve Carnes 2000, s. 77-8.

212 Brisco 1907, s. 60.

Dördüncü olarak, tarifelerin sömürgelerdeki yetkililerce kullanılması yasaklandı, bütçe gelirleri nedeniyle gerekli olduğuna karar verildiği durumlarda da başka türlü çaresine bakıldı. 1859'da Hindistan'daki İngiliz sömürgeci hükümeti tamamen mali nedenlerle tekstil ürünlerine (% 3 ile 10 arasında) düşük bir ithalat vergisi koyduğunda yerel üreticiler herkes için eşit koşullar yaratmak gerekçesiyle aynı oranda vergilendirildiler.[213] Bu "telafi" ile bile İngiliz pamuk üreticileri hükümete, ithalat vergisinin iptal edilmesi yönünde baskı uyguladılar ve en sonunda 1882'de istediklerini elde ettiler.[214] 1890'larda Hindistan'daki sömürgeci hükümet -bu kez gelir gerekçesiyle değil, Hint pamuklu sanayini koruma gerekçesiyle- pamuklu ürünlere yeniden tarife koymak istediğinde pamuklu tekstil baskı grupları bu teşebbüsü engellediler. 1917'ye kadar Hindistan'a yapılan pamuklu mal ithalatına tarife uygulanmadı.[215]

2.3.2. Yarı-bağımsız ülkeler

Formel sömürgelerin dışındaki ülkelere gelince; on dokuzuncu yüzyılda Britanya ve diğer BKÜ'ler, az gelişmiş ülkelerde imalatın gelişmesini engellemek için "eşitsiz antlaşmalar" yoluyla serbest ticareti empoze etme yoluna gittiler. Bu anlaşmalarla çoğu kez tarife tavanları % 5 olarak belirleniyor, tarife özerkliği ülkelerin ellerinden alınıyordu.[216]

Bugün serbest ticaret yanlısı iktisatçılar tarafından kalkınmakta olan ülkelere tavsiye edilenin tam da bu düşük (illa yüzde 5'in altında olması gerekmeyen) ve birörnek tarife oranı olması son derece rahatsız edicidir. Little vd.'nin

213 Bairoch 1993, s. 89.

214 Ayrıntılar için bkz. Harnetty 1972, 2. bölüm.

215 Hobsbawm 1999, s. 129.

216 Bairoch 1993, s. 41-2.

klasik çalışmasına göre en fakir ülkeler için uygun olan tarife oranı en fazla % 20, gelişmiş kalkınmakta olan ülkeler için ise neredeyse 0'dır. Dünya Bankası'na göre "bir an önce niceliksel kısıtlamalardan vazgeçip tarifeleri makul oranda *düşük ve birörnek* bir düzeye, örneğin % 15-25'e indirmenin faydaları ortadadır" [vurgu eklenmiştir].[217]

Britanya ilk eşitsiz antlaşmaları Latin Amerika'ya karşı kullanmıştır. Kıtadaki ülkeler siyasi bağımsızlıklarını elde ettikçe 1810'da Brezilya ile başlayan süreç devam etmiştir. Afyon Savaşı'nı takiben (1839-42) Nanking Antlaşmasıyla (1842) birlikte Çin, birkaç on yıl boyunca bir dizi eşitsiz antlaşma imzalamaya zorlandı. Bu, zamanla Çin'in tarife özerkliğini bütünüyle kaybetmesine ve sembolik olarak, tam 55 yıl boyunca, 1863'ten 1908'e kadar gümrüklerin bir İngiliz'in idaresinde olmasına neden oldu. 1824'ten itibaren, Siyam (bugün Tayland) en kapsamlısı 1855'te olmak üzere çeşitli eşitsiz anlaşmalara imza attı. İran 1836 ve 1857'de, Osmanlı İmparatorluğu ise 1838 ve 1861'de eşitsiz antlaşmalar imzaladı.[218]

Japonya bile, 1854'te dışa açılmasının ardından eşitsiz antlaşmalarla tarife özerkliğini kaybetti (bkz. yukarıda bölüm 2.2.7). Ancak 1911'de eşitsiz antlaşmaları ortadan kaldırabildi.[219] Bu bağlamda Japonya, 1876'da Kore'yi dışa açılmaya zorladığında Batılı ülkeleri aynen taklit etti ve kendisi henüz tarife özerkliğine sahip değilken Kore'yi onu tarife özerkliğinden mahrum bırakacak eşitsiz bir antlaşma imzalamaya zorladı.

Büyük Latin Amerika ülkeleri, tarife özerkliğini, Japon-

---

217 Little vd. 1970, s. 163-4; World Bank 1991, s. 102.

218 Bairoch 1993, s. 41-2; Gallagher ve Robinson 1953, s. 11. Osmanlı İmparatorluğu'yla yapılan 1838 Baltalimanı Anlaşması, imparatorluğun ithalat vergilerini % 3'le sınırlamıştır (Fielden 1969, s. 91).

219 Johnson 1982, s. 25.

ya'dan önce, 1880'lerde elde ettiler. Birçok başka ülke Birinci Dünya Savaşı'nın bitişini beklemek zorunda kaldı. Türkiye, eşitsiz antlaşma 1838 gibi erken bir tarihte imzalanmış olmasına rağmen tarife özerkliğini elde etmek için 1923'e kadar beklemek zorunda kaldı. Çin de 1929'a kadar bekledi.[220] Amsden bu ülkelerde sanayileşmenin ancak tarifelerde (ve diğer politikalarda) özerklik elde edildikten sonra başlayabilmiş olduğunu gösterir.[221]

2.3.3. Rakip uluslar

Britanya, diğer Avrupa ülkelerinden (ve daha sonra ABD'den) gelen rekabet karşısında aradan sıyrılmak için yukarıdaki önlemleri kullanamazdı. Bunun yerine, her zaman etkili olmasa da, yüksek teknolojilerin yurt dışına çıkışını engellemeye yoğunlaştı.[222]

On dokuzuncu yüzyıl ortalarında kilit teknolojiler makinelerden oluşmaya başlayana kadar, geriden gelen ülkelerin kullandığı en önemli teknoloji aktarım yolu, teknolojik bilginin büyük bir kısmının vücut bulmuş hali olan kalifiye işçilerin ordan oraya hareket etmesiydi. Bu nedenle, daha az gelişmiş ülkeler daha ileri ülkelerden, özellikle de Britanya'dan teknolojik bilgiye sahip işçi getirtmeye ve bu ülkelerdeki kurumlarda çalışmakta olan vatandaşlarını geri getirmeye uğraştılar. Bu da çoğunlukla hükümetlerin yönettiği ve onayladığı bir girişimle mümkün olabiliyordu. Gelişmiş ülkeler bu tür bir göçü engellemek için ellerinden geleni yaptılar.

Bölüm 2.2.4'te belirtildiği gibi, Fransa'nın ve diğer Avru-

---

220 Bairoch 1993, s. 42. Eyüp Özveren bana, Türkiye'nin 1923'te elde ettiği tarife özerkliğinin ancak 1929'da yürürlüğe girdiğini belirtti.

221 Amsden 2001.

222 Kindleberger 1990b, s. 260.

pa ülkelerinin geniş çaplı kalifiye işçi istihdam etme girişimleri nedeniyle Britanya 1719'da harekete geçti ve kalifiye işçi göçünü, bu tür işçilerin "kaçırılmalarını" ve yurt dışındaki işler için istihdam edilmelerini yasakladı. Bu yasaya göre "işçi kaçırmak" para ve hatta hapis cezasıyla cezalandırılmaktaydı. Göçmen işçiler bir İngiliz yetkili (genellikle yurt dışında görevli bir diplomat) tarafından uyarıldıktan sonraki altı ay içinde yurda dönmezlerse Britanya'da sahip oldukları mallar ve topraklar üzerindeki bütün haklarını ve vatandaşlıklarını kaybedeceklerdi. Yasada yün, çelik, demir, pirinç ve diğer metal sanayileri özel olarak belirtiliyordu ancak yasa pratikte bütün sanayileri kapsıyordu.[223] Kalifiye işçilerin göçüne konan yasak 1825'e kadar devam etti.[224]

Daha sonraları, teknolojiler giderek daha çok makinelerle bağlantılı olmaya başladıkça, hükümet de, makine ihracatını denetlemeye başladı. 1750'de Britanya, yün ve ipek sanayinde bir yandan işçi kaçırma üzerindeki cezaları artırırken bir yandan da "alet ve edevatın" ihracatını yasaklayan yeni bir yasa yürürlüğe koydu. Takibeden genelgelerle konulmuş olan yasak genişletildi ve güçlendirildi. 1774'te pamuk ve keten sanayinde makine ihracatını denetlemek amacıyla yeni bir yasa yürürlüğe kondu. 1781'de 1774 Yasası yenilendi ve sanayideki artan makineleşmenin bir yansıması olarak "alet ve edevat" sözcükleri "herhangi bir makine, motor, pres makinesi, kâğıt, alet veya buna benzer diğerleri" ifadesiyle değiştirildi. 1785'te, birçok farklı tipte makinenin ihracatını ve işçi kaçırmayı yasaklayan "Aletler Yasası" yürürlüğe kondu. 1828'de seçkin serbest ticaret yanlısı Ticaret Kurulu Başkanı William Huskisson'un döneminde yasa gevşetildi ve en sonunda 1842'de kaldırıldı.[225]

---

223 Ayrıntılar için bkz. Jeremy 1977; Harris 1998, bölüm 18.

224 Landes 1969, s. 148.

225 Aletler Yasası ve işçi kaçırmayla ilgili bkz. Harris 1998, s. 457-62; Jeremy

On yedinci yüzyıla kadar, dünyanın teknoloji liderlerinden biri iken Hollanda, teknolojilerini yabancılara açmaktaydı. Ancak teknolojik üstünlüğünü kaybettikçe hem firma düzeyinde hem de hükümet düzeyinde bu tavrı değişmeye başladı ve 1751'de hükümet, makine ithalatını ve kalifiye işçi göçünü yasaklayan bir yasayı yürürlüğe koydu. Ne yazık ki yasa, Britanya'daki kadar etkili olmadı ve ülke dışına kalifiye işçi ve makine akışı durmadı.[226]

Gelişmiş ülkelerden teknoloji aktarımını engellemeye yönelik bu önlemlerle karşı karşıya kalan az gelişmiş ülkeler, gelişmiş teknolojileri elde etmek için her türlü "gayrı meşru" yola başvurdular. Bu ülkelerdeki girişimciler ve teknisyenler, çoğu kez hükümetlerinin açık onayıyla ve hatta cesaretlendirmesiyle (belli bazı teknolojilerin elde edilmesini ödüllendirmek gibi yollarla) rutin olarak sanayi casusluğu yapmaktaydılar.[227] Diğerlerinin yanısıra Landes, Harris ve Bruland, Fransa, Rusya, İsveç, Norveç, Danimarka, Hollanda ve Belçika gibi ülkelerin Britanya'da yürüttükleri sanayi casusluğunu belgelemişlerdir.[228] Birçok devlet Britanya'dan işçi getirilmesini örgütlemiş ve/veya desteklemiştir. John Law döneminde Fransa'nın (bkz. bölüm 2.2.4) ve Büyük Frederick Döneminde Prusya'nın (bkz. bölüm 2.2.4) çabaları daha iyi bilinen örneklerdir.

Meşru ya da gayrı meşru bütün bu çabalara rağmen, tek-

1977. Yasağın yumuşaması ve kaldırılması için bkz. Kindleberger, s. 132; Landes 1969, s. 148. Berg 1980, bölüm 9'da makinelerin ihraç edilmesi etrafındaki siyasi ve akademik tartışma hakkında bilgi verilmektedir.

226 Davids 1995; de Vries ve Van der Woude 1997, s. 348-9.

227 Örneğin 1750'lerde, Manchesterli eski bir tekstilci ve jakoben bir memur olan John Holker, Fransız Hükümetinin Yabancı Mallar Genel Müfettişliğine atanmıştır. Bir yandan teknolojiyle ilgili sorunlarda Fransız üreticilere danışmanlık yaparken bu örtmeceli ünvan altındaki asıl görevi sanayi casusluğu ve kalifiye İngiliz işçilerin kaçırılmasıydı (Harris 1998, s. 21).

228 Bkz. Landes 1969; Harris 1991; Bruland 1991.

nolojik açıdan önde giden ülkeleri yakalamak kolay değildi. Teknoloji aktarımı üzerine güncel literatür, teknolojinin büyük miktarda, kolayca aktarılamayacak zımni bir bilgiyi içerdiğini ortaya koymaktadır. Sorun, o dönem kilit teknolojilere bütünüyle hâkim olan kalifiye işçilerin getirtilmesiyle de çözülemiyordu. Bu insanlar dil veya kültür engeline takılmaktaydılar, daha da önemlisi ülkelerindeki teknolojik altyapı bu ülkelerde bulunmuyordu. Landes, işçi ve önemli bir makine getirdikleri halde Kıta Avrupası'nın İngiliz teknolojilerini özümsemesinin ne kadar uzun sürdüğünü belgelemiştir.[229]

Dolayısıyla, bugünün kalkınmakta olan ülkelerinde olduğu gibi teknoloji aktarımı ancak modern teknoloji ekonomisinin tanımladığı biçimiyle "teknolojik yeterlik"i geliştirmeye yönelik politikalarla desteklenirse etkili olabilmektedir.[230] Daha önce çeşitli kereler belirttiğim gibi hükümetler eğitim (ör: teknik okullar) ve araştırma (ör: eğitim vermeyen çeşitli bilim akademileri) kurumları oluşturmuşlardır. Yine belirttiğim gibi gelişmiş teknolojilerle ilgili farkındalığı artırmak için müzeler kurmuşlar, uluslararası sergiler düzenlemişler, özel sektör firmalarına makine sağlamışlar, ileri teknolojilerin kullanıldığı "örnek fabrikalar" kurmuşlardır. Hükümetlerin, sınai ekipmana vergi indirimi veya muafiyeti uygulayarak firmaların ileri teknolojileri edinmelerini teşvik etmeleri de yaygındı.[231] Bazı sermaye mallarının ithalinde tarife indirimi veya muafiyeti uygulaması (ilginç bir biçimde başka bazı sermaye mallarının ithalinde de kısıtlamalar yapılması) kısa bir süre öncesine kadar Doğu Asya sanayi politikasının en önemli araçlarından biri olmaya devam etmişti.

---

229 Landes 1969.

230 Kalkınmakta olan ülkelerin teknolojik yeterliğiyle ilgili olarak bkz. Fransman ve King 1984; Lall 1992; Lall ve Teubal 1998.

231 Ayrıntılar için bkz. Landes 1969, s. 150-151.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarına gelindiğinde, kilit teknolojiler o kadar karmaşık bir hale gelmişti ki kalifiye işçi veya makine ithal etmek, bir teknolojiye bütünüyle hâkim olmaya yetmez hale gelmişti. Bunun bir yansıması olarak, Britanya'nın kalifiye işçi göçüne ve makine ihracatına koyduğu yasaklar kaldırıldı. O zamandan beri, birçok sanayi kolunda teknolojinin aktarımında en çok kullanılan yöntem patent lisanslaması oldu. Bu durum, Fikrî Mülkiyet Haklarını (bundan böyle FMH) korumaya yönelik kurumların ve politikaların eskiye oranla daha fazla önem kazanması sonucunu doğurdu. Zamanla, teknolojik açıdan daha ileri ülkelerin, özellikle de ABD ve Fransa'nın baskısıyla, patenlerle ilgili olarak 1883 Paris Konvansiyonu'nun ve telif haklarıyla ilgili olarak 1886 Bern Konvansiyonu'nun kabul edilmesinin ardından uluslararası bir FMH rejimi doğdu.

1790-1850 arasında birçok BKÜ kendi patent kanunlarını oluşturdu (detaylar için bkz. 3. bölüm, 3.2.3.B). Ancak bütün bu erken dönem kanunlar, bugün Dünya Ticaret Örgütü çerçevesindeki TRIPS (Ticaretle Bağlantılı Fikrî Mülkiyet Hakları) anlaşmasının, gelişmekte olan ülkelerden beklediği modern standartlar ile karşılaştırıldığında son derece eksikti.[232]

Özellikle bu bölümdeki temel derdimizle ilgili olarak, bu yasaların yabancı ülkelerin vatandaşlarının fikrî mülkiyet haklarını korumada son derece başarısız olduğunu belirtmek gerekir.[233] Britanya (1852 reformundan önce), Hollanda, Avusturya ve Fransa gibi birçok ülke, ithal buluşlar için kendi vatandaşlarına patent verilmesine açıkça izin

232 TRIPS çevresindeki tartışmalar için bkz. Chang 2001a. Doğal olarak bu yasaların tam olarak hangi bölümünün kusurlu olduğu kişinin görüşüne göre değişmektedir. Örneğin, kimya ve ecza sanayilerinde ürün patentlerinden yana ve bu patentlere karşı birçok güçlü argüman öne sürülmektedir.

233 Ayrıntılı bilgi için bkz. Williams 1896; Penrose 1951; Schiff 1971; McLeod 1988; Crafs 2000; ve Sokoloff ve Khan 2000.

veriyordu. ABD'de patent yasasının 1836'da gözden geçirilmesinden önce, patentler hiçbir özgünlük kanıtı olmaksızın verilmekteydi ve böylece ithal teknolojiler patentlenebilmekteydi. Daha önce belirttiğimiz gibi, İsviçre'de 1907'ye kadar bir patent yasası yoktu, Hollanda 1817'de kabul ettiği patent yasasını 1869'da iptal etti ve ancak 1912'de tekrar kabul etti.

On dokuzuncu yüzyıl sonlarında uluslararası bir FMH rejimi ortaya çıktığı halde en gelişmiş ülkelerin dahi yirminci yüzyılda düzenli olarak başka ülkelerin vatandaşlarının FMH'sini ihlal etmesi dikkat çekicidir. Yukarıda belirtildiği gibi, İsviçre'de 1907, Hollanda'da 1912'ye kadar patent yasası yoktu. ABD bile, patent haklarının güçlü bir savunucusu olmasına rağmen, 1891'e kadar yabancıların telif haklarını tanımadı.[234] On dokuzuncu yüzyıl sonlarında, Almanya teknolojik olarak Britanya'yı geçmek üzereyken, Britanya'da ticari marka haklarının Almanya tarafından ihlal edildiğine dair ciddi endişeler vardı.[235] Aynı zamanda Almanlar, İsviçre'de bir patent yasası olmamasından ve özellikle kimya sanayiinde İsviçre firmalarının kendilerinin FMH'sini ihlal etmesinden şikâyet ediyorlardı.

1862'ye kadar Britanya'da ticari marka yasası bulunmamasına rağmen, Kindleberger, "1830'larda bile, birçok İngiliz imalatçının ticari markalarla ilgili davalarla uğraştığını" belirtir.[236] 1862'de ticari markaların sahtelerini imal etmeyi ve hatalı miktarlarda üretim yapmayı yasaklayan, "ticari hırsız-

---

234 ABD, bir kitabın telif hakkı elde edebilmesi için ABD'de veya Amerikan plakalarıyla basılmış olması şartını 1988'de kaldırana kadar uluslararası telif hakları Bern Anlaşmasına (1886) tam olarak uymamıştır (Sokoloff ve Khan 2000, s. 9).

235 Bkz. Landes 1969, s. 328. İngilizlerin Almanya'yı sadece sanayi casusluğu yaptığı, marka yasasını ihlal ettiği için değil aynı zamanda mahkum işçilerce üretilen malları ihraç ettiği için de eleştirmesi ilginçtir (bu konuda geçenlerde ABD'nin Çin'le düştüğü anlaşmazlığı hatırlayın).

236 Kindleberger 1978, s. 216.

lığın" önlenmesi amacıyla bir ticari marka yasası (Merchandise Mark Act) yürürlüğe girdi. Yasa 1887'de gözden geçirildiğinde, İngiliz ticari marka haklarının, yabancılar, özellikle de Almanlar tarafından ihlal ediliyor olmasının etkisiyle parlamento tarafından "ticari tanım"a imalat yeri de eklendi. Gözden geçirilmiş olan yasa sadece yanlış tanımları değil, yanlış yönlendirici tanımları da yasaklıyordu -mesela bu dönemde Alman imalatçılar Sheffield çatal bıçaklarını sahte logolarla satıyorlardı. Bu yasaya göre, "üzerinde üretildiği yer belirtilmeksizin, satın alanın İngiltere'de imal edildiğine inanmasına neden olacak sözcükler ya da işaretler bulunan malları satmak" yasaklanıyordu.[237] Kindleberger'e göre yasada ayrıca, "İngiliz aracının adını ve malın menşeini belirten bir işaret taşımasını" şart koşan bir bölüm vardı.[238]

Ancak, Alman firmaları bu yasayı alt etmek üzere bir dizi önlem aldılar. Örneğin, malın menşeini belirten damgayı her malın üzerine değil paketin üzerine vuruyorlardı, böylece, paket açıldığında tüketici ürünün hangi ülkede imal edildiğini bilemiyordu (bu tekniğin en çok saat ve dosya ithalatında kullanıldığı söyleniyordu). Veya, bazı ürünleri İngiltere'ye parçalar halinde gönderiyor orada birleştiriyorlardı (bu yöntem piyano ve bisiklette kullanılmaktaydı) veya damgayı görülmesi neredeyse imkânsız bir yere koyuyorlardı. Williams şöyle yazar: "İngiltere'ye büyük miktarda dikiş makinesi ihraç eden bir Alman firması makinelerin üzerine "Singer" ve "Kuzey Britanya Dikiş Makineleri" yazmakta, küçük harflerle yazılmış olan "Alman Malı" damgasını ise pedalın altına basmaktaydı. Makineyi kaldırıp pedalın altındaki yazının okunabileceği şekilde çevirmek yaklaşık yarım düzine insan gerektirdiği için yazı okunamıyordu".[239]

---

237 Williams 1896, s. 137.

238 Kindleberger 1978, s. 216.

239 Williams 1896, s. 138.

2.4. Sınai kalkınma politikaları: Bazı tarihsel söylenceler ve dersler

Bu bölümde, bazı BKÜ'lerin (Britanya, ABD, Almanya, Fransa, İsveç, Belçika, Hollanda, İsviçre, Japonya, Kore ve Tayvan) kalkınmakta iken uyguladıkları sanayi ticaret ve teknoloji politikalarını (STT) inceledim. Ortaya çıkan tablo, neo-liberal yorumcuları olduğu kadar onları eleştirenlerin çoğunu da haksız çıkarmakta.

Bu bölümün son kısmında, birkaç önemli BKÜ'nün kalkınmasında STT politikalarının önemini özetleyeceğim (bölüm 2.4.1). Bu ülke profillerinden yola çıkarak kapsamlı bir tablo oluşturacağım ve bütün bu ülkelerin bebek sanayi korumasına yönelik önlemler uygulamış olduklarını ancak uygulanan politikaların içeriği bakımından ülkeler arasında farklılıklar olduğunu belirterek bitireceğim (bölüm 2.4.2.). Daha sonra BKÜ'lerin uygulamış oldukları STT politikalarıyla bugünün kalkınmakta olan ülkelerinin uygulamakta oldukları STT politikalarını karşılaştıracağım ve üstesinden gelmek zorunda oldukları verimlilik farkı göz önüne alındığında bugünün kalkınmakta olan ülkelerinin BKÜ'lerden çok daha az korumacı olduklarını iddia edeceğim.

2.4.1. Daha önceleri uygulanan politikalara dair bazı söylenceler ve gerçekler

A. Neredeyse bütün başarılı ekonomiler "yakalama" döneminde bebek sanayi korumasını ve diğer etkin STT politikalarını kullanmışlardır

Bu bölümde neredeyse bütün BKÜ'lerin yetişme döneminde iken bir biçimde bebek sanayi korumasını benimsemiş oldukları ortaya konulacaktır. Birçok ülkede tarife koru-

ması bu stratejinin önemli bir parçasıydı, ancak hiçbir zaman en önemli parçası olmadı veya strateji, sadece tarife korumasından oluşmadı. İlginçtir ki, tarife korumasını en saldırgan biçimde kullananlar, serbest ticaretin vatanı olarak bilinen Birleşik Krallık ve ABD idi (bkz. daha ileride bölüm B ve C).

İncelediğim ülkeler arasında İsviçre, Hollanda ve bir ölçüde Belçika bu tarihsel kalıba uymuyor. Ancak bu ülkelerle ilgili olarak bazı noktaları belirtmekte fayda var. İsviçre, sınai kalkınmasının kritik bir noktasında Napolyon Savaşları sayesinde "doğal" bir korumadan faydalandı. Diğer yandan Hollanda hükümeti on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda denizcilikte ve ticarette üstünlük kurmak amacıyla korumacı politikalardan faydalandı ve 1830'larda pamuklu tekstil sanayiini teşvik etmek için sınai finans kurumları oluşturdu. On dokuzuncu yüzyılda Belçika'da ortalama tarife oranları düşüktü, ancak on sekizinci yüzyılın büyük bölümünde bölgenin kontrolünü elinde tutan Avusturya hükümeti çok daha korumacıydı ve bazı sektörler on dokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar sıkı bir şekilde korunmaya devam etti. Bütün bunlara rağmen, bu üç ekonominin, en azından İsviçre ve Hollanda'nın genel olarak liberal STT politikaları altında geliştiğini söylemek doğru olur.

Bu iki ekonominin, çok küçük oldukları ve dolayısıyla da korumanın maliyeti göreceli olarak yüksek olduğu için korumacı ticaret politikalarından uzak durdukları söylenebilir. Ancak bu ikna edici bir açıklama değildir. Öncelikle başka bir küçük ülke olan İsveç, on dokuzuncu yüzyıl sonları ve yirminci yüzyılda, birtakım ağır sanayi kollarında kendisinden daha ileride olan ülkelere yetişmeye çalışırken başarılı bir şekilde bebek sanayi korumasını uygulamıştır. Bu üç küçük Avrupa ülkesinde neden bebek sanayi koruması uygulanmadığının açıklaması onların, İsveç'in aksine,

on dokuzuncu yüzyıl başlarında teknolojik açıdan hayli gelişmiş olmaları olabilir. Bu ülkeler Avrupa Sanayi Devrimi boyunca dünya teknoloji sınırına oldukça yakın durmuşlardır. Bu nedenle de bebek sanayi korumasına ihtiyaçları olmamıştır (ayrıntılar için bkz. bölüm 2.2.6).

Elbette tüm bu argümanlara karşılık BKÜ'lerin etkin STT politikalarından bağımsız hatta onlara rağmen büyüdükleri de söylenebilir. Birçok tarihsel olay, arkalarında birden fazla açıklayıcı etken olduğu için "üstbelirlenmiştir"; bu nedenle etkin STT politikalarının, ya da herhangi bir başka etkenin bu ülkelerin başarısının anahtarı olduğunu kanıtlamak zordur.[240] Ancak on sekizinci yüzyıl Britanyası'ndan yirminci yüzyıl Koresi'ne kadar bu politikaları benimseyen ülkelerin sanayileşmede başarılı olmaları çok büyük bir rastlantı olsa gerek, özellikle de ortodoks argümana göre bu tür politikaların son derece zararlı olduğu iddia edilirken.

B. Britanya'nın bir serbest ticaret, laissez faire ülkesi olduğu söylencesi

Yaygın söylencenin aksine, on dokuzuncu yüzyıl ortalarında sanayi alanında hegemonyasını tesis edene ve serbest ticareti benimseyene kadar Britanya, bebek sanayi korumasına yönelik etkin STT politikalarının saldırgan bir kullanıcısı hatta bazı alanlarda öncüsü olmuştur.

Britanya'da bu tür politikaların tarihi, daha sınırlı ölçüde olmakla beraber zamanın önde gelen faaliyeti olan yün ticaretiyle bağlantılı olarak on dördüncü yüzyıla (III. Edward) ve on beşinci yüzyıla (VII. Henry) kadar geri gider. Walpole'un 1721'de gerçekleştirdiği ticaret politikası reformundan

240 Kindleberger 1964, bölüm 15'te bu konuda klasik bir tartışma yer alır. Gerçekten de, sınai başarıyı açıklamak için Batı Avrupa örneğinde kömür yataklarının yerleşiminden (Pomeranz 2000) Japonya örneğinde Konfüçyus kültürüne kadar neredeyse her şey kullanılmıştır.

1846'da Tahıl Yasası'nın iptaline kadar Britanya, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Japonya, Kore ve Tayvan gibi Doğu Asya'nın "sanayi politikası devletlerindeki" uygulamalarla meşhur olan STT politikalarını çeşitli biçimlerde uygulamıştır. Doğu Asya usulü müdahaleler olduğunu düşündüğümüz birçok uygulama (örneğin ihracat teşvikleri, ihracata yönelik girdilerin ithalatında tarife indirimi) söz konusu dönemde Britanya'da görülmekteydi. Ayrıca, Britanya'nın serbest ticaret politikası bile kısmen sanayi kollarını geliştirme amacı ile oluşturulmuştu. Richard Cobden de dahil olmak üzere serbest ticaretin en büyük destekçileri, Tahıl Yasası sayesinde gelişebilmiş olan tarımsal üretimin bu alanda ithalatın serbest bırakılması durumunda zarar göreceğine inanmaktaydılar.

C. "Modern korumacılığın ana vatanı ve kalesi" olarak ABD

Britanya'nın sanayi alanında çıkış yapmak üzere son derece etkin bir biçimde kullanmış olduğu bebek sanayi koruması mantığını ilk sistematize eden, yaygın kanının aksine Almanya değil ABD'dir. Bebek sanayilere yönelik ilk sistematik argümanlar Alexander Hamilton ve Daniel Raymond gibi Amerikalı düşünürler tarafından geliştirilmiştir. Bebek sanayi koruması argümanının düşünsel babası olduğuna inanılan Friedrich List de bu konudaki ilk bilgilerini ABD'de sürgündeyken edinmiştir.

Bir yüzyıldan uzun bir süre boyunca (1816-1945), ABD hükümeti bu mantığı diğer ülkelerden çok daha şevkle uygulamıştır. Bu dönem boyunca ABD mamul mal ithalatında dünyanın en yüksek ortalama tarife oranlarını uygulamıştır. En azından 1870'lere kadar nakliye maliyetlerinin son derece yüksek olması nedeniyle istisnai bir biçimde "doğal" bir

korumadan faydalanmış olduğu düşünülürse, ABD sanayinin, yakalama döneminde en fazla korunan sanayi olduğunu söylemek mümkündür. Amerikalı, sağ kanat, parti disiplinine uymayan, popülist politikacı Pat Buchanan serbest ticaretin "Amerikalı olmayan" bir şey olduğunu söylediğinde bir bakıma doğru bir noktaya işaret etmekteydi.

ABD sanayinin uygulanmakta olan bütün tarifelere ihtiyacının olmadığı ve birçok tarifenin gereğinden uzun bir süre sürdürülmüş olduğu kesinlikle doğrudur. Ancak, en azından bazı kilit bebek sanayilerde tarife korumasının Amerikan ekonomisinin bugün bulunduğu yerde olmasında önemli bir rol oynadığı da açıktır. Amerikan hükümetinin bugün de devam etmekte olan, altyapının geliştirilmesi ve ar-ge'nin desteklenmesinde oynadığı rol de dikkate alınmalıdır.

D. Laissez faire'ci Britanya'nın karşısında kumandacı Fransa söylencesi

Devrim öncesi Fransız devleti etkin bir biçimde sanayisini geliştirme çabası içindeydi. Ancak bu "Colbertist" gelenek Fransız devriminin özgürlükçü ideolojisiyle ve Devrimden sonraki bir buçuk yüzyıla hâkim olan siyasi karmaşanın yarattığı bir dizi (etkinlik anlamında geri kafalı değilse de) zayıf ve vizyonsuz hükümetle bastırıldı.

Dolayısıyla on dokuzuncu yüzyılın büyük bir bölümü ve yirminci yüzyılın ilk yarısı boyunca Fransa yaygın kanının aksine kumandacı bir devlet değildi, Britanya'dan ve özellikle de ABD'den çok daha *laissez faire*'ci bir politika rejimine sahipti. Örneğin 1820'lerle 1860'lar arasında Fransa'daki korumacılık düzeyi Britanya'dakinden daha düşüktü.

Fransa tarihindeki *laissez faire*'ci dönem büyük oranda ülkedeki sınai ve teknolojik durgunlukla ilgiliydi. Bu durum dolaylı olarak bebek sanayi argümanının geçerliğini kanıtlar.

Fransa'nın müdahaleci ülke imgesine sahip olmasına, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kararlı bir şekilde müdahaleci bir strateji uygulayarak sınai başarı elde etmesi neden olmuştur.

E. Almanya'da ticarette korumacılığın sınırlı kullanımı

Sıklıkla bebek sanayi korumasının vatanı olarak tanımlanıyor olmasına rağmen Almanya, tarife korumasını hiçbir zaman gerçek anlamda yaygın bir biçimde kullanmadı. On dokuzuncu yüzyıl sonlarına kadar Almanya'da bazı önemli sanayiler yüksek tarifelerle korunuyor olmasına rağmen dünyanın en liberal ticaret rejimlerinden birine sahipti.

Ancak bu, Alman devletinin, rakibi Fransa'nın on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın ilk yarısında olduğu gibi *laissez faire*'ci bir devlet olduğu anlamına gelmez. On sekizinci yüzyıldan itibaren Prusya deneyimi, bebek sanayilerin, tarifeler dışında devlet yatırımları, kamu-özel sektör işbirliği ve çeşitli teşviklerle korunabileceğini (ve korunmuş olduğunu) göstermektedir.

Biraz da bu çabalar sayesinde özel sektörün daha sonraki dönemde gelişmiş olması doğrudan devlet müdahalesini gereksiz kılmış ve gözden düşürmüşse de, devlet "rehberlik" rolüne devam etmiştir. Bu duruma örnek olarak, on dokuzuncu yüzyıl sonları, yirminci yüzyıl başlarında (yüksek tarifelerle korunmakta olan) bazı ağır sanayiler gösterilebilir. Bu, aynı zamanda Alman devletinin devrimci hareketlenmeyi dağıtmak ve toplumsal barışı sağlamak amacıyla sosyal refah kurumlarının öncülüğünü yaptığı dönemdir (ayrıntılar için bkz. 3. bölüm içinde 3.2.6.A).

Bu nedenle, Almanya, on dokuzuncu ve erken yirminci yüzyıl Fransası gibi *laissez faire*'ci bir devlet olarak tanımlanamaz. Özellikle tarife koruması konusunda yakalama dö-

neminde Almanya'da devlet müdahalesi, düşünüldüğü kadar yaygın değildi.

F. İsveç her zaman daha sonra temsilcisi olacağı "küçük açık bir ekonomi" değildi.

Yukarıdaki örnekler kadar dramatik bir gözden geçirme gerektirmese de İsveç deneyimi de bir takım söylenceler içermektedir.

Genel anlamda, geri kalmış olmasına rağmen İsveç'te yakalama döneminde tarife koruması çok yaygın olarak kullanılmadı. Ancak İsveç devleti, on dokuzuncu yüzyıl başlarında tekstil sanayini ve daha sonraları mekanik ve elektrik sanayilerini desteklemek amacıyla tarife korumasını stratejik olarak kullanmıştır. İsveç'in on dokuzuncu yüzyıl başlarında tekstil sanayinde uyguladığı tarife rejiminin, klasik yirminci yüzyıl sonu "Doğu Asya" (ve on sekizinci yüzyıl Britanya) tarife rejimine benzerliği dikkat çekicidir. Bu rejimde ithal edilen hammaddelere düşük tarife, tamamlanmış ürüne yüksek tarife uygulanır.

Dikkate değer bir başka nokta da erken dönemlerinden itibaren İsveç'in, altyapının geliştirilmesinde ve bazı kilit sanayilerde, özellikle de demir sanayinde ilginç kamu-özel sektör işbirliği biçimleri geliştirmiş olmasıdır. Bu işbirliği savaş sonrası dönemde Doğu Asya'da görülenlerle ciddi bir biçimde benzeşmektedir. Erken dönemlerden itibaren eğitime, beceri kazandırılmasına ve araştırmaya verdiği önem de dikkat çekicidir.

G. Dışsal kısıtlamalar nedeniyle erken dönem modern Japonya'da devlet müdahalesi sınırlıydı

Japonya, ilk kez dışarıya açıldığında ve sınai kalkınma yoluna girdiğinde, tarife oranını yüzde 5'le sınırlayan eşitsiz

antlaşmalar imzalamaya zorlanmış olduğu için yeni gelişmekte olan sanayileri korumak amacıyla tarife korumasından faydalanamadı. Sanayiyi teşvik etmek için başka yollar bulmak gerekiyordu. Japonya devleti (daha sonra gelir ve etkinlik gibi nedenlerle özelleştirilecek olan) örnek fabrikalar kurdu, kilit sanayilere teşvikler sağladı ve eğitime ve altyapıya yatırım yaptı. Ancak, o dönemde sanayinin gelişmesinde tarifelerin önemi (ve diğer politika enstrümanlarının henüz icat edilmemiş olduğu ve/veya radikal olarak değerlendirildiği) göz önüne alındığında tarife özerkliğinin olmaması önemli bir handikaptı.

Ancak erken yirminci yüzyılda, 1911'de eşitsiz antlaşmaların süresi sonra erdikten itibaren, Japonya tarife korumasını anahtar unsur olarak içeren daha kapsamlı bir sınai kalkınma stratejisini uygulamaya koyabildi. Savaş sonrası dönemde Japonya'nın üstün performansı, STT politikaları enstrümanlarına getirilen ciddi yenilikler sayesinde mümkün olmuştu ve bu, daha geniş bir politika aracı yelpazesinin devlet müdahalesini nasıl daha etkin kıldığını göstermektedir.

H. "Önce işçi ayartıp sonra kapıları tutmak": Kalkınmayla beraber politikaların değişmesi:

Bu bölümdeki tartışmadan ortaya çıkan önemli bir gerçek, BKÜ'lerin, uluslararası rekabet mücadelesindeki durumlarına göre politika tercihlerini değiştirmiş olmalarıdır. Bunun bir kısmı, kasti "merdiven itme"dir. Ancak bir kısmının da bugünün bakış açısıyla geçmişin yeniden yorumlanması biçimindeki doğal bir içgüdüden kaynaklandığı söylenebilir.

BKÜ'ler yakalama dönemindeyken bebek sanayilerini korudular, gelişmiş ülkelerdeki kalifiye işçileri ayarttılar ve

makineleri kaçırdılar, sanayi casusluluğu yaptılar, patentleri ve ticari marka haklarını ihlal ettiler. Ancak, kalkınmış ülkeler grubuna katıldıkları andan itibaren serbest ticaret savunuculuğu yaptılar, kalifiye işçilerin ve teknolojilerin çıkışını engellediler; patent ve ticari marka haklarının güçlü koruyucuları oldular. Bu bakımdan, rahatsız edici bir düzenlilikle, önceleri işçi ayartanlar sonraları kapıları tutmaya başladılar.

Britanya, on sekizinci yüzyılda bebek sanayileri korumaya yönelik önlemleri herkesten daha fazla kullanmıştı, bu nedenle onun on dokuzuncu yüzyılda serbest ticaret savunuculuğu yapması, bu tavrını ikiyüzlülük olarak yorumlayan birçok ülkeyi özellikle de Almanya ve ABD'yi hayal kırıklığına uğrattı. Bugün, Amerikalı müzakerecilerin kalkınmakta olan ülkelere serbest ticaret nutukları atması veya İsviçre ilaç firmalarının fikrî mülkiyet haklarının korunması gerektiğini iddia etmesi de aynı duyguyu uyandırmaktadır.

2.4.2. "Sadece tarifeyle değil": Bebek sanayi korumasında farklı modeller

Yukarıda gösterildiği gibi hemen hemen bütün BKÜ'ler yetişme döneminde bebek sanayi korumasından faydalanmışlardır. Elbette, bundan bu tür politikaların otomatik olarak ekonomik başarıyı getireceği sonucunu çıkaramayız. Tarihten ve günümüzden birçok örnek böylesi naif bir önermenin yanlış olduğunu göstermektedir. Ancak, dikkate değer bir şekilde, on sekizinci yüzyıl Britanyası'ndan yirminci yüzyıl Koresi'ne, bebek sanayi korumasına yönelik önlemlerle başarılı bir büyümenin elde edildiği, devamlılık arz eden tarihsel bir modelden söz edilebilir. Bu model bir rastlantıymışçasına bir kenara itilemeyecek kadar güçlü bir bi-

çimde ortada. Bu nedenle, bugünün kalkınmakta olan ülkelerine serbest ticaretin ve *laissez faire*'ci STT politikalarının meziyetlerini övenlerin bu tarihsel sürecin neden konuyla ilgisiz kalması gerektiğini açıklamaları gerekmektedir (daha fazlası için bkz. 4. bölüm).

Tarife koruması, BKÜ'lerin çoğunun kalkınmasında önemli olmakla beraber -tekrar ediyorum- hiçbir şekilde, bebek sanayilerin korunmasında tek başına ya da illa en önemli unsur olarak yer almadı. İhracat teşvikleri, ihracata yönelik girdilerde tarife indirimi, tekel haklarının verilmesi, kartel anlaşmaları, yönlendirilmiş kredi, yatırım ve insan kaynakları planlaması, ar-ge destekleri ve kamu-özel sektör işbirliğini teşvik edecek kurumların oluşturulması gibi birçok başka araç kullanılmıştır. Yeni sanayiler geliştirmek ve eskilerinin düzeyini yükseltmek isteyen bir devletin elindeki tek politika aracı tarifeler değildir. On dokuzuncu yüzyıl sonlarına kadar Almanya veya 1911'de tarife özerkliğinin geri kazanılmasından önceki Japonya gibi bazı ülkelerde tarife koruması bebek sanayilerin korunmasında en önemli araç dahi olmamıştır.

Aslında, uyguladıkları politika karışımları bakımından hedeflerine ve şartlara göre BKÜ'ler arasında büyük farklılıklar vardır. Örneğin ABD tarife korumasını Almanya'dan daha fazla kullanmıştır, öte yandan Alman devleti, ABD'ye oranla bebek sanayilerin korunmasında daha doğrudan ve kapsamlı bir rol oynamıştır. Ya da, İsveç, örneğin Britanya'ya göre kamu ve özel sektörün ortak faaliyetine daha fazla önem vermiştir.

Yani, son derece güçlü bir tarihselliğe rağmen, sanayinin geliştirilmesinde uygulanan politikaların içeriği bakımından oldukça büyük farklılıklar görülmektedir. Bu da sınai kalkınmada bir "standart beden"in olmadığını, sadece, geniş şekilde tanımlanmış, yol gösterici prensiplerin ve ders

alınması gereken farklı örneklerin söz konusu olduğunu göstermektedir.

2.4.3. Bugünün kalkınmakta olan ülkeleriyle karşılaştırma

Etkin STT politikalarına şüpheyle yaklaşanlar BKÜ'lerin ekonomik büyümelerinde tarife korumasının oynadığı rolün hakkını vermezler.[241] Hakkını verenler bile daha önceleri BKÜ'lerde benimsenen tarife oranlarının bugün kalkınmakta olan ülkelerde uygulanandan çok daha düşük olduğunu söyleyerek tarihsel bir gerçeğin önemini göz ardı ederler.

Little vd.'ye göre "Rusya, ABD, İspanya ve Portekiz dışında, pek çok ülke için on dokuzuncu yüzyıla göre daha yüksek olan tarife oranlarının yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde, sanayide genel olarak bugün kalkınmakta olan ülkeler için meşru olandan çok daha yüksek koruma düzeyi sağladığı söylenemez." [Onlara göre bugün, en fakir ülkeler için meşru olan oran en fazla % 20 daha ileri kalkınmakta olan ülkeler için sıfıra yakındır].[242] Aynı şekilde Dünya Bankası'na göre "sanayileşmiş ülkeler nakliye maliyetleri düşmeden önce doğal bir korumadan yararlanmışlarsa da, on iki sanayileşmiş ülkede 1820-1980 arasında ortalama tarife oranı % 11 ile % 32 arasında değişiyordu... Buna karşılık, bugün kalkınmakta olan ülkelerde imalat sanayinde ortalama tarife oranı % 34'tür."[243]

Bu argüman, özellikle de BKÜ'lerin önceki dönemleriyle

---

241 Little vd. 1970, s. 162-4 ve World Bank 1991, s. 97-8, 2 kayda değer iki istisnadır.

242 Little vd. 1970, s. 163-4.

243 World Bank 1991, s. 97, kutu 5.2. Konu edilen 12 ülke Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD'dir.

karşılaştırıldığında, tarife oranlarının bugünün kalkınmakta olan ülkelerinde bebek sanayi korumasının derecesini tam olarak göstermeyebileceği düşünüldüğünde, kulağa mantıklı gelmektedir. Bu bölümün başında belirtildiği gibi, (bölüm 2.1.) erken dönem BKÜ'lerde, devletin mali kapasitesinin ve düzenleyici gücünün yüksek olmaması, tarife koruması dışındaki STT politikalarının alanını kısıtlamıştır. Bugünün kalkınmakta olan ülkelerindeki hükümetler bebek sanayi korumasına yönelik daha geniş bir politika araçları yelpazesinden faydalanmaktadır; her ne kadar araçlardan bazıları (örneğin çok fakir ülkeler haricindeki ülkelerde ihracat teşvikleri) DTÖ tarafından "kanun dışı" sayılmaktaysa da.[244]

Ancak, bu argüman önemli bir noktada yanıltıcıdır. Sorun, bugün kalkınmış ülkelerle kalkınmakta olan ülkeler arasındaki verimlilik açığının, zamanında daha ileri ve daha geri BKÜ'ler arasındaki verimlilik açığından çok daha büyük olmasıdır. Bu, bugünün kalkınmakta olan ülkelerinin, geçmişte BKÜ'lerin sanayilerini korudukları oranda koruyabilmeleri için, daha önce BKÜ'lerin benimsediğinden daha yüksek tarife oranları benimsemeleri gerektiği anlamına gelir.[245] Bir başka deyişle, verimlilik açığı ile karşı karşıya olan bugünün kalkınmakta olan ülkeleri, aynı korumacı etkiyi elde etmek için bugünün kalkınmakta olan ülkelerinin zamanında uyguladıklarından daha yüksek tarife oranları uygulamak zorundalar.

---

244 DTÖ anlaşmasının kalkınmakta olan ülke hükümetlerinin politika seçimlerine getirdiği diğer kısıtlamalar için bkz. Akyuz vd. 1998; Amsden 2000; Chang ve Cheema 2002.

245 İkinci Dünya Savaşı'na kadar, sömürge statüsü veya eşitsiz antlaşmalar nedeniyle bugünün kalkınmakta olan ülkelerinin hiçbirinin ticaret politikası özerkliğinin olmadığı dikkate alınmalıdır. Bu nedenle onları bugünün kalkınmakta olan ülkeleriyle aynı düzeyde tartışmak anlamsızdır. Ayrıntılar için bkz. 2.3.2.

Uluslararası verimlilik açığının ölçülmesinin kolay olmadığını kabul etmek gerekir. Kaba ve yaklaşık olsalar da kişi başına gelir rakamları mevcuttur ancak gelirlerin dolar bazında mı yoksa satın alma gücü paritesi (SGP) bazında mı hesaplananının kullanılmasının daha doğru olduğu tartışmalıdır. Ticarete konu olan *(tradable)* sektörlerde tarife oranlarının belirlenmesinde, dolar bazında yapılan değerlendirmelerin verimlilik açığını daha iyi yansıttığı öne sürülebilir. Ancak bu durumda rakamlar, verimlilikle hiçbir ilgisi olmayan döviz kurlarındaki oynamalara tâbi olmaktadır. SGP bazında gelir rakamları genel anlamda ülkenin verimliliğini daha iyi yansıtmakla beraber ticarete konu olan sektörlerdeki verimlilik farklarını olduğundan daha düşük göstermektedir. Buradan hareketle, hem ülkenin genel anlamda verimliliğini daha iyi yansıttığı için, hem de BKÜ'lerde gelirin tarihsel tahminine dair elimizdeki en güvenilir kaynak olan Maddison tarafından kullanıldığı için SGP bazında gelir rakamları kullanılmıştır.[246]

Maddison'un tahminlerine göre, on dokuzuncu yüzyıl boyunca en fakir BKÜ'lerle (sözgelimi Japonya ve Finlandiya) en zengin BKÜ'ler (örneğin Hollanda ve Birleşik Krallık) arasındaki SGP bazında kişi başına gelir oranı 2'ye veya 4'e 1'di.[247] Hiçbir dönemde bu fark bugünün kalkınmakta olan ülkeleriyle kalkınmış ülkeleri arasındaki fark kadar büyük olmamıştır. Dünya Bankası'nın web sitesindeki son bilgilere göre 1999'da en kalkınmış ülkelerle (örneğin İsviçre, Japonya, ABD) en az kalkınmış ülkeler arasındaki (örne-

246 Bkz. Maddison 1995.

247 Örneğin 1820 yılında Japonya ve Finlandiya'nın 1990 dolarıyla kişi başına geliri sırasıyla 704 dolar ve 759 dolardır, öte yandan Birleşik Krallık ve Hollanda'nınki, 1756 dolar ve 1561 dolardır (bu, 2.5'e 1'den düşük bir orandır). 1913'e gelindiğinde Japonya (1334 dolar) veya Portekiz'le (1354 dolar) Birleşik Krallık (5032 dolar) veya ABD (5505 dolar) arasındaki oran 4'e 1'e yükselmiştir. Maddison'un tarihsel gelir tahminleriyle ilgili ayrıntılar için bkz. 3. bölüm, tablo 3.7.

ğin, Etiyopya, Malavi, Tanzanya) SGP bazında kişi başına gelir oranı, 50'ye veya 60'a 1'dir.[248] Nikaragua (2060 dolar), Hindistan (2230 dolar) ve Zimbabwe (2690 dolar) gibi orta gelir düzeyindeki ülkeler bile 10 veya 15'e 1 gibi verimlilik farklarıyla karşı karşıyadır. Brezilya (6840 dolar) ve Kolombiya (5580 dolar) gibi kalkınma yolunda aşama kaydetmiş ülkelerin bile sanayileşmiş ülkelerle arasındaki verimlilik farkı 5'e 1'dir.

On dokuzuncu yüzyıl sonlarında ABD, sanayisine % 40'ın üzerinde bir tarife koruması sağladığında SGP bazında kişi başına geliri Britanya'nınkinin dörtte üçü düzeyindeydi (1875'te 2599 dolara karşılık 3511 dolar).[249] Üstelik Dünya Bankası'nın bile kabul ettiği gibi bu dönem, mesafeden kaynaklanan "doğal koruma"nın ABD açısından çok önemli olduğu bir dönemdi.[250] Böyle bakılınca, DTÖ anlaşmasından hemen önce SGP bazında kişi başına milli geliri ABD'ninkinin 15'te biri olduğu halde ticaret-ağırlıklı ortalama tarife oranı % 71 olan Hindistan, adeta bir serbest ticaret şampiyonudur. DTÖ anlaşmasından sonra Hindistan ticaret ağırlıklı tarife oranını % 32'ye indirmiştir. ABD'de İç Savaş'ın bitmesiyle İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde ortalama tarife oranı hiçbir zaman bu kadar düşük olmamıştır.

Daha az uç bir örneğe bakılırsa, 1875'te Danimarka'nın kişi başına geliri Britanya'nın yaklaşık % 60'ıyken (2031 dolara karşılık 3511 dolar) ortalama tarife oranı % 15-20 civarındaydı. DTÖ Anlaşmasından sonra Brezilya, ticaret-

---

248 Satın Alma Gücü Paritesi'ne göre (1999 dolarıyla) kişi başına gelir ABD'de 31910 dolar, İsviçre'de 28760 dolar, Japonya'da 25170 dolardır; öte yandan Tanzanya'nınki 500 dolar, Malawi'ninki 570 dolardır. Günümüz dolarıyla; aradaki oran 100 ila 400'e 1'dir. Günümüz dolarıyla 1999 kişi başına geliri İsviçre'de 38380 dolar, Japonya'da 32030 dolar, ABD'de 31910 dolardır, Etiyopya'da 100 dolar, Malawi'de 180 dolar, Tanzanya'da 260 dolardır.

249 Maddison 1995.

250 World Bank 1991; ayrıca bkz. Maddison 1995.

ağırlıklı tarife oranını % 41'den Danimarka'nınkine benzer bir orana % 27'ye düşürmüştür, halbuki aynı dönemde SGP bazında kişi başına geliri ABD'ninkinin ancak % 20'si kadardır (6840 dolara karşılık 31910 dolar).[251]

Verimlilik açığı göz önüne alındığında 1980'lere kadar kalkınmakta olan ülkelerin benimsediği korumacılık düzeyi BKÜ'lerin tarihsel standartlarına göre hiç de yüksek değildir. Bu ülkelerde, yirmi yıldır süren geniş bir ticaret serbestleşmesinden sonra hâkim olan düşük koruma düzeylerine bakarak bugünün kalkınmakta olan ülkelerinin BKÜ'lerin bir dönem olduğundan daha az korumacı oldukları söylenebilir.

251 Bkz. Maddison 1995; World Bank web sitesi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURUMLAR VE EKONOMİK BÜYÜME: TARİHSEL PERSPEKTİFTEN 'İYİ YÖNETİŞİM'

3.1. Giriş

"İyi yönetişim" sloganı altında kurumsal gelişme meselesi, son dönemde kalkınma politikaları tartışmalarının merkezinde yer almaya başladı. Son on yılda kalkınma politikalarına yön veren uluslararası kurumlar, "iyi politikalar" aracılığıyla "fiyatların doğru belirlenmesi" vurgusunun sınırlarını kabul etti. Fiyat sisteminin altında yatan kurumsal yapının önemi kabul edilir oldu.[1] Özellikle zayıf kurumsal yapıların bir sonucu olduğu düşünülen son Asya krizinden sonra, kalkınma politikalarına yön veren uluslararası kurumlar bu kez "doğru kurumların" ve Kapur ve Webb'in adlandırdığı biçimiyle "yönetişimle ilişkili şartlılıklar"ın önemini vurgulamaya başladı.[2]

Bugün, her ülkenin (maalesef çoğu kez ABD'deki kurum-

1 En son örnek World Bank 2002'dir.

2 Kapur ve Webb 2000.

larla özdeşleştirilen) kısa bir dizi "doğru kurum"u benimsemesi ve daha fakir ülkelerin (beş-on yıllık) kısa bir geçiş hazırlığıyla bunu yapması gerektiğine inananların sayısı artıyor. Buna en iyi örnek DTÖ'nün bazı anlaşmalarıdır. Dünya Bankası ve çevresinde bu iddiayı destekleyen ve hızla büyüyen bir literatür oluşmuştur. Bu literatür, kurumsal değişkenlerle ekonomik büyüme arasında istatistiksel korelasyon kurmaya çalışmaktadır; bu korelasyonda kurumsal değişkenler ekonomik büyümeyi belirlemektedir.[3]

Tam olarak hangi kurumların "iyi yönetişim" paketinde yer alması gerektiği bir tavsiyeden diğerine değişmektedir. Zira hâlâ belli bazı kurumlarla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tam anlamış değiliz. Ancak "doğru kurumlar"dan oluşan pakette çoğunlukla demokrasi, temiz ve şeffaf bir bürokrasi ve yasama, fikrî mülkiyet hakları da dahil olmak üzere (özel) mülkiyet haklarının güçlü bir şekilde korunması, özellikle bilginin açıklanmasıyla ilgili kuralları ve iflas kanununu içeren kurumsal yönetişim kurumları ve gelişmiş finans kurumları yer almaktadır. Önemli oldukları halde iyi bir kamu maliyesi sisteminin, güvenlik ağı *(safety net)* sağlayan ve çalışanların haklarını koruyan toplumsal refah ve işgücü kurumlarının pakete dahil olduklarını daha ender görmekteyiz.[4]

Muhaliflere göre ise, resmen Uluslararası Finans Kurumlarının (UFK) "yönetişim"le ilgili konularla ilgili olarak müdahale etme hakkı olmaması bir tarafa,[5] kalkınmış ülkelerin kurumları, maliye ve insan kaynaklarıyla ilgili yü-

---

3 Bu çalışmaların bir eleştirisi için bkz. Aron 2000. Kurumsal değişkenler çoğu kez, danışmanlık şirketleri ve araştırma enstitüleri tarafından uzmanlar ve işadamlarına yapılan anketler sonucunda oluşturulan "indeks"lerle belirtilir (bu göstergelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kaufman vd. 1999).

4 Kaufman vd. 1999; Aron 2000; La Porta vd. 1999; Rodrik 1999.

5 Örneğin Kapur ve Webb 2000.

kümlülükleri konusunda kalkınmakta olan ülkelere karşı fazla talepkâr olabilir. Hatta bazıları bu kurumların, o ülkelerin toplumsal normlarına ve kültürel değerlerine ters düşebileceğini öne sürüyorlar. Birçoğu, kurumların nakledilmesinin zorluklarına dikkati çekiyor ve farklı koşullara sahip ülkelerde ortak kurumsal standartlar dayatma çabalarına karşı uyarıyorlar.

Bu eleştiriler önemli bir noktaya işaret etmekte, ancak hangi koşullarda hangi kurumların gerekli ve/veya uygun olduğuna dair belli bir kanı olmadığında kalkınmakta olan ülkelerdeki kurumsal statükoyu basitçe meşrulaştırma tehlikesi doğar. Öyleyse alternatif nedir?

Bir yaklaşım, kalkınmakta olan belli ülkeler için, kurumları aktarıp neler olduğuna bakarak "en iyi uygulama" kurumlarının hangileri olduğunu doğrudan tespit etmektir. Ancak, birçok kalkınmakta olan ülkede yapısal uyum programlarının ve eski Komünist ekonomilerde dönüşümün başarısızlığı bu yöntemin genellikle işe yaramadığını ve maliyetinin çok yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Kalkınmakta olan ülkeler için diğer bir alternatif, doğal kurumsal evrimi beklemektir. Yerel şartlara en uygun kurumların doğal bir şekilde meydana gelen kurumlar olduğu öne sürülebilir. BKÜ'ler kalkınmakta iken olan da budur. Ancak, böyle doğal bir evrim zaman alabilir. Dahası, evrimsel sürecin doğası gereği, böylesi bir yaklaşımın, özgül ulusal gereklilikler perspektifinden bakıldığında bile, mümkün olan en iyi kurumları doğuracağının garantisi yoktur.

Bu da bizi üçüncü ve benim tercihim olan alternatife, tarihten ders almaya getiriyor. Geçen bölümde tarihsel bir perspektiften "doğru politikaların" gelişimini incelediğimiz gibi kurumsal gelişme alanında da kalkınmış ülkelerin bugün içinde bulundukları durumdan değil de içinden geçtikleri tarihsel süreçten dersler çıkarabiliriz, çıkarmalıyız da.

Bu yolla kalkınmakta olan ülkeler, yeni kurumlar geliştirmenin bütün maliyetlerini ödemek zorunda kalmadan, kalkınmış ülkelerin deneyimlerinden birşeyler öğrenebilirler. Bu da "arkadan gelen" olmanın ender avantajlarından biridir. Bu çok önemlidir, çünkü bir kez yerleştiklerinde kurumların değişmesi politikaların değişmesinden daha zor olabilir. Bu, aynı zamanda belli bazı kurumların benimsenmesi amacıyla mali destek veren ülke hükümetlerinin "daha-hazır-değiliz" argümanlarının yerinde olup olmadığına karar vermelerine yardımcı olacaktır.

1. bölümde belirttiğim gibi, günümüzün kalkınma sorunlarını anlamakta tarihsel yaklaşım son derece yerinde olmasına rağmen bu yaklaşımı benimseyen çalışma sayısı şaşırtıcı derecede azdır. Bu tuhaflık, kurumsal gelişme konusunda daha da ciddi düzeydedir.[6] Bu bölümde bu önemli açık doldurulmaya çalışılacaktır.

Bölüm 3.2.'de, bugün "iyi yönetişim" yapısının ayrılmaz bir parçası olarak görülen çeşitli kurumların BKÜ'lerde, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda, kendileri kalkınmakta olan ülkeler iken, nasıl ortaya çıktıklarını inceleyeceğim. Altı geniş alan incelenecektir: demokrasi (bölüm 3.2.1.), bürokrasi ve yargı (bölüm 3.2.2), mülkiyet hakları (bölüm 3.2.3), kurumsal yönetişim (bölüm 3.2.4) özel ve kamu finans kurumları (bölüm 3.2.5), ve refah ve işgücü kurumları (bölüm 3.2.6).

Bölüm 3.3'te, BKÜ'lerde geçmiş dönemlerde edinilen kurumsal gelişmelerle bugün benzer kalkınmışlık düzeyindeki kalkınmakta olan ülkelerdekileri karşılaştırıyorum. İlk alt bölümde (3.3.1) üç "enstantane" üzerinden (1820, 1875, 1913) BKÜ'lerdeki kurumsal evrim süreci inceleni-

---

6 Crafts 2000 dikkate değer bir istisnadır, ancak sadece Birleşik Krallık'ın deneyimini kapsar ve odak noktası finans kurumları ve kurumsal yönetişimdir.

yor. Bölüm 3.3.2, BKÜ'lerdeki kurumsal evrim sürecinin nasıl "uzun ve rüzgârlı" bir yol olduğunu gösteriyor. Bölüm 3.3.3'te bugünün kalkınmakta olan ülkeleriyle, geçmişte BKÜ'lerde görülen kurumsal gelişme düzeyi karşılaştırılmakta ve benzer kalkınma aşamalarında, bugünün kalkınmakta olan ülkelerinin kurumsal gelişme düzeyinin BKÜ'lerden daha yüksek olduğu gösterilmektedir.

3.2. Kalkınmış ülkelerde kurumsal gelişmenin tarihi

3.2.1. Demokrasi

Demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki konusunda hararetli bir tartışma süregeliyor.[7] Savaştan hemen sonraki dönemde, kalkınmakta olan ülkelerde "pahalı" demokratik kurumların lüks olduğu argümanı popülerdi. Bugün kalkınma politikalarına yön veren kurumlarda yaygın olarak kabul edilen görüşe göreyse demokrasi, ekonomik büyümeye yardımcı olmaktadır ve bu nedenle kalkınmanın önkoşulu olarak teşvik edilmelidir.[8] Öte yandan demokrasinin kalkınmanın önkoşulu değil sonucu olduğuna dikkat çekilmekte, kalkınmaya yardımı olsun olmasın manipüle edilebilecek bir değişken olmadığı öne sürülmektedir.

Burada bu zor ve uzun tartışmayı sonuçlandırma girişiminde bulunulmamıştır. Ancak, kalkınmış ülkelerin dene-

---

7 Bardhan 1993, özet bir gözden geçirmedir; Rueschmeyer, Stephens ve Stephens 1992, kapsamlı bir gözden geçirmedir; ayrıca bkz. Przeworski ve Limongi 1993.

8 Kalkınma politikasına yön veren uluslararası kurumların entelektüel zayıflıklarını göz önüne sermesi ile tanınan Rodrik bile bu ortodoksiyle hemfikirdir ve hatta daha iyi kurumlar oluşturmaya yardımcı bir "meta-kurum" olarak demokrasinin, uluslararası finans kuruluşlarının mali desteğe bağlayabilecekleri en uygun "kurumsal koşul" olduğunu öne sürer.

yimleri, ortodoksinin öne sürdüğü gibi demokrasinin kalkınmanın ön koşulu olduğunu kabul etmeden önce biraz durmak gerektiğini göstermektedir.

BKÜ'lerde ilk oy kullananlar, mülk sahibi, çoğunlukla 30 yaş üstü erkeklerden oluşan küçük bir azınlıktı. Kişilerin kullanacağı oy sayısı yaşa, eğitime ve sahip olunan mülke göre belirlenmekteydi.

Örneğin Fransa'da 1815-1830 yılları arasında, sadece, 30 yaş üzerindeki, en az 300 Frank doğrudan vergi ödemiş olan erkekler oy kullanabiliyordu. Bu da 32 milyonluk bir nüfus içinde 80 000-100 000 kişiye (yani nüfusun % 0.25'i ila 0.3'ine) denk düşüyordu. 1830-1848 yılları arasında kurallar gevşetildi ama yine de nüfusun ancak % 0.6'sı oy kullanabiliyordu.[9] İngiltere'de, oy kullanma oranının artmasını sağlayan 1832 Reform Yasası'ndan önce toprak sahiplerinin, toprağı kiralayanlar üzerindeki etkileri, rüşvet ve patronaj ilişkileri sayesinde 40 yerel seçimden 39'unun sonucunu belirleyebildikleri bilinmektedir.[10] Bu yasadan sonra bile oy kullanma oranı erkeklerin % 14'ünden % 18'ine çıkmıştır. Bunun nedeni kısmen yasanın oy kullanma ile mülkiyet arasında daha yakın bir ilişki kurması ve bunun sonucunda mülk sahibi olmayan ya da az mülkü olan, çoğu zanaatkâr ve emekçinin oy kullanamamasıdır. İtalya'da 1882'de, oy verme yaşı 21'e düşürüldükten ve oy kullanabilmek için gerekli vergi miktarı azaltıldıktan sonra bile hâlâ yüksek olan vergi yükümlülükleri ve okuma yazma bilme şartı nedeniyle yalnızca iki milyon erkek (nüfusun % 7'si) oy kullanabiliyordu.[11]

---

9 Kent 1939.

10 Daunton 1995, s. 477-8.

11 Clark 1996, s. 64.

Tablo 3.1
BKÜ'LERDE DEMOKRASİYE GEÇİŞ

Ülke	Erkeklere genel oy hakkı	Genel oy hakkı
Avustralya	1903[1]	1962
Avusturya	1907	1918
Belçika	1919	1948
Kanada	1920[2]	1970
Danimarka	1849	1915
Finlandiya	1919[3]	1944
Fransa	1848	1946
Almanya	1849[2]	1946
İtalya	1919[4]	1946
Japonya	1925	1952
Hollanda	1917	1919
Yeni Zelanda	1889	1907
Norveç	1898	1913
Portekiz	v.y.	1970
İspanya	v.y.	1977 (1931)**
İsveç	1918	1918
İsviçre	1879	1971
Birleşik Krallık	1918[5]	1928
ABD	1965 (1870)*	1965

Kaynak: Demokrasi göstergeleri için bkz. Theborn 1977 ve Silbey 1995. ABD ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Foner 1998, İspanya ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Carr 1980. Genel oy hakkı ile ilgili ayrıntılar için bkz. tablo 3.2

Notlar

1 Irka dayalı şartlarla.

2 Mülke dayalı şartlarla.

3 Komünistler hariç.

4 Kısıtlamalarla.

5 30 yaşın üzerindeki bütün kadınlar ve erkekler.

(*) Erkeklere genel oy hakkı 1879'te tanındı, fakat 1890 ve 1908 yılları arasında Güney eyaletlerinde siyahların oy hakları ellerinden alındı. Ancak 1965'te geri verildi. Daha fazla ayrıntı için bkz. metin.

(**) Genel oy hakkı 1931'de verildi fakat 1936'da General Franko'nun gerçekleştirdiği darbeyle geri alındı. Ancak, 1975'te General Franko'nun ölümünün ardından 1977'de geri verildi. Ayrıntılar için bkz. metin.

Ancak 1848'de, Fransa'da erkeklere genel oy hakkı verildiğinde, BKÜ'lerde sınırlı bir biçimde demokrasinin yerleşmeye başladığını görüyoruz. Tablo 3.1'de görüldüğü gibi erkeklere genel oy hakkı çoğu BKÜ'de on dokuzuncu yüzyıl ortaları ile yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde tanınmaya

başlamıştır. Fakat, bu süreçte de geri dönüşler yaşanmıştır. Örneğin on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Saksonya'da Sosyal Demokrat Parti'nin en azından yerel seçimlerden zaferle çıkması bir olasılık haline gelince daha önce tanınan erkeklere genel oy hakkından vazgeçilmiş, (Prusya'da 1849-1918 yılları arasında uygulanmış olan) Prusya stili üç sınıflı oy sistemine geçilmiştir.[12] Bu sistemde (gelire göre belirlenmiş olan) her üç sınıf da parlamentoda aynı sayıda delegeyle temsil edilmekteydi. Bu, 2 üst sınıfın (ki nüfusun % 3-5'iyle yüzde 10-15'ini temsil etmekteydi) her zaman en fakir sınıfa göre daha fazla temsil edilmesi anlamına gelmekteydi. 1909'da Saksonya, oy verenlere gelirleri ve statülerine göre bir ila dört oy hakkı vererek demokrasiden daha da uzaklaşmaya başladı. Örneğin, geniş bir çiftliği olanlara, iyi bir eğitim almış olanlara ve 50 yaşın üzerindekilere fazladan oy hakkı verilmekteydi.

ABD'de siyah erkekler, 1870'te "ırk, renk, ve daha önceki kölelik durumu" temelinde eyaletlerin oy hakkını engellemesini yasaklayan On Beşinci Anayasa Değişikliği ile oy hakkına kavuşmuşlardır. Fakat 1890 (Mississipi) ve 1908 (Georgia) arasında Güney eyaletleri siyah erkeklerin bu hakkını tekrar ellerinden almıştır. Açık bir şekilde ırkçı bir tavır alamadıkları için (siyahları olduğu kadar fakir beyazları da etkileyen) seçim vergisi veya mülkiyet şartlarının yanısıra (beyazlara son derece gevşek bir şekilde uygulanan) okuryazarlık testleri gibi yöntemler benimsediler. Bundan sonra Güney eyaletlerinde ancak bir avuç dolusu siyah oy verebilmekteydi. Örneğin Louisiana'da 1896'da 130 000 siyah oy kullanırken, 1900'de ancak 5000 kayıtlı siyah seçmen bulunmaktaydı[13] Ayrıca şiddet tehdidi, oy verebilecek

12 Ritter 1990; Kreutzer 1996.

13 Garraty ve Carnes 2000, s. 445, 473; Foner 1998, s. 154; Kruman 1991, s. 1,045.

olan az sayıda siyahı kaydolmaktan, kaydolmuş olanları da oy vermekten alıkoyuyordu. Bu durum, Sivil Haklar Hareketinin ardından 1965'te Oy Verme Yasası (Voting Rights Act) kabul edilene kadar devam etti.

İspanya'da 1931'de genel oy hakkının kabul edilmesi bir dizi sol ve merkez-sol cumhuriyetçi hükümetin kurulmasına neden oldu ve muhafazakâr kesimler bu duruma 1936'da bir darbeyle karşılık verdiler; 1977'de Franco diktatörlüğü sona erene kadar ülkede demokrasi askıya alındı.[14]

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde BKÜ'lerin çoğunda nüfusun (beyazların) çoğunluğu için oy hakkı genelleşmiş olmasına rağmen bu ülkelerin, kelimenin düz formel anlamında bile birer demokrasi oldukları söylenemezdi çünkü kadınlar ve etnik azınlıklar oy hakkından mahrumdu. Ancak 1946'da tablo 3.1'deki 19 BKÜ'nün çoğunluğunda genel oy hakkı yerleşti.

Avustralya (1903) ve Yeni Zelanda (1907) kadınlara ilk oy hakkı veren ülkeler oldular. Öte yandan Avustralya'da beyaz olmayanlara 1962'ye kadar oy hakkı verilmedi. Norveç'te, vergi veren veya vergi veren bir erkekle evli kadınlara 1907'de oy hakkı tanındı. Genel oy hakkı ise 1913'te benimsendi.[15] ABD'de kadınlar 1920'de, Birleşik Krallık'ta 1928'de oy hakkına kavuştular. Birçok başka ülkede (örneğin Almanya, İtalya, Finlandiya, Fransa ve Belçika) kadınlar İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar oy veremediler. İsviçre örneğinde kadınlar oy hakkına (1971) erkeklere genel oy hakkı tanınmasından (1879) yaklaşık bir yüzyıl sonra kavuştular.

Bazı ülkeler siyasal eğilimlere göre oy verme hakkını kısıtlıyorlardı. Finlandiya, 1944'e kadar komünistlere oy

---

14 Linz 1995; Carr 1980.

15 Nerbørvik 1986, s. 125.

verme hakkı tanımadı. Beyaz olmayan azınlıkların önemli bir yere sahip olduğu ülkelerde, örneğin Avustralya'da ırk temelinde kısıtlamalar vardı. ABD'de, Kuzey eyaletlerinde bile İç Savaş'ın sonuna dek siyahların oy hakkı sürekli olarak kısıtlanmaktaydı. Örneğin 1821'de New York eyaleti beyazlar için mülk şartını kaldırdı ancak siyahlar için "eyaletin siyah sakinlerinin neredeyse hiçbiri tarafından karşılanamayacak bir miktar" olan 250 dolara yükseltti. 1860'a gelindiğinde siyahlar (elbette sadece erkekler) sadece beş New England eyaletinde beyazlarla aynı temelde oy vermekteydiler.[16] On Beşinci Anayasa Değişikliğinden (1870) sonra bile, resmî (örneğin okuryazarlık, "karakter" ve mülkiyet şartları gibi) veya gayrı resmî (örneğin şiddetle tehdit gibi) engeller siyahları oy sandıklarından uzak tutmaktaydı.[17]

BKÜ'ler formel demokrasiye ulaştıklarında bile aynı bugünün kalkınmakta olan ülkelerinde olduğu gibi bu, yüksek nitelikte bir demokrasi olmuyordu. Oy verme hakkının ırka, cinsiyete ve mülkiyete dayalı olarak kısıtlanmasıyla ilgili nitelik sorununa değinmiştik. Ancak mesele bu kadarla kalmıyordu.

İlk olarak, yirminci yüzyıla kadar kapalı oy yaygın değildi. Demokratik kurumlar bakımından ileri bir ülke olan Norveç kapalı oylamayı ancak 1884'te uygulamaya başladı.[18] Prusya'da 1919'da seçim reformu yapılana kadar oylamalar açık olduğu için işverenler, çalışanlar üzerinde kime oy verecekleriyle ilgili bir baskı uygulayabilmekteydiler. Fransa'da oy zarfı ve oy sandığı erkeklere genel oy

---

16 Foner 1998, s. 74.

17 Bkz. yukarısı; ayrıca bkz. Therborn 1977; Silbey 1995.

18 Örneğin 1814'te Norveç'te erkeklerin % 45'i zaten oy vermekteydi (Nerbørvik 1986, s. 119). Bunu yukarıda verilen Birleşik Krallık'taki oranla karşılaştıralım (1832'de % 18). Bkz. *a.g.e.*, s. 125; Kreutzer 1996.

hakkı verilmesinden uzun yıllar sonra 1913'te kullanılmaya başlandı.[19]

İkinci olarak, oy satın alma ve seçim sahtekârlıkları son derece yaygındı. Örneğin, rüşvet, tehdit, iş bulma vaadi on dokuzuncu yüzyıla kadar Britanya seçimlerinde sıklıkla görülmekteydi. Seçimlerdeki yolsuzlukları denetlemeye yönelik ilk ciddi çaba 1853-4'te Yolsuzluk Yasası olmuştur. Bu yasa ile ilk kez rüşvet, kayırma, tehdit, etkileme ve korkutma gibi faaliyetler tanımlandı ve oyların sayılması ve seçimlerin denetlenmesi ile ilgili prosedürler benimsendi. Ancak bu önlemler etkili olmadı.[20] 1883'te kabul edilen Yolsuzluk ve Yasadışı İşlemler Yasası seçim yolsuzluklarını ciddi bir biçimde azalttı ancak sorun, özellikle yerel seçimlerde yirminci yüzyılda da devam etti.[21] ABD'de erkeklere genel oy hakkı verilmesinden sonra kamu görevlilerinin siyasal partilerin kampanyalarında kullanılmaları (seçim kampanyası fonlarına zorunlu bağış gibi yöntemler de dahil), seçim sahtekârlıkları ve oy satın alma vakaları sıklıkla görülmekteydi.[22]

Seçimler bu derece pahalı olunca, seçilen görevlilerin yolsuzluğa bulaşmaları da sürpriz olmuyordu. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında ABD'de, özellikle de eyalet meclislerinde yolsuzluk o derece artmıştı ki Amerikan Başkanı Theodore Roosevelt lobi yapan gruplara oylarını satan New York Eyalet Meclisi üyelerinin "Kamu Yaşamı ve Kamu Hiz-

---

19 Kreutzer 1996.

20 O'Leary 1962, s. 23-5.

21 Searle 1979-80 ve Howe 1979-80.

22 Buna, yabancıların rüşvetle vatandaşlığa alınması da dahildi. Bu, 1868'de *New York Tribune* gazetesine göre "Cincinnati'de bir ambalaj atölyesinde işlerin yapıldığı hızda ve gereken ağırbaşlılıktan yoksun bir biçimde yapılıyordu." (Cochran ve Miller 1942, s. 159). Ayrıca bkz. Cochran ve Miller 1942, s. 158-9; Benson 1978.

meti hakkındaki düşüncelerinin bir akbabanın ölü bir koyun ile ilgili düşüncesine benzediğini" söylemekteydi.[23]

Tüm bunların ışığında görülüyor ki BKÜ'lerde demokrasiye giden yol oldukça engebeliydi. Genel oy hakkı, kapalı oylama gibi demokrasinin en basit formlarına bile, uzun yıllar süren siyasi kampanyalardan (örneğin kadınların veya siyahların oy hakkı için) veya seçim sistemi reformlarından sonra ulaştılar. Bu durumda bile uygulamada seçim sahtekârlıkları, oy satın alma ve şiddet gibi sorunlar yaygındı.

Bu bakımdan, BKÜ'lerin erken dönemleriyle karşılaştırıldıklarında bugünün kalkınmakta olan ülkelerinin daha iyi bir durumda oldukları söylenebilir. Tablo 3.2.'de görüldüğü gibi hiçbir BKÜ kişi başına milli geliri (1990 doları ile) 2000 doların altındayken genel oy hakkı tanımamıştır. Oysa bugünün kalkınmakta olan ülkelerinin büyük çoğunluğu bu düzeyin altında iken bile bunu yapmışlardır.

Elbette, aynı BKÜ'ler olduğu gibi, kalkınmakta olan ülkelerin çoğu da, özellikle askerî darbeler nedeniyle geri dönüşler yaşamıştır. Ancak, seçimlerin tümüyle kaldırıldığı durumda bile kalkınmakta olan ülkelerin demokratik olmayan hükümetleri mülk sahipliği, cinsiyet ve ırk gibi gerekçelere dayanarak oy verme hakkını kısıtlamamıştır. Halbuki bunlar, BKÜ'lerin erken dönemlerinde oy vermede meşru birer kriter olarak kabul edildiler. Bu da, genel oy

23 Garraty ve Carnes 2000, s. 472. Oyların açıkça satılması özellikle 1860'larda ve 1870'lerde yaygındı. Kendilerine "Siyah Atlı Süvariler" diyen, her iki partiden bir grup yoz milletvekili demiryolu kanun tasarısında oy başına 1000 dolar talep etmiştir. Ve pazarlıklar sonucu oy fiyatları 5 000 dolara kadar çıkmıştır. Aynı grup, bir de "grev yasa tasarısını" sunmuştur. Bu yasadan zarar görecek olan şirketlerden ve zengin kesimden tasarıyı geri çekmek için ödeme yapmalarını talep etmiştir. Bunun sonucunda bazı şirketler kendilerini şantajdan kurtarmak ve mevzuat satın almak için lobi örgütleri kurmuşlardır. Ayrıntılar için bkz. Benson 1978, s. 59-60.

Tablo 3.2
GENEL OY HAKKI VERİLDİĞİNDE KİŞİ BAŞINA GELİR

Kişi başına GSYİH (1990 dolarıyla)	BKÜ'ler (Genel oy hakkının verildiği yıl; kişi başına GSYİH)	Kalkınmakta olan ülkeler (Genel oy hakkının verildiği yıl; kişi başına GSYİH)
<1 000$		Bangladeş (1947; 585 $)[1] Burma (1948; 393 $)[2] Mısır (1952; 542 $) Etiyopya (1955; 295 $) Hindistan (1947; 641 $) Endonezya (1945; 514$) Kenya (1963; 713 $) Pakistan (1947; 631 $)[1] Güney Kore (1948; 777 $) Tanzanya (1962; 506$) Zaire (1967; 707 $)
1 000 $ - 1 999 $		Bulgaristan (1945; 1 073 $) Gana (1957; 1 159 $) Macaristan (1945; 1 721 $) Meksika (1947; 1 882 $) Nijerya (1979; 1 189 $) Türkiye (1946; 1 129$)
2 000 $ - 2 999 $	Avusturya (1918; 2 572 $) Almanya (1946; 2 503 $) İtalya (1946; 2 448 $) Japonya (1952; 2 277 $)[3] Norveç (1913; 2 275 $) İsveç (1918; 2 533 $)	Kolombiya (1957; 2 382$) Peru (1956; 2 732$) Filipinler (1981; 2 526$)
3 000 $ -3 999 $	Danimarka (1915; 3 635 $) Finlandiya (1944; 3 578 $) Fransa (1946; 3 819 $)	Tayvan (1972; 3 313 $) Şili (1949; 3 715 $)
4 000 $ - 4 999 $	Belçika (1948; 4 917 $) Hollanda (1919; 4 022 $)	Brezilya (1977; 4 613 $)
5 000 $ - 9 999 $	Avustralya (1962; 8 691 $) Yeni Zelanda (1907; 5 367$)[4] Portekiz (1970; 5 885 $) Birleşik Krallık (1928; 5 115 $)	Arjantin (1947; 5 089 $) Venezüela (1947; 6 894 $)
>10 000 $	Kanada (1970; 11 758 $)[5] İsviçre (1971; 17 142 $) ABD (1965; 13 316 $)	

Kaynak: Theborn (1977); *Seçimler* (Elections 1989); Maddison (1995)

Notlar:
1 1948 yılındaki kişi başına GSYİH.
2 1950 yılındaki kişi başına GSYİH.
3 Genel oy hakkı, İkinci Dünya Savaşı sonrası işgalci güçler tarafından Anayasayla verildi ancak 1952'de Amerikan askerleri çekilinceye kadar uygulanmadı.
4 Dominyon statüsü elde edildiğinde.
5 O yıl seçim yasasıyla genel oy hakkı verildiğinde.

hakkı düşüncesinin, -illa uygulamasının değilse bile- bugünün kalkınmakta olan ülkelerinde, benzer aşamalarda olan BKÜ'lerde olduğundan daha geniş kabul gördüğünü göstermektedir.

3.2.2. Bürokrasi ve yargı

A. Bürokrasi

Genel olarak devlet müdahalesine temkinli yaklaşanlar bile etkin ve temiz bir bürokrasinin ekonomik büyümede ne denli önemli olduğu konusunda hemfikirdir.[24] Etkinliğin ve temizliğin tanımı konusunda ve bu niteliklere sahip bir bürokrasinin nasıl tasarlanması gerektiği konusunda ciddi bir tartışma vardır.

Son yüzyıla hâkim olan görüş Alman iktisatçı-sosyolog Max Weber'in görüşleridir. Weber'e göre, çağdaş bir bürokrasinin başlıca özellikleri başarıya göre atama ve terfi sistemi, uzun dönemli, uzmanlığa dayalı olmayan kapalı kariyer yolu, kurallara dayalı bir yönetimle sağlanan kurumsal tutarlılıktır.[25] Ancak son zamanlarda Yeni Kamu İşletmeciliği (New Public Management, NPM) literatürü Weber'ci ortodoksiye meydan okumaya başladı. Bu görüşe göre yapılacak bürokrasi reformuyla, kariyer yolları daha kısa dönemli, uzmanlığa dayalı ve açık olmalı, maddi teşvikler artırılmalı, ölçülebilir ve şeffaf performans değerlendirmesine dayalı, iş dünyasındakine benzer bir yönetim stili benimsenmelidir.[26]

---

24 World Bank 1997, 6. bölüm kalkınma politikalarına yön veren uluslararası kurumların bakış açısından günümüzde yapılmakta olan tartışmaları özetlemektedir.

25 Weber 1968; ayrıca, bu görüşle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Evans 1995, 2. bölüm.

26 Yeni Kamu İşletmeciliği literatürü ile ilgili eleştirel değerlendirmeler için bkz. Hughes 1994 ve Hood 1995, 1998.

Kalkınmış ülkelerde halihazırda varolan, temelde Weber'ci prensiplere göre örgütlenmiş bir bürokraside NPM'nin öngördüğü değişikliklerle ince ayar yapmak bazı durumlarda yararlı olsa da kalkınmakta olan ülkelerin bir çoğunda asıl sorun en temel Weber'ci bürokrasiyi kurmaktır.[27] Aynı sorunlarla BKÜ'ler de kalkınmalarının erken aşamalarında karşı karşıya kalmışlardır.

Birçok BKÜ'de on sekizinci yüzyıla kadar kamu görevlerinin ve derecelerinin -kimi kez geniş bir şekilde duyurulan fiyat etiketleriyle- açık bir şekilde satıldığı bilinmektedir. Prusya'da I. Frederick William'ın yaptığı (1713-40) kapsamlı bürokrasi reformundan önce memuriyetler açık olarak satılmıyor olsa da ilk yıl içinde verilecek olan maaş üzerinden en çok vergiyi vermeyi taahhüt edenlere tahsis edilmekteydi.[28]

Kısmen bu ülkelerde, kamu görevleri, alenen alınıp satıldığı için resmen özel mülkiyet olarak görülmekteydi. Örneğin, Fransa'da tam da bu nedenle Üçüncü Cumhuriyete kadar (1873) bürokratlarla ilgili disiplin önlemleri almak mümkün olmamıştır.[29] Britanya'da on dokuzuncu yüzyıl başlarında yapılan reformdan önce bakanlıklar, çalışanlarına maaş yerine prim veren ve gereksiz birçok makamı arpalık olarak kullanan, Parlamentoya karşı sorumluluğu olmayan özel kurumlardı.[30] Kamu görevlerinin satışıyla ilgili bir başka konu da devrim öncesi Fransa'da yaygın olmayan ancak Britanya ve Hollanda'nın da aralarında olduğu birçok ülkede yaygın olan iltizam sistemiydi (Daha fazla ayrıntı için bkz. bölüm 3.2.5.D).

---

27 Rauch ve Evans 2000 bunu destekleyecek istatistiksel bilgi sunmaktadır.

28 Bkz. Kindleberger 1984, s. 160-1 (Ingiltere için); s. 168-9 (Fransa için); Dorwart 1953, s. 192 (Prusya için).

29 Anderson ve Anderson 1978.

30 Finer 1989.

ABD'de 1828'de iki partili sisteme geçilmesinden ve Başkan Jackson'un seçilmesinden beri, kamu görevlerinin hükümetteki partinin yandaşlarına dağıtılması Amerikan politikasının çok önemli bir özelliği olmuştur. İç Savaş'tan sonraki birkaç on yıl boyunca bu durum daha da kötüye gitti.[31] On dokuzuncu yüzyıl boyunca bürokraside reform yapılması ve profesyonel, partizanlıktan uzak bir bürokrasi oluşturulması için çok ciddi bir talep olmasına rağmen 1883'te Pendleton Yasası kabul edilene kadar hiçbir ilerleme kaydedilememiştir. (Yasa hakkında daha fazla ayrıntı için bkz. daha sonraki bölümler).[32] İtalya ve İspanya'da bu sistem, on dokuzuncu yüzyıl boyunca sürmüştür.[33]

Kamu görevlerinin satışından başka kayırmacılık da çok yaygındı. Somut tarihsel bilgilere ulaşmak çok zordur ve eldeki bilgilere de ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Yine de Armstrong Fransa ve Almanya'daki elit yöneticilerin çok önemli bir bölümünün babasının üst düzey görevli olduğunu ortaya koyar. Bu da kayırmacılığın ciddi bir düzeyde olduğunu gösterir.[34] Örneğin, sanayileşme öncesi (on dokuzuncu yüzyıl başlarında) Fransa'da yüksek düzey bürokratların % 23'ünün babası elit yöneticiydi. On dokuzuncu yüzyıl ortalarında sanayileşme hızlanmaya başladığında bu oran yüksek olmaya devam etti, % 21'di. Prusya için aynı rakamlar sırasıyla % 31 ve 26'dır.[35] Feuchtwanger, I. Frederick William'ın döneminde yapılan reformlardan sonra bile (bkz. aşağıda) "kayırmacılığın hâlâ mevcut olduğunu ve birçok ka-

---

31 Cochran ve Miller 1941, s. 156-60; Garraty ve Carnes 2000, s. 253-4, Finer 1989.

32 Garraty ve Carnes 2000, s. 472; *a.g.e.* s. 581-3.

33 Anderson ve Anderson 1978.

34 Armstrong 1973.

35 Elbette bu, *bütün* bu tür atamalarda kayırmacılığın etkin olduğu anlamına gelmez.

mu görevinin neredeyse miras yoluyla intikal ettiğini" öne sürer.[36] Prusya'da iyi eğitimli alt-orta sınıftan gelen erkeklerle rekabet, mesleğe giriş kuralları değiştirilerek engellendi. 1860'lara gelindiğinde, "mesleğe giriş sürecinin dikkatli bir şekilde denetlenmesi, aristokrasi ve orta sınıfın daha varlıklı kesimlerinden gelenlerin de dahil olduğu bir yönetici elit kesimin ortaya çıkmasına neden olmuştu".[37]

Kamu görevlerinin satılması, arpalık olarak kullanılması ve kayırmacılık söz konusuyken on dokuzuncu yüzyıl sonlarına kadar BKÜ'lerin çoğunun bürokrasisinde profesyonellik olmaması şaşırtıcı değildir. ABD'de Jackson'cular uzmanlığı küçük görmekteydiler ve yönetime mümkün olduğu kadar geniş kesimlerin katılabilmesi gerekçesiyle bürokraside profesyonelliğe karşı çıktılar. Federal bürokraside rekabete dayalı mesleğe girişi idare edecek Kamu Görevi Komisyonunu kuran 1883 Pendleton Yasası'ndan sonra bile kamu görevlerinin sadece % 10'unda mesleğe giriş rekabete dayalıydı. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında İtalyan bürokratlarının "memuriyette kalma süresi, işten çıkarılma, emeklilik vb. konularda hiçbir yasal ya da geleneksel garantisi veya mahkemeye başvurma hakkı" yoktu. Yirminci yüzyıl başlarına kadar İspanya'da kamu görevlilerinin kariyerleri *padrinazgo* diye bilinen mafya tarafından belirleniyordu. On dokuzuncu yüzyılda Britanya'dan sonra en sanayileşmiş ülke olan Belçika'da bile 1933'e kadar kamu görevleri tam anlamıyla profesyonel hale getirilmedi.[38]

---

36 Feuchtwanger 1970, s. 45.

37 Armstrong 1973, s. 79-81. Ancak "aristokrasi" terimi bu bağlamda dikkatle yorumlanmalıdır. Frederick William'dan beri (1640-1688), kraliyete hizmette yükselen sıradan kişilere asalet verilmesi sık görülen bir uygulamaydı (Feuchtwanger, 1970, s. 45-6).

38 Garraty ve Carnes 2000, s. 254, 583 (ABD için); Clark 1996, s. 55 (İtalya için); Palacio 1988, s. 496 (İspanya için); Baudhuin 1946, s. 203-4 (Belçika için).

BKÜ'lerde bürokrasiler ancak uzun süren bir reform süreci sonucunda modernize olabildi. Bu alanda öncü Prusya idi. 1713'te tahta çıktığında I. Frederick William geniş kapsamlı bir bürokrasi reformu yaptı. Alınan önlemler arasında, (birçoğu birbirine bitişik bile olmayan) iki düzineden fazla dağınık toprak parçası ve üst üste binmiş eyaletin yönetiminin merkezileştirilmesi; bürokratların, kraliyet ailesinin özel hizmetkarı statüsünden devlet görevlisi statüsüne geçmesi; maaşların daha önce olduğu gibi ayni değil uygun bir miktarda nakdi ve düzenli ödenmesi; katı bir denetleme sisteminin işleme konması bulunmaktaydı.[39] Bu önlemler ve I. William Frederick'in oğlu Büyük Frederick'in (1740-86) uygulamaya koyduğu diğer önlemler sayesinde on dokuzuncu yüzyıl başlarına gelindiğinde Prusya'da çağdaş (Weber'ci) bir bürokrasinin temel unsurlarının (giriş sınavı, hiyerarşik örgütlenme, emeklilik sistemi, disiplin prosedürü ve iş güvenliği) bulunduğu söylenebilir. Bavyera, Abden ve Hesse gibi diğer Alman devletleri de on dokuzuncu yüzyıl başlarında bu yönde önemli ilerlemeler kaydettiler.[40]

Britanya'da 1780 ve 1834 arasında gerçekleştirilen bir dizi reformla arpalıklara son verilmişti. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında bürokratlara, yapılan iş başına ücret yerine maaş verilmesine başlandı. Yine aynı dönemde, Bakanlıklar özel kuruluşlar olmaktan çıkarılıp çağdaş anlamda hükümete bağlı bakanlıklar haline getirilmişti. Ancak 1860'dan itibaren Britanya'da kamu hizmetleri, kapsamlı bir biçimde modernize edildi.[41] ABD, on dokuzuncu

---

39 Ayrıntılar için bkz. Dorwart 1953; Feuchtwanger 1970; Gothelf, 2000.

40 Bugünün kalkınmakta olan ülkeleri bağlamında Weberci bürokrasinin özellikleri ile ilgili bkz. Rauch ve Evans 2000; Anderson ve Anderson 1978, ayrıca bkz. Blackbourn 1997, s. 76-7, 82-4.

41 Hobsbawm 1999, s. 209.

yüzyıl sonlarında bürokrasisini profesyonel hale getirmek yönünde önemli ilerlemeler kaydetti. Federal hükümetteki görevlere girişte rekabete dayalı işe alma oranı 1883'te % 10 iken Pendleton Yasası ile birlikte 1897'de neredeyse % 50'ye çıktı.[42]

B. Yargı

Günümüzde "iyi yönetişim"den bahsedilirken "hukukun üstünlüğü"ne dayalı, siyasetten bağımsız bir yargının önemi vurgulanmaktadır.[43] Ancak bu "bağımsız yargı" söylemine ihtiyatla yaklaşılması gerekir.

Siyasetten tamamen bağımsız bir yargının (Almanya ve Japonya örneklerindeki gibi) demokratik denetime tâbi olmadığı gerekçesiyle tercih edilmediği söylenebilir. Bu nedenle bazı ülkelerde yargıda görev yapmakta olanların bir kısmı seçimle iş başına gelmektedir. Buna en iyi örnek bugünün ABD'si ve on dokuzuncu yüzyıl Birleşik Krallık'ıdır.[44] Birleşik Krallık'ta yargı ile yasama arasındaki ayrım da bulanıktır. En üst düzey hâkimler Lordlar Kamarasında yer almaktadır, ancak çok az kişi bunu önemli bir sorun olarak görmektedir.

Bu durumda, yargının niteliğini değerlendirirken sadece siyasetten bağımsızlığı göz önüne almamalı, birçok başka boyutu da hesaba katmalıyız: yargıda görev yapanların profesyonelliği, verdikleri hükümlerin niteliği (sadece dar bir "hukukun üstünlüğü" yaklaşımıyla değil, daha geniş toplumsal bir bakış açısıyla) ve sistemin idaresinin maliyeti.

---

42 Benson 1978, s. 81, 85.

43 "Hukukun üstünlüğü" retoriğinin eleştirisi için bkz. Upham, 2000 ve Ohnesorge 2000.

44 Bkz. Upham 2000.

Günümüzün kalkınmakta olan ülkelerindeki benzerleri gibi, birçok BKÜ'de yargı, on dokuzuncu yüzyıl sonlarına, çoğu kez daha geç tarihlere kadar, yoğun bir siyasi etkiye maruz kalmıştır; atamalar (veya seçimler de) yolsuzluklara konu olmuştur. Yargıçlar çoğu kez küçük ve ayrıcalıklı bir sosyal muhitten gelen, hiç hukuk eğitimi almamış veya çok az hukuk eğitimi almış erkeklerden oluşmaktaydı ve uygulamalar çoğu kez yanlı ve profesyonellikten uzak olduğu için adalet zarar görüyordu.

Birleşik Krallık'ta 1853-54 ve 1883'te uygulamaya konan yolsuzluğu önlemeye yönelik yasalara (bkz. yukarıda) rağmen, sorgu yargıçlarının seçiminde yolsuzluklar yapılmaktaydı ve siyasi partiler seçimleri etkiliyorlardı. Bölge sorgu yargıçları 1888'e kadar seçimle iş başına gelmeye devam etti ve ancak 1926'da atamalarda profesyonel niteliklerin göz önüne alınması zorunlu hale getirildi.[45]

On dokuzuncu yüzyıl sonlarında Almanya "hukukun üstünlüğü" yönünde önemli ilerlemeler kaydetti ve yüzyıl sona erdiğinde oldukça bağımsız bir yargıya sahipti. Ancak kanun önünde eşitlik konusunda önemli eksiklikler vardı. Orduya ve orta sınıfa mensup olanlar mahkemeye daha az çıkarılıyordu ve onları cezalandırmada daha yumuşak davranılıyordu. Aynı dönemde, bu "sınıf adaleti" sorunu diğer BKÜ'lerde de (Birleşik Krallık, ABD ve Fransa'da) ciddi boyutlardaydı.[46] İtalya'da, en azından on dokuzuncu yüzyıl sonlarına kadar yargıçların çoğu hukuk eğitimi almamış kişilerdi ve "değil başkalarını kendilerini bile siyasi suistimallerden koruyamıyorlardı".[47]

---

45 Glasgow 1999.

46 Blackbourn 1997, s. 384.

47 Clark 1996, s. 54.

3.2.3. Mülkiyet hakları rejimi

"İyi yönetişim" söyleminde yatırım ve dolayısıyla refahın yaratılmasındaki rolü nedeniyle mülkiyet haklarının ne denli önemli olduğu vurgulanır. Ancak, mülkiyet hakları rejiminin "kalitesi"ni ölçmek pek kolay değildir. Mülkiyet hakları rejiminin sözleşme yasası, şirket yasası, iflas yasası, miras yasası, vergi yasası ve toprak kullanımını düzenleyen yasalar (örneğin kentleşmeyle ilgili yasalar, çevre korumasıyla ilgili standartlar ve yangından korunmayla ilgili düzenlemeler) başta olmak üzere birçok bileşeni vardır.

Ampirik çalışmaların çoğunda bu toplamda niteliği belirleme sorunu anket yapılan kişilerden mülkiyet hakları kurumlarının genel kalitesine (örneğin sözleşmelerin ve mülkiyet haklarının güvence altına alınması veya uygulanmasına) sayısal bir değer vermeleri istenerek geçiştirilir.[48] Ancak soruna getirilen bu son derece yetersiz çözüm bile bizim bu bölümde yapmaya çalıştığımız tarihsel karşılaştırmaya imkân vermemektedir.

Bu nedenle burada konu ettiğimiz kurumsal gelişmenin daha ölçülebilir olan unsurlarının aksine (örneğin, genel oy hakkıyla ölçülebilen demokrasi, diğer başka kriterlerin yanısıra bir merkez bankasının varlığıyla ölçülebilen finans kurumlarının gelişimi) tarihsel perspektiften, karşılaştırmalı bir mülkiyet hakları rejimi analizi yapmak mümkün değildir.

Mülkiyet hakları sistemi içinde bu türden bir analize imkân veren alanlardan biri, az sayıda ve kolayca teşhis edilebilen yasalarla (örneğin, patent yasası, telif hakları yasası, marka yasası) tanımlanan fikrî mülkiyet haklarıdır. Bu bölümde BKÜ'lerde fikrî mülkiyet hakları rejiminin evriminin ayrıntılı ve ampirik bir analizi yapılacaktır. Ancak bundan önce, birkaç tarihsel göndermeyle fikrî mülkiyet haklarının

---

48 Birkaç örnek için bkz. Aron 2000, tablo 1.

iktisadi kalkınmadaki rolü üzerine bazı genel kuramsal açımlamalar yapılacaktır.

A. Fikri mülkiyet hakları ve iktisadi kalkınma üzerine bazı yanlış anlamalar

Günümüz ortodoks söylemine göre, refahın yaratılmasına olan etkisi nedeniyle mülkiyet hakları ne kadar iyi korunursa iktisadi kalkınmaya o denli katkısı olur. Mülkiyet hakları konusunda sürekli bir belirsizlik olmasının uzun dönemli yatırıma ve büyümeye zarar verdiği doğrudur ancak mülkiyet haklarının iktisadi kalkınmadaki rolü bu türden argümanların önerdiğinden çok daha karmaşıktır.

Mülkiyet haklarının güvence altına alınması kendi başına iyi bir şey olarak görülemez. Tarihte, bazı mülkiyet haklarının korunmasının iktisadi kalkınmaya zarar verdiği ve bazı mülkiyet haklarının ihlal edilmesinin (ve yenilerinin yaratılmasının) iktisadi kalkınmaya katkıda bulunduğunu gösteren birçok örnek vardır.

En iyi bilinen örnek Britanya'da devletin topraklara el koymasıdır (*Enclosure*/Çitleme). Halka ait alanlara el konulmasıyla ortak mülkiyet hakları ihlal edilmiştir ancak el konan topraklarda koyun yetiştirilmesi teşvik edilerek yünlü ürün imalatı geliştirilmiştir. Diğer örneklere bakacak olursak De Soto, Amerika'nın batısının gelişmesinde mülk sahiplerinin haklarının ihlal edilmesinin ve işgalcilerin haklarının tanınmasının öneminden bahseder. Upham, 1868 tarihli ünlü Sanderson davası ile ilgili olarak, Pennsylvania Yüksek Mahkemesinin toprak sahiplerinin mülkiyet haklarını ortadan kaldırarak, o dönemde ülkenin en önemli sanayilerinden biri olan kömür sanayinin temiz suya kavuşmasını sağladığını belirtir.[49] İkinci Dünya Sava-

49 De Soto 2000; Upham 2000.

şı'ndan sonra Japonya, Kore ve Tayvan'da yapılan toprak reformları, toprak sahiplerinin mülkiyet haklarını ihlal etti, ancak gelişmeye de katkıda bulundu. Birçok kişi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya ve Fransa gibi ülkelerde sanayi teşebbüslerinin, belli sınai mülklerin muhafazakâr ve dinamik olmaktan uzak kapitalist sanayici sınıftan alınıp modern teknolojiye ve cesur yatırımlara daha yatkın kamu sektöründen profesyonel yöneticilere verilerek millileştirilmesinin, sınai kalkınmaya katkıda bulunduğunu öne sürer.

Sonuç olarak iktisadi kalkınma için önemli olan, her koşulda bütün mülkiyet haklarının korunması değil, hangi hakların hangi koşullar altında korunduğudur. Eğer varolan mülkiyet haklarını sahiplerinden daha iyi kullanabilecek başka bir grup varsa, toplumsal yarar bakımından varolan mülkiyet haklarının korunması değil diğer gruba aktarılması daha doğru olabilir. Bu noktayı aklımızda tutarak mülkiyet hakları kurumlarının ayrıntılı bir analizini yapalım.

B. Fikri mülkiyet hakları

İlk patent sistemi 1474'te Venedik'te ortaya çıktı ve yeni zanaatlar ve makineler icat edenlere on yıl boyunca ayrıcalık tanımaktaydı. On altıncı yüzyılda bazı Alman devletlerinde, örneğin Saksonya'da, sistematik olarak olmamakla beraber patent kullanılmıştır. İngiliz patent yasası 1623'te Tekeller Kanunu'yla ortaya çıkmıştır. Ancak birçok araştırmacı bu yasanın 1852'de yapılan değişikliklere kadar bir "patent yasası" olarak kabul edilemeyeceği görüşünde.[50] Patent yasası Fransa'da 1791'de, ABD'de 1793'te ve Avusturya'da 1794'te kabul edildi.

---

50 Örneğin, McLeod 1988.

2. bölümde belirtildiği gibi, birçok BKÜ patent yasasını on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında kabul etti: Rusya (1812), Prusya (1815), Belçika ve Hollanda (1817), İspanya (1820), Bavyera (1825), Sardinya (1826), Vatikan Devleti (1833), İsveç (1834), Württemberg (1836), Portekiz (1837), Saksonya (1843), ve Japonya (1885).[51] Bu ülkeler fikrî mülkiyet hakları rejiminin diğer unsurlarını örneğin telif hakları yasasını (ilk kez Britanya'da 1709'da) veya marka yasasını (ilk kez Britanya'da 1862'de) on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında benimsemişlerdir.

Bu noktada erken dönem Fikri Mülkiyet Hakları (FMH) rejimlerinin bugünün standartlarına göre epey "kusurlu" olduklarını belirtmek gerekir.[52] Birçok ülkede patent sisteminde, açıklama yükümlülükleri yoktu; patent başvurusu yapmanın ve işlemleri sürdürmenin maliyeti yüksekti ve patent sahibi yeterince korunmuyordu. Patent yasalarının çoğunda, buluşun özgün olup olmadığı konusuna gereken önem verilmemişti. Örneğin ABD'de patent yasası 1836'da gözden geçirilmeden önce patentler buluşun özgünlüğüne dair bir kanıt olmaksızın veriliyordu. Bu durum sadece ithal teknolojilerin patentlemesine neden olmakla kalmayıp, halen kullanılmakta olan teknolojilerin patentlenmesi (sahte patentler) ve kullanıcılardan mahkemeye verme tehdidiyle para talep edilmesi biçiminde bir rant arayışının artmasına neden olmuştur.[53] Bugün DTÖ çerçevesinde TRIPS

---

51 Penrose 1951, s. 13; Doi 1980 (Japonya için).

52 "Kusurlu" terimini tırnak içine alıyorum, çünkü neyin kusurlu olduğu en azından kısmen kişiye göre değişir. Örneğin, bazıları kimyevi maddeler ve ecza ürünlerinin patentlenmesine izin verilmemesi gerektiğini öner sürerken başkalarına göre bu, gereklidir.

53 Cochran ve Miller'a göre (1942, s. 14), 1820-1830 yılları arasında ABD'de yılda 535 patent üretilmesine karşılık Birleşik Krallık'ta yılda 145 patent üretilmesi, "suçluluk duyguları" arasındaki farka bağlıdır. Buna karşılık, Sokoloff ve Khan, 1810'a gelindiğinde ABD'nin kişi başına patentte Britanya'yı epey geçmesini "iyi" patent sistemiyle açıklar (2000, s. 5).

(Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları) anlaşması tarafından yasaklanmış olmasına rağmen, o dönemde birkaç ülkede kimyevi maddeler ve ecza ürünleri de (süreçlerin tersine) patentlenmekteydi. Bugün bu izin sadece en fakir ülkelere, o da sadece 2006'ya kadar verilmiştir.[54]

Bugün TRIPS anlaşması çerçevesinde en önemli konulardan birini oluşturan yabancıların fikrî mülkiyet haklarına sağlanan koruna yetersizdi (daha fazla ayrıntı için bkz. bölüm 2.3.3'deki göndermeler). Yukarıda belirtildiği gibi on dokuzuncu yüzyıl patentlerinin çoğu, özgünlüğün denetlenmesi konusunda çok gevşekti. Ayrıca, 2. bölümde belirtildiği gibi, Britanya (1852 öncesi), Hollanda, Avusturya ve Fransa gibi birçok ülkede, ithal buluşların patentlenmesine çoğu kez açıkça izin veriliyordu. Patent yasaları konusunda İsviçre ve Hollanda örneklerine özellikle dikkat edilmelidir.[55]

2. bölümde (2.2.6.B) belirtildiği gibi Hollanda, hem yasanın (dönemin standartlarına göre bile) yetersiz olması,[56] hem de o dönem Avrupa'yı etkisi altına almış olan patent karşıtı hareketin etkisiyle 1817 tarihli patent yasasını 1869'da kaldırdı. Serbest ticaret yanlısı hareketle yakından bağlantılı olarak, patentler diğer tekelci uygulamalardan farksız görülüyordu.[57]

---

54 Kimyevi maddeler, Batı Almanya'da 1967'ye, Kuzeybatı Avrupa ülkelerinde 1968'e, Japonya'da 1976'ya, İsviçre'de 1978'e ve İspanya'da 1992'ye kadar patentlenmiyordu. Ecza ürünleri Batı Almanya ve Fransa'da 1967'ye, İtalya'da 1979'a, ve İspanya'da 1992'ye kadar patentlenmiyordu. Kanada'da ise 1990'lara kadar patentlenmedi. Ayrıntılar için bkz. Patel 1989, s. 980.

55 Ayrıntılar için bkz. Schiff 1971.

56 1817 tarihli Hollanda patent yasası patentle ilgili ayrıntıların açıklanmasını öngörmüyordu. İthal buluşların da patentlenmesine olanak sağlıyordu. Yabancı patente sahip olduğunda yerli icatların patentinin iptal edilmesini öngörüyordu. Kendi işleriyle ilgili olarak kullanılması şartıyla başkalarının patentlenmiş ürünlerinin izinsiz kullanılmalarına izin veriyordu (Schiff 1971, s. 19-20).

57 Machlup ve Penrose 1950; Penrose 1951.

İsviçre buluşlara fikrî mülkiyet hakkı verilmesini 1888'e kadar kabul etmedi, 1888'de ancak mekanik buluşların ('mekanik resimlerle temsil edilebilen buluşların') korunmasına yönelik bir patent yasası çıkardı.[58] Ancak 1907'de, kısmen İsviçre'nin kimya ve ecza alanındaki buluşları kullanmasına misilleme olarak Almanya'nın ticari yaptırım uygulayacağı tehdidi nedeniyle doğru dürüst bir patent yasası kabul edildi. Ancak bu yasanın kapsamı dışında kalan birçok durum vardı. Örneğin kimyevi maddelere (kimyevi süreçlere veriliyor olmasına rağmen) patent verilmiyordu. İsviçre patent yasası ancak 1954'te diğer BKÜ'lerdekilere benzer bir hale getirildi, fakat kimyevi maddeler 1978'e kadar patentlenmedi.[59]

FMH yasalarının giderek artan sayıda ülkede ortaya çıkmasıyla birlikte on dokuzuncu yüzyıl sonundan itibaren uluslararası bir FMH rejimi yönünde baskılar da doğal olarak artmaya başladı.[60] 1873 Viyana kongresi ilk olmak üzere bu konuda bir dizi toplantı yapıldı. En sonunda 1883'te Sınai Mülkiyetin Korunması için Uluslararası Birlik Paris Konvansiyonu (Paris Convention of the International Union for the Protection of the Industrial Property) 11 ülke tarafından imzalandı. Bu ülkeler Belçika, Portekiz, Fransa, Guatemala, İtalya, Hollanda, San Salvador, Sırbistan, İspanya ve İsviçre'dir.

Konvansiyon, sadece patent yasalarını değil marka yasalarını da içeriyordu (bu, patent yasasına sahip olmadıkları halde İsviçre ve Hollanda'nın konvansiyonu imzalayabilmelerini sağladı). 1886'da Telif Hakları Bern Konvansiyonu

58 Schiff 1971, s. 85.

59 Schiff 1971; Patel 1989, s. 980.

60 Ayrıntılar için bkz. Chang 2001a.

imzalandı. Paris Konvansiyonu, patent sahibinin haklarını sağlamlaştırmaya yönelik olarak birçok defa (1911, 1925, 1934, 1958 ve 1967 yıllarında) gözden geçirildi. TRIPS anlaşmasına kadar Bern Konvansiyonu ile birlikte uluslararası FMH rejiminin temelini oluşturdu.[61] Ancak 2. bölümde (2.2.3'te) gördüğümüz gibi uluslararası bir FMH rejimi ortaya çıkmış olmasına rağmen en gelişmiş BKÜ'lerde bile, yirminci yüzyılda da sürmek üzere, diğer ülkelerin vatandaşlarının fikrî mülkiyet hakları ihlal edilmekteydi.

Yukarıda belirtilenler, BKÜ'ler kalkınmakta iken geçerli olan FMH rejiminin bugünün kalkınmakta olan ülkelerinden talep edilene göre ne derece eksik olduğunu göstermektedir. En gelişmiş BKÜ'lerde bile, on dokuzuncu yüzyıl sonlarına kadar ve hatta daha sonra da, özellikle yabancıların fikrî mülkiyet haklarının korunması konusunda ciddi ve yaygın ihlaller olmuştur.

3.2.4. Kurumsal yönetişim

A. Sınırlı sorumluluk

Bugün sınırlı sorumluluk ilkesini verili alıyoruz. Ancak on altıncı yüzyılda, yüksek riski içeren, geniş ölçekli ticari projeler için (Britanya Doğu Hindistan Şirketi "British East India Company" en iyi bilinen örnektir) ortaya çıkmasından birkaç yüzyıl önce sınırlı sorumluluğa kuşkuyla yaklaşılıyordu.

Birçok kişi sınırlı sorumluluğun, hem işletme sahiplerinin hem de idarecilerin fazla risk almasına (bugünkü tabiriyle "ahlaki tehlike") neden olduğuna inanmaktaydı. Dönemin iflas yasalarının sertliği de düşünüldüğünde, açgöz-

61 Shell 1998; Chang 2001a.

lülükle birlikte kapitalizmin en önemli disiplin mekanizmalarından biri olarak kabul edilen başarısızlık ve muhtaç olma korkusunun işlemesini engelleyen bir kurum olarak görülüyordu (bkz. bölüm 3.2.4.C).

Adam Smith, sınırlı sorumluluğun yöneticilerin kaytarmasına neden olacağını söylüyordu. On dokuzuncu yüzyılın etkili iktisatçılarından John McCulloch, iş sahiplerini, istihdam ettikleri yöneticileri denetlemekte gevşek davranmaya iteceğini öne sürüyordu.[62] Aynı zamanda da haklı bir biçimde finansal spekülasyona neden olacağına inanılıyordu. Britanya bu nedenlerle 1720 Köpük Yasası'yla (Bubble Act) yeni limited şirketlerin kurulmasını engelledi, fakat yasa 1825'te yürürlükten kaldırıldı ve limited şirketlerin kurulması yeniden serbest bırakıldı.[63]

Ancak geçen yüzyıllarda defalarca kanıtlandığı gibi, sınırlı sorumluluk "riskin toplumsallaştırılmasında" çok önemli bir mekanizmadır ve geniş ölçekli yatırımların gerçekleştirilmesini mümkün kılar. Bu nedenle "ahlaki tehlike" yaratma potansiyeline rağmen bütün toplumlar sınırlı sorumluluğu modern kurumsal yönetişimin önemli bir köşe taşı olarak kabul ederler.[64]

Birçok Avrupa ülkesinde her limited şirketin oluşumunda on altıncı yüzyıldan itibaren krallığın onayladığı *ad hoc* bir sözleşme bulunmaktaydı.[65] Şirketin oluşumuna izin veren

---

62 Gilman ve Eade 1995.

63 Ancak, Kindleberger, benim de burada önerdiğim gibi, Köpük Yasası'nın "Güney Denizi Şirketine bir saldırı değil, paranın rakiplere gitmesine son vererek şirketi kurtarmaya yönelik" bir girişim olduğunu öne sürer (1984, s. 70). Yasanın arkasındaki neden ne olursa olsun, bir yüzyıldan uzun bir süre devam etmesi, sınırlı sorumluluğun, doğru olsun olmasın, spekülasyonu teşvik ettiği görüşünün geniş kabul gördüğünü gösterir.

64 Rosenberg ve Birdzell 1986; Chang 2000.

65 Kindleberger 1984, s. 196.

sözleşme ancak on dokuzuncu yüzyıl ortasında bir ayrıcalık olmaktan çıkmış ve genelleşmiştir.

Sınırlı sorumluluk ilk kez 1844'te İsveç'te yaygınlaşmıştır. İsveç'i 1856 tarihli limited şirket yasasıyla İngiltere izlemiştir. Ancak "ahlaki tehlike" endişesinin ne derece ciddi olduğunun bir göstergesi olarak bankalara ve sigorta şirketlerine sınırlı sorumluluk hakkı daha sonra (1857 ve 1862'de) verilmiştir. Rosenberg ve Birdzell, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında sınırlı sorumluluğun yaygınlaşmasından birkaç on yıl sonra bile küçük işadamlarının "hem kendi işlerinin sahibi oldukları hem de işlerini kendileri yönettikleri halde borçlarıyla ilgili sorumluluklarının birleşme yoluyla sınırlandırılmasını istemelerinin" ne kadar eleştirildiğini anlatır.[66]

Belçika'da ilk limited şirket 1822'de kurulmuştur. 1830'larda limited şirketlerin sayısı artmıştır. Fakat 1873'e kadar sınırlı sorumluluk yaygınlaşmamıştır. 1850'lerde çeşitli Alman devletlerinde asıl sahibin sorumluluğunun sınırsız olduğu ancak sınırlı sorumluluk tanıyan hisselerin pazarlanabildiği, kısıtlı bir biçimi uygulanmaktaydı. Alman devletleri ancak 1860'larda geleneksel lonca yasalarını zayıflatabildiler veya delebildiler, böylece sınırlı sorumluluğun kurumsallaşmasının yolu açılmış oldu (Saksonya'da 1861'de, Württemberg'de 1862'de, Prusya'da 1868-9'da). Fransa'da sınırlı sorumluluk 1867'de yaygınlaştı. İspanya'da ilk anonim şirketler (*Sociedades Anónimas*)1848 gibi erken bir tarihte ortaya çıktı ancak 1951'e kadar tam olarak yerleşmedi. Portekiz'de sınırlı sorumluluğun, o dönemde ülke, göreceli olarak geri kalmış olmasına rağmen, 1863'te yaygınlaşmış olması ilginçtir.[67]

---

66 Rozenberg ve Birdzell 1986, s. 200.

67 Dechesne 1932, s.. 381-401 (Belçika için); Tilly 1994; Millward ve Saul 1979, s. 416 (Almanya için); Bury 1964, s. 57 (Fransa için); Volts 1979, s. 32-5, 46 (İspanya için); Mata ve Valerio 1994, s. 149 (Portekiz için).

ABD'de ilk sınırlı sorumluluk yasası New York eyaletinde 1811'de kabul edildi. Ancak yasa, limited şirketleşmeye ilgi gösterilmemesi nedeniyle 1816'da kullanımdan düştü. Diğer eyaletler limited şirketlere 1837'ye kadar izin vermediler. Bu tarihten sonra bile, en azından 1850'lere kadar o dönemde Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, limited şirketlere karşı önyargılar devam etti. 1860'larda imalatın çoğunu limited olmayan şirketler yapmaktaydı ve sınırlı sorumluluğun yaygınlaşmasını sağlayacak federal bir yasa yoktu.[68]

B. İflas yasası

İflas yasaları, son yirmi yılda büyük ilgi gördü. Bu dönemde, çeşitli ekonomik krizlerle birlikte geniş ölçekli şirketlerin batması, karşıt iddiaları uzlaştırmaya, varlıkların transferine ve istihdamın korunmasına yönelik etkin mekanizmaların ne denli gerekli olduğunun farkına varılmasına yol açtı. 1970'lerde ve 1980'lerde OECD ülkelerinde görülen sanayi krizleri, komünizmin çöküşü, 1980'lerin sonlarından beri "geçiş"in son derece başarısız olması ve 1997 Asya krizi bu bakımdan önemli rol oynadı.

Hangi iflas yasasının, ABD'nin borçludan yana yasasının mı, Birleşik Krallık'ın alacaklıdan yana yasasının mı yoksa Fransa'nın işverenden yana yasasının mı en iyisi olduğuna dair tartışma henüz sonuçlanmamış olsa da etkin bir iflas yasasının ne denli arzu edilir olduğu konusunda fikir birliği vardır.[69]

Sanayileşme öncesi Avrupa'da iflas yasası temel olarak, alacaklılar için, varlıkların haciz edilmesinin ve sahtekâr ve

---

68 Garraty ve Carnes 2000, s. 231-2, 244, 362.

69 Özellikle ABD, Birleşik Krallık ve Doğu Asya ile ilgili tartışmayla ilgili son durum için bkz. Carruthers ve Halliday 1998, Carruthers 2000.

hovarda iş adamlarının cezalandırılmasının prosedürlerini oluşturmanın bir yolu olarak görülmekteydi. Birleşik Krallık'ta ilk iflas yasası, sadece belli bir miktarın üzerinde borcu olan tüccarlara uygulanmak üzere 1542'de kabul edildi; 1571 tarihli mevzuatla konsolide edildi. Yasa, iflas etmiş iş adamlarına karşı çok sertti ve bu kişilerin gelecekteki bütün mülklerinin geçmişteki borçlarına mahsup edilmesini öngörüyordu.[70]

Sanayinin gelişmesiyle birlikte işletmelerin sadece sahtekârlık veya hovardalık nedeniyle değil kişinin denetiminde olmayan koşullar nedeniyle de iflas edebileceği fikri kabul görmeye başladı. Bunun sonucu olarak da iflas yasası aynı zamanda müflislere temiz bir sayfa açma yolu olarak da görülmeye başlandı. İflas yasasındaki bu değişiklikler ve sınırlı sorumluluğun yaygınlaşması, geniş ölçekli modern sanayilerin ortaya çıkması için gerekli olan "riskin toplumsallaştırılması" mekanizmalarının gelişmesinde önemli rol oynadı. Örneğin 1705-6'da Birleşik Krallık'ta, alacaklıların kabul etmesi durumunda, iflas durumunda iflas edenin varlıklarının % 5'ini korumasına ve hatta gelecekteki borçlarından muaf olmasına izin verilmeye başlandı.[71]

Ancak on dokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar Birleşik Krallık'taki iflas yasası modern standartlara göre eksiklikler içermekteydi. Bu eksiklikler giderilene kadar, iflastan sonra tekrar faaliyete geçmek sadece küçük bir grup işadamına tanınan bir ayrıcalık olmaya devam etti. Kovuşturma başlatma sorumluluğu alacaklıya aitti ve sistem ülkenin her yerinde aynı şekilde uygulanmıyordu. Ödemelerle ilgili kararların mahkemeler tarafından değil alacaklılar tarafından verilmesi sorunlara yol açmaktaydı ve birçok iş adamını ye-

---

70 Duffy 1985, s. 7-9.

71 Duffy 1985, s. 10-12.

ni bir başlangıç yapma fırsatından mahrum bırakmaktaydı. Görevlilerin yeterince profesyonel davranmaması ve yolsuzluklar diğer sorunlardı.[72]

Viktorya döneminde, 1831 İflas Mahkemesinin kurulmasıyla beraber iflas yasasında bir dizi reform yapıldı. 1842'de borçların ödenmesiyle ilgili yetki alacaklılardan alınıp mahkemeye verildi, böylece müflis işadamlarının ikinci bir şans hakkı doğdu. Ancak 1849'a, gelirini "mal üretmekten kazanan" herkese uygulanabilir hale getirilene kadar yasanın kapsamı sınırlıydı.[73] ABD'de ilk iflas yasaları İngiltere iflas yasasına göre (alacaklıdan yana) düzenlenmişti ve eyalet düzeyinde uygulanmaktaydı. Ancak on dokuzuncu yüzyıl sonlarına kadar, az sayıda eyalette iflas yasası vardı ve bu yasalar arasında farklılıklar vardı. On dokuzuncu yüzyılda bir dizi federal iflas yasası yürürlüğe girdi (1800, 1841, 1867) ancak kusurlu olmaları nedeniyle kısa ömürlü oldular ve sırasıyla 1803'te, 1841'de ve 1878'de kaldırıldılar. Örneğin 1800 yasası sadece 1790'lardaki düşüş ve gayrı menkul spekülasyonunda edinilmiş borçlara ilişkindi ve yasanın sağladığı rahatlama spekülasyonu daha da artırdı. 1841 yasasına göre mülkün sadece % 10'u alacaklılara verilmekteydi ve zaten onun da büyük bir kısmı idari ve yasal harcamalara gitmekteydi. Ayrıca yasaya göre malvarlığı hemen satılmak zorundaydı ve bu nedenle alacaklılar zarar gördüğü için de eleştirilmekteydi. Mahkemeler dava yüküyle başa çıkamıyorlardı. 1867 yasasının çıkarılmasından sonraki 4 yıl boyunca yılda 25 000 dava görüldü. Yasaya göre iflas edenler İç Savaş öncesi borçlarının en az yarısını geri ödemek zorundaydı ve bu, alacaklılar tarafından sorumsuzluğu teşvik ettiği gerekçesiyle eleştirilmekteydi.[74]

---

72 Duffy 1985, s. 16-17; Hoppit 1987, s. 32-7.

73 Duffy 1985, s. 52-3; Marriner 1980.

74 Coleman 1974, s. 6-16, 19-20, 23-6.

1898'de Kongre kalıcı bir federal iflas yasasını benimsedi. Bu yasaya göre sadece 1898'den sonrakiler değil, bütün borçlar affedilmekteydi, isteyerek ya da istemeyerek iflas etmeye izin verildi, çiftçiler ve ücretliler istemeyerek iflastan muaf tutuldu; eyalet yasasıyla bütün mülkler el koymadan muaf tutuldu ve iflas edenlere işlerini yeniden düzenleyebilecekleri ve alacaklılarla uzlaşma sağlayabilecekleri bir süre verildi.

C. Denetleme, mali rapor düzenleme ve bilginin açıklanması

Finansal denetleme ve açıklama, Asya ekonomilerindeki krizden sonra önem kazandı. Birçok yabancı yatırımcı, vermiş oldukları yanlış yatırım kararlarının sorumlusu olarak bu ülkelerdeki şirketlerin hesaplarının şeffaf olmamasını, denetleme ve bilginin açıklanması ile ilgili düzenlemelerin gevşek olmasını gösterdiler. Bu argümana verilebilecek cevaplardan biri krizden önce de bu ülkelerde bu sorunların olduğunun kabul edilmesidir. Böyle bir durumda tedbirli bir yatırımcının bu şirketlere yatırım yapmaması gerekirdi. Bu bağlamda, uluslararası yatırımcıların "bilgi eksikliği" argümanını işlerine geldiği şekilde kullandıkları ortadadır.[75]

Bununla birlikte, kurumsal bilgilerin açıklanmasının ve niteliğinin artırılmasının ne kadar önemli olduğu açıktır. Yine de, beşeri ve finansal sermaye bakımından zengin olmayan kalkınmakta olan ülkelerde bu kurumları geliştirmenin maliyetleri dikkate alınmalıdır.

BKÜ'lerin tarihine bakıldığında bu ülkelerde şirketlerin mali raporlarının hazırlanmasına ve bilginin açıklanmasına

---

75 Ayrıntılar için bkz. Chang 2000.

dair kurumların niteliğinin yirminci yüzyıl başladıktan çok sonra bile çok yüksek olmadığı görülür.

Birleşik Krallık'ta, dışarıdan denetleme, 1844 Şirket Yasası'yla şart koşulmaya başlamıştır. Ancak John Stuart Mill gibi isimlerden gelen tepkilerin ardından 1856 Anonim Şirket Yasası'yla bu madde isteğe bağlı hale getirilmiştir.[76] Limited şirketlerin en büyük hissedar ve idareciler tarafından kendi lehlerine kullanılması riski nedeniyle şeffaflığın ne denli önemli olduğu düşünülürse bunun geri bir adım olduğu görülür.

1900 Şirket Yasası'yla dışarıdan denetleme İngiliz şirketleri için zorunlu hale getirildi. Ancak denetçinin hissedarlara sunmak üzere bir rapor düzenleyebilmesi için gerekli olduğu halde firmaların bilanço raporlarını hazırlama ve yayınlama konusunda doğrudan bir yükümlülükleri yoktu. 1907 Şirket Yasası'yla, şirketlere bilançolarını yayınlama zorunluluğu getirildi. Yine de birçok şirket yasanın belli bir zaman dilimi belirtmemesinden yararlanıyor ve aynı bilançoları tekrar tekrar yayınlıyordu. Yasadaki bu boşluk 1828 yasasıyla düzeltildi ve şirketler yıllık genel kuruldan önce güncel bilanço cetvellerini hazırlamak ve dağıtmakla ve varlıkların bileşimi gibi ayrıntılı bilgileri açıklamakla yükümlü kılındı.[77]

Ancak, 1948 Şirketler Yasası'nda bile bilginin açıklanmasına ilişkin kurallar zayıftı ve Viktorya dönemi piyasaları bu durumdan zarar görmekteydi.[78] Crafts'a göre, "Birleşik Krallık, modern mali rapor hazırlamanın ve bilgilendirmenin öncülerinden olmasına ve hukuk geleneğine rağmen, hissedarların geniş haklarına ve düşmanca ele ge-

---

76 Amsler vd. 1981.

77 Edwards 1981.

78 Kennedy 1987, akt. Crafts 2000.

çirmelere dayalı sermaye piyasalarının gelişmesi göreceli olarak yeni bir olaydır".[79]

Almanya'da şirketlerin borsada kote edilmelerine ilişkin mevzuat ancak 1884 şirket yasasıyla kabul edildi. Norveç'te, 1910 yılında geçirilen bir mevzuatla şirketlere, devletin ve hissedarların işlerin gidişatıyla ilgili olarak bilgilenmesini sağlamak için, yılda iki kez bütçelerini ve kazançlarını açıklama zorunluluğu getirildi. ABD'de ancak 1933 Federal Menkul Kıymetler Yasası'yla yatırımcılara şirket bilgilerinin bütünüyle açıklanması zorunlu kılındı. İspanya'da 1988 gibi geç bir tarihe kadar hesapların bağımsız denetçilerce incelenmesi zorunlu değildi.[80]

D. Rekabet yasası

Günümüzde konuyla ilgili literatürde varsayıldığı gibi kurumsal yönetişim sadece söz konusu şirketin iç işlerine dair bir sorun değildir. Piyasa payları büyük olan büyük firmaların da ekonominin bütünü üzerinde etkileri olabilir (örneğin iflas etmeleri durumunda finansal panik başlayabilir) ve piyasa ekonomisinin kendisi tehlikeye girebilir (örneğin, tekel konumundan topluma zarar verecek şekilde faydalanabilir). Bu bağlamda kurumsal yönetişim, sadece belli bir şirketin hissedarlarını değil toplumun tamamını ilgilendiren bir konudur.

Bu anlamda kurumsal yönetişim sadece şirket düzeyinde geçerli olan yasaları, örneğin, idare kurulunun hissedarlara karşı yükümlülüklerini içermez. Aynı zamanda geniş bir yelpazede yer alan bir dizi düzenlemeyi, (örneğin sektörle-

---

79 Crafts 2000, s. 5.

80 Tilly 1994 (Almanya için); Norveç Hükümeti web sayfası: http://www. lovdata.no (Norveç için); Atack ve Passel 1994; Garraty ve Carnes 2000, s. 750; Newton ve Donaghy 1997, s. 251 (İspanya için).

re yönelik düzenlemeleri, dış ticaret ve yatırımla ilgili düzenlemeleri) ve işle ilgili uygulamalarda söz konusu olan gayrı resmî normları (örneğin, taşeron firmalara nasıl davranılacağıyla ilgili uygulamaları) da içerir.

Bu bölümde, birçok BKÜ'de kurumsal yönetişimin en toplumsal kurumu olarak tanımlanabilecek olan rekabet yasasını (tekelciliğe karşı ve/veya tröstleşmeye karşı mevzuatı) inceleyeceğiz. Bugün kalkınmakta olan ülkelerde ABD usulü bir anti-tröst yasasının gerekli olduğunu varsayan günümüz ortodoksisinden farklı bir görüş ortaya konacaktır.[81]

1810'da Fransa, Ceza Yasası'nın 419. maddesini kabul ederek satıcıların ortak hareket etmesini yasakladı. Satıcıların ortak hareket etmesi sonucunda fiyatlar "doğal ve serbest rekabet"le belirlenebilecek olan fiyatın altına düşüyor veya üzerine çıkıyordu. Ancak yasa düzensiz bir şekilde uygulandı ve 1880'de kullanımdan kalktı. 1890'lardan itibaren Fransız mahkemeleri "savunmacı" birleşmeleri (kartelleri) kabul etmeye ve onların anlaşmalarını onaylamaya başladı. 1986'da Fransa, 419. maddeyi yürürlükten kaldırdı ve daha "modern" ve geniş kapsamlı bir anti-tröst yasası benimsedi.[82]

ABD "modern" rekabet yasasının öncülüğünü yaptı. 1890'da Sherman Antitröst Yasası yürürlüğe girdi ancak 5 yıl sonra Yüksek Mahkemede görülen meşhur Şeker Tröstü davasıyla yasa delindi. Başkan Theodore Roosevelt 1902'de yasayı JP Morgan'ın demiryolu şirketi olan Northern Securities Şirketi aleyhine kullanana kadar yasa, büyük şirketlerden çok işçi sendikalarına karşı kullanılmaktaydı. Roosevelt 1905'te şirketlerdeki yolsuzlukların incelenmesi ama-

81 Bu ortodoks görüşün eleştirisi için bkz. Singh ve Dhumale 1999.

82 Cornish 1979; Gerber 1998, s. 36.

cıyla Şirketler Bürosunu kurdu. 1914 tarihli Clayton Antitröst Yasası'yla, anti-tröst mevzuatının sendikalar aleyhine kullanılmasına son verildi ve Şirketler Bürosu, Federal Ticaret Komisyonuna dönüştürüldü.[83]

On dokuzuncu yüzyıl boyunca Britanya devleti tröstleri veya diğer rekabet karşıtı uygulamaları ne destekledi ne de mahkum etti. Buna rağmen Birinci Dünya Savaşı'na kadar mahkemeler kısıtlayıcı ticaret anlaşmalarını onaylamaktaydılar. İlk anti-tröst girişim savaş sonrası ortaya çıkan kıtlıkla mücadele etmek amacıyla benimsenen ancak kısa bir süre uygulamada kalan Kâr Yasası (Profiteering Act) oldu (1919-1921). 1930'lardaki Bunalım yılları boyunca devlet rasyonelleşmeyi ve kartelleşmeyi destekledi. 1948 Tekeller ve Kısıtlayıcı Uygulamalar Yasası'yla tekellere ve tröstlere karşı mevzuat oluşturmak yönünde ilk girişimde bulunuldu ancak bu yasa pek etkili olamadı. İlk gerçek anti-tröst mevzuatı, 1956 Kısıtlayıcı Uygulamalar Yasası'ydı. Bu yasada ilk kez, sanayiciler aksini kanıtlamadıkça kısıtlayıcı uygulamaların kamu yararına karşı olduğu varsayılmaktaydı. 1956 Yasası kartelleri engelledi ancak birleşmeler yoluyla tekelleşmeye karşı pek başarılı olamadı.[84]

2. bölümde (2.2.3) belirtildiği gibi, Alman devleti kartelleri ciddi bir biçimde destekledi ve ilk kuruldukları yıllarda (on dokuzuncu yüzyıl sonları, yirminci yüzyıl başları) yapılan anlaşmaları onayladı. Bu konuda en çarpıcı bilgi 1897 yılında ülkenin en yüksek mahkemesinin kartellerin meşru olduğunu açıklamış olmasıdır. Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren kartelleşme yaygınlaştı ve hükümetin iktisadi faaliyetleri planlamak üzere kullandığı yöntemler çoğaldı. Mahkemeye kartelleri iptal etme yetkisini veren 1923 Kartel Ya-

---

83 Brogan 1985, s. 458, 464; Garraty ve Carnes 2000, s. 518, 613-14, 622.

84 Cornish 1979; Mercer 1995, s. 44-6, 49-50, 99-105, 125-6; Hannah 1979.

sası Avrupa'daki ilk genel rekabet yasasıdır. Ancak yasadaki kartel tanımı çok dar olduğu için ve yasanın kartelleri denetleme görevi verdiği kişiler (Ekonomi Bakanlığı ve Kartel Mahkemesi) bu yetkilerini fazla kullanmadıkları için yasa uygulamada etkili olmadı. 1930'da devlete, bir dizi acil durum yasasıyla gerekli gördüğü durumlarda kartelleri iptal etme yetkisi tanındığında Kartel Mahkemesi kaldırıldı. 1933'te Ekonomi Bakanlığı'na, herhangi bir karteli iptal etme veya mecburi karteller oluşturma hakkı verildi.[85]

Norveç'te 1926'da Tröst Yasası kabul edildi, ancak yasayı uygulamaktan sorumlu tröst kurulu tekelci davranışları kategorik olarak engellemekten değil gözlemlemekten sorumluydu. 1953'te Tröst Yasası'nın yerine Fiyat Yasası ve Rekabet Yasası getirildi. Bu yasalar biraz daha katı olmakla beraber (örneğin şirketlere önemli birleşmeleri ve satın almaları bildirme zorunluluğu getiriliyordu) anti-tröst politikası, doğrudan yasaklamalardan ziyade denetlemeyle ve tanıtmakla sınırlı kaldı. 1955 Danimarka Rekabet Yasası da aynı "tanıtım ve denetleme" prensibiyle işliyordu.[86]

3.2.5. Finans kurumları

A. Bankacılık ve bankacılığı düzenleme

Son yirmi yılda bütün dünyada, özellikle kalkınmakta olan ülkelerde, bankacılık krizlerinin artmasıyla beraber banka-

---

85 Bruck 1962, s. 93, 96; 196-7, 222; Hannah 1979; Gerber 1998, s. 115, 129-31, 134, 147. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Almanya ve Japonya'nın, Amerikan İşgal Kuvvetleri tarafından katı bir rekabet yasası benimsemeye zorlanmış oldukları bilinir. Ancak yasada daha sonra, özellikle de 1953'te yapılan değişikliklerle "rasyonelleştirme", "uzmanlaşma" yani, müzakere edilmiş pazar dilimlenmesi, ortak ihracat faaliyetleri ve yapısal uyum gibi nedenlerle özellikle küçük şirketlerin birleşmesi kolaylaştırıldı (Shin 1994, s. 343-355).

86 Hodne 1981, s. 514-5 (Norveç için); Dahl 1982, s. 298 (Danimarka için).

cılığın düzenlenmesine yönelik sağlam bir sistem kurulması, kalkınma politikalarına yön veren uluslararası kurumların, kurumsal gelişmeye yönelik önerilerinde önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. BKÜ'lerin tarihine baktığımızda ise bankacılığın gelişmesinin (Britanya istisna olmak üzere) yavaş ve düzensiz olması nedeniyle bankacılığı düzenleyen kurumların ortaya çıkmasının çok da eskiye dayanmadığını görürüz.

BKÜ'lerde bankacılık sistemi çok yavaş oluşmuştur.[87] Yirminci yüzyıl ortalarına kadar dünyanın en gelişmiş bankacılık sistemine sahip olan İngiltere'de bile finansal entegrasyonun sağlanması, 1920'lerde faiz oranlarının bütün şehirlerde ve taşrada birörnek hale gelmesi ile mümkün olmuştur. Fransa'da bankacılık sisteminin gelişmesi daha da gecikmeli olmuştur. 1863 gibi geç bir tarihte bile hâlâ nüfusun dörtte üçü bankalardan faydalanamıyordu ve Fransa'da banknotlar ancak on dokuzuncu yüzyıl ortalarında yaygınlaşabilmişti (Britanya'da on sekizinci yüzyılda yaygınlaşmıştı). Prusya'da on sekizinci yüzyıla kadar az sayıda banka vardı ve ilk müşterek sermayeli banka 1848'de kuruldu. İsveç'te bankalar on dokuzuncu yüzyıl sonlarında ortaya çıkmaya başladı. 1870'te bankaların güçlenmesinden önce üreticilerin ve ihracatçıların talep ettikleri krediler tüccar birlikleri tarafından veriliyordu. Ancak 1890'da bankalar gerçek anlamda işlemeye başladılar. Portekiz'de bankacılık sektörü müşterek sermayeli bankaların kurulmasına izin verilmesinden sonra, 1860'larda ve 1870'lerde ciddi bir biçimde gelişti.[88]

---

87 Aksi belirtilmedikçe bu paragraftaki ayrıntılar Kindleberger 1984'ten alınmıştır.

88 Prusya ile ilgili ayrıntılar Tilly 1994'ten alınmıştır; İsveç üzerine Chang ve Kozul-Wright 1994, s. 872; Portekiz üzerine Mata ve Valerio 1984, s. 147-8.

BKÜ'lerde bankalar yirminci yüzyıl başlarından itibaren profesyonel anlamda kredi veren kurumlar haline geldiler. Bundan önce bankaların kredi verme kararları büyük oranda kişisel ilişkilerden etkilenmekteydi. Örneğin on dokuzuncu yüzyıl boyunca Amerikan bankalarının verdikleri kredilerin büyük bir bölümü banka yöneticilerine, onların akrabalarına ve tanıdıklarına gitmekteydi.[89] On sekizinci yüzyıl İskoçya bankaları ve on dokuzuncu yüzyıl Britanya bankaları modern anlamda bankacılık yapmıyorlardı, kredi talep eden tüccarların kendi kendilerine yardım ettikleri kuruluşlardı.[90]

Bankacılıkla ilgili düzenlemeler yetersizdi. ABD, "prensip olarak sahtecilik işlemlerinden çok az farkı" olan "riskli bankacılığa" izin verdi.[91] Riskli bankacılık özellikle de kısa ömürlü yarı merkez bankası ABD'nin İkinci Bankası'nın düşüşte olduğu 30 yıllık dönemde (1836-1865) sorunluydu. (bkz. bölüm 3.2.5.B). Düzenlemelere tâbi olmayan bankaların batmasının toplam maliyetinin düşük olduğu tahmin ediliyorsa da, bu dönemde çok sayıda bankanın battığı biliniyor.[92] 1929 gibi geç bir tarihte Amerikan bankacılık sistemi "binlerce ve binlerce küçük, amatörce yönetilen, büyük oranda denetlenmeyen bankalardan ve komisyon şirketlerinden oluşmaktaydı". Bu da Coolidge'ın başkanlığındaki refah döneminde (1923-9) bile yılda 600 bankanın batması anlamına geliyordu.[93]

İtalya'da on dokuzuncu yüzyıl sonlarında (1889-92) bü-

---

89 Lamoureaux 1994. Ancak, Lamoureaux, Amerikan bankacılığında rekabet yoğun ve kaldıraç seviyesi düşük olduğu için bu uygulamanın yararlı olduğunu öne sürmektedir.

90 Munn 1981; Cottrell 1980.

91 Atack ve Passell 1994, s. 103.

92 Atack ve Passell 1994, s. 104.

93 Broagan 1985, s. 523.

yük bir skandal meydana geldi. Bankacılık sisteminin merkezinde, banknot basma yetkisine sahip altı bankadan biri olan Banca Romana'da bir yolsuzluk ağı bulunduğu (aralarında iki eski bakanın da bulunduğu önemli politikacılara ve onların akrabalarına verilen kredilerde yolsuzluk yapıldığı), muhasebe sisteminin kusurlu olduğu ve banknotların düzensiz basıldığı (yani kopya banknotlar basıldığı) ortaya çıktı.[94]

Almanya'da ticari bankalar 1934 Kredi Denetleme Yasası'yla düzenleme altına alındı. Belçika'da bankacılık sektörü 1935'te Bankacılık Komisyonunun kurulmasından sonra düzenlenmeye başlandı.[95]

B. Merkez bankası

Bugün merkez bankası, banknot basma tekeline sahip olması, para piyasalarına yaptığı müdahaleler ve son borç verici merci *(lender of the last resort)* işleviyle istikrarlı bir kapitalist ekonominin en önemli unsurlarından biri olarak görülür. Merkez bankasının nasıl siyasetten bağımsız olması gerektiği, doğru hedeflerin, amaçların ve araçların neler olduğu üzerine hararetli bir tartışma dönmektedir.[96] Bu tartışma hararetli olmasına hararetlidir ama çok az kimse merkez bankasının gerekli olup olmadığını sorgular. Ancak kapitalizmin erken dönemlerinde durum böyle değildi.

On sekizinci yüzyılda, İngiltere Merkez Bankası ya da New York'ta bulunan büyük bankalar gibi güçlü kuruluşlar, fi-

---

94 Clark 1996, s. 97-9.

95 Tilly 1994 (Almanya için); Van der Wee 1987, s. 56 (Belçika için).

96 Grabel 2000, bu tartışmanın açık bir özetini sunar; Helleiner 2001, kalkınmakta olan ülkeler bağlamında bu tartışmayla ilgili iyi bir özet sunar.

nansal kriz dönemlerinde son borç verici merci rolünü oynamaya zorlanmışlardır. Bu kurumların kısa vadede sistemik finansal panikle başa çıkmaktaki giderek artan başarıları ve bunun uzun dönemde sağladığı istikrar, geniş kapsamlı bir merkez bankasının oluşmasına neden olmuştur.

Ancak, birçok kişi, finansal çalkantı dönemlerinde tedbirsizce borç alanların kurtarılmasını sağladığı için bir merkez bankası oluşturmanın çok fazla risk alınmasına neden olacağına ('ahlaki tehlike') inanmaktaydı.[97] Bu duyguyu en iyi Herbert Spencer'ın gözlemleri dile getirir: "insanları çılgınlıktan korumanın tek sonucu aptallarla dolu bir dünya olacaktır".[98] Sonuç olarak BKÜ'lerde merkez bankasının gelişmesi yavaş ilerleyen ve kesintili bir süreç olmuştur.[99]

1688'de İsveç'te kurulan Riksbank, dünyada kurulmuş olan ilk resmî merkez bankasıdır. Ancak, on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar örneğin 1904'te elde ettiği banknot basma yetkisi gibi yetkilere sahip olamadığı için bir merkez bankası işlevi görememiştir.[100]

İngiltere Merkez Bankası, 1694'te kurulmuştur ve bazıları on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısından itibaren dese de on sekizinci yüzyıldan itibaren son borç verici merci rolünü üstlenmiştir. Ancak, 1844'e kadar gerçek anlamda bir merkez bankası olamamıştır. Fransa Merkez Bankası (Banque de France), 1800'de kuruldu ama banknot basma yetkisini

---

97 Friedrich von Hayek de merkez bankalarının kaldırılmasını ve banknot basan bankalar arasındaki serbest rekabeti savunurken benzer bir konumdadır.

98 Kindleberger 1996, s. 146'dan alıntı. Özgün kaynak, H. Spencer, "State Tempering with Money and Banks", *Essays: Scientific, Political ve Speculative* içinde (Londra: Williams ve Northgate, 1891, cilt 3, s. 354).

99 Ayrıntılar için bkz. Kindleberger 1984; Cameron 1993.

100 Kindleberger 1984, s. 50; Larsson 1993, s. 47-8; İsveç Merkez Bankası web sitesi: http://www.riksbank.se.

ancak 1848'de elde etti. 1936'ya kadar Fransa Merkez Bankası hükümetin değil bankacıların denetimindeydi. Hollanda Merkez Bankası (Nederlandsche Bank), 1814'te Kral I. William tarafından İngiltere Merkez Bankası örnek alınarak kuruldu. 1830'lara kadar banknotlarının dolaşımını yaygınlaştırmak için mücadele etti ve 1860'lara kadar da Amsterdam merkezli yerel bir banka olmaya devam etti.[101]

İspanya Merkez Bankası 1829'da kuruldu, 1874'e kadar banknot basma tekeline sahip olamadı, ve 1962'ye kadar özel bir teşebbüs olmaya devam etti. Portekiz Merkez Bankası 1847'de kuruldu. Ancak banknot basma tekeli sadece Lizbon bölgesiyle sınırlıydı. Tek başına banknot basma yetkisini 1887'de elde etti ancak diğer banknot basan bankaların direnmesi nedeniyle fakat 1891'de banknot basma tekelini elde etti. Portekiz Merkez Bankası halen bütünüyle bir özel teşebbüstür ve para piyasalarına müdahale etme yetkisi yoktur.[102]

Belçika Merkez Bankası (Banque Nationale de Belgique), geç bir tarihte, 1851'de kuruldu fakat kuruluşundan itibaren banknot basma tekeline sahip tek gerçek merkez bankası oldu.[103] Burada ele alınan 11 ülke arasından yalnızca Britanya (1844) ve Fransa (1848) merkez bankaları, banknot basma tekelini Belçika'dan önce elde etti. Almanya Merkez Bankası 1871'de kuruldu, banknot basma tekelini 1905'te elde etti. İtalya'da Merkez Bankası 1893'te kuruldu ve banknot basma tekelini 1926'ya kadar elde edemedi. 1907'ye kadar İsviçre'de merkez bankası yoktu ve bu tarih-

---

101 İngiltere Merkez Bankası (Bank of England) için bkz. Kindleberger 1984, s. 90-2, s. 277-80; Fransa Merkez Bankası (Banque de France) için bkz. Plessis 1994; Hollanda Merkez Bankası (Nederlandische Bank) için bkz. T. Hart vd. 1997, s. 4; Jonker 1997, s. 95.

102 Pérez 1997, s. 67 (İspanya için); Mata ve Valerio 1994, s. 139-48 (Portekiz için).

103 Dechesne 1932, s. 402.

te banknot basan 4 bankanın birleşmesiyle oluşturuldu.

ABD'de merkez bankasının gelişmesi daha da yavaş oldu. Çok sınırlı bir alanda işlev görecek bir merkez bankası oluşturma çabaları boşa gitti. % 80'i özel olan ABD'nin İlk Bankası (First Bank of the USA), o dönem Hazine Sekreteri olan Alexander Hamilton'un desteğiyle, Dışişleri Sekreteri Thomas Jefferson'un itirazlarına rağmen 1791'de kuruldu. Fakat, 1811'de kongrede bankanın tüzüğü yenilenemedi. 1816'da kurulan ABD'nin İkinci Bankası'nın da (Second Bank of the USA) yirmi yıl sonra başına aynı şey geldi. 1863'te ABD, Ulusal Bankacılık Yasası'yla (National Banking Act) tek parayı benimsedi fakat ufukta hâlâ bir merkez bankası görülmüyordu.[104]

Daha önce belirttiğimiz gibi bu durum nedeniyle büyük New York bankaları sistemik istikrarın sağlanabilmesi için son borç verici merci görevi yapmaktaydı fakat bunun bariz sınırları vardı. En sonunda 1907'deki büyük finansal paniğin de etkisiyle, 1913'te, Owen-Glass Yasası'yla Amerikan Federal Rezerv Sistemi oluşturuldu. Fakat sistem 1915'e kadar bankaların yalnızca % 30'unu (bankaların toplam varlıklarının % 50'sini) içine alabilmişti. 1929'da bile, bankaların toplam varlıklarının % 20'sine denk düşse de toplam bankaların % 65'i sistemin dışındaydı. Bu, 1929'da "yaklaşık on altı bin küçük bankanın yasa kapsamı dışında kalması ve her yıl bunlardan yaklaşık yüzünün batması" anlamına geliyordu.[105] Ayrıca, Büyük Bunalım'a kadar Federal Rezerv Kurulu *de facto* Wall Street'in denetimindeydi.[106]

---

104 Garraty ve Carnes 2000, s. 154-5; Atack ve Passell 1994; Brogan 1985, s. 266-277.

105 Cochran ve Miller 1942, s. 295.

106 Brogan 1985, s. 477. En aydınlatıcı örnek, National City Bank'in başkanı ve New York Federal Rezerv Bankası'nın yöneticisi olan Charles Mitchell'dır. Mitchell, Büyük Bunalım sonrasında spekülatif faaliyetlerinin verdiği zararı en

Aşağıda tablo 3.3'te BKÜ'lerde merkez bankasının gelişimine dair özet bilgiler verilmektedir. İlk sütun merkez bankalarının ilk kuruldukları yılı göstermektedir. İkinci sütun bu bankaların banknot basma tekeli ve diğer yasal yetkileri elde ettikleri ve gerçek anlamda bir merkez bankası oldukları yılı göstermektedir. Tabloya göre 11 ülkenin çoğunda 1840'ların sonlarında merkez bankası bulunmaktaydı. Ancak, bu ülkelerin çoğunda bu bankaların gerçek anlamda merkez bankaları olabilmeleri, erken yirminci yüzyıldan önce değildi. Banknot basma tekelinin çoğunlukta olması ise 1891'de, Portekiz Merkez Bankası'nın banknot basma tekelini elde etmesiyle gerçekleşti.

Tablo 3.3
BKÜ'LERDE MERKEZ BANKASININ GELİŞİMİ

	Kurulma yılı	Banknot basma tekelinin verildiği yıl
İsveç	1688	1904
Birleşik Krallık	1694	1844
Fransa	1800	1848
Hollanda	1814	1848[1]
İspanya	1829	1860'lardan sonra
Portekiz	1847	1891[2]
Belçika	1851	1851
Almanya	1871	1905
İtalya	1893	1926
İsviçre	1907	1907
ABD	1913	1929'dan sonra[3]

Notlar:

1 1936'ya kadar bankacılar tarafından denetlenmekteydi.

2 Merkez Bankasına banknot basma tekeli resmen 1887'de verildi. Buna rağmen banknot basan diğer bankalardan gelen baskılar nedeniyle ancak 1891'den itibaren *de facto* uygulanabildi. Merkez Bankası halen tümüyle özel bir teşebbüstür ve para piyasasına müdahale edemez.

3 1929'a kadar, bankaların toplam varlıklarının %20'sini temsil etmekte olan toplam bankaların % 65'i Federal Rezerv sistemine dahil değildi.

aza indirebilmek için 1929 başlarında açıklanan sıkı para politikasını değiştirmesi için Federal Rezerv Kuruluna baskı yapmıştır (Brogan 1985, s. 525-6).

C. Menkul kıymetler düzenlemeleri

ABD'nin önderliğindeki finansal küreselleşme çağında borsa, kapitalizmin simgesi haline geldi. Komünizm yıkıldığında geçiş ekonomileri borsa kurmak için yarıştılar ve daha kapitalizmin en temel kurumlarına bile sahip değilken gençleri, borsa komisyoncusu olmayı öğrenmeleri için başka ülkelere yolladılar. Aynı şekilde birçok kalkınmakta olan ülkenin hükümeti ülkelerini daha önce ulaşılması mümkün olmayan bir finansal kaynak havuzuna kavuşturmak düşüncesiyle borsa kurmak, geliştirmek ve borsayı yabancı yatırımcılara açmak için büyük çaba gösterdiler.[107]

Elbette pek çok insan, başta John Maynard Keynes, borsa ikincil bir rol oynadığında kapitalizmin daha iyi işlediğini savundu. Gerçekten de 1980'lerden beri, Anglo-Amerikan ülkelerinde borsa öncülüğündeki finansal sistemlerin ve Kıta Avrupası'ndaki ve Japonya'daki bankalar öncülüğündeki finansal sistemlerin göreceli faydaları, hararetli bir tartışma konusudur.[108] Ancak ortodoksi, iyi işleyen bir borsanın iktisadi kalkınmada anahtar bir rol oynadığını öne sürmeye devam etmektedir. ABD'de borsanın önayak olduğu hızlı büyüme, bu görüşün güçlenmesini sağlamıştır. Ancak ABD ekonomisinin hızla düşüşe geçmesiyle bu büyüme de hızla ivme kaybetmeye başlamıştır.

Borsaya ya da diğer menkul kıymetler piyasalarına atfedilen önem ne büyüklükte olursa olsun bu piyasaları düzenleyen kurumların etkinliği çok önemli bir konudur. Son dönemlerde kalkınmakta olan ülkelerde borsanın, özellikle dış sermaye hareketlerine açık olduğunda, mali istikrarsızlığın kaynaklarından biri haline gelmesi, bu piyasaları dü-

---

107 Singh 1997, bu görüşün güçlü bir eleştirisini sunar.

108 Zysman 1983; Cox 1986; Hutton 1995; Dore 2000 bu tartışmanın güncellenmiş analizini sunar.

zenleyen kurumların inşasını acil bir görev haline getirmiştir. BKÜ'ler bu kurumları nasıl geliştirebilmişlerdir?

Britanya'da menkul kıymetler piyasaları erken bir tarihte (1692'de) kurulmuş olduğu için menkul kıymetler düzenlemelerinin aciliyeti de erkenden ortaya çıktı. Bu yönde ilk adım 1697'de atıldı ve lisans yoluyla borsa komisyoncularının sayısı ve aldıkları komisyonlar sınırlandırıldı. 1734'te Barnard Yasası Parlamentodan geçti. Yasa, opsiyonları ve tarafların fiyat farkı ödeyerek kontrat yapmalarını yasaklayarak, hisse senetlerinin el değiştirmesini sağlayan kontratların hukuken onaylanabilmesi için hisse senetlerine resmen sahip olma şartını getirerek, menkul kıymetler piyasalarındaki spekülasyonu sınırlamayı amaçlıyordu. Ancak bu yasa etkili olmadı ve 1860'ta kaldırıldı.[109]

Daha sonra, menkul kıymetler piyasalarının düzenlenmesine yönelik olarak, 1939'da kabul edilen Sahteciliğin Önlenmesi Yasası'na kadar, banka hisselerinin açığa satışını engelleyen ve yine pek etkili olmayan 1867 tarihli Bankacılık Şirketleri Yasası dışında başka bir girişim olmadı. Sahteciliğin Önlenmesi Yasası menkul kıymetler piyasalarında işlem yapacak kişilere ve şirketlere Ticaret Kurulu tarafından lisans verilmesini öngörüyordu. Bu Kurulun, bir tarafın başvururken veya alım satım yaparken eksik veya yanlış bilgi vermesi durumunda, o tarafın lisansını reddetmek veya feshetmek yetkisi vardı. Yasa zamanla güçlendirildi; Ticaret Kuruluna 1944'te komisyoncuların satış tekliflerinde vermesi gereken bilgilere ilişkin kuralları koyma (1944) ve 1958'de de tröstlerin idaresini denetleyecek müfettişler atama yetkisi verildi.[110]

---

109 Banner 1998, s. 39-40, 101-5, 109-10.

110 Pennington 1990, s. 31, 38-42.

Birleşik Krallık'ta menkul kıymetlerin düzenlenmesine ilişkin geniş kapsamlı ilk sistem 29 Nisan 1988'de kabul edilen Finansal Hizmetler Yasası oldu. Bu yasa, borsada yapılan yatırımların resmen listelenmesini ve ayrıntıların herhangi bir listelemeden önce yayınlanmasını zorunlu kılıyordu. Ayrıca yasa yanlış ya da yanıltıcı bilgi vermeyi cezai suç olarak kabul ediyor, izni olmayan kimseleri yatırım işlemlerinden men ediyordu.[111]

ABD'de örgütlü bir menkul kıymetler piyasası 1770'lerde ortaya çıkmıştır. Düzenleme yönünde ilk girişimler içeriden öğrenenlerin ticaretini *(insider trading)* engellemeye yönelikti. Örneğin 1789'da Kongre, Hazine yetkililerinin menkul kıymetler piyasalarında spekülasyon yapmalarını engelleyen bir kanun tasarısı kabul etti. Bu bakımdan ABD, Birleşik Krallık'tan önde gitmekteydi. On dokuzuncu yüzyıl boyunca federal hükümet birçok kere menkul kıymetler piyasalarını düzenleme tehdidinde bulunmuş olsa da bu düzenlemeler eyaletlere bırakıldı. Ancak her eyalette düzenleme bulunmamaktaydı. Pek çok eyalette (en iyi örnek, dönemin ekonomik bakımdan en önemli eyaletlerinden biri olan Pennsylvania'dır) menkul kıymetler piyasasını düzenleyen yasalar yoktu. Olduğunda da teoride zayıflardı, uygulamada daha da zayıflardı.[112]

On dokuzuncu yüzyıl ortalarında, menkul kıymetlerin el değiştirmesinde özellikle de bilgilendirmede usulsüzlük yapmak, sahtecilik olarak değerlendirilmekteydi; 1933 Federal Menkul Kıymetler Yasası'na kadar bilginin açıklanması zorunlu değildi. Yirminci yüzyıl başlarında 20 eyalet, yatırım bankalarını menkul kıymetlerin satışından önce bunları devlet nezdinde kaydetmeye mecbur eden ve yanlış bilgilendirmeyi cezalandıran "mavi gökyüzü yasaları"nı (blue

111 Pennington 1990, s. 54-5.

112 Banner 1998, s. 161-3, 170-1, 174-5, 281.

sky laws) kabul etti. Ancak yasalar etkili olmadı ve birçok boşluk içeriyorlardı. 1933 Federal Menkul Kıymetler Yasası'yla birlikte ilk kez federal düzeyde etkin düzenlemeler getirilmiş oldu. Bu yasayla menkul kıymetler alım satımlarını düzenleme yetkisi Federal Ticaret Komisyonuna verildi. Bu yetki 1934'te Menkul Kıymetler ve Kambiyo Komisyonuna devredildi.[113]

D. Kamu maliyesi kurumları

En azından 1970'lerden itibaren kalkınmakta olan ülkelerde mali krizler kalkınmanın önünde büyük bir engel oluşturmuşlardır. Uluslararası kalkınma politikası kurumları bu ülkelerdeki mali sorunların hovardalıktan, fakat çoğu durumda da daha derin bir problemden, vergilendirmeyi beceememekten kaynaklandığına inanmaktadır.[114] Bu argüman, kalkınmakta olan ülkelerin bütçe harcamalarının, çok daha fazla harcaması olan ve vergi toplayan, kalkınmış ülkelerdeki bütçe harcamalarından daha düşük olması gerçeğiyle desteklenmekte.

Vergilendirme, hem hükümet açısından hem de söz konusu vergi çeşidi açısından siyasi meşruiyet gerektirmektedir. Örneğin Margaret Thatcher'ın koymak istediği "Kelle Vergisinin" (Poll Tax) başarısız olmasının nedeni İngiliz vatandaşlarının vergi oranlarını yüksek bulmaları ya da hükümetlerini gayrı meşru bulmaları değildi; bu verginin "adil" (dolayısıyla meşru) olmadığını düşünüyorlardı.

Ancak, rejimin ya da teker teker vergilerin meşruiyetini sağlamak, vergi toplama kapasitesini artırmak için yeterli de-

---

113 Geisst 1997, s. 169, 228; Atack ve Passell 1994; Garraty ve Carnes 2000, s. 750.

114 Di John ve Putzel 2000; Toye 2000 kalkınmakta olan ülkelerde mali sorunlarla ilgili aydınlatıcı ve güncel bir çalışmadır.

ğildir. Verginin toplanması için gerekli kurumların da oluşturulması gerekmektedir. BKÜ'ler bu süreci nasıl yaşadılar?

Kalkınmalarının erken dönemlerinde BKÜ'lerin mali becerileri çok kısıtlıydı. Bu bakımdan muhtemelen bugün kalkınmakta olan ülkelerin olduğundan daha güç durumdaydılar. Vergilendirmede o kadar başarısızdılar ki, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda vergide iltizam usulünün kamu gelirlerini artırmada maliyet etkinliği olan bir yöntem olduğuna inanılmaktaydı. O dönemde bu yöntemin idari harcamaları düşüren, geliri stabilize eden, vergi toplamada karşılaşılan yolsuzlukları azaltan bir yöntem olduğu kabul görmekteydi. Dönemin kamu maliyesi kurumlarının gelişmemiş olduğu göz önüne alınırsa bu argümanların makul olduğu ortaya çıkar.[115]

Genel olarak söz konusu dönemde birçok BKÜ'de kamu maliyesi, özellikle de yerel düzeyde kamu maliyesi karma karışıktı. Çok aydınlatıcı bir örnek olarak 1842'de bazı Amerikan eyaletlerinin Britanya'dan almış oldukları borçları ödememeleri gösterilebilir. Borçların ödenmemesi üzerine İngiliz finans çevreleri ABD Federal Hükümetine sorumluluklarına sahip çıkması yönünde baskı uygulamıştır (bu, bize 1999'da Minas Gerais eyaletinin borçlarını ödememesinin ardından Brezilya'nın başına gelenleri hatırlatmaktadır). Bu baskının en yüksekte olduğu dönemde *The Times* ABD Federal Hükümetinin yeni bir borç alma girişimiyle dalga geçmekte ve "ABD vatandaşları bir grup menkul kıymete paha biçilemeyeceğinden emin gibiler, bu grupta kendi menkul kıymetleri yer alıyor" diye yazmaktadır.[116]

O dönemde kamu finansmanında sorunları iyice büyü-

115 Bkz. Kindleberger 1984, s. 161-2 (Britanya), s. 168-70 (Fransa); T. Hart 1997, s. 29 ve Kindleberger 1996, s. 100 (Hollanda).

116 Akt. Cochran ve Miller 1942, s. 48.

ten, şu unsurların biraraya gelmesiydi: ciddi bir ekstra kamu finansmanı gerektiren birbiri ardına gelen savaşlar ve doğrudan vergilerin, özellikle de gelir vergisinin toplanamıyor olması.[117] Gelir vergisinin uygulanmaması (bazı ülkelerde göreceli olarak erken bir tarihten itibaren mülk ve/veya varlık vergisi bulunmaktaydı), kısmen fakir sınıfların siyaseten eksik temsil edildiğini kısmen de bürokrasinin idari becerisinin sınırlarını göstermektedir. Bürokrasinin idari becerisinin sınırlı olması en kolay toplanan vergi türü olan gümrük vergilerinin hem o dönemde BKÜ'lerde, hem de bugünün fakir kalkınmakta olan ülkelerinde neden en önemli gelir kaynağı olarak görüldüğünü açıklar.

Gelir vergisi ilk başlarda savaşı finanse etmek amacıyla bir acil durum vergisi olarak düşünülmüştü. Britanya 1799'da Fransa'yla yaptığı savaşı finanse etmek için kademeli gelir vergisini uygulamaya başladı ve savaş 1816'da sona erince uygulama da sona erdi. Danimarka 1789'da Devrimci Savaşları ve 1809 Napolyon Savaşları sırasında finansman amacıyla gelir vergisinden yararlandı. ABD İç Savaş sırasında geçici bir gelir vergisi koydu ancak savaş bittikten hemen sonra, 1872'de kaldırdı.[118]

Britanya 1842'de gelir vergisini kalıcı olarak koyan ilk ülke oldu. Ancak vergi, adaletsiz ve gereksiz olduğu gerekçesiyle eleştirildi. Zamanın en etkili iktisatçılarından olan John McCulloch, gelir vergisinin "kişilerin işlerine sürekli müdahale edilmesini ve işlerinin soruşturulmasını gerektirdiğini, eşitsiz olması bir yana sürekli bir rahatsızlığa neden olduğunu" öne sürmüştür.[119] 1874'te bile gelir vergilerinin

---

117 Di John ve Putzel 2000.

118 Booney 1995, s. 443-5; Deane 1979, s. 228-9 (Britanya); Mørch 1982, s. 160-1 (Danimarka); Garraty ve Carnes 2000, s. 408, 468; Carlson 1991, s. 540 (ABD).

119 Akt. Boney 1995, s. 434.

kaldırılması, Goldstone'un seçim kampanyasının en önemli unsurlarından biriydi; yine de seçimi kaybetti.[120]

Danimarka daimi, kademeli gelir vergisini 1903'te başlattı. ABD'de 1894 gelir vergisi yasası Yüksek Mahkeme tarafından, "anayasaya aykırı" bulunarak reddedildi. 1898'de başka bir yasa tasarısı yine çıkarılamadan kaldı ve Federal gelir vergisinin yolunu açan Altıncı Kanun Değişikliği ancak 1913'te kabul edildi. Ancak vergi oranı sadece, 3000 doların üzerindeki vergilendirilebilir gelirler için % 1, 500000 doların üzerindeki vergilendirilebilir gelirler için % 7'ydi. Belçika'da gelir vergisi 1919'da kondu, Portekiz'de 1922'de kondu ancak 1928'de kaldırıldı ve 1933'te tekrar kondu. Daha sonraları yüksek oranda gelir vergisi uygulamalarıyla ünlenecek olan İsveç, gelir vergisini 1932 gibi geç bir tarihte başlattı. İspanya'da 1926'da Maliye Bakanı Calvo Sotelo ilk kez gelir vergisi koyma girişiminde bulundu ama "bankacılık dünyası aristokrasisi"nin başını çektiği bir kampanya nedeniyle başarısız oldu.[121]

3.2.6. Sosyal refah ve işgücü kurumları

A. Sosyal refah kurumları

Büyük çaplı iktisadi kaymalar yaratabilecek serbestleşme ve deregülasyon (kuralsızlaştırma) ve ekonomik krizlerin daha sık aralıklarla görülmesi ile birlikte, kalkınmakta olan ülkelerde bu süreçlerden en fazla zarar gören kesimlerin yaşamlarını nasıl sürdürecekleri daha da önemli bir sorun haline geldi. Kalkınmakta olan ülkelerde sosyal refah kurum-

120 Hobsbawm 1999, s. 213.

121 Mørch 1982, s. 160-1 (Danimarka); Baack ve Ray 1985; Carson 1991, s. 540 (ABD); Baudhuin 1946, s. 113-6 (Belçika); Meta ve Valerio 1994, s. 186-92 (Portekiz); Larsson 1993, s. 79-80 (İsveç); Carr 1980, s. 101 (İspanya).

larının zamanından önce kurulmasına karşı olan (özellikle de bütçe açıklarına takmış olan) Dünya Bankası ve IMF bile bir "güvenlik ağı"nın gerekli olduğundan bahsetmeye başladı. Yani artık kalkınmakta olan ülkeler üzerinde, çok yüksek bir standartta olmasa bile bazı temel sosyal refah kurumlarını benimsemeleri yönünde bir baskı vardır. Yine de bu baskı "iyi yönetişim" başlığı altında yer alan maddeler için uygulanan baskıdan çok daha zayıftır.

Ne var ki, sosyal refah kurumları bir "güvenlik ağı"ndan daha fazla şey ifade eder. Eğer dikkatli bir şekilde tasarlanır ve uygulanırlarsa etkinliği ve üretkenliği artırırlar.[122] Sağlık ve eğitim hizmetlerinin maliyet-etkin bir şekilde sağlanması durumunda işgücünün niteliği artar, bu da etkinliği artırır ve üretkenlik artışını hızlandırır. Sosyal refah kurumları sosyal gerilimleri azaltır, siyasi sitemin meşruiyetini artırır, ve böylece uzun dönemli yatırımların gerçekleşmesi için uygun bir ortam yaratılmasına katkıda bulunur. İşsizlik sigortası gibi yöntemlerle tüketimin dönemler arası dalgalanmasını yumuşatarak iktisadi döngüleri zayıflatır, vb.

Sosyal refah kurumlarının bütün bu potansiyel faydalarının karşısına potansiyel maliyetleri konmalıdır. İlk olarak, sosyal refah kurumlarının iş ahlakını ve bu kurumlardan faydalananların kendilerine verdikleri değeri zedeleyici bir etkisi vardır. İkinci olarak bu kurumların etkinliğini ve meşruiyetini büyük oranda bazı teknik konular belirler. Bunlar arasında faydalanma ve katkıda bulunma oranlarının doğru belirlenmesi, sistemin idaresinin adil ve etkin olması ve sahtekârlıkların önlenmesi için denetim mekanizmalarının oluşturulması sayılabilir. Üçüncü ola-

122 Bkz. Chang ve Rowthorn 1995, 2. bölüm; Rodrik 1998 benzer bir görüşü benimser.

rak, siyasi meşruiyetin sağlam olmadığı bir durumda bir sosyal refah programını finanse etmek için vergileri artırmak zengin kesimlerin yatırımlarını geri çekmesine ve hatta Allende Şili'si örneğindeki gibi şiddete başvurulmasına neden olabilir.

Belli bir sosyal refah kurumunun maliyetleri ve faydaları ne olursa olsun, (ABD'de halen kapsamlı bir sağlık sistemi olmaması bir yana) BKÜ'lerin hepsinin zaman içinde belli bir sosyal refah kurumu bütününü oluşturmuş olmaları, bütün ülkelerde bazı ihtiyaçlara cevap verilmesi gerektiğini gösterir. Fakat birçok ülkenin sosyal refah kurumlarını kalkınmalarının oldukça geç bir aşamasında oluşturdukları gözden kaçırılmamalıdır.

Toplumun daha zayıf katmanlarına yönelik kurumlar, sosyal istikrarın sağlanması için gereklidir. Sanayileşme öncesi, bu görevi geniş aileler, yerel cemaatler ve dinî örgütler yüklenmekteydi. BKÜ'lerde, on dokuzuncu yüzyılda sanayileşmenin ve kentleşmenin etkisiyle bu kurumlar zayıflayınca, o dönemde birçok ülkede yaygın olan devrim korkusundan da anlaşılacağı gibi sosyal gerilim yükseldi.

Ancak 1870'lerden önce, İngiltere Fakirlik Yasası türü mevzuat etrafında gelişmiş olan sosyal refah kurumları çok zayıftı. Dönemin yoksullara yardımla ilgili yasaları, devlet yardımı alanları damgalıyordu; birçok ülkede yoksulluk yardımından faydalananların oy verme hakları ellerinden alınıyordu. Örneğin genel oy hakkı Norveç'te 1898'de İsveç'te 1918'de kabul edildi. Devlet yardımı alanlara oy hakkıysa Norveç'te 1918'de, İsveç'te ise 1921'de verildi.[123]

Tablo 3.4'te görüldüğü gibi BKÜ'lerde sosyal refah kurumları on dokuzuncu yüzyıl sonlarında ortaya çıkmaya başladı. Bu kurumların gelişmesinde, oy verme hakkının

123 Pierson 1998, s. 106-7.

yaygınlaşmasıyla siyasi gücü artan halk kesimlerinin (bkz. bölüm 3.2.1) ve sendikal hareketin etkisi büyük oldu. Buna rağmen genel oy hakkının yaygınlaşmasıyla sosyal refah kurumlarının yaygınlaşması her yerde benzer bir seyir izlemedi. Yeni Zelanda gibi ülkelerde oy hakkının yaygınlaşmasıyla refah kurumlarının gelişmesi arasındaki bağlantı çok belirginken Almanya gibi ülkelerde refah kurumları oy hakkı göreceli olarak kısıtlıyken bile hızla gelişti.

Aslında, bu alanda öncü Almanya'dır. Sanayi kazası sigortasını (1871), sağlık sigortasını (1883) ve kamu emeklilik sistemini (1889) ilk başlatmış olan ülke Almanya'dır. Öte yandan işsizlik sigortasını da ilk kez Fransa, 1905'te uygulamaya başlamıştır.[124] Almanya'da sosyal refah kurumları ilk ortaya çıktığında bile yapı olarak oldukça "modern"diler (örneğin herkes yararlanabiliyordu). Bu nedenle Almanya, dönemin Fransız solunun hayranlığını kazandı. Gustav Schmoller'in öncülüğünde Alman Tarihselci Okulunu oluşturan akademisyenlerin bir araya gelerek (bkz. 1. bölüm) *Verein für Sozialpolitik*'i (Sosyal Politika için Birlik'i) oluşturduğu ve Almanya'da sosyal refah kurumları mevzuatının ortaya çıkmasını destekledikleri de unutulmamalıdır.[125]

BKÜ'lerde sosyal refah kurumları, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreği ve yirminci yüzyılın ilk çeyreği arasındaki elli yıllık dönemde büyük ilerleme kaydetti. 1875'te tablo 3.4'te bulunan on dokuz ülkeden hiçbirinde tabloda ele alınan dört sosyal refah kurumu bulunmuyordu. Buna tek istisna 1871'de sanayi kazası sigortası uygulamasını başlatan Almanya'ydı. 1925'e gelindiğinde, 16 ülkede sanayi kazası sigortası, 13 ülkede sağlık sigortası, 12 ülkede emeklilik sistemi ve 12 ülkede işsizlik sigortası bulunmaktaydı.

---

124 Pierson 1998, s. 105, tablo 4.2.

125 Blackbourn 1997, s. 346-7; Alman Tarihselci Okul için bkz. Balabkins 1988.

Tablo 3.4
8KÜ'LERDE SOSYAL REFAH KURUMLARININ ORTAYA ÇIKMASI

	Sanayi kazası	Sağlık	Emeklilik	İşsizlik
Almanya	1871	1883	1889	1927
İsviçre	1881	1911	1946	1924
Avusturya	1887	1888	1927	1920
Norveç	1894	1909	1936	1906
Finlandiya	1895	1963	1937	1917
8irleşik Krallık	1897	1911	1908	1911
İrlanda*	1897	1911	1908	1911
İtalya	1898	1886	1898	1919
Danimarka	1898	1892	1891	1907
Fransa	1898	1898	1895	1905
Yeni Zelanda	1900	1938	1898	1938
İspanya	1900	1942	1919	v.y.
İsveç	1901	1891	1913	1934
Hollanda	1901	1929	1913	1916
Avustralya	1902	1945	1909	1945
8elçika	1903	1894	1900	1920
Kanada	1930	1971	1927	1940
A8D	1930	Yok	1935	1935
Portekiz	1962	1984+	1984+	1984+

Kaynak: Pierson 1998, s. 104, tablo 4.1. İspanya ile ilgili bilgiler Voltes 1979, Maza 1987 ve Soto 1989'dan alınmıştır. Portekiz ile ilgili bilgiler Wiener 1977 ve Magone 1997'den alınmıştır.

Notlar:

1 Ülkeler, Almanya 1871'den başlayarak sanayi kazası sigortasının kabul edilme sırasına göre sıralanmıştır. Birden fazla ülkede aynı yılda kabul edilmiş olması durumunda sağlık sigortasını daha önce kabul etmiş olan ülkeye öncelik verilmiştir.

2 Sayılar, mecburi olanların yanında gönüllülüğe dayalı olup devletin yardım ettiği sistemleri de içermektedir.

(*) İrlanda bu dönemde İngiliz sömürgesiydi.

+ Portekiz'de 1960'lardan itibaren bazı sosyal refah kurumları işletilmeye başlanmış olsa da 1984'e kadar bazı sosyal grupların sosyal güvenliğini düzenleyen kısmi rejimlerden oluşan parçalı bir yapıya sahip olmaya devam etmişlerdir.

B. Çocuk işgücünü düzenleyen kurumlar

Biraz sonra göreceğimiz gibi, çocuk işgücü, sanayileşmenin ilk günlerinden itibaren tartışmalı bir konu oldu. Son dönemlerde ise tartışma, uluslararası bir boyut kazandı. Bugün kalkınmış ülkeler, kalkınmakta olan ülkelerden çocuk işgücünü ortadan kaldırmalarını talep etmekteler. Çocuk

işgücüne dair standartları da içeren "uluslararası işgücü standartları"nı ihlal eden ülkelere DTÖ dolayımıyla ticari yaptırımlar uygulanması önerisi özellikle tartışmalıdır.[126]

Bu tür yaptırımların, kalkınmakta olan ülkelere karşılamaları mümkün olmayan standartlar getirdiği endişesi yaygın olmasına rağmen hangi standartların karşılanabilir olduğunu belirlemek güçtür. Bazıları bu tür önlemlerin üstü örtülü, "adil olmayan" bir korumacılık amacıyla istismar edilmesinden endişelenmektedir. Diğerlerine göre ekonomik olarak uygulanması mümkün olsun olmasın çocuk işgücüne dair düzenlemelerin uluslararası alanda ele alınmaması gerekir. Bazı yorumculara göreyse, çocuk işgücünü ortadan kaldırmak BKÜ'lerde yüzyıllar sürmüşken, bugün kalkınmakta olan ülkelerde bunun hemen olmasını beklemek mantıklı değildir.

Sanayileşmelerinin başlangıcında BKÜ'lerde çocuk işgücü yaygın olarak kullanılmaktaydı. 1820'lerde Britanya'da çocukların günde 12.5 ila 16 saat çalıştıkları aktarılır. 1840-1846 yılları arasında 14 yaş altı çocuklar, Almanya'da fabrika işçilerinin yaklaşık % 20'sini oluşturuyorlardı. İsveç'te, 1837'de bile beş-altı yaşındaki çocuklar istihdam edilmekteydi.[127]

ABD'de on dokuzuncu yüzyıl başlarında çocuk işgücü yaygındı: 1820'lerde pamuklu tekstil işçilerinin yaklaşık yarısı 16 yaşından küçüktü. O dönemde aileleri bir bütün olarak istihdam etmek yaygındı. Örneğin, 1813'te bir pamuklu ürün imalatçısı New York eyaletinde yerel bir gazete olan *Utica Patriot*'ta "fabrikada çalıştırılmak üzere yaşları en az

126 Basu 1999a, konuyla ilgili geniş kapsamlı ve ayrıntılı bir özet sunar. Basu 1999b daha kolay anlaşılacak bir versiyonudur. Engerman 2001 konuyla ilgili tarihsel bilgileri sunar.

127 Hammond ve Hammond 1995, s. 169 (Britanya); Lee 1978, s. 466 (Almanya); Montgomery 1939, s. 219-22 (İsveç).

sekiz olmak üzere en az beş çocuğu olan mazbut ve çalışkan aileler arandığı" ilanını vermişti.[128] 1900'de ABD'de tam gün çalışan 16 yaş altı çocuk sayısı (1 700 000), o dönemde ülkenin en büyük sendikası olan Amerika İşçi Federasyonu'nun (AFL) üye sayısından fazlaydı.[129]

Britanya'da çocuk işgücünü düzenlemeye yönelik ilk çabalar güçlü bir direnişle karşılaştı. Dokuz yaşın altında çocuk işçi çalıştırılmasını yasaklayan ve çocukların çalışma saatlerine sınır getiren 1819 Pamuk Fabrikaları Düzenleme Yasası çevresinde yapılan tartışmalarda, Lordlar Kamarasının bazı üyeleri çocukların "serbest özneler" olmadıklarını öne sürerken bazıları da "emeğin serbest olması gerektiğini" savunuyorlardı. Daha önce geçirilmiş olan yasalar (1802, 1819, 1825 ve 1831), kısmen Parlamentonun yasanın uygulanması için gerekli olan parayı taahhüt etmemesi nedeniyle etkili olamamıştı. Örneğin 1825'e kadar, 1819 yasasından kaynaklanan sadece iki mahkumiyet bulunmaktaydı.[130]

Britanya'da çocuk işgücünü düzenlemeye yönelik ilk ciddi girişim, 1833 Fabrika Yasası'ydı. Ancak bu yasa sadece pamuk, yün, keten ve ipek sektörlerini kapsamaktaydı.[131] Yasa, dokuz yaşın altındaki çocukların istihdam edilmesini yasaklıyordu. Ayrıca dokuz ila 13 yaş arasındaki çocukların günlük çalışma süresini 8 saatle, "genç kişilerin" (13 ila 18 yaşındakiler) çalışma süresini 12 saatle sınırlıyordu. Çocukların geceleri (akşam 8.30'la sabah 5.30 arasında) çalışmalarını yasaklıyordu. 1844'te bir başka Fabrika Yasası, 13 yaşın altındaki çocukların çalışma saatlerini altı buçuğa

128 Garraty ve Carnes 2000, s. 227, n. 1.

129 Garraty ve Carnes 2000, s. 229, 600.

130 Blaug 1958; Marx 1976, s. 390; Hammond ve Hammond 1995, s. 153-4.

131 Aksi belirtilmedikçe izleyen ayrıntılar Marx 1976, s. 390-5'ten alınmıştır; ayrıca daha fazla ayrıntı için bkz. Mathias 1969, s. 203-4.

(özel durumlarda yediye) düşürdü ve yemek arasını zorunlu kıldı. Ancak bu durum kısmen, çalışma yaşının dokuzdan sekize indirilmesiyle telafi edildi. 1847 Fabrika Yasası ('On Saat Yasası'), 13 ila 18 yaşındaki çocuklar için çalışma süresini 10 saate indirdi.

1853'ten itibaren, diğer sektörler de yasa kapsamı altına alınmaya başlandı; 1867 yasası bu bakımdan en önemli adımdı. Madenlerde çalışan çocukların çalışma saatleri 1872 yılına kadar Fabrika Yasası'nın kapsamı içine alınmamıştı. 1878'de bile, Fabrika ve Atölye Yasası'na göre 10 yaşın üzerindeki çocukların toplam haftalık çalışma saati 30'a çıkabiliyordu. Tekstil dışında kalan sektörler için kurallar daha gevşekti.[132]

Almanya'da, ilk çocuk işgücü yasasını 1836'da Prusya geçirdi. Bu yasaya göre, dokuz yaşın altındaki çocukların "düzenli" olarak çalışmaları, on altı yaşın altındaki okuma yazma bilmeyen çocukların da fabrikalarda ve madenlerde çalışmaları yasaklanmıştı. 1853-4'te yasal minimum yaş 12'ye çıkarıldığında ve fabrika teftişleri başlatıldığında yasa bir ölçüde uygulanabilir oldu. Ancak 12 yaş altı çocuk çalıştırmanın tam olarak yasadışı hale gelmesi, yasayla teftişlerin daha da sıkı hale getirildiği 1878'de mümkün oldu. Saksonya'da 10 yaşın altında çocuk işçi çalıştırmak 1861'de yasadışı ilan edildi. Dört yıl sonra yaş sınırı 12'ye çıkarıldı. Fransa'da çocuk işgücü düzenlemeleri 1841'de kabul edildi. Bir sonraki yıl Avusturya'da 1787'de dokuz olarak belirlenmiş olan minimum yaş sınırı 12'ye çıkarıldı.[133]

İsveç'te 1846'da çıkarılan bir yasayla 12 yaşın altındaki çocuk işçilerin çalıştırılması yasaklandı. 1881 tarihli bir diğer yasayla çocukların günlük çalışma saatleri altı ile sınır-

---

132 Hobsbawm 1999, s. 103, 634-5, 636, n. 47.

133 Lee 1978, s. 467; Engerman 2001.

landırıldı. Ancak bu yasalar 1900'e kadar sürekli ihlal edildi. Bu tarihte, yasanın uygulanmasını denetlemek üzere özel bir denetim bürosu oluşturuldu. Aynı yıl, 13 ila 18 yaşları arasındaki çocuk işçilerin çalışma saatleri günlük 10 ile sınırlandırıldı.[134]

Danimarka'da ilk çocuk işgücü düzenlemesi 1873'te benimsendi. Bu yasaya göre 10 yaşın altındaki çocuklar sanayide çalıştırılamıyordu ve günlük çalışma saatleri 10-14 yaş grubu için altı buçukla, 14-18 yaş grubu için de 12 ile sınırlandırıldı. 1925'te, 14 yaşın altında olup öğrenimini tamamlamamış olan çocukların çalıştırılması yasaklandı. Ancak tarım, ormancılık, balıkçılık ve denizcilik bu yasanın kapsamı altına alınmamıştı. O dönem Danimarka parlamentosunda tarım sektörünün çıkarları egemendi ve düzenlemelerde tarım sektörü söz konusu edilmediği için yasa kolaylıkla Parlamentodan geçti.[135]

Norveç'te, ilk çocuk işgücü düzenlemesi 1892 tarihinde kabul edildi.[136] Yasaya göre, 12 yaşın altındaki çocuk işçilerin sanayi kuruluşlarında çalıştırılmaları yasaktı, 12-14 yaş arası çocukların çalışmaları sıkı bir biçimde denetleniyordu ve 14-18 yaş arası çocukların günlük çalışma saatleri 10 ile sınırlandırılmıştı. 18 yaşın altındakilerin gece vardiyasında çalıştırılmaları da kesintisiz üretim yapan fabrikalar dışında yasaklanmıştı.

1873'te, İspanya hükümeti 10 yaşın altındaki çocukların çalıştırılmalarını yasaklayan bir yasa geçirdi ama yasa etkili olmadı. 1900'de yeni bir yasayla 10-14 yaş arasındaki çocukların sanayi kuruluşlarında günde en fazla 6 saat, ticari kuruluşlardaysa en fazla 8 saat çalıştırılabilmesine izin ve-

134 Hadenius vd. 1996, s. 250; Montgomery 1939, s. 225-6.

135 Mørch 1982, s. 364-7.

136 Nerbørvik 1986, s. 210; Engerman 2001, ek 1.

rildi. Hollanda'da ilk çocuk işgücü düzenlemesi 1874'te İsviçre'de ise 1877'de kabul edildi.[137]

Belçika'da ilk çocuk işgücü yasası madenlerde çalışan çocukları konu ediniyordu ve 1878 tarihliydi. 1909'da 12 yaşın üstündeki çocukların çalışma süreleri günde 12 saat ve haftada altı gün ile sınırlandırıldı. 12 yaşın altındaki çocukların çalıştırılmaları yasaklandı. 1914'te minimum yaş 14'e çıkarıldı. İtalya'da 12 yaşın altındakilerin çalıştırılmasını yasaklayan ilk yasa 1902'de çıkarıldı. Portekiz'de ise çocukların (ve kadınların) günlük çalışma saatlerini sınırlayan bir yasa için 1913 yılına kadar beklemek zorunda kalındı.[138]

ABD'de bazı eyaletler 1840'lar gibi erken bir tarihte ilk çocuk işgücü düzenlemelerini kabul ettiler- Massachusetts 1842'de, New Hampshire 1846'da, Maine ve Pennsylvania ise 1848'de-.[139] Birinci Dünya Savaşı başladığında hemen hemen bütün eyaletlerde küçük çocukların çalıştırılmalarını engelleyen, daha büyük çocukların günlük çalışma saatlerini kısıtlayan yasalar vardı. Bu dönüşümde Ulusal Çocuk İşgücü Komitesi'nin çok önemli bir rol oynamış olduğu söylenir. Ne yazık ki yasalar tam anlamıyla uygulanamıyordu. Federal Çocuk İşgücü Yasası 1916'da Kongreden geçti ama iki yıl sonra Yüksek Mahkeme yasanın anayasaya uygun olmadığını ilan etti. 1919'da ikinci bir girişim aynı şekilde sonuçlandı. Çocuk işgücünü yasaklayan federal bir düzenleme için 1938 yılına ve "Adil Emek Standart Yasası"nın kabulüne kadar beklemek zorunda kalındı.[140]

---

137 Soto 1989, s. 702-4 (İspanya için); Engerman 2001, tablo 1 (Hollanda ve İsviçre için).

138 Dechesne 1932, s. 494-5; Blanpain 1996, s. 180-2 (Belçika için); Clark 1996, s. 137 (İtalya için); Serrao 1979, s. 413 (Portekiz için).

139 Engerman 2001, tablo 5.

140 Garraty ve Carnes 2000, s. 607, 764. Stanley Engerman'a kişisel bir yazışmamızda 1919 mevzuatı girişimine dikkatimi çektiği için teşekkür ederim.

Tablo 3.5'te on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyıl başlarında BKÜ'lerdeki çocuk işgücünün düzenlenmesine ilişkin gelişmeler özetlenmektedir. Bazı tarihler eksik bazıları da yaklaşık olduğu halde 1870'lerin ortalarına kadar, 15 ülkenin çoğunda göstermelik bile olsa bir düzenlemenin bulunmadığı açıkça görülmektedir. "Ciddiye alınabilecek" bir çocuk işgücü düzenlemesi görebilmek için yirminci yüzyılın başlarını beklemek gerekmiştir.

Tablo 3.5
BKÜ'LERDE ÇOCUK İŞGÜCÜNE YÖNELİK DÜZENLEMELER

	İlk düzenleme girişimi (çoğu durumda etkisiz)	İlk 'ciddi' düzenleme	Göreceli olarak kapsamlı ve iyi uygulanan düzenleme
Avusturya	1787	1842?	?
Birleşik Krallık	1802	1833	1878
Prusya	1839	1853-4	1878
Fransa	1841	?	?
ABD	1842*	1904-14	1938
İsveç	1846	1881	1900
Saksonya	1861	?	?
Danimarka	1873	1925	?
İspanya	1873	1900	?
Hollanda	1874	?	?
İsviçre	1877	?	?
Belçika	1878	1909	1914?
Norveç	1892	?	?
İtalya	1902	?	?
Portekiz	1913	?	?

Kaynak: Metin

(*) Massachussettes'te ilk kez düzenlemelerin devlet tarafından uygulanmaya konulduğu tarih.

C. Yetişkinlerin çalışma saatlerini ve koşullarını düzenleyen kurumlar

Yetişkinlerin çalışma saatlerini ve koşullarını düzenleyen kurumlar üzerinde çocuk işgücünü düzenleyen kurumlar üzerinde yapıldığı kadar çok yorum yapılmamaktadır. Ancak bu

kurumlarla ilgili önemli noktalar, çocuk işgücünü düzenleyen kurumlarla ilgili noktalarla temel olarak aynıdır.

Birçok BKÜ'de on dokuzuncu yüzyıl boyunca uzun çalışma saatleri olağandı. Birleşik Krallık'ta 1844 Fabrika Yasası'ndan önce normal bir iş günü 12 saatten fazla sürmekteydi. ABD'de 1890'lara kadar sadece iyi eğitimli az sayıda çalışan kişi günde 10 saatin altında çalışmaktaydı. On dokuzuncu yüzyıl boyunca göçmen işçiler günde 16 saate kadar çalıştılar.[141] Almanya'da haftalık ortalama çalışma saati 1850-70 arasında 75, 1890'da 66, 1914'te 54'tü. Norveç'te fırıncılar 1870'ler ve 1880'ler boyunca çoğu kez günde 16 saat çalışıyorlardı. İsveç'te 1880'lere kadar günlük ortalama çalışma saati 11-12'ydi. 1990'lara kadar, bazı mesleklerde, özellikle de fırıncılıkta bir işgünü 17 saate kadar çıkmaktaydı. Mørch'un tahminlerine göre 1880'de Danimarka'da haftada altı buçuk gün ve toplam 70 saat çalışılmaktaydı.[142]

Çalışma saatleri bu denli uzun olduğu halde yetişkinlerin çalışma saatlerini düzenleyen kanunlar ancak on dokuzuncu yüzyıl ortalarında çıkarılmaya başlandı. (Bazı ülkelerde çocuk işgücünü düzenlemeye yönelik çabaların on sekizinci yüzyıl sonları, on dokuzuncu yüzyıl başlarında görülmeye başlandığını hatırlayalım.) Yetişkinlerin çalışma saatlerini denetlemeye yönelik ilk girişim Britanya'daki 1844 Fabrika Yasası'ydı. Bu yasa, 18 yaş üstü kadınların çalışma saatlerini 12 saatle sınırlıyor ve gece vardiyasında çalışmalarını yasaklıyordu.[143] Bu yasadan sonra yasal bir şart olmamakla beraber yetişkin erkekler için toplumsal

141 Cochran ve Miller 1942, s. 245.

142 Lee 1978 s. 483-4 (Almanya); Pryser 1985, s. 194-5 (Norveç); Hadenius vd. 1996, s. 250 (İsveç); Mørch 1982 (Danimarka).

143 Marx 1976, s. 394.

olarak kabul edilebilir çalışma saati 12'ye indirildi. Bir sonraki yıl işleme giren 1847 Fabrika Yasası, kadınların ve çocukların günlük çalışma saatlerini 10 ile sınırlardı. Fakat bu düzenlemede birçok yasal boşluk vardı ve işverenler bu boşluklardan yararlandıkları için düzenleme pek fazla etkili olmadı. Örneğin birçok işveren çalışma saatleri süresince, yani sabah 9'la akşam 7 arasında yemek arası verilmesine izin vermiyordu.[144]

ABD'de çalışma saatleriyle ilgili ilk kısıtlamalar eyalet düzeyindeydi. İlk düzenlemeyi Massachusetts 1847'de yaptı ve kadınların ve çocukların günlük çalışma saatlerini 10'a indirdi.[145] 1890'lara kadar bu tür düzenlemeler ABD çapında yaygınlaşmadı. Yeni yüzyıla girildiğinde bazı eyaletler, özellikle de yorgunluğun çok ciddi kazalara neden olduğu alanlarda (demiryolları veya madencilik gibi) günlük çalışma saatine kısıtlamalar getirdiler. Ancak bilhassa muhafazakâr yargıçların uygulamada gösterdikleri tutum nedeniyle 1900'den önce, bu düzenlemelerin genel olarak etkisi pek fazla değildi. Örneğin 1905'te ünlü New York'a karşı Lochner davasında Amerikan Yüksek Mahkemesi New York eyaletinde fırıncılara getirilmiş olan 10 saat sınırlamasını, "fırıncıları istedikleri kadar uzun süre çalışma haklarından mahrum bıraktığı" gerekçesiyle anayasaya aykırı buldu. 1908'de, Oregon'da çamaşırcı kadınların günlük çalışma saatini 10'la sınırlayan bir yasa Yüksek Mahkemeye intikal etti, ancak bu sefer Yüksek Mahkeme yasayı onayladı.

1910 gibi geç bir tarihte ABD'de birçok eyalette "bir işçinin istihdam edilmeyi kabul ettiğinde iş kazaları riskini de kabul ettiğine ve bir iş kazası durumunda işverenin ih-

144 Marx 1976, s. 395, 398-9; Hobsbawm 1999, s. 102.

145 Garraty ve Carnes 2000, s. 607; paragrafın geri kalanındaki bütün bilgiler aynı eserin 607-8. sayfalarından alınmıştır.

mali kanıtlanmadıkça tazminat talep edemeyeceğine" dair içtihat değişmişti.[146] Ancak o dönemde işyeri güvenliği yasaları doğru dürüst uygulanmıyordu ve 1930'a kadar federal düzeyde bir iş kazası sigortası uygulaması başlamadı (bkz. tablo 3.4).

Diğer BKÜ'ler hakkındaki bilgiler bölük pörçüktür, ancak birçoğunda, yetişkinlerin çalışma saatlerine ve koşullarına ilişkin asgari düzenlemenin on dokuzuncu yüzyıl sonlarında hatta yirminci yüzyıl başlarında ortaya çıktığı söylenebilir.

1848 gibi erken bir tarihte, Fransa'da kadınların günlük çalışma saatlerini 11'le sınırlayan bir yasa mevcuttu ancak yirminci yüzyıl başlarında Fransız eliti yetişkin erkeklerin çalışma saatlerini kısıtlayan herhangi bir düzenlemeye son derece karşıydı. Hiçbir İskandinav ülkesinde Birinci Dünya Savaşı'ndan önce kadınların iş saatlerine ilişkin bir düzenleme bulunmuyordu. İtalya'da, 1902'de kadınların günlük çalışma saatleri 11'le sınırlandırıldı, haftalık izin için 1907'ye kadar beklemek gerekti. İspanya'da ancak 1904'te Pazar günü tatil günü ilan edildi. Belçika'da sanayi kuruluşlarında ve ticari kuruluşlarda haftalık izin uygulaması 1905'te başladı.[147]

Yirminci yüzyılın ortalarına doğru çalışma saatlerine ilişkin "modern" düzenlemeler ortaya çıkmaya başladı. İspanya'da 1902'de -kalkınmışlık düzeyi göz önüne alındığında görece erken bir tarihte- günde 8 saatlik çalışma uygulaması, bölgesel düzeyde uygulandı, genelleşmesi ise 1919 yılını buldu. İsveç'te, haftada 48 saat çalışma uygulamasına 1920'de geçildi. Danimarka'da 1920'de günde 8 saat çalış-

146 Garraty ve Carnes 2000, s. 607.

147 Kuisel 1981, s. 4 (Fransa); Engerman 2001, ek 1 (İskandinav ülkeleri); Clark 1996, s. 137 (İtalya); Soto 1989, s. 591 (İspanya); Dechesne 1932, s. 496 (Belçika).

ma uygulaması mecburi hale getirildi fakat işgücünün yaklaşık üçte birini oluşturan tarım ve denizcilikte çalışanlar yasa kapsamı dışında bırakıldı. Belçika'da haftada 48 saat uygulaması 1921'de, 40 saat uygulaması 1936'da başladı. ABD'de ise, 1938 tarihli Adil Çalışma Standartları Yasası'yla haftalık çalışma saati 40'la sınırlandırıldı.[148]

3.3. Kalkınmakta olan ülkelerde kurumsal gelişme - önceki ve şimdiki durum

Bu bölümde ele alınanlardan yola çıkarak BKÜ'lerin geçmişteki kurumsal gelişmeleri hakkında ne söylenebilir? Özellikle de küçük ülkeler için söz konusu olan tarihsel kayıtlardaki sorunlar ve ülkeler arasındaki farkların büyük olması nedeniyle bir genelleme yapmak tehlikeli olabilir. Öte yandan bu kitabın cevaplandırmayı hedeflediği sorular açısından bu tür bir genelleme yapmak gerekmektedir.

Bunu yapabilmek için BKÜ'lerin kalkınmasında üç aşamayı temsilen üç farklı resim incelenecektir (bölüm 3.3.1). En ileri BKÜ'lerin birçoğunda sanayileşmenin erken dönemlerini temsilen 1820 yılına, ileri BKÜ'lerde sanayileşmenin zirveye ulaştığı, daha az gelişmiş BKÜ'lerde sanayileşmenin başladığı 1875 yılına, gelişmiş ülkelerin sınai olgunluğa eriştiği ve daha az gelişmiş BKÜ'lerin sanayileşmelerinin zirvesinde olduğu 1913 yılına bakılacaktır. Buradan hareketle, BKÜ'lerde kurumsal gelişme sürecinin yavaş ve eşitsiz olduğu gösterilecektir (bölüm 3.3.2). Daha sonra kurumsal gelişme bakımından BKÜ'lerin erken dönemleriyle bugünün kalkınmakta olan ülkeleri karşılaştırılacaktır (bölüm 3.3.3). Varılan sonuç, bugünün kalkınmakta olan

148 Soto 1989, s. 585-6 (İspanya); Norborg 1982, s. 61 (İsveç); Mørch 1982, s. 17-8 (Danimarka); Blanpain 1996, s. 180-2 (Belçika); Garraty ve Carnes 2000, s. 764 (ABD).

ülkelerindeki kurumsal kalkınma düzeyinin, BKÜ'lerin benzer kalkınmışlık düzeyindeyken sahip oldukları kurumsal gelişme düzeyinin çok üzerinde olduğudur.

3.3.1. BKÜ'lerde kurumsal gelişmeye kuşbakışı bir bakış

A. 1820 - Erken dönem sanayileşme

1820'de hiçbir BKÜ'de oy hakkı bütün erkeklere tanınmamıştı. Oy verme hakkının yaygınlaşmış olduğu örneklerde bile, ancak belli bir miktarın üzerinde mülk sahibi olan ve çoğu kez 30 yaşın üzerindeki erkeklerin oy hakkı vardı. Bürokratik görevlendirmelerde akraba kayırma, torpil, suistimal ve kamu görevlerinin para karşılığı satılması, sık rastlanan durumlardı. Kamu görevleri resmen özel mülkiyet olarak değerlendiriliyordu. Ve birçok ülkede modern anlamda maaşlı, profesyonel bürokrasi bulunmuyordu. (Prusya ve diğer Alman devletleri buna istisna teşkil ediyorlardı.)

Özellikle ABD gibi yeni ülkelerde, yeni mülkiyet haklarına yer açmak için, varolan mülkiyet hakları rutin olarak ihlal ediliyordu. Sadece bir avuç ülkede (Birleşik Krallık, ABD, Fransa ve Avusturya) patent yasası bulunmaktaydı, bu yasaların da niteliği çok düşüktü, patentlenecek olan buluşların özgünlüğü neredeyse hiç denetlenmiyordu. "Modern" patent yasalarına benzer bir yasanın ortaya çıkması için yaklaşık 15 yıl sonra ABD Patent Yasası'nın 1836'da gözden geçirilmesini beklemek gerekecekti.

Modern şirketlerin gelişmesinde çok önemli bir rol oynayan sınırlı sorumluluk, hiçbir ülkede yaygın değildi, bir haktan çok bir ayrıcalıktı. O dönemin en gelişmiş kurumsal finans sistemine sahip ülkelerinde bile dışarıdan denetleme veya bilgilendirmeyle ilgili hiçbir düzenleme bulunmamak-

taydı. İflas yasası olan ülkelerde bu yasalar eksikti ve sadece bir grup işadamına uygulanmaktaydı. Ayrıca, iflas halinde "riskin toplumsallaştırılması" ve "temiz bir sayfa açılmasını" sağlamakta yetersiz kalıyordu. Rekabet yasası, Fransa Ceza Hukuku'nun 1810'da yürürlüğe giren ve pek de iyi uygulanmayan sınırlı 419. maddesi dışında hiçbir ülkede bulunmuyordu.

İtalya'nın belli bölgeleri (Venedik, Cenova ve birkaç başka şehir), Birleşik Krallık ve bir ölçüde ABD dışında bankalar yeni ortaya çıkmıştı. Ülkelerin hiçbirinde banknot basma tekeline sahip ve resmen "son borç verici merci" görevi gören bir merkez bankası bulunmamaktaydı. Az sayıda ülkede menkul kıymetler piyasaları düzenlenmekteydi, ancak düzenlemeler yetersizdi ve tam olarak uygulanamıyordu. Gelir vergisi ancak savaş zamanı bir acil durum önlemi olarak kullanılıyordu (örneğin, 1799-1816 arası Britanya veya Napolyon Savaşları sırasında Danimarka).

Bunlara ek olarak, BKÜ'lerin hiçbirinde sosyal refah kurumları veya çalışma saatlerini, çocuk iş gücünü, işyeri güvenliğini veya çalışma koşullarını düzenleyen kurumlar bulunmamaktaydı. Birleşik Krallık'taki, 1802 ve 1819 tarihli, birkaç tekstil iş kolunda çocuk işçi çalıştırılmasıyla ilgili düzenlemeler getiren ve fazla etkili olmayan kapsamı dar yasalar ve Avusturya'da çalışma yaşını dokuz ve üzeri olarak belirleyen 1787 tarihli yasa varolan ender istisnalardı.

B. 1875 - Bütün hızıyla sanayileşme

1875'e gelindiğinde sanayileşme süreciyle beraber BKÜ'ler kurumsal gelişme alanında ciddi ilerlemeler kaydettiler. Yine de eriştikleri düzey bugün benzer kalkınmışlık düzeyinde olan kalkınmakta olan ülkelerden talep edilen düzeyin altında kalmaktaydı (bu karşılaştırma için bkz. 3.3.3).

Fransa, Danimarka ve ABD gibi bazı ülkelerde erkeklere en azından teorik olarak genel oy hakkı verilmiş olsa da (ABD'de sonradan geri alınmıştır) BKÜ'lerin hiçbirinde genel oy hakkı bulunmamaktaydı. Gizli oylama gibi demokrasinin en temel prensipleri yerine getirilmemekteydi ve seçim sahtekârlıklarına sıklıkla rastlanıyordu. Birçok ülkede bürokraside eski sistem devam etmekteydi, Prusya ve Britanya gibi az sayıda öncü ülkede (ama örneğin ABD'de değil) sınavla işe alma ve disiplinin sağlanmasına yönelik önlemler gibi modern özellikler benimsenmeye başlamıştı. Ancak hâlâ pek çok ülkede torpil, yaygın olarak kullanılıyordu.

İsviçre ve Hollanda istisna olmak üzere BKÜ'lerin çoğunda patent yasaları bulunmaktaydı ancak pek nitelikli değildi. Kısmen, uluslararası bir fikrî mülkiyet hakları rejimi bulunmadığı için yabancıların fikrî mülkiyet haklarına sağlanan koruma yetersizdi. Örneğin bugün uluslararası patent sisteminin güçlü bir savunucusu olan ABD, yabancıların telif haklarını tanımamaktaydı ve Alman firmaları sahte İngiliz malları üretmekteydi.

1875'e gelindiğinde bazı ülkelerde (İsveç, Britanya, Portekiz, Fransa ve Belçika) sınırlı sorumluluk yaygınlaşmıştı, ama bu ülkelerde bile limited şirketlerin denetlenmesi ve bilgilendirmeyle ilgili prosedürler düzenlenmemişti. Britanya'da iflas eden işadamlarına beyaz bir sayfa açma imkânı veren, "modern" iflas yasası kabul edileli (1849) ancak 30 yıl olmuştu. ABD'de hâlâ federal bir iflas yasası bulunmuyordu. Büyük firmaların ve tröst faaliyetlerinin sayısı hızla arttığı halde hiçbir ülkede rekabet yasası bulunmuyordu (Fransız Ceza Yasası'nın 1810 tarihli 419. maddesi kullanımdan kalkmıştı).

Bankalar yeni yeni gelişmekteydi; İtalya, İsviçre ve ABD'de merkez bankası yoktu. Portekiz, İsveç ve Almanya

gibi merkez bankası olan ülkelerde bile merkez bankaları banknot basma tekeline sahip olmadıkları için etkili olamıyorlardı. Bankacılıkla ilgili düzenlemelere pek rastlanmıyordu ve kredilerde "ahbaplık" ilişkilerinin rol oynaması ve bankaların batması sık rastlanan olaylardı. Menkul kıymetler piyasalarının en gelişmiş olduğu Birleşik Krallık'ta bile bu piyasalar düzenlenmiyordu, ve bu nedenle içeriden öğrenenlerin ticareti ve fiyatları manipüle etme olayları görülmekteydi. İlk defa 1842'de İngiltere'de uygulanan gelir vergisi hâlâ bir yenilik olarak görülüyordu.

Bu dönem boyunca, Almanya'daki 1871 tarihli sanayi kazası sigortası dışında hiçbir ülkede modern sosyal refah kurumları bulunmuyordu. Birleşik Krallık, Prusya ve İsveç gibi birkaç ülkede çocuk işgücünü düzenleyen yasalar bulunmaktaydı ama bu yasalar doğru dürüst uygulanmıyordu. Birçok ülkede göreceli olarak küçük çocukların yani dokuz ila 12 yaşlarındaki çocukların çalıştırılması serbestti. Belçika, İtalya ve Norveç gibi diğer ülkelerde çocukların çalıştırılmasına dair hiçbir düzenleme bulunmamaktaydı. Hiçbir BKÜ'de yetişkin erkeklerin çalışma saatlerine dair bir kısıtlama bulunmamaktaydı, bazı ülkelerde kadınların çalışma saatlerine sınır getirilmişti ancak bu, günde 10-12 saat gibi göreceli olarak yüksek bir sınırdı. İşyeri güvenliğiyle ilgili yasalar, varolsalar bile neredeyse hiç uygulanmamaktaydı.

C. 1913 - Sınai olgunluğun başlangıcı

1913'te BKÜ'lerin en zengin olanları, bugün kalkınmakta olan ülkeler arasında en iyi durumda olanların (Brezilya, Tayland, Türkiye, Meksika, Kolombiya) düzeyindeydiler fakat bu ülkelerdeki kurumların standardı bugün bu ülkelerden talep edilen "dünya standartları"nın altındaydı.

Genel oy hakkı yeni ortaya çıkmıştı (sadece Norveç ve Yeni Zelanda'da) ve erkeklere tanınan oy hakkında da "bir kişi, bir oy" uygulaması yaygın değildi. Örneğin ABD ve Avustralya'da ırkla ilgili koşullar vardı, Almanya'da oy sayısı, sahip olunan mülke, eğitime ve yaşa göre değişmekteydi. Kapalı oylama 1913'te Fransa'da uygulanmaya başladı, Almanya'da henüz uygulanmıyordu. Bürokratik modernleşmede, özellikle Almanya'da, ciddi adımlar atılmış olsa da birçok ülkede (özellikle ABD ve İspanya'da) eski torpil sistemi devam etmekteydi. Bürokraside profesyonellik, ABD'de bile yeni yeni ortaya çıkıyordu. Zaten ABD federal bürokrasisine girişin asgari düzeyde rekabetçi olmaya başlamasının (1883) üzerinden ancak otuz yıl geçmişti.

Birleşik Krallık ve ABD'de kurumsal yönetişim kurumları modern standartların çok altında kalmaktaydı. Yaklaşık on yıl önce (1900'de) Birleşik Krallık, limited şirketlere mecburi denetleme kuralını getirmişti, ama düzenlemelerdeki boşluklar nedeniyle şirketler güncel bilançolarını açıklamayabiliyorlardı. Ne Birleşik Krallık'ta ne de ABD'de kamuya açık satışlarda yatırımcılara bütün bilgilerin verilmesi kuralı vardı. Rekabet yasaları yoktu. ABD'de 1890 Sherman Yasası'nda bu konu ele alınmıştı ancak düzgün bir anti-tröst yasası için 1914 Clayton Yasası'na kadar beklemek gerekiyordu. Avrupa'da ise ilk rekabet yasası, ancak on yıl sonra 1923'te çıkan Alman kartel yasası olacaktı.

Bankacılık hâlâ pek fazla gelişmemişti; örneğin ABD'de şube bankacılığı yasaktı. Birçok ülkede bankacılıkla ilgili düzenlemeler bölük pörçüktü. Merkez bankası kurumu yerleşmeye başlamıştı ancak kalitesi, bugünün standartlarından çok düşüktü. Örneğin ABD'de Federal Rezerv henüz oluşturulmuştu (1913), ve ülkedeki bankaların ancak % 30'unu kapsıyordu. İtalya Merkez Bankası hâlâ banknot

basma tekelini elde edebilmek için mücadele ediyordu. İçeriden bilgi verme ve borsanın manipüle edilmesini engelleyen etkili bir düzenleme bulunmamaktaydı. En gelişmiş menkul kıymetler piyasalarına sahip olan Birleşik Krallık ve ABD'de bu piyasalar düzenlenmemekteydi. (Düzenleme, Birleşik Krallık'ta 1939'da, ABD'de 1933'te gerçekleştirildi.) Gelir vergisi henüz çok yeniydi. ABD, gelir vergisini neredeyse 20 yıl süren siyasi mücadeleler ve çekişmeler sonucunda 1913'te kabul etmişti. İsveç'te daha önce birçok kez gelir vergisi uygulanmış olmasına rağmen, 1913'te gelir vergisi yoktu.

Aynı kalkınmışlık düzeyindeki bugünün kalkınmakta olan ülkeleriyle karşılaştırıldığında BKÜ'lerin önde oldukları tek alan, 1880'lerden itibaren büyük bir ilerleme göstermiş olan sosyal refah kurumlarıydı. 1913'te birçok BKÜ'de (Kanada, ABD ve Portekiz hariç) -tamamlanmamış olsa dasanayi kazası sigortası, (Hollanda, Yeni Zelanda, İspanya, Finlandiya, Avustralya ve Portekiz hariç) sağlık sigortası, (Norveç, Finlandiya, İsviçre, İspanya ve Portekiz hariç) kamu emeklilik kurumları bulunmaktaydı. İşsizlik sigortası çok yeniydi. İlk kez Fransa'da 1905'te kabul edilmişti; 1913'te İrlanda, Birleşik Krallık, Danimarka ve Norveç'te de kabul edildi. Ancak mesela Norveç'te ve İsveç'te sosyal yardım alanların oy hakkı yoktu.

1913'te ülkelerin çoğunda çalışma saatlerine, işyeri güvenliğine, kadın işgücüne ve çocuk işgücüne dair birçok mevzuat bulunmaktaydı ancak standartları düşüktü, kapsamı dardı ve iyi uygulanmıyordu. Örneğin ABD'de günde en fazla 10 saat çalışılması kuralına işverenler ve tutucu yargıçlar şiddetle karşı çıkmaktaydılar ve çocuk işgücünün federal düzeyde yasaklanması için çeyrek yüzyıl daha geçmesi gerekecekti (1938). Hiçbir ülkede, haftada en fazla 48 saat çalışılması kuralı -40 bile değil- uygulanmıyordu.

3.3.2. Kurumsal gelişmeye giden uzun ve virajlı yol

Bölüm 3.2'de ele alınan konuların ve bölüm 3.3.1'de sunulan genel özetin ortaya çıkardığı en önemli sonuç, BKÜ'lerde kurumsal gelişmenin, kurumlara olan gereksinimin ortaya çıkmasından, yüzyıllar değilse bile, on yıllar sonra mümkün olabildiğidir. Ayrıca bu süreç boyunca geri dönüşler yaşanmıştır. Bu noktayı birkaç örnekle açıklamak mümkün.

Demokrasinin gelişmesi uzun zaman almıştır. Örneğin, Fransa ve İsviçre'de erkeklere oy hakkı verilmesiyle kadınlara da oy hakkı verilmesinin arasında yaklaşık yüz yıl vardır (1848'den 1946'ya ve1879'dan 1971'e). On sekizinci yüzyıldan itibaren bürokrasinin profesyonel olması gerektiği kabul ediliyor olmasına rağmen böyle bir bürokrasinin kurumsallaşması birçok BKÜ'de on dokuzuncu yüzyıl başlarından önce mümkün olmamıştır. Limited şirketlerin önemi, on altıncı yüzyılda, Britanya Doğu Hindistan Şirketi gibi büyük, riskli girişimlerde sınırlı sorumluluğa izin verilmesiyle anlaşılmaya başladı. Fakat en ileri ülkelerde bile on dokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar yaygınlaşmadı. Bir merkez bankasının gerekli olduğu bazı çevrelerde on yedinci yüzyıldan itibaren konuşulmaya başlanmıştı. Fakat ilk merkez bankası "Bank of England" 1844'te kurulabildi. ABD'de bağımsızlığın ilk günlerinden itibaren bir merkez bankasının gerekli olduğu düşünülmekteydi, zaten 1791'de -kısa ömürlü olacak- "First Bank of the USA"in kurulması da bunun bir göstergesi. Fakat Federal Rezerv Sisteminin kurulması, kapsamı son derece sınırlı olduğu halde 1913'ü buldu.

Yeni kurumların öncü ülkelerden diğer BKÜ'lere yayılması da uzun bir zaman aldı. Tablo 3.6, eldeki veriler ölçüsünde farklı kurumların ilk ortaya çıktıkları yeri ve tarihi, BKÜ'lerin çoğunluğunda benimsendikleri tarihi ve

Tablo 3.6.
BKÜ'LERDE KURUMLARIN EVRİMİNİN ÖZETİ

	İlk benimsenme tarihi	Çoğunluk tarafından benimsenmesi	Son benimsenme tarihi	Birleşik Krallık	ABD
Demokrasi					
Erkeklere Oy Hakkı	***1848 (Fransa)***	***1907***[a]	***1925 (Japonya)***[a]	***1918***	***1870***
Genel Oy Hakkı	1907 (Yeni Zelanda)	1946[a]	1971 (İsviçre)[a]	1928	1965
Modern Bürokrasi	19. yy başları (Prusya)			1800'lerin ortaları	1900'lerin başları
Modern Yargı				1930'lar?	
Fikri Mülkiyet Hakları					
Patent Yasası	***1474 (Venedik)***	***1840'lar***[b]	***1912 (Hollanda)***[b]	***1623***	***1793***
'Modern' Patent Yasası[1]	1836 (ABD)	1960'lar[b]	1990'lar (İspanya, Kanada)[b]	1852	1836
'Modern' Telif Hakları Yasası[2]					1891 (1988)[3]
Marka Yasası	1862 (Birleşik Krallık)			1862	
Kurumsal Yönetişim Kurumları					
Sınırlı Sorumluluğun Yaygınlaşması	1844 (İsveç)			1856 (1862)[4]	
İflas Yasası				***1542***	***1800***
'Modern' İflas Yasası[5]				1849	1B9B
'Modern' Denetleme ve açıklama[6]				1948	1933
Rekabet Yasası	***1890 (ABD)***			***1919***	***1890***
Etkin Rekabet Yasası	1914 (ABD)			1956	1914
Finans Kurumları					
'Modern' Bankacılık[7]	1920'lerin ortaları (Birleşik Krallık)			1920'lerin ortaları	
Merkez Bankası	***1688 (İsveç)***	***1847***[c]	***1913 (ABD)***[c, 9]	***1694***	***1913***
'Modern' Merkez Bankası[8]	1844 (Birleşik Krallık)	1891[c]	1929 (ABD)[c, 9]	1844	1929
Menkul Kıymetler Düzenlemeleri	***1679 (Birleşik Krallık)***			***1679***	***1800'lerin ortaları***
'Modern' Menkul Kıymetler Düzenlemeleri[10]				1939	1933
Gelir Vergisi	1842 (Birleşik Krallık)			1842	1913
Sosyal Refah ve İşgücü Kurumları					
Sanayi Kazası Sigortası	1871 (Almanya)	1898[d]	1930 (ABD, Kanada)[d]	1897	1930
Sağlık Sigortası	1883 (Almanya)	1911[d]	Halen ABD'de bulunmamaktadır[d]	1911	Halen yok
Emeklilik	1889 (Almanya)	1909[d]	1946 (İsviçre)[d]	1908	1946
İşsizlik Sigortası	1905 (France)	1920[d]	1945 (Avusturalya)[d]	1911	1935
Çocuk işgücü düzenlemeleri	***1787 (Avusturya)***	***1873***[e]	***1913 (Portekiz)***[e]	***1802***	***1904***
'Modern' Çocuk İşgücü Düzenlemesi[11]	1878 (BK, Prusya)			1878	1938

Kaynak: Metin

* İtalik olarak yazılmış olan kurumlar ilk ortaya çıktıklarındaki biçimleriyle kapsam ve etkinlik anlamında bugünün standartlarının o derece altındaydılar ki modern biçimlerinden farklı bir kategoride değerlendirilmeleri daha doğru olur.

a 19 ülke hakkında bilgi bulunmaktadır (Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık, ABD).

b 17 ülke hakkında bilgi bulunmaktadır (Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık, ABD). Bu dönemde, Alman devletleri içinde Prusya, Bavyera, Württemberg ve Saksonya'da patent yasası vardı. İtalyan devletleri içinde de Sardinya ve Vatikan Devletinde patent yasası bulunmaktaydı.

c 11 ülke hakkında bilgi bulunmaktadır (Belçika, Fransa, Almanya, Italya, Hollanda, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık, ABD).

d 17 Ülke hakkında bilgi bulunmaktadır (Avusturalya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç, İsviçre, Birleik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri).

e 15 ülke hakkında bilgi bulunmaktadır (Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İtalya, Norveç, Portekiz, Prusya, Saksonya, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleişik Krallık, ABD).

1 'Modern' bir patent yasası, buluşun özgünlüğünün sıkı bir biçimde denetlenmesi, yabancıların buluşlarının eşit oranda korunması ve kimyasal maddeler ve ecza maddeleri üzerinde patentlerin olması gibi unsurlarla tanımlanır.

2 'Modern' bir telif hakları yasası, her şeyden önce yabancıların telif haklarının eşit oranda korunmasıyla tanımlanır.

3 1988'e kadar ABD, ancak söz konusu ürün ABD'de basılmışsa yabancıların telif haklarını tanımaktaydı.

4 Sınırlı sorumluluk hakkı bankalara 1857'de, sigorta şirketlerine 1862'de verildi.

5 'Modern' bir iflas yasası herkese, hiçbir aktif sınırı olmaksızın uygulanır ve borçlulara ikinci bir şans verilir.

6 'Modern' bir denetleme ve açıklama, dışarıdan denetlemeyi, güncel bilançoların bildirilmesini ve ayrıntılı bilgilerin açıklanmasını öngörür.

7 'Modern' bankacılık tanımı geniştir, bu tanıma göre içeriye borçlanma düşüktür, tüm bölgelerde aynı oranlar uygulanır.

8 'Modern' bir merkez bankası banknot basma tekeline sahiptir, son borç verici merci işlevi görür, tüm bankaları denetler.

9 ABD Federal Rezerv Sistemini 1913'te kurmuştur, ancak 1915'te bile bankaların ancak % 30'u (bankaların toplam aktiflerinin % 50'si) sisteme dahildi . 1929'a kadar, bankaların geri kalan % 65'i (bankaların toplam aktiflerinin % 20'si olsa da) Federal Rezerv Sistemine dahil olmadı

10 'Modern' bir menkul kıymetler düzenlemesine göre, bilgiler gerçeğe uygun bir biçimde, bütünüyle aktarılmalı, aracılar lisansa tabi olmalı, ve düzenleyici otoritenin soruşturma başlatma yetkisi olmalıdır.

11 'Modern' bir çocuk işgücü düzenlemesinin kapsamı geniş olmalıdır ve düzenlemeler etkin bir biçimde uygulanabilmelidir.

BKÜ'lerin tümüne yaygınlaştıkları tarihi göstermektedir. Tabloya göre, bir kurumsal yeniliğin ortaya çıkışıyla BKÜ'lerin çoğunluğunda yaygınlaşması arasında, "pre-modern" patent yasası örneği dışarıda bırakılırsa, kamu emeklilik sistemi ve işsizlik sigortası örneklerinde olduğu gibi 20 yıl ile, merkez bankacılığı örneğinde olduğu gibi 150 yıl arasında bir süre vardır. Tablo ayrıca, bir kurumsal yeniliğin ortaya çıkmasıyla BKÜ'ler arasında bir "uluslararası standart" haline dönüşmesi (yani ülkelerin büyük çoğunluğunda uygulanması) arasında geçen sürenin on yıllarla bile değil kuşaklarla ölçülmesi gerektiğini göstermektedir. BKÜ'lerde kurumsal gelişmenin yavaş ilerlemesinin birçok nedeni vardır.

İlk olarak, özellikle de kalkınmanın erken dönemlerinde birçok kurumun benimsenmemesinin veya etkisiz olmasının nedeni "fazla pahalıya" gelmeleridir. Bu bakımdan en bariz örnekler sosyal güvenlik kurumlarının ve işgücü düzenlemelerinin olmayışıdır, ancak kurumsal yönetişim ve finans kurumları da ilk ortaya çıktıkları dönemde etkili olamamışlardır, bunun nedeni bu kurumların yönetilmeleri ve etkili olmaları için gerekli kaynakların yetersiz oluşudur.

İkinci olarak, birçok durumda kurumlar, gereken kaynak bulunduğunda bile, benimsenmelerinden zarar görecek olanlardan gelen direniş yüzünden kabul görmemişlerdir. Zengin sınıfların demokrasiye, işgücü düzenlemelerine veya gelir vergisine direnmeleri buna en iyi örnektir.

Üçüncü olarak, bazı kurumlar, arkalarındaki iktisadi mantık anlaşılamadığı için benimsenmediler. Sınırlı sorumluluğa, veya merkez bankasına, kendi yararı olduğu halde direnenler de bu duruma örnek oluştururlar.

Dördüncü olarak, gereken kaynakların ayrılması mümkün olduğunda ve arkalarındaki iktisadi mantık anlaşıldığında bile bazı kurumların benimsenmesi "devrin önyargıları" ne-

deniyle gecikmiştir. ABD'de profesyonelliğe karşı Jackson'cu önyargılar nedeniyle profesyonel bir bürokrasinin ortaya çıkmasının gecikmesi ve İsviçre'de kadınlara oy hakkının çok geç verilmesi de bu duruma örnek oluşturur.

Beşinci olarak, kurumların gelişmesi kurumların karşılıklı bağımlılığı nedeniyle de gecikmekteydi. Bağlantılı olan diğer kurumların gelişmesi gerekli olabiliyordu. Örneğin, vergi toplayacak kamu maliyesi kurumları oluşmadan gerçek anlamda modern, profesyonel bir bürokrasi ortaya çıkamıyordu, öte yandan vergileri toplamakla yükümlü bir bürokrasi olmadan da kamu maliyesi kurumları gelişemiyordu. Modern bürokrasinin gelişmesinin devletin mali kapasitesiyle paralel gitmesi tesadüf değildir.

Belli bir kurumun belli bir ülkede belli bir zaman diliminde neden benimsenmediğini açıklamak için daha ayrıntılı tarihsel bilgi gerekmektedir. Ne yazık ki böylesi bir tartışma bu kitabın sınırlarını aşar. Ancak, yaptığımız çözümlemeler, kurumların gelişmesinin, kuşaklar değilse de on yıllar sürdüğünü göstermektedir. Bu bağlamda, kalkınmakta olan ülkelerden 5 ila 10 yıl gibi kısa bir süre içinde "dünya standartlarında" kurumlar talep edilmesinin, bu talep gerçekleşmediğinde bu ülkelerin cezalandırılmalarının, bu taleplerde bulunan BKÜ'lerin kendi tarihsel deneyimleriyle çeliştiği ortaya çıkmaktadır.

3.3.3. Bugünün kalkınmakta olan ülkeleriyle karşılaştırma

Geçmişte BKÜ'lerde kurumsal gelişmenin uzun ve zorlu bir süreç olduğunu gördük. Asıl önemli olan BKÜ'lerin, kalkınmalarının benzer aşamalarındayken, bugünün kalkınmakta olan ülkelerinden kurumsal olarak daha geri kalmış olmalarıdır.

Tablo 3.7
BUGÜNÜN KALKINMIŞ ÜLKELERİ, KALKINMAKTAYKEN NEREDEYDİLER?
(1990 DOLARIYLA)

Kişi Başına Gelir Aralığı	Bugünün Kalkınmış Ülkeleri (1750)	Bugünün Kalkınmış Ülkeleri (1820)	Bugünün Kalkınmış Ülkeleri (1875)	Bugünün Kalkınmış Ülkeleri (1913)	Bugünün Kalkınmış ülkeler (1992)
1000'in altında	Fransa (921)	Japonya (704) Finlandiya (759) Kanada (893) İrlanda (954)			Etiyopya (300) Bangladeş (720) Burma (748)
1000-1500	Birleşik Krallık (1328)	Norveç (1002) İspanya (1063) İtalya (1092) Almanya (1112) İsveç (1198) Fransa (1218) Danimarka (1225) ABD (1287) Belçika (1291) Avusturya (1295)	Finlandiya (1176) Norveç (1469)	Japonya (1334) Portekiz (1354)	Gana (1007) Kenya (1055) Fildişi Kıyıları (1134) Nijerya (1152) Hindistan (1348)
1500-2000		Avustralya (1528) Hollanda (1561) Birleşik Krallık (1756)	İtalya (1516) Kanada (1690) İsveç (1835) Avusturya (1986)	Yunanistan (1621)	Pakistan (1642) Mısır (1927)
2000-3000			Danimarka (2031) Fransa (2198) Almanya (2198) ABD (2599) Belçika (2800) Hollanda (2829)	Finlandiya (2050) İspanya (2255) Norveç (2275) İtalya (2507) İrlanda (2733)	Filipinler (2213) Fas (2327) Endonezya (2749)
3000-4000			Yeni Zelanda (3707) Birleşik Krallık (3511)	İsveç (3096) Fransa (3452) Avusturya (3488) Danimarka (3764) Almanya (3833) Hollanda (3950)	Peru (3232) Çin (3098)
4000-5000			Avustralya (4433)	Belçika (4130) İsviçre (4207) Kanada (4231)	Türkiye (4422) Tayland (4422) Brezilya (4862)
5000-6000				Birleşik Krallık (5032) Yeni Zelanda (5178) ABD (5307) Avustralya (5505)	Meksika (5098) Kolombiya (5359)

Kaynak: Maddison 1995. 1750'ye ait değerler, hem Fransa hem Birleşik Krallık için yıllık büyüme oranı % 0.4 kabul edilerek 1820 datası kullanılarak hesaplanmıştır. İngiltere üzerine çalışan iktisat tarihçilerinin o dönem için yaptıkları tahminlerin ağırlıklı ortalaması % 0.4'tür (de Vries 1984). Yine iktisat tarihçileri arasında o dönemde Fransa'daki büyüme hızının İngiltere'dekine yakın olduğu konusunda fikir birliği vardır (Crouzet 1967).

Bu noktayı açıklamak üzere BKÜ'lerin geçmiş dönemleriyle bugünün kalkınmakta olan ülkelerindeki kalkınmışlık düzeyini karşılaştıracağız. Tablo 3.7'de on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyıl başlarında BKÜ'lerdeki (1990 uluslararası dolarıyla) kişi başına gelirle bugünün kalkınmakta olan ülkelerinin 1992 yılı kişi başına geliri karşılaştırılmaktadır. Bunun çok kaba bir karşılaştırma olduğu açıktır, bir ülkenin kalkınma düzeyini ölçmekte, üstelik de iki yüzyılı kapsayan bir zaman dilimi için, gelir değerlerinin kullanılması ile ilgili sorunlar iyi bilinmektedir. Ancak tablo bize yine de BKÜ'lerin kalkınmakta iken bugünün kalkınmakta olan ülkelerine oranla nerede olduklarını kabaca göstermektedir.

Karşılaştırmaya göre 1820'lerde birçok BKÜ, bugünün Bangladeş'i (kişi başına 720 dolar) ile Mısır'ı (kişi başına 1927 dolar) arasında bir düzeydeydi. Burma (Myanmar), Gana, Fildişi Kıyıları, Kenya, Nijerya, Hindistan ve Pakistan da bu aralıkta yer almaktadır. 1875'e gelindiğinde, birçok BKÜ, Nijerya-Hindistan düzeyinin üzerine çıkmıştı fakat yine de en zengin ülkeler bile (Birleşik Krallık, Yeni Zelanda ve Avustralya) ancak bugün Çin'in (3098 dolar) veya Peru'nun (3232 dolar) gelir düzeyindeydi. ABD, Almanya ve Fransa'nın da içinde bulunduğu diğer ülkeler bugünün Pakistan'ıyla (1642 dolar) Endonezya'sı (2749 dolar) arasında bir yerdeydiler. 1913'te en zengin BKÜ'ler (Birleşik Krallık, ABD, Avustralya ve Yeni Zelanda) bugünün en yüksek gelire sahip kalkınmakta olan ülkelerinin (örneğin, Brezilya, Meksika, Kolombiya, Tayland) düzeyine erişmişti. Ancak, aralarında Finlandiya, Fransa, ve Avusturya'nın da bulunduğu çoğunluk hâlâ bugünün orta gelir grubundaki ülkelerinin (Filipinler, Fas, Endonezya, Çin ve Peru) düzeyindeydiler.

Bu gelir karşılaştırmalarını yukarıda (bölüm 3.3.1'de) veri-

len üç tarihle birleştirdiğimizde BKÜ'lerin, kalkınmalarının erken dönemlerinde bugünün kalkınmakta olan ülkelerine göre daha düşük bir kurumsal gelişme sergilemiş oldukları ortaya çıkmaktadır. Örneğin 1820'de Britanya bugünün Hindistan'ıyla az çok aynı gelir düzeyindeyken genel oy hakkı gibi bugün Hindistan'da olan birçok "temel" kuruma sahip değildi. Britanya'da o dönemde oy hakkı erkek nüfusun tamamına bile yaygınlaşmamıştı, bir merkez bankası yoktu, gelir vergisi yoktu, sınırlı sorumluluk yaygınlaşmamıştı, "modern" bir iflas yasası yoktu, profesyonel bir bürokrasi ve menkul kıymetler düzenlemeleri bulunmamaktaydı. Birkaç sektörde asgari düzeyde ve doğru dürüst uygulanmayan çocuk işgücü düzenlemeleri vardı, fakat 1820 yılında Britanya'da en temel işgücü düzenlemeleri bile yoktu.

Benzer bir biçimde 1875'te, İtalya bugünün Pakistan'ına yakın bir gelir düzeyindeydi. Ancak oy hakkı erkek nüfusun bile bütününe yaygınlaşmamıştı, profesyonel bir bürokrasi, bağımsız ve profesyonel bir yargı, banknot basma tekeline sahip bir merkez bankası, ve bir rekabet yasasına sahip değildi. Halbuki Pakistan'da bu kurumlar on yıllardır bulunmaktadır. (Demokrasi çok bariz bir istisnadır, seçimler birçok kez askıya alınmış olmakla beraber yapıldıklarında genel oy hakkı prensibi geçerli olmuştur.)

Bir başka örnek vermek gerekirse 1913'te ABD, bugünün Meksika'sının gelir düzeyindeydi. Fakat kurumsal gelişme bakımından çok daha geriydi: kadınların ve ülkenin birçok bölgesinde siyahların ve etnik azınlıkların oy hakkı *de facto* yoktu. Federal düzeyde bir iflas yasası çıkalı (1898) on yılı biraz geçmişti, yabancıların telif haklarının tanınmaya başlanmasının (1891) üzerinden sadece yirmi yıl geçmişti. Merkez bankası siteminde hâlâ eksiklikler vardı, gelir vergisi uygulaması yeni (1913) başlamıştı, düzgün bir rekabet yasası için 1914 tarihli Clayton Yasası'nı beklemek gereke-

cekti. Federal düzeyde menkul kıymetlerle ilgili veya çocuk işgücünü düzenleyen bir yasa bulunmamaktaydı, eyalet düzeyindeki az sayıdaki yasa da düşük nitelikteydi ve düzgün uygulanamıyordu.

Bu örneklerden hareketle, BKÜ'lerin, kalkınmalarının erken dönemlerinde bugün benzer kalkınmışlık düzeyindeki ülkelerdekinden daha az gelişmiş bir kurumsal yapıyla işledikleri sonucuna varılabilir. BKÜ'lerde o dönemde görülen kurumsal gelişme düzeyinin bugün kalkınmakta olan ülkelerden talep edilen "dünya standartlarının" çok altında kaldığını söylemeye gerek bile yoktur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BUGÜNE YÖNELİK DERSLER

4.1. Giriş

Buraya kadar, bugünün kalkınmış ülkelerinde benimsenen politikaların ve kurumların bugün, kalkınmakta olan ülkelere tavsiye edilen ve hatta onlardan talep edilen kurumlardan farklı olduğu ve kendilerinin kalkınmakta iken benimsedikleri sanılanlardan da farklı olduğu görüldü.

Bu bölümün ilk iki alt bölümünde, 2. ve 3. bölümün temel sonuçları özetlenecek ve bugün kalkınmakta olan ülkeler üzerindeki, "doğru" politikalar ve iyi yönetişim merkezli baskıların gerçekten de merdiveni itmek anlamına gelip gelmediği tartışılacaktır. Bölüm 4.4'te benim argümanıma karşı getirilebilecek bazı itirazlar ele alınacaktır. Son bölümde ortaya çıkan sonuçlar ele alınacak, bu çalışmadan hareketle yeni araştırma alanları önerilecektir.

4.2. Kalkınmaya yönelik iktisat politikalarını yeniden düşünmek

2. bölümde on dördüncü yüzyıl İngilteresi'nden yirminci yüzyıl sonları Doğu Asyası'na bugünün kalkınmış ülkelerinin (BKÜ'lerin) kalkınmakta iken uyguladıkları politikalar karşılaştırılmıştır.

Varılan sonuçlar List'in 150 yıl önce yapmış olduğu gözlemlere şaşırtıcı ölçüde uymaktadır. O dönemde biri, iki kuşak sonra Almanya'nın iktisadi anlamda Britanya'ya meydan okuyacağını veya ABD'nin dünyanın önde gelen sınai gücü olacağını söyleseydi buna hemen hemen herkes gülerdi. List'in zamanından beri bütün yakalama ekonomilerinin, iktisadi kalkınmayı teşvik etmek üzere sadece tarife koruması değil etkin sanayi, ticaret ve teknoloji (STT) politikaları uyguladıkları görülmektedir. Bu teşvik çabalarında faydalanılan politika araçları List'in zamanından bu yana çeşitlenmiş, daha karmaşık ve etkin bir hale gelmiş olabilir ama modele genel olarak sadık kalındığı söylenebilir.

Hangi politika bileşimi uygulanmış olursa olsun, on dördüncü yüzyılda III. Edward'dan başlayarak on sekizinci yüzyılda Robert Walpole, Büyük Frederick ve Alexander Hamilton'a, on dokuzuncu yüzyılda yaşamış Amerikalı, Alman, İsveçli politika belirleyicilere, ve onların yirminci yüzyılda Doğu Asya veya Fransa'daki meslektaşlarına kadar başarılı kalkınma stratejilerinde bir dizi ortak prensip görülmektedir.

Son birkaç yüzyılda birçok defa görüldüğü gibi, yakalama ekonomilerinin ortak sorunu iktisadi kalkınmanın anahtarı olan yüksek katma değerli faaliyetlere geçişin "doğal olarak" gerçekleşmemesidir.[1] Bunun nedeni yakalama ekono-

---

1 Elbette, bu yüksek katma değerli faaliyetlerin hangileri olduğu ülkeye ve döneme göre değişmektedir. Uç bir örnek vermek gerekirse, Avrupa'da on dördüncü

milerinde yüksek katma değerli faaliyetlere veya bebek sanayilere yapılan yatırımların toplumsal ve bireysel getirileri arasında fark olmasıdır.[2]

Bu farklar nedeniyle bu tür yatırımların içerdiği risklerin toplumsallaştırılmasına yönelik mekanizmaların tesis edilmesi gerekmektedir. Genel kanının aksine, bu, tarife koruması veya teşvikler gibi doğrudan müdahaleler anlamına gelmek zorunda değildir; bu tür projelerin içerdiği risklerin toplumsallaştırılmasına yönelik kurumların oluşturulması ile mümkündür (bu konuda bkz. bölüm 4.3). Ancak kurumsal çözümün de sınırları vardır. İlk olarak, kurumlar, yapıları gereği genel kuralların cisimleşmesidir. Bu nedenle belli bazı sanayilerde ortaya çıkan sorunların çözümünde etkin olmayabilir. İkinci olarak, 3. bölümde ortaya konduğu gibi yeni kurumlar oluşturmak uzun bir süre alabilir. Bu nedenle ülkelerin yeni durumlara hemen karşılık verme kapasiteleri sınırlıdır. Bunun sonucunda daha odaklanmış ve hızla uygulanabilecek müdahaleler kurumsal çözümlere tercih edilebilir.

Ancak, bebek sanayilerin gelişmesinde ortaya çıkan riskin toplumsallaştırılmasında, çoğu durumda STT politikaları biçimini alan doğrudan devlet müdahalesinin gerekli olması, tarife korumasının tek yol olduğu anlamına gel-

---

ve on beşinci yüzyılların en yüksek katma değerli faaliyeti olan yünlü giysi imalatı, bugün en düşük katma değerli faaliyetlerden biridir. Dahası yüksek katma değerli faaliyetler, "bebek sanayi koruması" teriminin ima ettiği gibi alışıldık anlamıyla "(imalat) sanayileri" olmak zorunda değildir. Teknolojik ilerlemelerin hangi alanda gerçekleştiğine bağlı olarak, "hizmetler" şeklinde sınıflandırılan faaliyetlerin bir bölümü de yüksek katma değerli faaliyetler olabilir.

2 Bu farkların nereden kaynaklandığıyla ilgili olarak bkz. Chang 1994, 3. bölüm; Stiglitz 1996; Lall 1998. Çoğu kez sorun, devletin maliyet-fayda profillerini etkilemesi gereken özel sektör girişimcilerinin varolmamasıdır. Örneğin Büyük Frederick'in Silezya'daki sanayileri geliştirmek için (başarılı bir şekilde) az sayıda bürokrat-girişimciyi kullanmasının veya birçok kalkınmakta olan ülkenin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bağımsızlıklarını kazandıktan sonra kamu teşekkülleri oluşturma yoluna gitmelerinin ardındaki neden de budur.

mez.[3] 2. bölümde gösterildiği gibi teknolojik açıdan göreceli olarak ne derece geri kalındığına, uluslararası koşullara, beşeri sermayeye ve başka unsurlara bağlı olarak ülkelerin uyguladıkları politika araçları değişmektedir. Ayrıca elbette, zaman içinde iç ve dış koşulların değişmesiyle uygulanan politikalar da değişmektedir (aslında değişmek zorundadır). Politikalarının odağını değişen koşullara adapte edebilmiş olan ülkeler başarılı olmuşlardır.

Elbette, etkin STT politikalarının gerekli olduğu gerçeği bu politikaların iktisadi başarıyı garantilediği anlamına gelmez. Savaş sonrası dönemde birçok kalkınmakta olan ülkenin deneyimleri, bu politikaların başarısının bir yandan politikaların ayrıntılı olarak ne şekilde uygulanmış olduklarına, bir yandan da devletin bu politikaları uygulamak konusundaki isteğine ve becerisine bağlıdır.[4]

Bizim tarihsel çalışmamız sonucunda ortaya çıkan tablo nettir. Önde giden ekonomileri yakalamaya çalışırken BKÜ'ler bebek sanayilerini teşvik etmeye yönelik olarak müdahaleci STT politikaları uygulamışlardır. Bu politikaların aldığı biçim ve hangisine ne derece vurgu yapıldığı ülkelere göre değişmektedir. Ancak bu politikaların uygulanmış olduğuna şüphe yoktur. Göreceli olarak (yani gelişmiş ülkelerle aralarındaki verimlilik açığı dikkate alındığında), birçok BKÜ, sanayilerini, bugünün kalkınmakta olan ülkelerinin koruduğundan daha fazla korumuştur.

Durum böyleyse, bugün tavsiye edilmekte olan ve serbest ticaretin ve *laissez faire*'ci STT politikalarının faydalarını öne çıkaran "doğru" politika paketi tarihsel deneyim-

---

3 Shafaeddin, List'in tarife ve teşvikleri, sınai kalkınma politikalarından ancak iki tanesi olarak gördüğünü belirtir (2000, s. 9-10).

4 Daha fazla ayrıntı için, bkz. Evans 1995; Stiglitz 1996; Chang ve Cheema 2002.

lere ters düşmektedir. Bir iki istisna dışında (örneğin Hollanda ve İsviçre) BKÜ'ler bu politikalar temelinde gelişmemişlerdir. Bugün bulundukları yerde olmalarını sağlayan politikalar, yani etkin STT politikaları, tam da bugün kalkınmakta olan ülkelere asla uygulamamaları gerektiğini, ekonomik kalkınmaya zararlı olduğunu söyledikleri politikalardır.

Kalkınmış ülkeler, ve onların denetlediği kalkınma politikalarına yön veren kurumların tavsiye ettikleri politikalar, kalkınmakta olan ülkelerin yararını mı yoksa kendi yararlarını mı gözeten politikalardır? Bu tavırla on dokuzuncu yüzyılda İngiltere'nin, ABD'nin ve kendisini yakalamaya çalışan diğer BKÜ'lerin uyguladığı korumacı politikalara karşı serbest ticareti öne sürmesi arasında bir benzerlik var mıdır? Kalkınmakta olan ülkelerin etkin STT politikaları uygulama olanaklarını sınırlayan DTÖ Anlaşmasının, Britanya'nın ve diğer BKÜ'lerin yarı bağımsız ülkelere dayattığı eşitsiz antlaşmaların çağdaş, çok taraflı bir biçimi olduğunu söylemek doğru olur mu? Başka bir deyişle kalkınmış ülkeler, kalkınmakta olan ülkelerin de tırmanmasını engellemek için "merdiveni itiyorlar" mı? Bütün bu soruların cevabı ne yazık ki evettir.

Kalkınmış ülkelerin merdiveni itiyor oldukları suçlamasına verilebilecek tek cevap eskiden işe yaramış olan etkin STT politikalarının artık işe yaramadığı çünkü zamanın değiştiğidir. Başka bir deyişle, eskinin "doğru" politikalarının artık "doğru" olmadığıdır.

Neden böyle olduğuna dair açıklamaların yetersiz olması bir yana[5] kalkınmakta olan ülkelerin son yirmi yılda sergi-

---

5 O'Rourke (2000, s. 474-5) makul bir argüman ortaya koymaktadır. Jeffrey Williamson ve ortaklarının yaptığı ve on dokuzuncu yüzyılda tarife korumasının o dönemde ticarete pek konu olmayan, sermaye mallarının göreceli fiyatlarını düşürerek yatırımı artırdığını öne süren çalışmalardan bahseder. Daha sonra,

ledikleri performansın düşüklüğü bu savunmanın doğru olmadığını gösterir. Bu dönem boyunca, birçok kalkınmakta olan ülke, büyümeyi teşvik etmek amacıyla "reformlar" yapmış, "doğru" ya da en azından "daha doğru" politikalar uygulamıştır. Bunun sonucundaysa, en basit ifadeyle hayal kırıklığına uğramışlardır.

Neo-liberal politika reformlarının, vaat ettiği şeyi yani iktisadi büyümeyi sağlayamamış olduğu ortadadır. Bu politika reformlarının kısa dönemde ve muhtemelen uzun dönemde de eşitsizliği artırabileceği, ancak kademeli olarak, savaş sonrası dönemde müdahaleci politikaların yapabileceğinden daha etkin bir biçimde, herkesin durumunu iyileştireceği söylenmektedir. Son yirmi yılda yaşananlar göstermektedir ki bu öngörünün yalnızca olumsuz bölümü gerçekleşmiştir. Gelir eşitsizliği öngörüldüğü gibi artmış ancak vaat edilen büyüme gerçekleşmemiştir. Aslında son yirmi yılda büyüme, özellikle kalkınmakta olan ülkelerde, "yanlış" politikaların uygulandığı 1960-1980 dönemine göre ciddi biçimde yavaşlamıştır.

Weisbrot vd.'nin verdikleri bilgilere göre kalkınmakta olan ve kalkınmış 116 ülkede 1960-1980 arasında GSYİH yılda % 3.1 oranında artmıştır. Halbuki 1980-2000 arasında yılda sadece % 1.4 oranında artmıştır. Örneklemi oluşturan 116 ülkenin sadece 15'inde (88 kalkınmakta olan ülkenin 13'ünde)[6] bu iki dönem arasındaki büyüme hızı farkı % 0.1'in üzerinde olmuştur.[7]

---

yirminci yüzyılda sermaye mallarının ticarete daha fazla konu olduğunu, korumanın sermaye mallarının göreceli fiyatını artırdığını ve yatırımı yavaşlattığını öne sürer. Ancak, on dokuzuncu yüzyılla ilgili olarak varılan sonuçların örnekleme çok duyarlı olduğunu ve genişletilmiş bir Solow modeli içinde yatırımın payının büyümeyle ters orantılı olduğu gibi makul olmayan bir korelasyona dayanmakta olduğunu da kabul etmektedir. Argümanının en iyi ihtimalle bir sonuca varmadığını kabul eder.

6 Weisbrot vd. 2000 kalkınmakta olan ülkeleri bir kategori olarak tanımlamaz; ancak ben (biraz keyfî bir biçimde) 1999 Amerikan dolarıyla kişi başına geliri 10

Weisbrot vd.'ye göre 1960-1980 arasında Latin Amerika ülkelerinde kişi başına GSYİH yılda % 2.8 artmıştır. 1980-1998 arasında ise bu oran % 0.3 olmuştur. 1980-1998 arasında Sahra Altı Afrika'da kişi başına GSYİH % 15 oranında düşmüştür (ya da yılda % - 0.8 oranında artmıştır). Halbuki 1960-1980 arası artış oranı % 36 (yılda ortalama % 1.6) olmuştur. Neo-liberal tavsiyelere uymamış olan Çin ve Vietnam dışındaki eski komünist ekonomilerde (geçiş ekonomilerinde) fark çok çarpıcıdır. Stiglitz, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'nden 19 geçiş ekonomisinden yalnızca Polonya'nın 1997 yılı GSYİH'sının geçişin başladığı 1989 yılının GSYİH'sından yüksek olduğunu göstermiştir.[8] Geriye kalan 18 ülkenin dördünde (Gürcistan, Azerbaycan, Moldavya ve Ukrayna) 1997 yılı GSYİH'sı 1989 yılı GSYİH'sının % 40'ından daha düşüktür. Yalnızca beş ülkede (Romanya, Özbekistan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan

000 doların altında olan ülkeleri kalkınmakta olan ülkeler olarak tanımlıyorum. Bu, Kıbrıs, Tayvan, Yunanistan, Portekiz ve Malta gibi (24 ila 28. sıralarda yer alan) ülkelerin kalkınmış ülkeler kategorisinde, Barbados, Kore, Arjantin, Seyşeller ve Suudi Arabistan gibi (29 ila 33. sıralarda yer alan) ülkelerin kalkınmakta olan ülkeler kategorisinde sınıflanmaları anlamına gelmektedir.

7 İki dönem arasında büyümesi hızlanmış olan sadece iki kalkınmış ülke vardır: Lüksemburg ve İrlanda. Büyümesi hızlanmış olan 13 kalkınmakta olan ülke, Şili, Moritius, Tayland, Sri Lanka, Çin, Hindistan, Bangladeş, Moritanya, Uganda, Mozambik, Çad, Burkina Faso ve Burundi'dir. Ancak Burundi örneğinde olan, büyümede gerçek bir hızlanmadan ziyade gelir daralmasının hız kaybetmesidir. (% 25'lik bir daralmaya karşı % 7'lik bir daralma). Ayrıca, en azından üç ülkede -Uganda, Mozambik ve Çad- büyüme hızındaki artış politika değişiklikleriyle değil, iç savaşın sona ermesiyle (veya en azından güç kaybetmesiyle) açıklanabilir. Bu bağlamda, büyümesindeki hızlanma, teoride, "doğru politikalara" geçişle açıklanabilecek yalnızca dokuz kalkınmakta olan ülke vardı. Yine de, bu dokuz ülkeden en büyük iki tanesinin yani Çin'in (yıllık % 2.7'den % 8.2'ye) ve Hindistan'ın (yıllık % 0.7'den 3.7'ye) performanslarındaki iyileşmenin Washington Uzlaşması tarafından tanımlandığı biçimiyle "doğru politikalara" atfedilemeyeceği unutulmamalıdır.

8 Stiglitz 2001b. Büyüme hızına (aslında, Polonya dışında daralma oranına) göre sırayla Gürcistan, Azerbaycan, Moldavya, Ukrayna, Letonya, Kazakistan, Rusya, Kırgızistan, Bulgaristan, Litvanya, Beyaz Rusya, Estonya, Arnavutluk, Romanya, Özbekistan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovakya, ve Polonya.

ve Slovakya) 1997 yılı GSYİH'sı 1989 yılının GSYİH'sının % 80'inden daha yüksektir.

Burada bir paradoksla karşı karşıyayız, en azından kendini neo-liberal iktisatçı olarak tanımlayanlarımız bir paradoksla karşı karşıya. Bütün ülkeler, özellikle de kalkınmakta olan ülkeler "yanlış" politikalar uyguladıkları 1960-1980 döneminde, "doğru" politikalar uyguladıkları 1980-2000 döneminden daha fazla büyümüşlerdir. Buna verilebilecek en iyi yanıt, sözde "doğru" politikaların kalkınmakta olan ülkelerin o kadar da yararına olmadığı, "yanlış" politikaların ise, etkin bir biçimde uygulandıklarında yararlı olabileceğidir.

İşin en ilginç yanı o "yanlış" politikaların BKÜ'lerin kalkınmakta iken uyguladıkları politikalar olmasıdır. Bu durumda tek bir sonuca varılabilir: sözde "doğru" politikaları önererek BKÜ'ler yukarıya çıkmalarını sağlayan "merdiveni itiyorlar".

4.3. Kurumsal gelişmeyi yeniden düşünmek

Kurumsal gelişme süreci ve bunun genel olarak iktisadi kalkınmadaki rolü daha tam olarak anlaşılmamıştır. Daha kesin sonuçlara ulaşmak için iktisadi kalkınmada kurumların rolünün daha fazla araştırılması gerekiyorsa da -ki bu, bu kitabın sınırlarını aşar- 3. bölümde ele alınan konulardan aşağıdaki noktalar öne çıkmaktadır.

"İyi yönetişim" paketi şeklinde bugün kalkınmakta olan ülkelere tavsiye edilen kurumların çoğu aslında BKÜ'lerde iktisadi kalkınmanın nedeni olmaktan çok sonucudur. Bu anlamda, ne kadarının bugünün kalkınmakta olan ülkeleri için gerçekten "gerekli" olduğu açık değildir - bunlar, kal-

kınma politikasına yön veren uluslararası kurumlar tarafından kuvvetli iki taraflı ve çok taraflı baskılarla dışarıdan empoze edilecek kadar gerekli midir?

Dahası, bazı kurumların "doğru" ya da gerekli olduğunda hemfikir olunsa bile tam olarak hangi biçimi almaları gerektiği konusunda son derece dikkatli olunmalıdır. 3. bölümde gösterdiğim gibi, neredeyse her kurum için ideal biçiminin ne olduğuna dair bir tartışma vardır. Kalkınma için ne tür bir bürokrasi gerekir? Mülkiyet hakları rejimi varolan mülkiyet haklarını ne derece korumalıdır? Bir iflas yasası borçluyu ne kadar korumalıdır? Merkez bankası ne derece bağımsız olmalıdır? Sorular böyle devam edebilir. Hangi türde ülkelerde hangi kurumların gerekli olduğu bu kitabın konusu değildir. Ancak, 3. bölümde (çoğunlukla Anglo-Amerikan kurumlarından oluşan) bir dizi kurumun herkes tarafından benimsenmesi gerektiğini öne süren bugünkü egemen görüşün son derece problemli olduğunu göstermiş olduğumu umuyorum.

Ancak, "iyi yönetişim" söylemi tarafından tavsiye edilen kurumların çoğunun kalkınmakta olan ülkelere gerekli ya da yararlı olmadığını öne sürmek, kurumların önemsiz olduğu veya iyileştirilmelerine gerek olmadığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Aksine, kurumların niteliğinin iyileşmesi ile büyüme performansının artması yakından ilişkilidir, buna tarihten ve günümüzden birçok örnek verilebilir.

Tablo 4.1'de görüldüğü gibi 1820-75 dönemine ait elde edilebilen verilere göre 11 BKÜ'de yıllık kişi başına gelir büyüme oranı % 0.6 (İtalya) ile % 2 (Avustralya) arasında değişmektedir (hem ağırlıksız ortalama hem de medyan değeri % 1.1'dir). Tablo ayrıca 1875-1913 döneminde yıllık kişi başına gelir artış oranının % 0.6 (Avustralya) ile % 2.4 (Kanada) arasında değiştiğini göstermektedir (ağırlık-

sız ortalama % 1.7, medyan % 1.4'tür). BKÜ'lerdeki kurumların on dokuzuncu yüzyıl ortasından itibaren ciddi bir biçimde geliştiği düşünülürse (bkz. 3. bölüm, 3.3.1) büyümedeki bu artışın kısmen kurumların niteliğindeki iyileşmenin sonucunda gerçekleşmiş olduğunu söylemek yanlış olmaz.

"Kapitalizmin Altın Çağı" olarak adlandırılan dönemde (1950-1973) BKÜ'lerin üstün performansı, daha önceki ve daha sonraki dönemlerle karşılaştırıldığında yine kurumların iktisadi büyüme ve istikrarı sağlamadaki önemine işaret eder. Altın Çağ boyunca BKÜ'ler kişi başına yılda yaklaşık % 3-4 oranında büyüdüler. Buna karşılık daha önceki dönemde (bkz. tablo 4.1) bu oran % 2.1, bir sonraki dönemde ise (bkz. tablo 4.3) % 2-2.5 olmuştur. Maddison'un (1989) tahminlerine göre bu dönemde 16 en büyük BKÜ'de kişi başına gelir yılda % 3.8 oranında artmıştır; Japonya (% 8), Almanya, Avusturya (her ikisi de % 4.9) ve İtalya (% 4.8) gibi ülkeler çok yüksek büyüme oranları yakalamışlardır.[9] Birçok yazara göre BKÜ'lerdeki bu Altın Çağın arkasında etkin (Keynezyen) bütçe kurumları, geniş kapsamlı refah devleti, finans piyasalarının sıkı bir biçimde denetlenmesi, toplu sözleşme kurumları, yatırımın koordinasyonunu sağlayan kurumlar, ve bazı ülkelerde (örneğin Fransa ve Avusturya'da) ulusal sanayiler gibi İkinci Dünya Savaşı'nı takiben yerleştirilen daha iyi kurumlar vardır. Bu kurumların daha büyük makroekonomik ve mali istikrar, daha iyi kaynak dağılımı ve daha güçlü bir sosyal barış sağlayarak BKÜ'lerin daha hızlı büyümelerine katkıda bulunduğu konusunda fikir birliği vardır.[10]

---

9 Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve ABD.

10 Marglin ve Schor 1990; Armstrong vd. 1991; Cairncross ve Cairncross 1992.

Tablo 4.1
GEÇMİŞ YILLARDA BKÜ'LERİN YILLIK KİŞİ BAŞINA BÜYÜME PERFORMANSLARI

	1820-1875 (yüzde)	1875-1913 (yüzde)
Avustralya	2.0	0.6
Avusturya	0.8	1.5
Belçika	1.4	1.0
Kanada	1.2	2.4
Danimarka	0.9	1.6
Finlandiya	0.8	1.5
Fransa	1.1	1.2
Almanya	1.2	1.5
İtalya	0.6	1.3
Hollanda	1.1	0.9
Norveç	0.7	1.2
İsveç	0.8	1.4
Birleşik Krallık	1.3	1.0
ABD	1.3	1.9
Ağırlıklı olmayan ortalama	1.1	1.7
Medyan	1.1	1.4

Kaynak: Maddison 1995'ten yola çıkılarak hesaplanmıştır.

BKÜ'lerin erken dönem büyüme performansıyla kalkınmakta olan ülkelerin savaş sonrası dönemdeki büyüme performanslarının karşılaştırılması, politikalar, kurumlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair önemli ipuçları sunar.

Kalkınmakta olan ülkelerin savaş sonrası dönemde (1960-1980), kalkınmalarının benzer aşamalarındaki BKÜ'lerden daha hızlı büyüdüklerini iddia ediyorum. Bunun bir nedeni de kalkınmakta olan ülkelerin bu dönemde BKÜ'lerin kalkınmalarının benzer aşamalarında sahip olduklarından daha gelişmiş kurumlara sahip olmalarıdır (bkz. 3. bölüm, 3.3.3.).[11] Tablo 4.2'ye göre 1960-80 döne-

11 Daha hızlı büyümenin arkasındaki bir diğer neden de dünya ekonomisinin önemli bir bölümünü oluşturan kalkınmış ülkelerdeki yüksek büyüme hızı nedeniyle dünya ekonomisinin genel olarak daha hızlı büyümüş olmasıdır. Bu noktayı belirttiği için John Grieve Smith'e teşekkür ederim. Ancak, kalkınmış ülkelerdeki bu hızlı büyümenin ardında da kendi kurumlarındaki iyileştirmelerin olduğu unutulmamalıdır. 1960'larda ve 1970'lerde kalkınmakta olan ülkelerde talebin etkisi ile ilgili olarak bkz. Kravis 1970; Lewis 1980.

minde kalkınmakta olan ülkelerde kişi başına gelirin yıllık büyüme hızı yaklaşık % 3 olmuştur. Bu, BKÜ'lerin kendi "kalkınma devrinde" (1820-1913) göstermiş oldukları performansın bir hayli üzerindedir. Tablo 4.1'de de görüldüğü gibi bu dönemde BKÜ'lerde ortalama artış hızı yıllık % 1-1.5 olmuştur.

Tablo 4.2
KALKINMAKTA OLAN ÜLKELERİN KİŞİ BAŞINA YILLIK GSMH BÜYÜME PERFORMANSLARI 1960-1980

	1960-1970 (yüzde)	1970-1980 (yüzde)	1960-1980 (yüzde)
Düşük Gelir Düzeyindeki Ülkeler	1.8	1.7	1.8
Sahra Altı Afrika	1.7	0.2	1.0
Asya	1.8	2.0	1.9
Orta Gelir Düzeyindeki Ülkeler	3.5	3.1	3.3
Doğu Asya ve Pasifik	4.9	5.7	5.3
Latin Amerika ve Karayipler	2.9	3.2	3.1
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	1.1	3.8	2.5
Sahra Altı Afrika	2.3	1.6	2.0
Güney Avrupa	5.6	3.2	4.4
Bütün Kalkınmakta Olan Ülkeler	3.1	2.8	3.0
Sanayileşmiş Ülkeler	3.9	2.4	3.2

Kaynak: Dünya Bankası 1980 (World Bank 1980), 1. bölüme ek tablo.

Not: 1979 ve 1980 değerleri nihai değildir, Dünya Bankası tahminleridir. Tahminlerin iyimser olduğu göz önüne alınarak 1970-1980 ve 1960-1980 dönemlerindeki yıllık büyüme oranlarının bu tabloda belirtilenlerden biraz daha düşük olduğu söylenebilir.

Yukarıdaki bütün değerler, iktisadi büyümelerini ve kalkınmalarını hızlandırmak isteyen kalkınmakta olan ülkelerin yerine getirmesi gereken en önemli görevlerden birinin kurumların niteliğini geliştirmek olduğunu göstermektedir. Ancak, iki nokta belirtilmelidir.

Birincisi, kalkınmakta olan ülkelerde kurumsal gelişmeye vurgu yaparken bunun uzun bir süreç olduğunu ve sabırlı olunması gerektiği unutulmamalıdır. 3. bölümde gördüğümüz gibi BKÜ'lerde kurumların gelişmesi, yüzyıllar değilse de, on yıllar almıştır ve bu süreç boyunca sık sık geri dönüşler, duraklamalar meydana gelmiştir. Bu açıdan

bakıldığında kalkınmakta olan ülkelere kurumlarını "küresel standartlara" uydurmaları için tanınan 5-10 yıllık geçiş döneminin son derece yetersiz olduğu açıktır. Ayrıca, bugünün kalkınmakta olan ülkelerindeki kurumsal gelişmenin kalkınmalarının erken dönemlerinde BKÜ'lerdeki kurumsal gelişmeden daha üstün olduğu da hesaba katıldığında çok kısa bir süre içinde yeni "küresel standartlar"daki kurumları hemen yerleştirmelerini talep etmek gerçekçi olmaz. Elbette bu, kalkınmakta olan ülkelerin geçtiğimiz yüzyılın standartlarını benimsemeye devam etmeleri gerektiği, ya da kalkınmış ülkelerin kalkınmakta olan ülkelerin hükümetlerinin kullandığı "daha-hazır-değiliz" argümanını hemen kabul etmeleri gerektiği anlamına gelmez (bu konuda daha fazlası için bkz. 4.4). Ancak, kalkınmakta olan ülkelerde kurumsal gelişmenin mümkün hızı (veya yavaşlığı) gibi konularda daha dikkatli olunması gerektiği açıktır.

İkinci nokta, "doğru" kurumların ancak "doğru" politikalarla bir araya geldiğinde büyümeyi sağlayacak olmasıdır. Kolayca tahmin edebileceğiniz gibi burada "doğru" politikalar derken, bugün kalkınmakta olan ülkelere önerilenler değil BKÜ'lerin kalkınmakta iken uyguladıkları politikalar kast edilmektedir. Kalkınmakta olan ülkeler kurumlarının niteliğini sürekli olarak ve giderek artan bir hızla iyileştirdikleri halde son yirmi yılda büyümelerinde ciddi yavaşlamalar meydana gelmiştir (bkz. 4.2). Benim görüşüme göre bunun nedeni, bu ülkelerin gerçek anlamda "doğru" politikalar uygulama olanaklarının, bu dönemde gerçekleştirilen "politika reformları" ile ciddi bir biçimde kısıtlanmış olmasıdır.

Tablo 4.3 kalkınmakta olan ülkelerde kişi başına yıllık büyüme hızının 1960-80 döneminde (bkz. tablo 4.1) % 3'ten

1980-99 döneminde % 1.5'e düşmüş olduğunu gösterir.[12] BKÜ'ler de on dokuzuncu yüzyıl sonları yirminci yüzyıl başlarında (1875-1913) bugünün kalkınmakta olan ülkelerindekinden kurumsal açıdan daha az elverişli bir ortamda yaklaşık bu oranda, yani % 1.5, büyümüşlerdir (bkz. tablo 4.2). Bu düzeyin üzerine çıkabilen tek alt grup Çin ve Hindistan'ın başını çektiği Doğu Asya (ve Pasifik) ve Güney Asya olmuştur. İlginç olan nokta, her iki ülkenin de, kalkınma politikalarına yön veren uluslararası kurumlar tarafından sık sık kurumlarının niteliğinin düşüklüğü gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmış olmalarıdır. Halbuki bu iki ülke dışarıda bırakılarak yapılan hesaplamalarda, kalkınmakta olan ülkelerin ortalama büyüme hızı daha düşük çıkmaktadır.[13]

Tablo 4.3
'REFORM' ÇAĞINDA KALKINMAKTA OLAN ÜLKELERİN YILLIK KİŞİ BAŞINA GSYİH BÜYÜME ORANLARI (YÜZDE)

	1980-1990	1990-1999	1980-1999
Kalkınmakta Olan Ülkeler	1.4	1.7	1.5
Doğu Asya ve Pasifik	6.4	6.1	6.3
Avrupa ve Orta Asya	1.5	-2.9	-0.6
Latin Amerika ve Karayipler	-0.3	1.7	0.6
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	-1.1	0.8	-0.2
Güney Asya	3.5	3.8	3.6
Sahra Altı Afrika	-1.2	-0.2	-0.7
Kalkınmış Ülkeler	2.5	1.8	2.2

Notlar: Data, *Dünya Bankası 2001*'den (World Bank 2001) alınmıştır. GSYİH büyüme oranından nüfus artış hızının çıkarılmasıyla elde edildiği için yaklaşık değerlerdir. Dünya Bankası, 1998 *Dünya Kalkınma Raporu*'ndan itibaren 10 yıllık GSYİH büyüme oranlarını yayınlamaktan vazgeçmiş olduğu için yaklaşık değerler alınmıştır. Ülke sınıflaması için bkz. raporun 334. sayfasındaki tablo.

12 Her iki tablodaki değerler birebir karşılaştırılamaz çünkü her iki tablodaki kalkınmakta olan ülkeler kategorisi az da olsa farklı ülkelerden oluşmaktadır.

13 Bu, BKÜ'lerin (kurumlarının niteliğinde önemi bir iyileşmenin görüldüğü) on dokuzuncu yüzyıl sonları yirminci yüzyıl başlarındaki büyüme hızından çok (bugünlerde kalkınma politikalarına yön veren uluslararası kurumlarca tavsiye edilen kurumlardan çok azına sahip oldukları) on dokuzuncu yüzyıl başları ile ortalarındaki büyüme hızına yakın bir orandır.

Dolayısıyla, 1960-1980 döneminde kalkınmakta olan ülkeler, kısmen BKÜ'lerin geçmişte sahip olduklarından daha gelişmiş kurumlara sahip oldukları için BKÜ'lerin kalkınmalarının benzer aşamalarında elde ettikleri büyüme hızından daha yüksek bir hızda büyümüşlerdir çünkü bu dönemde "yanlış" politikalar uygulamalarına izin verilmiştir. Ancak, 1980'lerde bu politikalar kesintiye uğradığında kalkınmakta olan ülkeler kurumların niteliğindeki iyileşmeye rağmen ne BKÜ'lerin erken dönemdeki büyüme performanslarını ne de kendilerinin bir önceki dönemdeki büyüme performanslarını tutturabilmişlerdir.[14]

Bütün bunlar "merdiveni itmek" argümanı bakımından ne anlama geliyor? Gerçekçi bir biçimde ve doğru politikalarla beraber uygulandığında kurumsal gelişmenin sağlanmasına yönelik uluslararası baskılar, kalkınma sürecine olumlu yönde etki edebilir. Ancak, bugün kalkınmakta olan ülkelere kurumlarını iyileştirmeleri yönünde yapılan baskı bu yönde değildir ve bunun yeni bir merdiveni itme egzersizine dönüşmesi muhtemeldir.

Kalkınmakta olan ülkelerden, kendilerinin kalkınmaları-

---

14 "İyi kurumların" büyümeye yetmediğine bir başka kanıt da sömürgeci hükümetler zamanında birçok modern kurum (resmen olsun olmasın) ortaya çıkmış olmasına rağmen Asya'nın önemli kalkınmakta olan ülkelerinin ekonomilerinin yirminci yüzyılın ilk yarısında gerçekte durgun olmasıdır. Maddison 1989'daki tahminlere göre 1900-50 arasında Asya'daki en büyük dokuz kalkınmakta olan ülkede (Bangladeş, Çin, Endonezya, Pakistan, Filipinler, Güney Kore, Tayvan ve Tayland) yıllık kişi başına GSYİH büyüme hızı % 0'dır. Bu dönemde Tayvan ve Filipinler % 0.4, Kore ve Tayland % 0.1 oranında büyümüştür. Bu dönemde Çin yılda % -0.3, Güney Asya ülkeleri ve Endonezya % -0.1 oranında büyümüştür. Bu ülkeler sömürgeciliğin sona ermesinden sonra daha hızlı büyüme hızları yakalamayı başarmışlardır. 1950-87 döneminde bu ülkelerdeki yıllık kişi başına GSYİH büyüme hızı % 3.1 olmuştur. Bu, kısmen kurumların niteliğindeki iyileşmeye ama özellikle "doğru" politikalar yani etkin STT politikaları uygulayabilmelerine bağlıdır. Bu noktayla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Amsden 2001.

nın benzer aşamalarında sahip olmadıkları bir kurumsal yapı talep ederek BKÜ'ler çifte standart uygulamış oluyorlar. Gereksinim duymadıkları ve maliyetini karşılayamayacakları kurumları empoze ederek onlara zarar veriyorlar.[15] Örneğin "küresel standartlara" uygun mülkiyet haklarının ve kurumsal yönetişim kurumlarının işletilebilmesi için kalabalık bir dünya standartlarında avukat ve muhasebeci ordusunun yetiştirilmesi (ya da daha da kötüsü yurt dışından istihdam edilmesi) gerekmektedir. Bu, örneğin kalkınmanın belli bir aşamasında çok daha büyük bir öneme sahip olan öğretmenlerin veya endüstri mühendislerinin yetiştirilmesine daha az kaynak (kendilerinin veya hibe edenlerin) ayrılması anlamına gelmektedir. Bu anlamda BKÜ'ler sadece politikalar bakımından değil kurumlar bakımından da "merdiveni itiyorlar".

Kurumlar konusunda ortaya çıkan tablo politikalar konusunda ortaya çıkan tablodan daha karmaşıktır. Önerilen kurumlar, önerilen politikalardan farklı olarak, tam olarak hangi biçimi almaları gerektiği tartışmalı olsa da, kalkınmakta olan ülkelere faydalı olabilir. Bunların potansiyel faydası ancak "doğru" politikalarla bir arada yürütülürlerse tam anlamıyla ortaya çıkar. Kurumsal gelişmenin de önemli maliyetleri olabilir. Bu nedenle, "doğru kurumlar"a yönelik kampanyanın "merdiveni itmeye" dönüşüp dönüşmemesi talep edilen kurumların biçimine, niteliğine ve öngörülen hıza bağlıdır. Her iki bakımdan da bugün kalkınmakta olan ülkelere uygulanan "kurumsal reform" baskısı pek olumlu gözükmemektedir.

---

15 Burada belirttiğim noktayı destekleyen üzücü bir anekdot, Moğolistan'da sosyalizmin çökmesinden sonra Amerikan hükümetinin, birçok yararlı kalkınma projelerinde kullanılabilecek olan yüklü bir miktar parayı Harvard Üniversitesi'ne düzinelerce genç ve parlak Moğol'un borsa simsarı olarak yetiştirilmesi amacıyla vermiş olmasıdır.

4.4. Muhtemel itirazlar

Bu kitapta öne sürülen argümana en az üç itiraz yöneltilebilir. Birinci ve en bariz itiraz, kalkınmakta olan ülkelerin, hoşlarına gitse de gitmese de kalkınmış ülkelerin tavsiye ettikleri politikaları ve kurumları benimsemek zorunda oldukları, dünyanın düzeninin böyle olduğu, güçlü olanın borusunun öttüğüdür.

Bir yere kadar, bu argümanın gücünü reddetmek çok güçtür. 2. bölüm, 2.3'te anlatılan BKÜ'lerin erken dönemlerde uyguladıkları "savuşturma" taktikleri (örneğin, sömürgecilik, eşitsiz antlaşmalar, makinelerin ihracatına konan yasaklar) bu argümanı desteklemektedir. Bugün bile, sömürgecilik ve eşitsiz antlaşmalar artık kabul edilemez olduğu halde kalkınmış ülkelerin kalkınmakta olan ülkeler üzerinde çok büyük bir etkisi olduğuna dair pek çok kanıt mevcuttur. BKÜ'ler yardım bütçeleri ve ticaret politikaları aracılığıyla kalkınmakta olan ülkeler üzerinde doğrudan etkide bulunabilmekteler. Aynı zamanda kalkınmakta olan ülkelerin, bağımlı olduğu uluslararası finansal kurumlar aracılığıyla da kolektif bir etkileri de var. Ayrıca, kalkınmakta olan ülkelerin, bir ülke - bir oy prensibiyle işleyen ve dolayısıyla görünüşte "demokratik" olan DTÖ dahil, çeşitli uluslararası kuruluşların yönetiminde etkileri orantısızdır (Birleşmiş Milletler'de Güvenlik Konseyinin daimi üyelerinin veto hakkı vardır, veya Dünya Bankası veya IMF'de oy oranı kabaca yapılan katkıyla doğru orantılıdır). Bundan başka, son yirmi yılda, kalkınmış ülkelerin gücüne karşı bir denge sağlayan Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle ve "bağlantısızlar" hareketinin ortadan kalkmasıyla kalkınmakta olan ülkelerin pazarlık gücü daha da zayıflamıştır.

Başka açıdan bakıldığında, kalkınmakta olan ülkelerin bu "yeni kurallara" uymaları gerektiği, çünkü kalkınmış

ülkelerin ve kalkınma politikasına yön veren uluslararası kuruluşların böyle istediği argümanı konu dışıdır. Burada, işte bu "yeni kuralların" değişmesi gerektiği savunulmaktadır. Yakın bir gelecekte bu kuralların değişmesi olasılığının düşük olduğu açıktır. Ancak yine de değişmesinin gerekli olduğu ifade edilmelidir. Bu kuralların değişmesinin gerekli olduğunu kabul ediyorsak olasılık düşük de olsa bu değişimin nasıl gerçekleşebileceğini tartışmaya başlamalıyız. Bu kitap, BKÜ'lerin nasıl gelişmiş olduklarını ortaya koyarak tam da bu tartışmaya katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

İkinci bir itiraz da kalkınma politikasına yön veren uluslararası kuruluşların tavsiye ettiği politikaların uluslararası yatırımcılar öyle istediği için kabul edilmeleri gerektiği argümanıdır. Kalkınmakta olan ülkelerin bu "yeni kuralları" beğenip beğenmemesinin, uluslararası kuruluşların bunları değiştirmek isteyip istememesinin, bir önemi olmadığını, içinde bulunduğumuz küresel çağda son sözü söyleyenin uluslararası yatırımcılar olduğunu öne sürmek mümkün. Uluslararası yatırımcıların istedikleri politikaları ve kurumları benimsemeyen ülkelerin bu seçimlerinin sonuçlarına katlanmak zorunda oldukları söylenebilir.

Bu argümanla ilgili ciddi sorunlar vardır. İlk olarak, uluslararası yatırımcıların söz konusu politikaları ve kurumları ne kadar önemsedikleri pek belli değildir. Örneğin, Çin, günümüzün tanımıyla "kötü politikalarına" ve "zayıf kurumlarına" rağmen çok yüksek miktarda yabancı yatırımı çekmeyi başarmıştır. Yani, çoğu kez, uluslararası yatırımcıların gerçekte istedikleri, onların ya da kalkınma politikalarına yön veren uluslararası kuruluşların istediklerini söylediklerinden farklıdır. Bu anlamda en iyi örnek, demokrasi ve hukukun üstünlüğüdür. Ampirik çalışmalar yatırım ka-

rarlarında piyasaların büyüklüğünün veya büyüme hızının bu kurumsal değişkenlerden daha önemli olduğunu ortaya koymaktadır.[16]

İkinci olarak, politikalar ve kurumlarla ilgili standartlara uyulmasının yabancı yatırımı artıracağı kabul edilse bile birçok ülkede yabancı yatırım, büyüme mekanizmasının kilit unsuru olmayacaktır. Başka bir deyişle, herhangi bir politikanın veya kurumun etkisi uluslararası yatırımcıların ne düşüneceğine göre değil gelişmeyi nasıl teşvik edeceğine göre değerlendirilmelidir. "İyi yönetişim" çerçevesi savunucularının bugün önerdiği pek çok kurumun kalkınma için gerekli olmayabileceği bu kitapta gösterilmiştir. Bazı politika ve kurumlar (örneğin bazı mülkiyet haklarının korunması) zararlı bile olabilir. Özellikle işleyişlerinin ve idame ettirilişlerinin maliyetleri göz önüne alındığında, bu tip kurumların oluşturulması, dışarıdan gelecek yatırımların artmasını sağlasa bile genel olarak olumsuz bir etkide bulunabilir.

Üçüncüsü, özellikle kurumlarla ilgili olarak, küresel bir baskının sonucunda bazı "doğru" kurumlar oluşturulsa bile etkin bir biçimde işletilmezlerse beklenen sonucu vermeyebilirler. Kalkınmakta olan bir ülkenin hükümetinin toplumdaki siyasi ve kültürel normlarla uyumlu "maliyeti karşılanabilir" belli kurumların getirilmesine direndiği bazı durumlarda bir miktar dış baskıyı olumlu görmeliyiz denebilir. Ancak, "hazır" olmayan ülkelerde bu kurumların iyi işlemeyeceği veya hiç işlemeyeceği kabul edilmelidir. Buna örnek olarak, askerî darbelerle, seçim sahtekârlıklarıyla veya oyların satın alınmasıyla demokrasinin zarar görmesi veya gelir vergilerinin rutin olarak ve açık bir şekilde zenginler tarafından ödenmemesi gösterilebilir. Ayrıca "yerlilerin" dışarıdan empoze edilen kurumları "sahiplenmemesi" de

16 Chang 1998a.

sorun yaratabilir. Bu durumda akıllı uluslararası yatırımcılar bazı kurumlara kâğıt üzerinde sahip olmakla gerçek anlamda sahip olmak arasındaki farkı anlayacaklardır. Bu da, küresel standartlardaki kurumların resmen varolmasının bir ülkenin yabancı yatırımcıların gözünde ne derece çekici olduğunu pek de etkilemediği anlamına gelmektedir.

Dördüncü olarak, uluslararası kalkınma politikası kurumları "doğru politikaların" ve "doğru kurumların" nasıl tanımlandığına, yorumlandığına ve teşvik edildiğine etkide bulunabildikçe kalkınmakta olan ülkelerden hangi kurumların talep edileceğinin tartışılmasında yarar olacaktır. "Ya küresel normlara uyarsın ya da mahvolursun" argümanı kalkınma politikalarına yön veren uluslararası kurumların uluslararası yatırımcıların hissiyatına göre davrandığını varsayar. Ancak bu kurumlar etkin bir biçimde hangi kurumların ve politikaların öne sürülmesi gerektiğini belirleyebilir ve belirlemektedir.

Üçüncü olası itiraz, kurumlara dair "dünya standartlarının" geçtiğimiz yüzyılda yükseldiği, bu nedenle günümüzün kalkınmakta olan ülkelerinin BKÜ'lerin 100-150 yıl önceki hallerini örnek almamaları gerektiği olabilir.

Bu görüşe bütün kalbimle katıldığımı söylemeliyim. Başka türlü olduğunu düşünmek pek de akıllıca olmaz. Kişi başına gelir bakımından Hindistan ABD'nin 1820'lerdeki kalkınma düzeyinde olabilir ancak bu Hindistan'ın yeniden köleliğe geri dönmesi, genel oy hakkını geri alması, bürokrasisini yeniden profesyonel olmayan bir hale getirmesi, yaygınlaşmış olan sınırlı sorumluluğu kaldırması, merkez bankasını kapatması, gelir vergisini, rekabet yasasını kaldırması vs. gerektiği anlamına gelmez.

Gerçekte, birçok bakımdan kurumlara dair küresel standartların artmış olması kalkınmakta olan ülkelerin, ya da en

azından bu ülkelerdeki yenilikçilerin yararına olmuştur. Geçmişte BKÜ'lerdeki yenilikçilerin aksine bugünün kalkınmakta olan ülkelerindeki reform yanlıları, kadınlara oy hakkının tanınması, gelir vergisi, çalışma saatlerinin kısıtlanması, sosyal refah kurumlarının işletilmesi gibi konularda çok fazla savaşmak zorunda değiller. Merkez bankası ve sınırlı sorumluluk gibi kurumları yeniden icat etmek durumunda da değiller. Halbuki BKÜ'lerde erken dönemlerde bu kurumların arkasındaki mantık güçlükle anlaşılabiliyordu.

Dolayısıyla, kalkınmakta olan ülkeler geç kalmış olmaktan doğan avantajları sonuna kadar kullanmalı ve mümkün olan en yüksek kurumsal gelişmeyi hedeflemeliler. Bundan başka, 4.2'de belirtildiği gibi üst düzeyde bir kurumsal gelişme, bugünün kalkınmakta olan ülkelerinin "yanlış politikalar" uyguladıkları 1960'larda ve 1970'lerde, BKÜ'lerin kalkınmalarının benzer aşamalarında elde ettiklerinden daha yüksek büyüme hızları yakalamalarının nedenlerinden biri olabilir.

Beni endişelendiren, kurumların bir seçim meselesi olduğunu dolayısıyla bütün ülkelerin hemen veya kısa bir geçiş döneminin ardından (oldukça yüksek belirlenmiş olan) "asgari küresel standartlara" ulaşmaya çalışmaları gerektiğini öne süren görüştür. Yeni kurumları geliştirmede geç kalmış olan ülkelerin öncü ülkelerden daha az zamana ihtiyaçları olduğu doğru olmakla beraber, BKÜ'lerde, yararları algılanmış olduğu halde bazı kurumların yerleşmesinin on yıllar ve hatta kuşaklar aldığı unutulmamalıdır. Bu kurumların daha iyi bir yönetime kavuşması, boşlukların doldurulması ve işleyişinin etkin bir hale getirilmesi yine on yıllar almıştır. Ayrıca, BKÜ'lerin erken dönemleriyle karşılaştırıldığında bugünün kalkınmakta olan ülkelerindeki kurumların standardı oldukça yüksektir; bu kurumsal gelişmenin, 1960'larda ve 1970'lerde yüksek büyüme hızlarını

desteklemede gayet yetkin olduğu görülmüştür. Bu nedenle, onlardan kurumlarının kalitesini kısa bir zamanda radikal bir şekilde yükseltmelerini beklemek mantıklı değildir.

4.5. Sonuç notları

Kalkınma politikalarına yön veren uluslararası kurumlar ve onları denetleyen BKÜ'ler neden başarılı bir biçimde kalkınmış olan ülkelerin yüzyıllar boyunca kullanmış oldukları politikaları önermemektedirler? Neden kalkınmalarının benzer aşamalarında BKÜ'lerde bulunmayan belli "en iyi uygulama" kurumlarını kalkınmakta olan ülkelere empoze ediyorlar?

Neden kalkınmış ülkeler kendi kalkınmalarının tarihi konusunda bu kadar cahiller? İnsanların tarihi, çağdaş entelektüel ve siyasi gündem doğrultusunda yorumlama doğal eğilimi (ki bu eğilim çoğu kez tarihsel perspektife gölge düşürür) yüzünden mi? Yoksa defalarca tanık olduğumuz gibi, ülkelerin teknolojik açıdan yetkinleştiklerinde, kendilerinin kalkınırken uygulamamış oldukları politikaları empoze etmekte çıkarları mı var? Kısacası, kalkınmış ülkeler kendilerinin kalkınmakta iken uygula*ma*dıkları politikaları kalkınmakta olan ülkelerin benimsemesinde ısrar ederek "merdiveni itiyorlar" mı?

Kitap boyunca ele alınan konular bu ülkelerin gerçekten de merdiveni ittiklerini gösteriyor. Merdiveni gerçek fakat yanlış bilgilendirilmiş bir iyi niyetle itiyor olabilirler. BKÜ'lerdeki politika yapıcılardan ve akademisyenlerden bazıları gerçekten de yanlış bilgilenmiş olabilirler: Kendi ülkelerinin serbest ticaret ve diğer *laissez faire* politikaları sayesinde kalkınmış olduğu düşüncesiyle kalkınmakta olan ülkelerin de aynı politikalardan yararlanmalarını istiyor olabilirler. Ancak bu iyi niyet de kalkınmakta olan ülkelere

zarar vermektedir. Gerçekte bu tutum, çıplak milli çıkarlar uğruna merdiveni itmekten daha tehlikeli olabilir zira kendi haklılığına olan inanç çoğu kez kendi çıkarlarını gözetmekten daha inatla savunulur.

Merdiven, ne niyetle tekmeleniyor olursa olsun, öne sürülmekte olan sözde "doğru" politikalar ve kurumlar, kalkınma politikalarına yön veren uluslararası kuruluşlarca şiddetle desteklendikleri şu son yirmi yılda, kalkınmakta olan ülkelerde vaat ettikleri büyüme dinamizmini sağlayamamıştır. Tersine birçok kalkınmakta olan ülkede büyüme durmuştur.

Öyleyse ne yapılmalı? Ne yapılması gerektiğine dair ayrıntılı bir gündem oluşturmak bu kitabın sınırlarını aşsa da aşağıdaki noktalar belirtilmelidir.

Kalkınmış ülkelerin kalkınma deneyimlerine dair tarihsel gerçekler daha fazla duyurulmalıdır. Bu sadece "tarihi doğru anlamak" meselesi değildir. Aynı zamanda, kalkınmakta olan ülkelerin kendilerine uygun politika ve kurumları seçerken daha fazla bilgi sahibi olmalarını sağlamak anlamına gelir. İktisadi kalkınmada politikaların ve kurumların (özellikle kurumların) rolünün daha iyi anlaşılmasına ve birçok kuramcının ve politika yapıcının gözünü kör eden söylencelerin ve soyutlamaların ayıklanmasına yönelik ciddi bir entelektüel çaba gerekmektedir.

Özel olarak, kalkınmakta olan ülkeler BKÜ'lerin çoğunun kalkınırken faydasını gördüğü "kötü" politikaları uygulamakta serbest bırakılmalıdır. BKÜ'ler ve onların kontrol ettiği uluslararası kuruluşlar, kalkınmakta olan ülkelerin bu politikaları uygulamasını özendirmese de en azından engellememelidir. Etkin STT politikalarının bazen yolsuzluğa yol açtığı doğrudur, ancak bu olasılık bu politikaların hiçbir zaman uygulanmaması gerektiği anlamına gelmez.

Örneğin düşme ihtimali nedeniyle uçaklara binmekten vazgeçmiyoruz veya çocukların alerjik reaksiyon geliştirme olasılığı nedeniyle aşı programlarını durdurmuyoruz.

Bütün bunlardan çıkan en önemli sonuç, uluslararası kalkınma politikası alanında, bugün kalkınmış ülkelerin ve kalkınma politikalarına yön veren kurumların öne sürdüğünden daha farklı bir yaklaşıma gerek olduğudur.

Politikalar bağlamında ise, IMF, Dünya Bankası ve kalkınmış ülkelerin hükümetlerinden gelecek mali desteğin bağlı olduğu politik koşullarla ilgili kökten bir değişiklik yapılması gerekmektedir. Bu koşulların temelinde, "yanlış" olduğu söylenen bazı politikaların yanlış olmadığı ve "istisnasız herkese uyan" doğru politikalar olamayacağı bilgisi bulunmalıdır. İkinci olarak DTÖ kuralları ve diğer çok taraflı ticaret anlaşmaları, bebek sanayilerin desteklenmesine yönelik araçların (örneğin tarifler, teşvikler) aktif kullanımına imkân verecek şekilde yeniden yazılmalıdır.

Gerçek anlamda doğru politikalar ve kurumlar bir araya geldiğinde ortaya çıkabilecek potansiyel göz önüne alınarak kurumların geliştirilmesi teşvik edilmelidir. Ancak bu, günümüz Anglo-Amerikan kurumlarından bazılarının bütün ülkelere empoze edilmesi olarak anlaşılmamalıdır. Akademik düzeyde ve uygulamada, kalkınmalarının hangi aşamasında olduklarına ve iktisadi, sosyal, siyasi ve hatta kültürel koşullara bağlı olarak hangi tür ülkeler için tam olarak hangi kurumların gerekli veya yararlı olduğunun ortaya çıkarılmasına yönelik olarak daha ciddi bir çaba gereklidir. Yeni kurumlar oluşturmanın ve yürütmenin maliyetinin yüksek olduğu ve kalkınmakta olan ülkelerin aynı kalkınmışlık düzeyindeyken BKÜ'lerde varolanlara kıyasla zaten oldukça gelişmiş kurumlara sahip oldukları göz önüne alınarak kurumların niteliğinde fazla hızlı bir iyileşme talep edilmemelidir.

Kalkınmakta olan ülkelerin, kalkınmışlık düzeylerine ve diğer koşullarına uygun politikaları ve kurumları benimsemelerine izin verilmesi, 1960'larda ve 1970'lerde olduğu gibi onların daha hızlı büyümelerini sağlayacaktır. Bu sadece kalkınmakta olan ülkelerin değil, uzun vadede ticaret ve yatırım olanakları artacağı için kalkınmış ülkelerin de yararınadır.[17] Kalkınmış ülkelerin bunu göremiyor olması çağımızın trajedisidir. Eski bir Çin deyimiyle kalkınmış ülkeler "küçük, kısa vadeli kazançlar uğruna, büyük, uzun vadeli kazançları kaçırıyorlar". Bugünün kalkınmakta olan ülkelerine daha hızlı kalkınmada hangi politika ve kurumların yardımcı olabileceğini yeniden düşünmenin zamanıdır; bundan, kalkınmış ülkeler de yararlı çıkacaktır.

---

17 Elbette bu, herkesin bundan faydalanacağı anlamına gelmez. Örneğin, kalkınmış ülkelerde bazı işçiler kalkınmakta olan ülkelerde yatırım olanaklarının artmasından zarar görebilirler. Çünkü bu yatırım artışı uygun bir iç gelir aktarımı mekanizması olmadıkça belli üretim faaliyetlerinin bu kalkınmakta olan ülkelere geçmesine yol açabilir.

KAYNAKÇA

Abramovitz, M, 1986, "Cathing Up, Forging Ahead, and Falling Behind", *Journal of Economic History*, vol. 46, no. 2.

— 1989, "Thinking about Growth", *Thinking About Growth* içinde, Cambridge, Cambridge University Press.

Agarwala, A N ve Singh, S P, 1958, *The Economics of Underdevelopment*, Delhi, Oxford University Press.

Akyuz, Y, Chang, H J ve Kozul-Wright, R, 1998, "New Perspectives on East Asian Development", *Journal of Development Studies*, vol. 34, no. 6.

Allen, G C, 1981, *A Short Economics History of Modern Japan*, 4. baskı, Londra ve Basingstoke, Macmillan.

Amsden, A, 1989, *Asia's Next Giant*, New York, Oxford University Press.

— 2000, "Industrialisation under New WTO Law", UNCTAD X toplantısında sunulan tebliğ, 12-19 Şubat 2000, Bangkok, Tayland.

— 2001, *The Rise of 'The Rest' - Challenges to the West from Late-Industrialising Economies*, Oxford, Oxford University Press.

Amsden, A ve Singh, A, 1994, "The Optimal Degree of Competition and Dynamic Efficiency in Japan and Korea", *European Economic Review*, vol. 38, nos. 3, 4.

Amsler, C, Bertlett, R ve Bolton, C, 1981, "Thoughts of Some British Economists on Early Limited Liability and Corporate Legislation", *History of Political Economy*, vol. 13, no. 4.

Anderson, E ve Anderson, P, 1978, "Bureaucratic Institutionalisation in 19th Century Europe", A Heidenheimer vd. (der.) *Political Corruption: A Handbook* içinde, New Brunswick, Transaction Publishers.

Armstrong, J, 1973, *The European Administrative Elite*, Princeton, Princeton University Press.

Armstrong, P, Glyn, ve Harrison, J, 1991, *Capitalism since 1945*, Oxford, Blackwell.

Aron, J, 2000, Growth and Institutions: A Review of the Evidence, *The World Bank Research Observer*, vol. 15, no. 1.

Atack, J ve Passell, P, 1994, *A New Economic View of American History*, 2. baskı., New York, Norton.

Baack, B ve Ray, E, 1985, "Special Interests and the Adoption of the Income Tax in the United States", *Journal of Economic History*, vol. 45, no. 3.

Bairoch, P, 1993, *Economics and World History - Myths and Paradoxes*, Brighton, Wheatsheaf.

Balabkins, N, 1988, *Not by Theory Alone...: The Economis of Gustav von Schmoller and Its Legacy to America*, Berlin, Duncker and Humblot.

Banner, S, 1998, *Anglo-American Securities Regulation: Cultural and Political Roots, 1690-1860*, Cambridge, Cambridge University Press.

Bardhan, P, 1993, Symposium on Democracy and Development, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 7, no. 3.

Basu, K, 1999a, "Child Labor: Cause, Consequence and Cure with Remarks on International Labor Standards", *Journal of Economic Literature*, vol. 37, no. 3.

— 1999b, "International Labor Standards and Child Labor", *Challenge*, September/-October 1999, vol. 42, no. 5.

Baudhuin, F, 1946, *Histoire Economique de la Belgique, 1914-39*, vol. 1, 2. baskı, Brûksel, Etablissements Emile Bruylant.

Baumol, W, Wolff, E ve Blackman, S, 1989, *Productivity and American Leadership*, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press.

Benson, G, 1978, *Political Corruption in America*, Lexington, Lexington Books.

Berg, M, 1980, *The Machinery Question and the Making of Political Economy, 1815-1848*, Cambridge, Cambridge Universty Press.

Bhagwati, J, 1985, *Protectionism*, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press.

— 1998, "The Global Age: From Skeptical South to a Fearful North", *A Stream of Windows - Unsettling Reflections on Trade, Immigration, and Democracy* içinde, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press.

Bhagwati, J, ve Hirsch, M, 1998, *The Uruguay Round and Beyond - Essays in Honour of Arthur Dunkel*, Ann Arbor, The University of Michigan Press.

Bils, M, 1984, "Tariff Protection and Production in the Early US Cotton Textile Industry", *Journal of Economic History*, vol. 44, no. 4.

Biucchi, B, 1973, "The Industrial Revolution in Switzerland", C Cipolla, 1973, der., *The Fontana Economic History of Europe, vol. 4: The Emergence of Industrial Societies - Part Two* içinde, Glasgow, Collins.

Blackborn, D, 1997, *The Fontana History of Germany, 1780-1918*, Londra, Fontana Press.

Blanpain, R, 1996, *Labour Law in Belgium*, Rotterdam, Kluwer Law International Publishers.

Blaug, M, 1958, "The Classical Economists and the Factory Acts: A Re-examination", *Quarterly Journal of Economics*, vol. 72, no. 2.

Bohlin, J, 1999, "Sweden: The Rise and Fall of the Swedish Model", J Foreman-Peck ve

G Federico, der., *European Industrial Policy - The Twentieth-Century Experience* içinde, Oxford, Oxford University Press.

Bollen, K, 1995, "Measuring Democracy", *The Encyclopaedia of Democracy,* Londra, Routledge.

Bonney, R, 1995, *Economic Systems and State Finance*, Oxford, Clarendon Press.

Borit, G, 1966, "Old Wine Into New Bottles: Abraham Lincoln and the Tariff Reconsidered", *The Historian*, vol. 28, no. 2.

Boxer, C, 1965, *The Dutch Seaborne Empire, 1600-1800*, Londra, Hutchinson.

Briggs, R, 1998, *Early Modern France 1560-1715*, 2. baskı, Oxford, Oxford University Press.

Brisco, N, 1907, *The Economic Policy of Robert Walpole*, New York, The Columbia University Press.

Brogan, H, 1985, *The Penguin History of the United States of America*, Londra, Penguin.

Bruck, W, 1962, *Social and Economic History of Germany from William II to Hitler, 1888-1938*, New York, Russell and Russell.

Bruland, K, 1991, der., *Technology Transfer and Scandinavian Industdialisation*, New York, Berg.

Bury, J, 1964, *Napoleon III and the Second Empire,* Londra, The English Universty Presses Ltd.

Cairncross, F ve Cairncross, A, 1992, der., *The Legacy of the Golden Age - The 1960s and Their Economic Consequences*, Londra, Routledge.

— 1953, "The Crédit Mobilier and the Economic Development of Europe", *Journal of Political Economy*, vol. 61, no. 6.

Cameron, R, 1993, *A Concise Economic History of the World,* 2. baskı, Oxford, Oxford University Press.

Carr, R, 1980, *Modern Spain, 1875-1980*, Oxford, Oxford University Press.

Carruthers, B, 2000, "Institutionalising Creative Destruction: Predictable and Transparent Bankruptcy Law in the Wake of the East Asian Financial Crisis", UNRISD (United Nations Research Institute for Social Development) konferansında sunulan teblig, "Neoliberalism and Institutional Reform in East Asia", 1-13 Mayıs 2000, Bangkok, Tayland.

Carruthers, B, ve Halliday, T, 1998, *Rescuing Business -The Making of Corporate Bankruptcy Law in England and the United States*, Oxford, Oxford University Press.

Carson, C, 1991, "Income Tax", E Foner ve J Garraty, 1991, der., *The Reader's Companion to American History* içinde, Boston, Houghton Mifflin Company.

Chang, H-J, 1993, "The Political Economy of Industrial Policy in Korea", *Cambridge Journal of Economics*, vol. 17, no. 2.

— 1994, *The Political Economy of Industrial Policy*, Londra, Macmillan Press.

— 1997, "Luxury Consumption and Economic Development", UNCTAD için hazırlanan rapor, *Trade and Development Report, 1997*.

— 1998a, "Globalisation, Transnational Corporations, and Economic Development", D Baker, G Epstein, ve R Pollin, 1998, der., *Globalisation and Progressive Economic Policy* içinde, Cambridge, Cambridge University Press.

— 1998b, "Korea - The Misunderstood Crisis", *World Development*, vol. 26, no. 8.

— 2000, "The Hazard of Moral Hazard - Untagling the Asian Crisis", *World Development*, vol. 28, no. 4.

— 2001a, "Intellectual Property Rights and Economic Development - Historical Lessons and Emerging Issues", *Journal of Human Development*, vol. 2, no. 2.

— 2001b, "Rethinking East Asian Industrial Policy - Past Records and Future Prospects", P-K Wong ve C-Y Ng, der., *Industrial Policy, Innovation and Economic Growth: The Experience of Japan and the Asian NIEs* içinde, Singapur, Singapore University Press.

— yayınlanacak (2002), "Breaking the Mould - An Institutionalist Political Economy Alternative to the Neo-Liberal Theory of the Market and the State", *Cambridge Journal of Economics*, vol. 26, no. 5.

Chang- H-J ve Cheema, A, 2002, "Economic, Political and Instutional Conditions for Effective Technology Policy in Developing Countries", *Journal of Economic Innovation and New Technology*.

Chang-H-J, ve Kozul-Wright, R, 1994, "Organising Development: Comparing The National Systems of Entrepreneurship in Sweden and South Korea", *Journal of Development Studies*, vol. 30, no. 4.

Chang, H-J, Park, H-J ve Yoo, C G, 1998, "Enterpreting the Korean Crisis: Financial Liberalisation, Industrial Policy, and Corporate", *Cambridge Journal of Economics*, vol. 22, no. 6.

Chang, H-J ve Rowthorn, B, 1995, der., *The Role of the State in Economic Change*, Oxford, Oxford University Press.

Chang, H-J ve Singh A, 1993, "Public Enterprises in Developing Countries and Economic Efficiency - A Critical Examination of Analytical, Empirical, and Policy Issues", *UNCTAD Review*, no. 4.

Clark, M, 1996, *Modern Italy, 1871-1995*, 2. baskı, Londra ve New York, Longman.

Clarke, P, 1999, "Joseph Chamberlain: The First Modern Politician", *A Question of Leadership - From Gladstone to Blair* içinde, Londra, Penguin Books.

Cochran, T ve Miller, W, 1942, *The Age of Enterprise: A Social History of Industrial America*, New York, The Macmillan Company.

Cohen, S, 1977, *Modern Capitalist Planning: The French Model*, 2. baskı, Berkeley, University of California Press.

Coleman, P, 1974, *Debtors and Creditors in America*, Madison, State Historical Society Wisconsin.

Conkin, P, 1980, *Prophets of Prosperity: America's First Political Economists*, Bloomington, Indiana University Press.

Corden, M, 1974, *Trade Policy and Economic Welfare*, Oxford, Oxford University Press.

Cornish, W, 1979, "Legal Control over Cartels and Monopolisation, 1880-1914: A Comparison", N Horn ve J Kocka, 1979, der., *Law and the Formation of Big Enterprises in the 19th and the Early 20th Centuries* içinde, Göttingen, Vandenhoeck and Ruprecht.

Cottrell, P, 1980, *Industrial Finance, 1830-1914*, Londra, Methuen.

Cox, A, 1986, *State, Finance, and Industry in Comparative Perspective*, Brighton, WheatsheafBooks.

Crafts, N, 2000, "Institutional Quality and European Development before and after the

Industrial Revolution", World Bank Summer Research Worshop on Market Institutions için hazırlanan tebliğ, 17-19 Temmuz 2000, Washington, DC.

Crouzet, F, 1967, "England and France in the 18th Century: A Comparative Analysis of Two Economics Growths", P K O'Brien, 1994, der., *The Industrial Revolution in Europe, vol. 2* içinde yeniden yayınlanmış, Oxford, Blackwells.

Dahl, B, 1981, "Antitrust, Unfair Competition, Marketing Practices, and Consumer Law", H. Gammeltoft-Hansen, B Gomard ve Phillips, 1981, der., *Danish Law: A General Survey* içinde, Kopenhag, GEC Gads Publishing House.

Daunton, M, 1998, *Progress and Poverty*, Oxford, Oxford University Press.

Davids, K, 1995, "Openness or Secrecy? - Industrial Espionage in the Dutch Republic", *The Journal European Economic History*, vol. 24, no. 2.

Davies, N, 1999, *The Isles - History*, Londra ve Basingstoke, Macmillan.

Davis, R, 1966, "The Rise of Protection in England, 1689-1786", *Economic History Review*, vol. 19, no. 2.

De Clerq, W, 1998, "The End of History for Free Trade?", J Bhagwati ve M Hirsch, 1998, der., *The Uruguay Round and Beyond - Essays in Honour of Arthur Dunkel* içinde, Ann Arbor, The University of Michigan Press.

De Soto, H, 2000, *The Mystery of Capital*, Londra, Bantam Books.

De Vries, J, 1984, "The Decline and Rise of the Dutch Economy, 1675-1900", *Research in Economic History*, Supplement 3.

De Vries, J ve Van der Woude, A, 1997, *The First Modern Economy - Success, Failure, and Perseverance of the Dutch Economy, 1500-1815*, Cambridge, Cambridge University Press.

Deane, P, 1979, *The First Industrial Revolution*, 2. baskı, Cambridge, Cambridge University Press.

Dechesne, L, 1932, *Histoire Economique et Sociale de la Belgique depuis les Origines jusqu'en 1914*, Paris, Librairie du Recueil Sirey.

Defoe, D, 1728, *A Plan of the English Commerce*, C Rivington tarafından basılmış; yeniden basım, Basil Blackwell, Oxford, 1928.

Dhondt, J ve Bruwier, M, 1973, "The Low Countries", C Cipolla, 1973, der., *The Fontana Economic History of Europe, vol. 4: The Emergene of Industrial Societies - Part One* içinde, Glasgow, Collins.

di John, J ve Putzel, J, 2000, "State Capacity Building, Taxation, and Resource Mobilisation in Historical Perspeticve", "New Institutional Economics, Institutional Reform, and Poverty Reduction" konferansında sunulan tebliğ, 7-8 Eylül 2000, Development Studies Institute, London School of Economics and Political Science.

Doi, T, 1980, *The Intellectual Property Law of Japan*, The Netherlands, Sijthoff and Noordhoff.

Dore, R, 1986, *Flexible Rigidities: Industrial Policy and Structural Adjustment in the Japanese Economy 1970-80*, Londra, The Athlone Press.

— 2000, *Stock Market Capitalism: Welfare Capitalism - Japan and Germany versus the Anglo-Saxons*, Oxford, Oxford University Press.

Dorfman, J, 1955, "The Role of the German Historical School in American Economic Thought", *American Economic Review*, vol. 45, no. 1.

Dorfman, J ve Tugwell, R, 1960, *Early American Policy - Six Columbia Contributors*, New York, Columbia University Press.

Dormois, J-P, 1999, "France: The Idiosyncrasies of *Volontarisme*", J Foreman-Peck ve G Federico, 1999, der., *European Industrial Policy - The Twentieth-Century Experience* içinde, Oxford, Oxford University Press.

Dorwart, R, 1953, *The Administrative Reforms of Frederick William I of Prussia*, Cambridge, MA Harvard University Press.

Duffy, I, 1985, *Bankruptcy and Insolvency in London during the Industrial Revolution*, New York, Garland Publishing.

Edquist, C ve Lundvall, B-A, 1993, "Comparing the Danish and Swedish Systems of Innovation", R Nelson, 1993, der., *National Innovation Systems* içinde, New York, Oxford University Press.

Edwards, J, 1981, *Company Legislation and Changing Patterns of Disclosure in British Company Accounts, 1900-1940*, Londra, Institute of Chartered Accountants in England and Wales.

Elections since 1945, 1989, Londra, Longman.

Elkins, S ve McKitrick, E, 1993, *The Age of Federalism*, New York ve Oxford, Oxford University Press.

Elton, G, 1997, *England under the Tudors*, Londra, The Folio Society.

Engerman, S, 2001, "The History and Political Economy of International Labour Standards", mimeo., Department of Economics, University of Rochester.

Engerman, S ve Sokoloff, K, 2000, "Technology and Industrialisation, 1790-1914", S Engerman ve R Gallman, 2000, der., *The Cambridge Economic History of the United States, vol. 2: The Long Nineteenth Century* içinde, Cambridge, Cambridge University Press.

Evans, P, 1995, *Embedded Autonomy - States and Industrial Transformation*, Princeton, Princeton University Press.

Falkus, M, 1968, der., *Readings in the History of Economic Growth - A Study of Successful and Promising Beginnings, of Special Relevance for Students in Underdeveloped Countries*, Nairobi, Oxford University Press.

Fei, J ve Ranis, G, 1969, "Economic Development in Historical Perspective", *American Economic Review*, vol. 59, no. 2.

Feuchtwanger, E, 1970, *Prussia: Myth and Reality - The Role of Prussia in German History*, Londra, Oswald Wolff.

Fielden, K, 1969, "The Rise and Fall of Free Trade", C Bartlett, 1969, der., *Britain Pre-eminent: Studies in British World Influence in the Nineteenth Century* içinde, Londra, Macmillan.

Finer, S, 1989, "Patronage and Public Service in Britain and America", A Heidenheimer vd., 1989, der., *Political Corruption: A Handbook*, New Brunswick, Transaction Publishers.

Fohlen, C, 1973, "France", C Cipolla, 1973, der., *The Fontana Economic History of Europe, vol. 4: The Emergence of Industrial Societies-Part One* içinde, Glasgow, Collins.

Foner, E, 1998, *The Story of American Freedom*, New York, WW Norton and Company.

Fransman, M ve King, K, 1984, *Technological Capability in the Third World*, Londra ve Basingstoke, Macmillan.

Frayssé, O, 1994, *Lincoln, Land, and Labour*, çev. S Neely, 1988'de yayınlanan orijinal Fransızca baskıdan, Paris, Publications de la Sorbonne, Urbana ve Chicago, University of Illinois Press.

Freeman, C, 1989, "New Technology and Catching-Up", *European Journal of Development Research*, vol. 1, no. 1.

Gallagher, J ve Robinson, R, 1953, "The Imperialism of Free Trade", *Economic History Review*, vol. 6, no. 1.

Garraty, J ve Carnes, M, 2000, *The American Nation - A History of the United States*, 10. baskı, New York, Addison Wesley Longman.

Geisst, C, 1997, *Wall Street: A History*, Oxford, Oxford University Press.

Gerber, D, 1998, *Law and Competition in the 20th Century Europe*, Oxford, Clarendon Press.

Gerschenkron, A, 1962, *Economic Backwardness in Historical Perspective*, Cambridge, MA, Harvard University Press.

Gillman, M ve Eade, T, 1995, "The Development of the Corporation in England, with emphasis on Limited Liability", *International Journal of Social Economics*, vol. 22, no. 4.

Glasgow, G, 1999, "The Election of County Coroners in England and Wales, c. 1800-1888", *Legal History*, vol. 20, no. 3.

Gothelf, R, 2000, "Frederick William I and the Beginning of Prussian Absolutism, 1713-1740 (chapter 2)", P Dwyer, 2000, der., *The Rise of Prussia, 1700-1830* içinde, Harlow, Longman.

Grabel, I, 2000, "The Political Economy of 'Policy Credibility': The New-classical Macroeconomics and the Remaking of Emerging Economies", *Cambridge Journal of Economics*, vol. 24, no. 1.

Gunn, S, 1995, *Early Tudor Government, 1485-1558*, Basingstoke, Macmillan.

Gustavson, C, 1986, *The Small Giant: Sweden Enters the Industrial Era*, Atina, OH, Ohio State University Press.

Hadenius, S, Nilsson, T ve Aselius, G, 1996, *Sveriges Historia*, Stockholm, Bonnier Alba.

Hall, P, 1986, *Governing the Economy - The Politics of State Intervention in Britain and France*, Cambridge, Polity Press.

Hammond, J ve Hammond, B, 1995, *The Town Labourer*, Oxford, Alan Sutton Publishing.

Hannah, L, 1979, "Mergers, Cartels, and Cartelisation: Legal Factors in the US and European Experience", N Horn ve J Kocka, 1979, der., *Law and the Formation of Big Enterprises in the 19th and the Early 20th Centuries* içinde, Göttingen, Vandenhoeck and Ruprecht.

Harnetty, P, 1972, *Imperialism and Free Trade: Lancashire and India in the Mid-Nineteenth Century*, Vancouver, University of British Columbia Press.

Heckscher, E, 1954, *An Economic History of Sweden*, Cambridge, MA, Harvard University Press.

Helleiner, E, 2001, "The South Side of Embedded Liberalism: The Politics of Postwar Monetary Policy in the Third World", mimeo., Department of Political Science, Trent University, Kanada.

Henderson, W, 1963, *Studies in the Economic Policy of Frederick the Great*, Londra, Frank Cass and Co., Ltd.

— 1972, *Britain and Industrial Europe, 1750-1870*, 3. baskı, Leicester, Leicester University Press.

— 1983, *Friedrich List - Economist and Visionary, 1789-1846*, Londra, Frank Cass.

Hens, L ve Solar, P, 1999, "Belgium: Liberalism by Default n Model", J Foreman-Peck ve G Federico, 1999, der., *European Industrial Policy - The Twentieth Century Experience* içinde, Oxford, Oxford University Press.

Hirschman, A, 1958, *The Strategy of Economic Development*, New Haven, Yale University Press.

Hobsbawm, E, 1999, *Industry and Empire*, yeni baskı, Londra, Penguin Books.

Hodgson, G, 2001, *How Economics Forgot History: The Problem of Historical Specificity in Social Science*, Londra, Routledge.

Hodne, F, 1981, *Norge Økonomiske Historie, 1815-1970*, Oslo, JW Cappelen Forlag.

Hood, C, 1995, "Emerging Issues in Public Administration", *Public Administration*, vol. 73, Spring 1995.

— 1998, *The Art of the State: Culture, Rhetoric and Public Management*, Oxford, Clarendon Press.

Hoppit, J, 1987, *Risk and Failure in English Business, 1700-1800*, Cambridge, Cambridge University Press.

Hou, C-M ve Gee, S, 1993, "National Systems Supporting Technical Advance in Industry: The Case of Taiwan", R Nelson, 1993, der., *National Innovation Systems* içinde, New York, Oxford University Press.

Howe, J, 1979-80, "Corruption in British Elections in the Early 20th Century", *Midland History*, vol. V.

Hughes, O, 1994, *Public Management and Administration*, New York, St. Martin's Press.

Hutchison, T, 1988, "Gustav Schmoller and the Problem of Today", *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, vol. 144, no. 3.

Hutton, W, 1995, *The State We're In*, Londra, Jonathan Cape Ltd.

Irwin, D, 1993, "Free Trade and Protection in Nineteenth-Century Britain and France Revisited: A Comment on Nye", *Journal of Economic History*, vol. 53, no. 1.

Irwin, D ve Temin, P, 2000, "The Antebellum Tariff on Cotton Textiles Revisited", mimeo., Cambridge, MA, National Bureau of Economic Research.

Johnson, C, 1982, *The MITI and the Japanese Miracle*, Stanford, Stanford University Press.

— 1984, der., *The Industrial Policy Debate*, San Francisco, Institute for Contemporary Studies.

Jonker, J, 1997, "The Alternative Road to Modernity: Banking and Currency, 1814-1914", M T Hart, J Jonker, J van Zanden, 1997, der., *A Financial History of The Netherlands* içinde, Cambridge, Cambridge University Press.

Kaplan, A, 1931, *Henry Charles Carey - A Study in American Economic Thought*, Baltimorie, The Johns Hopkins Press.

Kapur, D ve Webber, R, 2000, "Governance-related Conditionalities of the IFIs", G-24 Discussion Paper Series, no. 6, Cenevre, UNCTAD.

Kaufmann, D, Kraay, A ve Zoido-Lobaton, P, 1999, "Governance Matters", Policy Research Working Paper, no. 2196, Washington, DC, World Bank.

Kennedy, W, 1987, *Industrial Structure, Capital Markets, and the Origins of British Economic Decline*, Cambridge, Cambridge University Press.

Kent, S, 1939, *Electoral Procedure under Louis Philippe*, New Haven, Yale University Press.

Kim, L, 1993, "National System of Industrial Innovation: Dynamics of Capability Building in Korea", R Nelson, 1993, der., *National Innovation Systems* içinde, New York, Oxford University Press.

Kindleberger, C, 1958, *Economic Development*, New York, McGraw-Hill.

— 1964, *Economic Growth in France and Britain, 1851-1950*, Cambridge, MA, Harvard University Press.

— 1975, "The Rise of Free Trade in Western Europe, 1820-1875, "*Journal of Economic History*, vol. 35, no. 1.

— 1978, "Germany's Overtaking of England, 1806 to 1914", *Economic Response: Comparative Studies in Trade, Finance, and Growth* içinde, Cambridge, MA, Harvard University Press.

— 1984, *A Financial History of Western Europe*, Oxford, Oxford University Press.

— 1990a, "Commercial Policy between the Wars", *Historical Economics* içinde, Hemel Hempstead, Harvester Wheatsheaf.

— 1990b, "America in Decline? - Possible Parallels and Consequences", *Historial Economics* içinde, Hemel Hempstead, Harvester Wheatsheaf.

— 1996, *World Economic Primacy: 1500 to 1990*, New York, Oxford University Press.

Korpi, W, 1983, *The Democratic Class Struggle*, Londra, Routledge and Kegan Paul.

Kossmann, E, 1978, *The Low Countries, 1780-1940*, Oxford, Clarendon Press.

Kozul-Wright, R, 1995, "The Myth of Anglo-Saxon Capitalism: Reconstructing the History of the American State", H-J Chang ve R Rowthorn, 1995, der., *Role of the State in Economic Change* içinde, Oxford, Oxford University Press.

Kravis, I, 1970, "Trade as a Handmaiden of Growth: Similarities between the Nineteenth and Twentieth Centuries", *Economic Journal*, vol. 80, no. 6.

Kruezer, M, 1996, "Democratisation and Changing Methods of Electoral Corruption in France from 1815 to 1914", W Little ve E Posada-Carbo, 1996, der., *Political Corruption in Europe and Latin America* içinde, Londra ve Basingstoke, Macmillan.

Kruman, M, 1991, "Suffrage", E Foner ve J Garraty, 1991, der., *The Reader's Companion to American History* içinde, Boston, Houghton Mifflin Company.

Kuisel, R, 1981, *Capitalism and the State in Modern France*, Cambridge, Cambridge University Press.

Kuznets, S, 1965, *Economic Growth and Structure*, Londra, Heinenmann Educational Books.

Kuznets, S, 1973, *Population, Capital, and Growth - Selected Essays*, Londra, Heinemann Educational Books.

Lall, S, 1992, "Technological Capabilities and Industrialisation", *World Development*, vol. 20, no. 2.

— 1994, "Does the Bell Toll for Industrial Policy?", *World Development*, vol. 22, no. 4.

Lall, S ve Teubal, M, 1998, "Market stimulating Technology Policies in Developing Co-

untries: A Framework with Examples from East Asia", *World Development*, vol. 26, no. 8.

Lamoreaux, N, 1996, *Insider Lending*, Cambridge, Cambridge University Press.

Landes, D, 1965, "Japan and Europe: Contrasts in Industrialisation", W Lockwood, 1965, der., *The State and Economic Enterprise in Japan* içinde, Princeton, Princeton University Press.

— 1969, *The Unbound Prometheus - Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present*, Cambridge, Cambridge University Press.

— 1998, *The Wealth and Poverty of Nations*, New York, WW Norton and Company.

Larsson, M, 1993, *En Svensk Ekonomisk Historia, 1850-1985*, 2. baskı, Stockholm, SNS Förlag.

Lee, J, 1978, "Labour in German Industrialisation", P Mathias ve M Postan, 1978, der., *Cambridge Economic History of Europe, vol. II* içinde, Cambridge, Cambridge University Press.

Lewis, WA, 1955, *Theory of Economic Growth*, Londra, George Allen and Unwin Ltd.

— 1980, "The Slowing Down of the Engine Growth", *American Economic Review*, vol. 70, no. 4.

Linz, J, 1995, "Spain", *The Encyclopaedia of Democracy*, Londra, Routledge.

Lipsey, R, 2000, "US Foreign Trade and the Balance of Payments", S Engerman ve R Gallman, 2000, der., *The Cambridge Economic History of the United States, vol. 2: The Long Nineteenth Century* içinde, Cambridge, Cambridge University Press.

List, F, 1985, *The National System of Political Economy*, orijinal Almanca baskısından çeviri, 1841 Sampson Lloyd, Londra, Longmans, Green, and Company.

Little, I, Scitovsky, T ve Scott, M, 1970, *Industry in Trade in Some Developing Countries - A Comparative Study*, Londra, Oxford University Press.

LO (Landsorganisationen i Sverige), 1963, *Economic Expansion and Structural Change*, der. ve çev. T Johnston, Londra, George Allen and Unwin.

Luedde-Neurath, R, 1986, *Import Controls and Export-Oriented Development: A Reassessment of the South Korean Case*, Boulder ve Londra, Westview Press.

Luthin, R, 1944, "Abraham Lincoln and the Tariff", *The American Historical Review*, vol. 49, no. 4.

Machlup, F ve Penrose, E, 1950, "The Patent Controversy in the Nineteenth Century, *Journal of Economic History*, vol. 10, no. 1.

Maddison, A, 1989, *The World Economy in the 20th Century*, Paris, OECD.

— 1995, *Monitoring the World Economy*, Paris, OECD.

Magone, J, 1997, *European Portugal: The Difficult Road to Sustainable Democracy*, Londra, Macmillan Press.

Marglin, S ve Schor, J, 1990, der., *The Golden Age of Capitalism*, Oxford, Oxford University Press.

Marriner, S, 1980, "English Bankruptcy Records and Statistics before 1850", *Economic History Review*, vol. 33, no. 3.

Marx, K, 1976, *Capital, vol. 1*, Londra, Penguin Books.

Mara, E, 1987, *Pobreza y Asistencia Social en España, siglos XVI al XX: Aproximación Histórica*, Valladolid, Secretriado de Publicaciones Universidad de Valladolid.

Mata, E ve Valerio, N, 1994, *Historia Economica de Portugal: Uma Perstectiva Global*, Lizbon, Editorial Presenca.

Mathias, P, 1969, *The First Industrial Nation*, Londra, Methuen and Co.

McCusker, J, 1996, "British Mercantilist Policies and the American Colonies", S Engerman ve R Gallman, 1996, der., *The Cambridge Economic History of the United States, vol. 1: The Colonial Era* içinde, Cambridge, Cambridge University Press.

McLeod, C, 1988, *Invention the Industrial Revolution: the English Patents System, 1660-1800*, Cambridge, Cambridge University Press.

McPherson, W J, 1987, *The Economic Development of Japan, 1868-1941*, Londra ve Basingstoke, Macmillan Press (Cambridge Universty Press edition, 1995).

Mercer, H, 1995, *Constructing a Competitive Order: The Hidden History of British Antitrust Policy*, Cambridge, Cambridge University Press.

Milvard, A ve Saul, S, 1979, *The Economic Development of Continental Europe, 1780-1870*, 2. baskı, Londra, George Allen and Unwin.

— 1977, *The Development of the Economics of Continental Europe, 1850-1914*, Londra, George Allen and Unwin.

Montgomery, G, 1939, *The Rise of Modern Industry in Sweden*, Londra, P S King and Son Ltd.

Mørch, S, 1982, *Den Ny Danmarkshistorie: 1880-1960*, Kopenhag, Gyldendal.

Morishima, M, 1982, *Why Has Japan Succeeded?*, Cambridge, Cambridge University Press.

Mowery, D ve Rosenberg, N, 1993, "The US National Innovation System", R Nelson, 1993, der., *National Innovation Sytems - A Comparative Analysis* içinde, Oxford, Oxford University Press.

Munn, C, 1981, "Scottish Provincial Banking Companies: An Assessment", *Business History*, vol. 23.

Musson, A, 1978, *The Growth of British Industry*, Londra, BT Batsford Ltd..

National Law Centre for Inter-American Free Trade, 1997, "Strong Intellectual Property Protection Benefits the Developing Countries", http://www.com/pubs/spmxip11.htm.

Nerbørvik, J, 1986, *Norsk Historie, 1870-1905: Frå jordbrukssamfunn mot organisasjonssamfunn*, Oslo, Det Norske Samlaget.

Newton, M ve Donaghy, P, 1997, *Institutions of Modern Spain: A Political and Economic Guide*, Cambridge, Cambridge University Press.

North, D, 1965, "Industrialisation in the United States", H Habakkuk ve M Postan, 1965, der., *The Cambridge Economic History of Europe, vol. VI. The Industrial Revolutions and After: Incomes, Population and Technological Change (II)* içinde, Cambridge, Cambridge University Press.

Nye, J, 1991, "The Myth of Free-Trade Britain and Fortress France: Tariffs and Trade in the Nineteenth Century", *Journal of Economic History*, vol. 51, no. 1.

— 1993, "Reply, to Irwin on Free Trade", *Journal of Economic History*, vol. 53, no. 1.

O'Leary, C, 1962, *The Elimination of Corrupt Practices in British Elections, 1868-1911*, Oxford, Clarendon Press.

O'Rourke, K, 2000, "Tariffs and Growth in the Late 19th Century", *Economic Journal*, vol. 110, no. 4.

O'Rourke, K ve Williams, J, 1999, *Globalisation and History: The Evolution of Nineteenth-Century Atlantic Economy*, Cambridge, MA, The MIT Press.

Ocampo, J, 2001, "Rethinking the Development Agenda", American Economic Association yıllık toplantısında sunulan tebliğ, 5-7 Ocak 2001, New Orleans, USA.

Ohnesorge, J, 2000, "Asia's Legal Systems in the Wake of the Financial Crisis: Can the Rule of Law Carry any of the Weight?", UNRISD'in (United Nations Research Institute for Social Development) "Neoliberalism and Institutional Reform in East Asia" konferansında sunulan tebliğ, 12-14 Mayıs, 2000, Bangkok.

Owen, G, 1966, *Industry in the USA*, Londra, Penguin Books.

Palacio, V, 1988, *Manual de Historia de España 4: Edad Contemporánea I (1808-1898)*, 2. baskı, Madrid, Espasa Calpe.

Patel, S, 1989, "Intellectual Property Rights in the Uruguay Round - A Disaster for the South?", *Economic and Political Weekly*, 6 May 1989.

Pekkarinen, J, Pohjola, M ve Rowthorn, B, 1992, der., *Learning from Corporatist Experiences*, Oxford, Clarendon Press.

Pennington, R, 1990, *The Law of the Investment Markets*, Oxford, Basil Blackwell.

Penrose, E, 1951, *The Economics of the International Patent System*, Baltimore, The Johns Hopkins Press.

Perelman, M, 2000, *The Invention of Capitalism - Classical Political Economy and the Secret History of Primitive Accumulation*, Durham, NC Duke University Press.

Pérez, S, 1997, *Banking on Privilege: The Politics of Spanish Financial Reform*, Ithaca, NY, Cornell University Press.

Pierson, C, 1998, *Beyond the Welfare State - The New Political Economy of Welfare*, 2. baskı, Cambridge, Polity Press.

Plessis A, 1994, "The History of Banks in France", M Pohl, der., *Handbook of the History of European Banks* içinde, Aldershot, Edward Elgar.

Polanyi, K, 1957 (1944), *The Great Transformation*, Boston, Beacon Press. [Türkçesi: *Büyük Dönüşüm*, çev. Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.]

Pomeranz, K, 2000, *The Great Divergence - China, Europe and the Making of the Modern Western Europe*, Princeton, Princeton University Press.

Pontusson, J, 1992, *The Limits of Social Democracy - Investment Politics in Sweden*, Ithaca, NY, Cornell University Press.

Pryser, T, 1985, *Norsk Historie, 1800-1870: Frå stadssamfunn mot dlassesamfunn*, Oslo, Det Norske Samlaget.

Przeworkski, A ve Limongi, F, 1993, "Political Regimes and Economic Growth", *Journal of Economic Perspectives*, vol. 7, no. 3.

Ramsay, GD, 1982, *The English Woollen Industry, 1500-1750*, Londra ve Basingstoke, Macmillan.

Rauch, J ve Evans, P, 2000, "Bureaucratic Structure and Bureaucratic Performance in Less Developed Countries", *Journal of Public Economies*, vol. 75, no. 1.

Reinert, E, 1995, "Competitiveness and Its Predecessors - a 500-year Cross-national Perspective", *Structural Change and Economic Dynamics*, vol. 6, no. 1.

— 1996, "Diminishing Returns and Economic Sustainability: The Dilemma of Resource-based Economies under a Free Trade Regime", H Stein vd., der., *International Trade Regulation, National Development Strategies and the Environment - Towards*

Sustainable Development? içinde, Centre for Development and the Environment, University of Oslo.

— 1998, "Raw Materials in the History of Economic Policy - Or why List (the protectionist) and Cobden (the free trader) both agreed on free trade on corn", G Cook, 1998, der., *The Economics and Politics of International Trade - Freedom and Trade, vol. 2* içinde, Londra, Routledge.

Rodrik, D, 1999, "Institutions for High-Quality Growth: What They Are and How to Acquire Them", İkinci Kuşak Reform üzerine IMF konferansı için hazırlanan tebliğ, Washington, DC, 8-9 Kasım 1999.

Rosenberg, N ve Birdzell, L, 1986, *How the West Grew Rich*, Londra, IB Tauris and Co. Ltd.

Rosenstein-Rodan, P, 1943, "Problems of Industrialisation of Eastern and South-Eastern Europe", *Economic Journal*, vol. 53, no. 3.

Rostow, WW, 1960, *The Stages of Economic Growth*, Cambridge, Cambridge University Press.

Rueschemeyer, D, Stephens, E ve Stephens, J, 1992, *Capitalist Development and Democracy*, Cambridge, Polity Press.

Ruggiero, R, 1998, "Whither the Trade System Next?", J Bhagwati ve M Hirsch, 1998 der., *The Uruguay Round and Beyond - Essays in Honour of Arthur Dunkel* içinde, Ann Arbor, The University of Michigan Press.

Sachs, J ve Warner, A, 1995, "Economic Reform and the Process of Global Integration", *Brooking Papers on Economic Activity*, 1995, no. 1.

Samuelsson, K, 1968, *From Great Power to Welfare State*, Londra, Allen and Unwin.

Schiff, E, 1971, *Industrialisation without National Patents - the Netherlands, 1869-1912 and Switzerland, 1850-1907*, Princeton, Princeton University Press.

Searle, G, 1987, *Corruption in British Politics, 1895-1930*, Oxford, Clarendon Press.

Semmel, B, 1970, *The Rise of Free Trade Imperialism: Classical Political Economy, the Empire of Free Trade, and Imperialism, 1750-1850*, Cambridge, Cambridge University Press.

Senghaas, D, 1985, *The European Experience - A Historical Critique of Development Theory*, orijinal Almanca baskısından çeviri, 1982 KHK Kimmig, Leamington Spa, Berg Publishers.

Serrao, J, 1979, *Historia de Portugal, vol. 9*, Lizbon, Editorial VERBO.

Shafaeddin, M, 2000, "What did Frederick List Actually Say? - Some Clarifications on the Infant Industry Argument", Discussion Paper, no. 149, Cenevre, UNCTAD.

Shapiro, H ve Taylor, L, 1990, "The State and Industrial Strategy", *World Development*, vol. 18, no. 6.

Shin, K, 1994, *An International Comparison of Competition Policy: USA, Japan, and Germany* (Korece), Seul, Kore Kalkınma Enstitüsü.

Shonfield, A, 1965, *Modern Capitalism*, Oxford, Oxford University Press.

Silbey, J, 1995, "United States of America", *The Enyclopaedia of Democracy*, Londra, Routledge.

Singh, A, 1994, "'Openness' and the 'Market-friendly' Approach to Development: Learning the Right Lessons from Development Experience", *World Development*, vol. 22, no. 12.

— 1997, "Financial Liberalisation, the Stockmarket and Economic Development", *Economic Journal*, vol. 107, no. 442.

Singh, A ve Dhumale, R, 1999, "Competition Policy, Development, and Developing Countries, T.R.A.D.E. Working Paper, no. 7, Cenevre, South Centre.

Smith, A, 1937 [1776], *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, giriş, notlar, özet ve genişletilmiş bir dizinle yayına hazırlayan Edwin Cannan, Max Lerner'in önsözüyle, orijinal baskı 1776, New York, Random House.

Smith, T, 1955, *Political Change and Industrial Development in Japan: Government Enterprise, 1868-1880*, Stanford, Stanford University Press.

Sokoloff, K ve Kahn, BZ, 2000, "Intellectual Property Institutions in the United States: Early Development and Comparative Perspective", World Bank Summer Research Workshop on Market Institutions için hazırlanan tebliğ, 17-19 Temmuz 2000, Washington, DC.

Soto, A, 1989, *El Trabajo Industrial en la España Contemporánea, 1874-1936*, Barselona, Editorial Anthropos.

Spiegel, H, 1971, *The Growth of Economic Thought*, Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall.

Stiglitz, J, 1996, "Some Lessons from the East Asian Miracle", *World Bank Research Observer*, August, 1996.

— 2001a, "More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus", H-J Chang, 2001, der., *The Rebel Within: Joseph Stiglitz at the World Bank* içinde, Londra, Anthem Press.

— 2001b, "Whither Reform? - Ten Years of the Transition, H-J Chang, 2001, der., *The Rebel Within: Joseph Stiglitz at the World Bank* içinde, Londra, Anthem Press.

Supple, B, 1963, der., *The Experience of Economic Growth*, New York, Random House.

'T Hart, M, 1997, "The Merits of a Financial Revolution: Public Finance, 1550-1700", M 'T Hart, J Jonker, J van Zanden, 1997, der., *A Financial History of The Netherlands* içinde, Cambridge, Cambridge University Press.

'T Hart, M, Jonker, J ve van Zanden, J, 1997, "Introduction", M 'T Hart, J Jonker, J van Zanden, 1997, der., *A Financial History of The Netherlands* içinde, Cambridge, Cambridge University Press.

Taussig, F, 1892, *The Tariff History of the United States*, New York, G Putnam.

Taylor, A J P, 1955, *Bismarck -The Man and the Statesman*, Londra, Penguin Books.

Therborn, G, 1977, "The Rule of Capital and the Rise of Democracy", *New Left Review*, no. 103, May-June.

Thompson, G, 1989, der., *Industrial Policy: US and UK Debates*, Londra, Routledge.

Tilly, R, 1991, "Germany", R Sylla ve G Toniolo, der., *Patterns of European Industrialisation - The Nineteenth Century* içinde, Londra, Routledge.

— 1994, "A Short History of the German Banking System", M Pohl, 1994, der., *Handbook of the History of European Banks* içinde, Aldershot, Edward Elgar.

— 1996, "German Industrialisation", M Teich ve R Porter, 1996, der., *The Industrial Revolution in National Context - Europe and the USA* içinde, Cambridge, Cambridge University Press.

Toye, J, 2000, "Fiscal Crisis and Fiscal Reform in Developing Countries", *Cambridge Journal of Economics*, vol. 24, no. 1.

Trebilcock, C, 1981, *The Industrialisation of the Continental Powers, 1780-1914*, Londra ve New York, Longman.

Tribe, K, 1995, *Strategies of Economic Order: German Economic Discourse, 1750-1959*, Cambridge, Cambridge University Press.

Upham, F, 2000, "Neoliberalism and the Rule of Law in Developing Societies", UNRISD'in (United Nations Research Institute for Social Development) "Neoliberalism and Institutional Reform in East Asia" konferansında sunulan tebliğ, 12-14 Mayıs 2000, Bangkok.

Van der Wee, H, 1987, "The Economic Challenge Facing Belgium in the 19th and 20th Centuries", Van der Wee vd., 1987, der., *The Economic Development of Modern Europe since 1870* içinde, vol. 8, Cheltenham, Edward Elgar.

— 1996, "The Industrial Revolution in Belgium", M Teich ve R Porter, 1996, der., *The Industrial Revolution in National Context - Europe and the USA* içinde, Cambridge, Cambridge University Press.

Van Zanden, J, 1996, "Industrialisation in the Netherlands", M Teich ve R Porter, 1996, der., *The Industrial Revolution in National Context - Europe and the USA* içinde, Cambridge, Cambridge University Press.

— 1999, "The Netherlands: The History of an Empty Box", J Foreman-Peck ve G Federico, 1999, der., *European Industrial Policy: The Twentieth Century Experience* içinde, Oxford, Oxford University Press.

Voltes, P, 1979, *Historia de la Empresarial Española, la Evolución Empresairal dentro de la Economía Española*, Barselona, Editorial Hispano Europea.

Wade, R, 1990, *Governing the Market*, Princeton, Princeton University Press.

— 1996, "Japan, the World Bank, and the Art of Paradigm Maintenance: The *East Asian Miracle* in Political Perspective", *New Left Review*, no. 217, May-June 1996.

Weber, M, 1968 (orijinali 1904-1911), *Economy and Society*, yay. haz. Gunter Roth ve Claus Wittich, New York, Bedminster Press.

Weisbrot, M, Naiman, R ve Kim, J, 2000, "The Emperor Has No Growth: Declining Economic Growth Rates in the Era of Globalisation", Briefing Paper, September 2000, Washington, DC, Center for Economic and Policy Research.

Weiss, L ve Hobson, J, 1995, *States and Economic Development - A Comparative Historical Analysis*, Cambridge, Polity Press.

Westney, E, 1987, *Imitation and Innovation: The Transfer of Western Organizational Patterns to Meiji Japan*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.

Westphal, L, 1978, "The Republic of Korea's Experience with Export-Led Industrial Development", *World Development*, vol. 6, no. 3.

Westphal, L, 1990, "Industrial Policy in an Export-Propelled Economy: Lessons from South Korea's Experience", *Journal of Economic Perspectives*, vol. 4, no. 3.

Wiarda, H, 1977, *Corporatism and Development: The Portugese Experience*, Amherst, University of Massachusetts Press.

Williams, E, 1896, *"Made in Germany"*, Londra, William Heinemann, Austen Albu'nun önsözüyle 1973 baskısı, Brighton, The Harvester Press.

Williamson, J, 1990, "What Washington Means by Policy Reform", J Williamson, der., *Latin American Adjustment: How Much Has Happened?* İçinde, Washington, DC., Institute for International Economics.

Wilson, C, 1984, *England's Apprenticeship, 1603-1763*, 2. baskı, Londra ve New York, Longman.

World Bank, 1991, *World Development Report, 1991 - The Development Challenge*, New York, Oxford University Press.

— 1993, *The East Asian Miracle*, New York, Oxford University Press.

— 1997, *World Development Report, 1997 -The State in a Changing World*, New York, Oxford University Press.

— 2001, *World Development Report 2000/2001 - Attacking Poverty*, New York, Oxford University Press.

— 2002, *World Development Report, 2001/2002 - Institutions for Markets*, New York, Oxford University Press.

Wright, H, 1955, *Free Trade and Protectionism in the Netherlands, 1816-1830: A Study of the First Benelux*, Cambridge, Cambridge University Press.

You, J ve Chang, H-J, 1993, "The Myth of Free Labour Market in Korea", *Contributions to Political Economy*, vol. 12.

Zysman, J, 1983, *Governments, Markets, and Growth*, Oxford, Martin Robertson.

Bugünün kalkınmış ülkeleri hiç de öyle zannedildiği gibi serbest pazar - serbest ticaret politikalarıyla ve temel demokratik kurumlarla kalkınmadılar. Bu ülkelerin IMF, Dünya Bankası ve DTÖ ile birlik olup, kalkınmakta olan ülkelere önerdikleri, hatta uygulanmasını şart koştukları politikalar, onları kalkındıran politikalar değil. Bilakis hepsi, sanayilerini geliştirmek için tarife koruması ve teşvik kullandılar. Kalkınmalarının erken aşamalarında, demokrasi, merkez bankası ve profesyonel bir kamu idaresi gibi temel kurumlardan yoksundular. Patent, iflas, sınırlı sorumluluk, kadın ve çocuk işgücü, bunların hepsi onyıllar içerisinde düzenlendi. Peki şimdi neden kendi kalkınmalarını sağlayan politikaları değil de neo-liberal politikaları öneriyorlar? Koreli bir iktisatçı olan Ha-Joon Chang, kalkınmış ülkelerin onları yukarı çıkaran "merdiveni ittiklerini" ve böylelikle daha yoksul ülkelerin kalkınma şanslarını ellerinden aldıklarını iddia ediyor. Chang, zengin bir tarihsel malzeme kullanarak, ortodoks kalkınma reçetesinin dayanaklarını çürütüyor. Avrupa Evrimci Ekonomi Politik Vakfı'nın 2003 Myrdal Ödülü'nü alan bu kitap, bugün Türkiye dahil pek çok ülkeye dayatılan ve protestolarla karşılaşan reçetenin gerçek yüzünü gösteriyor. "Dediğimi yap, yaptığımı yapma" diye özetlenebilecek bir reçete bu. Chang'ın kitabı, bu yanlış reçetenin ve tabii bu "çoban doktor" misali reçeteyi yazan iktisat ideolojisinin güçlü bir eleştirisini yapıyor. ■

Bugünün kalkınmış ülkeleri hiç de öyle zannedildiği gibi serbest pazar - serbest ticaret politikalarıyla ve temel demokratik kurumlarla kalkınmadılar. Bu ülkelerin IMF, Dünya Bankası ve DTÖ ile birlik olup, kalkınmakta olan ülkelere önerdikleri, hatta uygulanmasını şart koştukları politikalar, onları kalkındıran politikalar değil. Bilakis hepsi, sanayilerini geliştirmek için tarife koruması ve teşvik kullandılar. Kalkınmalarının erken aşamalarında, demokrasi, merkez bankası ve profesyonel bir kamu idaresi gibi temel kurumlardan yoksundular. Patent, iflas, sınırlı sorumluluk, kadın ve çocuk işgücü, bunların hepsi onyıllar içerisinde düzenlendi. Peki şimdi neden kendi kalkınmalarını sağlayan politikaları değil de neo-liberal politikaları öneriyorlar? Koreli bir iktisatçı olan Ha-Joon Chang, kalkınmış ülkelerin onları yukarı çıkaran "merdiveni ittiklerini" ve böylelikle daha yoksul ülkelerin kalkınma şanslarını ellerinden aldıklarını iddia ediyor. Chang, zengin bir tarihsel malzeme kullanarak, ortodoks kalkınma reçetesinin dayanaklarını çürütüyor. Avrupa Evrimci Ekonomi Politik Vakfı'nın 2003 Myrdal Ödülü'nü alan bu kitap, bugün Türkiye dahil pek çok ülkeye dayatılan ve protestolarla karşılaşan reçetenin gerçek yüzünü gösteriyor. "Dediğimi yap, yaptığımı yapma" diye özetlenebilecek bir reçete bu. Chang'ın kitabı, bu yanlış reçetenin ve tabii bu "çoban doktor" misali reçeteyi yazan iktisat ideolojisinin güçlü bir eleştirisini yapıyor. ■